Søren Kierkegaards

# Samlede Værker.

# Søren Kierkegaards

# Samlede Værker

udgivne af

A. B. Drachmann, J. L. Heiberg

og H. O. Lange.

Anden Udgave.

Elvte Bind.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

1929.

# Indhold.

# Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen.

(1849.)

Udgivet af

**H. O. Lange.**

Titelbladet er Originaludgavens. Texten beroer paa den af S. K. selv besørgede 2. Udgave (Kjøbenhavn. C. A. Reitzels Bo og Arvinger. Bianco Lunos Bogtrykkeri. 1854). Den er sammenlignet med Originalmanuskriptet til 1. Udgave. (S. K.'s Papirer paa Universitetsbiblioteket, Pakke 28).

# Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen.

## Tre gudelige Taler

af

S. Kierkegaard.

Kjøbenhavn.

Paa Universitets-Boghandler C. A. Reitzels Forlag.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1849.

# Forord.

Denne lille Bog (der i Henseende til Omstændigheden, hvorunder den fremtræder, erindrer mig om mit Første og ganske særligen om mit Første til mit Første, Forordet til de to opbyggelige Taler 1843, hvilke udkom strax efter „Enten — Eller") vil, saa haaber jeg, om det Samme erindre „hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser": „den begjerer at forblive i det Skjulte, som den blev til i Dølgsmaal — en lille Blomst i Skjul af den store Skov". Derom vil den ved Omstændigheden erindre ham: og atter, haaber jeg, vil den erindre ham, som den erindrer mig, om Forordet til to opbyggelige Taler 1844: „den bydes med høire Haand" — i Modsætning til Pseudonymen, der rattes og rækkes med Venstre.

Den 5te Mai 1849.

S. K.

## Bøn.

Fader i Himlene! Hvad man i Selskabet med Mennesker, især da i Menneske-Vrimlen, saa vanskeligt faaer at vide, og hvad der, hvis man andetsteds har faaet det at vide, saa let glemmes i Selskab med Mennesker, især da i Menneske-Vrimlen — hvad det er at være Menneske, og hvad der gudeligt er Fordringen til det at være Menneske: at vi maatte lære det, eller hvis det er glemt, at vi atter maatte lære det af Lilien og Fuglen; at vi maatte lære det, om ikke paa een Gang og Alt, saa dog Noget deraf, og lidt efter lidt; at vi denne Gang maatte af Fuglen og Lilien lære Taushed, Lydighed, Glæde!

Evangeliet paa 15de Søndag efter Trinitatis.

Ingen kan tiene to Herrer; thi han maa enten hade den ene og elske den anden, eller holde sig til den ene og foragte den anden. I kunne ikke tiene Gud og Mammon. Derfor siger jeg Eder! bekymrer Eder ikke for Eders Liv, hvad I skulle æde, og hvad I skulle drikke; ikke heller for Eders Legeme, hvad I skulle iføres. Er ikke Livet Mere end Maden, og Legemet Mere end Klæderne? Seer til Himmelens Fugle; de saae ikke, og høste ikke, og sanke ikke i Lader, og Eders himmelske Fader føder dem; ere I ikke meget mere end de? Men hvo iblandt Eder kan lægge en Alen til sin Vært, enddog han bekymrer sig derfor? Og hvi bekymre I Eder for Klæderne? Betragter Lilierne paa Marken, hvorledes de voxe; de arbeide ikke, spinde ikke. Men jeg siger Eder, at end ikke Salomon i al sin Herlighed var saa klædt, som een af dem. Klæder da Gud saaledes det Græs paa Marken, som er i Dag, og i Morgen kastes i Ovnen, skulde han ikke meget mere klæde Eder, I lidet troende! Derfor

skulle I ikke bekymre Eder og sige: hvad skulle vi æde? eller: hvad skulle vi drikke? eller: hvormed skulle vi klæde os? efter alt saadant søge Hedningerne; thi Eders himmelske Fader veed, at I have alle disse Ting behov. Men søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skulle og alle disse Ting tillægges Eder. Bekymrer Eder derfor ikke for den anden Morgen, thi den Dag i Morgen skal bekymre sig for sit Eget. Hver Dag haver nok i sin Plage.

# I.

## „Seer til Himmelens Fugle; betragter Lilien paa Marken."

Men, siger Du maaskee med „Digteren", og dette tiltaler Dig saa ganske, naar Digteren taler saaledes: o, gid jeg var en Fugl, eller gid jeg var som en Fugl, som den frie Fugl, der med Reisens Lyst flyver langt, langt bort over Hav og Land, Himlen saa nær, til fjerne, fjerne Egne — ak, jeg som kun føler mig bundet og atter bundet og naglet til Stedet, hvor daglig Sorg og Lidelser og Gjenvordigheder betegne mig, at der boer jeg, og for Livs Tid! O, gid jeg var en Fugl, eller gid jeg var som en Fugl, der lettere end alt jordisk Tyngende hæver sig i Luften, lettere end Luften, o, gid jeg var som den lette Fugl, der, naar den søger Fodfæste, endog bygger Rede paa Havets Overflade — ak, jeg, hvem enhver end den mindste Bevægelse, blot jeg rører mig, lader føle, hvilken Tyngde der hviler paa mig! O, gid jeg var en Fugl, eller gid jeg var som en Fugl, fri for alle Hensyn, som den lille Sangfugl, der ydmygt synger, uagtet Ingen hører paa den, eller der — stolt synger, uagtet Ingen hører paa den: ak jeg, der intet Dieblik og Intet har for mig selv, men er udstykket til at maatte tjene de tusinde Hensyn! O, gid jeg var en Blomst, eller gid jeg var som Blomsten i Engen, lykkeligt forelsket i mig selv, og dermed Punktum — ak, jeg, som føler denne Menneske-Hjertets Splid ogsaa i mit Hjerte, hverken selvkjerligt at kunne bryde med Alt eller kjerligt at kunne offre Alt!

Saaledes Digteren. Ved flygtigt at høre efter, lyder det næsten, som sagde han hvad Evangeliet siger, han der jo i de stærkeste Udtryk anpriser Fuglens og Liliens Lykke. Men hør nu videre. „Derfor er det ikke langt fra at være som en Grusomhed af Evangeliet at anprise Lilien og Fuglen og sige: Du skal være saaledes — ak, jeg, i hvem det Ønske er saa sandt, saa sandt, saa sandt: o, gid jeg var som en Fugl under Himlen, som en Lilie paa Marken. Men at jeg skulde kunne blive saaledes, det er jo en Umulighed; netop derfor er Ønsket saa inderligt, saa veemodigt og dog saa brændende i mig. Hvor grusomt da af Evangeliet at tale saaledes til mig, det er jo, som vilde det tvinge mig til at gaae fra Forstanden, at jeg skal være, hvad jeg kun altfor dybt, som Ønsket derfor er i mig, føler, at jeg ikke er, og ikke kan være. Jeg kan ikke forstaae Evangeliet; der er en Sprogforskjel mellem os, der, hvis jeg skulde forstaae det, vilde dræbe mig."

Og saaledes gaaer det bestandigt Digteren i Forhold til Evangeliet; det gaaer ham ligesaa i Forhold til Evangeliets Tale om det at være Barn. O, gid jeg var et Barn, siger Digteren eller gid jeg var som et Barn, „ak Barn, uskyldig og glad" — ak jeg, som tidlig blev gammel og skyldig og sørgmodig!

Forunderligt; thi man siger jo rigtigt, at Digteren er et Barn. Og dog kan Digteren ikke komme i Forstaaelse med Evangeliet. Thi til Grund for Digterens Liv ligger egentlig Fortvivlelse om at kunne blive det Ønskede; og denne Fortvivlelse føder „Ønsket". Men Ønsket er Trøstesløshedens Opfindelse. Thi vistnok trøster Ønsket et Øieblik, men ved nærmere Eftersyn sees dog, at det ikke trøster; og derfor sige vi, at Ønsket er den Trøst, som Trøstesløsheden opfinder. Underlige Selvmodsigelse! Ja, men denne Selvmodsigelse er Digteren ogsaa. Digteren er det Smertens Barn, som dog Faderen kalder Glædens Søn. I Smerten bliver Ønsket til i Digteren; og dette Ønske, dette brændende Ønske, det glæder Menneskets Hjerte, mere end Vinen fryder det, mere end Foraarets tidligste Knop, mere end den første Stjerne, man træt af Dagen glad hilser i Længsel

efter Natten, mere end den sidste Stjerne paa Himlen, som man tager Afsked med, idet Dagen gryer. Digteren er Evighedens Barn, men mangler Evighedens Alvor. Naar han tænker paa Fuglen og Lilien, saa græder han; alt som han græder, finder han Lindring i at græde, Ønsket bliver til, og med Ønskets Veltalenhed: o, gid jeg var en Fugl, den Fugl, jeg som Barn læste om i Billedbogen; o, gid jeg var en Blomst paa Marken, den Blomst, der stod i min Moders Have. Men vilde man sige til ham med Evangeliet: det er Alvor, det er just Alvoren, at Fuglen i Alvor er Læremesteren, saa maatte Digteren lee — og han gjør en Spøg med Fuglen og Lilien, saa vittig, at han faaer os Alle til at lee, selv det alvorligste Menneske, der har levet; men Evangeliet bevæger han ikke saaledes. Saa alvorligt er Evangeliet, at al Digterens Veemod ikke forandrer det, som det dog forandrer selv det alvorligste Menneske, at han et Øieblik giver efter, gaaer ind i Digterens Tanke, sukker med ham og siger: Kjere, er det virkelig en Umulighed for Dig! ja saa tør jeg heller ikke sige „Du skal"; men Evangeliet tør befale Digteren, at han skal være som Fuglen. Og saa alvorligt er Evangeliet, at Digterens meest uimodstaaelige Opfindelse ikke bringer det til at smile.

Du skal blive Barn igjen, og derfor eller til den Ende skal du begynde med at kunne og ville forstaae det Ord, der er som beregnet paa Barnet, og som ethvert Barn forstaaer, det Ord skal Du forstaae som Barnet forstaaer det: Du skal. Barnet spørger aldrig om Grunde, det tør Barnet ikke, det behøver Barnet heller ikke — og det Ene svarer til det Andet: just fordi Barnet ikke tør, derfor behøver det heller ikke at spørge om Grunde; thi for Barnet er det Grund nok, at det skal, ja alle Grundene tilsammen vilde ikke i den Grad være Grund nok for Barnet. Og Barnet siger aldrig: jeg kan ikke. Det tør Barnet ikke, og det er heller ikke sandt — det Ene svarer ganske til det Andet: thi just fordi Barnet ikke tør sige „jeg kan ikke", derfor er det heller ikke sandt, at det ikke kan, og derfor viser det sig, at det Sande er, at det kan, thi det er umuligt ikke at kunne,

naar man ikke tør Andet. Intet er vissere — det gjelder blot om, at det er vist, at man ikke tør Andet. Og Barnet søger aldrig Udflugt eller Undskyldning; thi Barnet forstaaer med det Frygteliges Sandhed, at der ingen Udflugt eller Undskyldning er for det, at der intet Skjulested er, hverken i Himlen eller paa Jorden, hverken i Dagligstuen eller i Haven, hvor det kunde skjule sig for dette „Du skal“. Og naar det er En ganske vist, at der intet saadant Skjulested er, saa er der heller ingen Udflugt eller Undskyldning. Og naar man med det Frygteliges Sandhed veed, at der ingen Udflugt eller Undskyldning er — saa, ja saa lader man naturligviis nok være at finde den, thi hvad der ikke er, findes ikke — men man lader ogsaa være at søge den; og saa gjør man, hvad man skal. Og Barnet behøver aldrig lang Overveielse; thi naar det skal, og maaskee strax, saa er der jo ingen Leilighed til Overveielse; og selv om dette ikke var Tilfældet, naar det dog skal — ja, selv om man vilde give det en Evighed til at overveie, Barnet vilde ikke behøve den, Barnet vilde sige: hvortil al den Tid, naar jeg dog skal. Og tog Barnet mod Tiden, saa vilde det vel benytte Tiden paa anden Maade, til Leg, Glæde, og Deslige; thi at det Barnet skal, det skal Barnet, det staaer fast, og har aldeles Intet med Overveielse at gjøre.

Saa lader os da efter Evangeliets Anviisning i Alvor betragte Lilien og Fuglen som Læremestere. I Alvor, thi saaledes overspændt aandeligt er Evangeliet ikke, at det ikke kan bruge Lilien og Fuglen; men saaledes jordisk er det heller ikke, at det kun kan enten veemodigt betragte Lilien og Fuglen, eller smilende.

Lader os af Lilien og Fuglen som Læremestere lære

**Taushed,** eller lære at **tie.**

Thi vistnok er det Talen, der udmærker Mennesket fremfor Dyret, og da, hvis Nogen saa vil, langt fremfor Lilien. Men

fordi det er et Fortrin at kunne tale, deraf følger ikke, at det ikke skulde være en Kunst at kunne tie, eller at det skulde være en ringe Kunst; tvertimod, just fordi Mennesket kan tale, just derfor er det en Kunst at kunne tie, og just fordi dette hans Fortrin saa let frister ham, derfor er det en stor Kunst at kunne tie. Men det kan han lære af de tause Læremestere: Lilien og Fuglen.

## „Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed."

Men hvad vil dette sige, hvad har jeg at gjøre, eller hvilken Stræben er den, om hvilken kan siges, at den søger, at den tragter efter Guds Rige? Skal jeg see at faae et Embede, svarende til mine Evner og Kræfter, for at virke deri? Nei, Du skal først søge Guds Rige. Skal jeg da give al min Formue til de Fattige? Nei, først skal Du søge Guds Rige. Skal jeg da gaae ud og forkynde denne Lære i Verden? Nei, Du skal først søge Guds Rige. Men saa er det jo i en vis Forstand Intet, jeg skal gjøre? Ja, ganske vist, det er i en vis Forstand Intet; Du skal i dybeste Forstand gjøre Dig selv til Intet, blive til Intet for Gud, lære at tie; i denne Taushed er Begyndelsen, som er, først at søge Guds Rige.

Saaledes kommer man, gudeligt, i en vis Forstand baglænds til Begyndelsen. Begyndelsen er ikke det, man begynder med, men det, man kommer til; og man kommer baglænds til den. Begyndelsen er denne Kunst at blive taus; thi at være taus som Naturen er det, er ingen Kunst. Og dette saaledes i dybeste Forstand at blive taus, taus lige overfor Gud, det er Gudsfrygts Begyndelse, thi som Gudsfrygt er Viisdoms Begyndelse, saa er Taushed Gudsfrygts Begyndelse. Og som Gudsfrygt er mere end Viisdoms Begyndelse, er Viisdom, saaledes er Taushed mere end Gudsfrygts Begyndelse, er Gudsfrygt. I denne Taushed forstummer gudfrygtigt Ønskets og Begjeringens mange Tanker; i denne Taushed forstummer gudfrygtigt Taksigelsens Ordrigdom.

Det er Menneskets Fortrin for Dyret at kunne tale; men i Forhold til Gud kan det let blive til Fordærvelse for Mennesket, som kan tale, at ville tale. Gud er i Himmelen, Mennesket paa Jorden: derfor kunne de ikke godt tale sammen. Gud er Alviisdom, Det Mennesket veed er løs Snak: derfor kunne de ikke godt tale sammen. Gud er Kjerlighed, Mennesket er, som man siger det til et Barn, endog sit eget Vel betræffende en lille Tosse: derfor kunne de ikke godt tale sammen. Kun i megen Frygt og Bæven kan Mennesket tale med Gud; i megen Frygt og Bæven. Men at tale i megen Frygt og Bæven er af en anden Grund vanskeligt; thi som Angest gjør, at Stemmen legemligt svigter, saaledes gjør vel ogsaa megen Frygt og Bæven, at Talen forstummer i Taushed. Det veed den rette Bedende; og Den, der ikke var den rette Bedende, han lærte maaskee just dette i Bønnen. Der var Noget, der laae ham saa meget paa Sinde, en Sag, som var ham saa vigtig, det var ham saa magtpaaliggende ret at gjøre sig forstaaelig for Gud, han var bange for, at han skulde i Bønnen have glemt Noget, ak, og hvis han havde glemt det, saa var han bange for, at Gud ikke af sig selv skulde huske paa det: derfor vilde han samle sit Sind til at bede ret inderligt. Og hvad skeete ham saa, hvis han ellers bad inderligt? Det Forunderlige skeete ham; efterhaanden som han blev inderligere og inderligere i Bønnen, havde han Mindre og Mindre at sige, og tilsidst blev han ganske taus. Han blev taus, ja hvad der om muligt endnu mere end Taushed er modsat det at tale, han blev en Hørende. Han meente at det at bede er at tale; han lærte at det at bede ikke blot er at tie, men er at høre. Og saaledes er det; at bede er ikke at høre sig selv tale, men er at komme til at tie, og at blive ved at tie, at bie, til den Bedende hører Gud.

Derfor er det, at Evangeliets Ord, søger først Guds Rige, opdragende ligesom binder Munden paa Mennesket, ved paa ethvert enkelt Spørgsmaal han gjør, om det er Det han skal gjøre, at svare: nei, Du skal først søge Guds Rige. Og derfor er det man kan omskrive dette Evangeliets Ord saaledes:

Du skal begynde med at bede, ikke som om — hvad vi jo have viist — Bønnen altid begyndte med Taushed, men fordi naar Bønnen ret er blevet Bøn, saa er den blevet Taushed. Søger først Guds Rige, det er: beder! Dersom Du spørger, ja om Du i Spørgsmaal gjennemgik alt Enkelt, spørgende, er det dette, jeg skal gjøre, og naar jeg gjør det, er det saa at søge Guds Rige: da maa dertil svares: nei, Du skal først søge Guds Rige. Men at bede, det vil sige, retteligen at bede, det er at blive taus, og det er at søge først Guds Rige.

Denne Taushed kan Du lære hos Lilien og Fuglen. Det vil sige, deres Taushed er ingen Kunst, men naar Du bliver taus som Lilien og Fuglen, saa er Du ved den Begyndelse, hvilken er, først at søge Guds Rige.

Hvor høitideligt er der ikke derude under Guds Himmel hos Lilien og Fuglen, og hvorfor? Spørg Digteren; han svarer: fordi der er Taushed. Og ud til denne høitidelige Taushed længes han, bort fra Verdsligheden i Menneske-Verdenen, hvor der er saa megen Talen, bort fra hele det verdslige Menneske-Liv, som kun paa en sørgelig Maade beviser, at Mennesket ved Talen udmærker sig fremfor Dyrene. „Thi", vil Digteren sige, „er det vel at udmærke sig, nei saa foretrækker jeg langt, langt Tausheden derude; jeg foretrækker den, nei, der er ingen Sammenligning, den udmærker sig uendeligt fremfor Menneskene, som kunne tale". I Naturens Taushed mener Digteren nemlig at fornemme Guddommens Stemme; i Menneskenes travle Talen mener han ikke blot ikke at fornemme Guddommens Stemme, men ikke engang at fornemme, at Mennesket er i Slægtskab med Guddommen. Digteren siger: Talen er Menneskets Fortrin for Dyret, ja ganske vist — dersom han kan tie.

Men at kunne tie, det kan Du lære derude hos Lilien og Fuglen, hvor der er Taushed, og ogsaa noget Guddommeligt i denne Taushed. Derude er Taushed; og ikke blot naar Alt tier i den tause Nat, men ogsaa naar Dagen igjennem de tusinde Strænge ere i Bevægelse, og Alt er som et Hav af Lyd,

er der dog Taushed derude: hver især gjør det saa godt, at Ingen af dem, og ikke Alle tilsammen gjøre noget Brud paa den høitidelige Taushed. Derude er Taushed. Skoven er taus; selv naar den hvisker, er den dog taus. Thi Træerne, endog hvor de staae tættest i Mængde, holde hinanden, hvad Menneskene saa sjeldent, trods givet Løfte, holde hinanden: det bliver mellem os. Havet er taust; selv naar det raser larmende, er det dog taust. I første Øieblik hører Du maaskee feil, og Du hører det larme. Dersom Du haster og gaaer med den Besked, gjør Du Havet Uret. Hvis Du derimod giver Tid og hører nøiere efter, hører Du — forunderligt! — Du hører Tausheden; thi Eensformighed er dog ogsaa Taushed. Naar Taushed i Aftenen hviler over Landskabet, og Du fra Engen hører den fjerne Brølen, eller Du fjernt fra Bondemandens Huus hører Hundens hjemlige Stemme: saa kan man ikke sige, at dette Brøl eller denne Stemme forstyrrer Tausheden, nei Dette hører med til Tausheden, er i hemmelighedsfuld, forsaavidt igjen i taus Overeenskomst med Tausheden, det forøger den.

Og lad os nu nærmere betragte Lilien og Fuglen, af hvilke vi skulle lære. Fuglen tier og bier: den veed, eller rettere, den troer fuldt og fast, at Alt skeer i sin Tid, derfor bier Fuglen; men den veed, at den tilkommer det ikke at vide Tid eller Dag, derfor tier den. Det vil nok skee til den beleilige Tid, siger Fuglen, dog nei, det siger Fuglen ikke, den tier; men dens Taushed er talende, og denne dens Taushed siger, at den troer det, og fordi den troer det, derfor tier den og bier. Naar saa Øieblikket kommer, saa forstaaer den tause Fugl, at det er Øieblikket; den benytter det, og den blev aldrig beskjæmmet. Saaledes ogsaa med Lilien, den tier og bier. Den spørger ikke utaalmodigt „naar kommer Foraaret?" thi den veed, det kommer i den beleilige Tid, den veed, at det var den selv mindst tjenligt, om den fik Lov at bestemme Aarets Tider; den siger ikke „naar faae vi dog Regn?" eller „naar faae vi dog Solskin?", eller „nu fik vi for megen Regn", eller „nu var Heden for stærk;" den spørger ikke forud, hvorledes Sommeren vil blive iaar, hvor

lang eller hvor kort: nei, den tier og bier — saa eenfoldig er den, men bedraget blev den dog aldrig, hvad jo ogsaa kun kan hænde Klogskaben, ikke Eenfoldigheden, der ikke bedrager og ikke bedrages. Saa kommer da Øieblikket, og naar saa Øieblikket kommer, saa forstaaer den tause Lilie, at nu er Øieblikket, og den benytter det. O, I Eenfoldighedens dybsindige Læremestere, mon det ogsaa skulde være muligt, naar man taler, at træffe „Øieblikket"? Nei, kun ved at tie træffer man Øieblikket; idet man taler, blot man siger eet Ord, gaaer man Glip af Øieblikket; kun i Tausheden er Øieblikket. Og derfor hændte det vel saa sjeldent et Menneske, at han ret kom til at forstaae, naar Øieblikket er, og til ret at benytte Øieblikket, derfor, fordi han ikke kan tie. Han kan ikke tie og bie, deraf lader det sig maaskee forklare, om Øieblikket slet ikke kommer for ham; han kan ikke tie, deraf lader det sig maaskee forklare, at han ikke mærkede Øieblikket, da det kom for ham. Thi Øieblikket, skjøndt svangert med sin rige Betydning, lader dog ikke noget Bud gaae forud, for at melde dets Ankomst, dertil kommer det for hurtigt, naar det kommer, der er jo ikke et Øieblikś Tid forinden; ei heller kommer Øieblikket, hvor betydningsfuldt det end er i sig selv, med Larm eller med Anskrig, nei det kommer sagte, med lettere Fjed end nogen Skabnings letteste Gang, thi det kommer med det Pludseliges lette Fjed, listende kommer det: derfor maa man være ganske taus, hvis man skal fornemme „nu er det der"; og i næste Øieblik er det forbi, derfor maa man have været ganske taus, hvis det skal lykkes En at benytte det. Men dog afhænger Alt af Øieblikket. Og dette er vistnok Ulykken i langt, langt de fleste Menneskers Liv, at de aldrig fornam Øieblikket, at i deres Liv det Evige og det Timelige kun skiltes ad, og hvorfor? fordi de ikke kunde tie.

Fuglen tier og lider. Hvor megen Hjertesorg den end har, den tier. Selv Ørkenens eller Eensomhedens tungsindige Klagesanger tier. Den sukker tre Gange, derpaa tier den, sukker atter tre Gange; men væsentligen tier den. Thi hvad det er, siger den ikke, den klager ikke, den anklager Ingen, den sukker

for igjen at komme til at tie. Det er nemlig som vilde Taus-heden sprænge den, derfor maa den sukke, for at kunne tie. Fri-tagen for Lidelse er Fuglen ikke; men den tause Fugl fritager sig for hvad der gjør Lidelsen tungere, Andres misforstaaede Deeltagelse, for hvad der gjør Lidelsen langvarigere, den megen Talen om Lidelsen, for hvad der gjør Lidelsen til det som er værre end Lidelse, til Utaalmodighedens og Sorgmodighedens Synd. Thi tro ikke, at det dog kun er lidt Falskhed af Fuglen, at den tier, naar den lider, at den dog i sit Inderste, hvor taus den end er mod Andre, ikke tier, at den der klager over sin Skjebne, anklager Gud og Mennesker, og lader „Hjertet synde i Sorgen". Nei, Fuglen tier og lider. Ak, det gjør Mennesket ikke. Men hvoraf kommer det vel, at menneskelig Lidelse, sammenlignet med Fuglens, synes saa frygtelig? mon ikke deraf, at Mennesket kan tale? Nei, ikke deraf, thi det er jo et Fortrin, men deraf, at Mennesket ikke kan tie. Det er nemlig ikke som den Utaal-modige, og, endnu heftigere, den Fortvivlede mener at for-staae det, naar han — og dette er allerede en Misbrug af Talen og Stemmen — naar han siger eller skriger: „gid jeg havde en Stemme som Stormens, at jeg kunde udsige al min Lidelse, som jeg fornemmer den!" O, det var kun et daarligt Middel, i samme Grad vil han kun stærkere fornemme den. Nei, men hvis Du kunde tie, hvis Du havde Fuglens Taushed, saa skulde Lidelsen vel blive mindre.

Og som Fuglen, saaledes Lilien, den tier. Om den end staaer og lider idet den visner, den tier; forstille sig kan det uskyldige Barn ikke — det forlanges da heller ikke, og det er en Lykke for den, at den ikke kan det, thi sandeligen den Kunst at kunne forstille sig kjøbes dyrt — forstille sig kan den ikke, den kan ikke for, at den skifter Farve, og derved forraader, hvad man jo kjender paa denne Bleghedens Farveskiften, at den lider; men tie gjør den. Den vilde gjerne holde sig opreist for at skjule hvad den lider, dog dertil har den ikke Kræfter, ikke dette Herre-dømme over sig selv, dens Hoved synker mat og bøiet, den For-bigaaende — hvis ellers nogen Forbigaaende har saa megen

Deeltagelse, at han agter paa den! — den Forbigaaende forstaaer, hvad dette betyder, det er talende nok; men Lilien tier. Saaledes Lilien. Men hvoraf kommer det vel, at menneskelig Lidelse sammenlignet med Liliens synes saa frygtelig, mon ikke deraf, at den ikke kan tale? Hvis Lilien kunde tale, og hvis den da, ak som Mennesket, ikke havde lært den Kunst at tie: mon da ikke ogsaa dens Lidelse vilde blive frygtelig? Men Lilien tier. For Lilien er det at lide det at lide, hverken mere eller mindre. Dog just naar det at lide hverken er mere eller mindre end det at lide, saa er Lidelsen saa meget som det er muligt enkelt- og eenfoldiggjort, og gjort saa liden som det er muligt. Mindre kan Lidelsen ikke blive, da den jo dog er, og altsaa er hvad den er. Men derimod kan Lidelsen blive uendelig meget større, naar den ikke nøiagtigt bliver hverken mere eller mindre end det den er. Naar Lidelsen er hverken mere eller mindre, altsaa naar Lidelsen kun er det Bestemte, den er: er den, selv om den var den største Lidelse, det Mindste den kan være. Men naar det bliver ubestemt, hvor stor Lidelsen egentligen er, saa bliver Lidelsen større; denne Ubestemthed forøger Lidelsen uendelig. Og denne Ubestemthed fremkommer just ved dette Menneskets tvetydige Fortrin at kunne tale. Lidelsens Bestemthed derimod, at den er hverken mere eller mindre end hvad den er, naaes kun igjen ved at kunne tie; og denne Taushed kan Du lære af Fuglen og Lilien.

Derude hos Lilien og Fuglen er der Taushed. Men hvad udtrykker denne Taushed? Den udtrykker Ærbødighed for Gud, at det er ham, der raader, og ham ene, hvem Viisdom og Forstand tilkommer. Og just fordi denne Taushed er Ærefrygt for Gud, er, som den kan være det i Naturen, Tilbedelse, derfor er denne Taushed saa høitidelig. Og fordi denne Taushed er saaledes høitidelig, derfor er det, man fornemmer Gud i Naturen — hvad Under vel, naar Alt tier af Ærbødighed for ham! selv om han ikke taler, det at Alt tier af Ærbødighed for ham, virker jo paa En, som om han talte.

Hvad Du derimod ved ingen Digters Hjælp kan lære af

Tausheden derude hos Lilien og Fuglen, hvad kun Evangeliet kan lære Dig, er, at det er Alvor, at det skal være Alvor, at Fuglen og Lilien skal være Læremesteren, at Du skal tage efter dem, lære af dem, ganske alvorligt, at Du skal blive taus som Lilien og Fuglen.

Og allerede dette er jo Alvoren — naar det forstaaes retteligen, ikke som den drømmende Digter, eller som Digteren, der lader Naturen drømme om sig — dette: at Du ude hos Lilien og Fuglen fornemmer, at Du er for Gud, hvad oftest glemmes saa ganske i Talen og Samtalen med andre Mennesker. Thi naar vi blot tale To sammen, end mere naar vi ere Ti eller Flere, glemmes det saa let, at Du og Jeg, vi To, eller at vi Ti ere for Gud. Men Lilien, der er Læremesteren, er dybsindig. Den indlader sig slet ikke med Dig, den tier, og ved at tie vil den betyde Dig, at Du er for Gud, at Du husker paa, at Du er for Gud — at Du ogsaa i Alvor og Sandhed maatte blive taus for Gud.

Og taus for Gud som Lilien og Fuglen skal Du blive. Du skal ikke sige „Fuglen og Lilien kunne sagtens tie, de kunne jo ikke tale"; det skal Du ikke sige, Du skal overhovedet Intet sige, ikke gjøre end det mindste Forsøg paa at umuliggjøre Underviisning i Tausheden, ved, istedetfor at gjøre Alvor af at tie, daarligen og meningsløst at kluddre Taushed ind i Tale, maaskee som Talens Gjenstand, saa der ikke bliver Noget af Tausheden, men derimod en Tale bliver til: om det at være taus. Du skal for Gud slet ikke blive Dig selv vigtigere end en Lilie eller en Fugl — dog naar det bliver Alvor og Sandhed med, at Du er for Gud, vil det Sidste følge af det Første. Og om end hvad Du vil i Verden var den meest forbausende Bedrift: Du skal erkjende Lilien og Fuglen for Din Læremester, og for Gud ikke blive Dig selv vigtigere end Lilien og Fuglen. Og om hele Verden ikke var stor nok til at rumme Dine Planer, naar Du vil folde dem ud: Du skal af Fuglen og Lilien som Læremestere lære, for Gud at kunne folde alle Dine Planer eenfoldigt sammen i hvad der tager mindre Plads end et Punkt,

og gjør mindre Støi end den meest intetsigende Ubetydelighed: i Taushed. Og om hvad Du leed i Verden var saa qvalfuldt, som det aldrig var oplevet: Du skal erkjende Lilien og Fuglen for Dine Læremestere og ikke blive Dig selv vigtigere end Lilien og Fuglen er sig i sine Smaasorger.

Saaledes naar Evangeliet gjør det til Alvor med at Fuglen og Lilien skal være Læremesteren. Anderledes med Digteren, eller med det Menneske, der, just fordi Alvoren mangler, i Tausheden hos Lilien og Fuglen ikke bliver ganske taus — men bliver Digter. Vistnok er nemlig Digter-Tale høist forskjellig fra almindelig menneskelig Tale, saa høitidelig, at den, sammenlignet med almindelig Tale, er næsten som Taushed, men Taushed er det dog ikke. Ei heller søger Digteren Tausheden for at komme til at tie, men omvendt, for at komme til at tale — som en Digter taler. I Tausheden derude, der drømmer Digteren om Bedriften, som han dog ikke kommer til at udføre — thi Digteren er jo ikke Helten; og han bliver veltalende — maaskee bliver han just veltalende, fordi han er Bedriftens ulykkelige Elsker, medens Helten er dens lykkelige Elsker, altsaa fordi Savnet gjør ham veltalende, som Savn væsentlig gjør Digteren — han bliver veltalende; denne hans Veltalenhed er Digtet. Derude i Tausheden, der udkaster han store Planer til at omskabe og lyksaliggjøre hele Verden, store Planer, som aldrig blive til Virkelighed — nei, de blive jo Digtet. Derude i Tausheden, der ruger han over sin Smerte, lader Alt — ja, endog Læremesterne, Fuglen og Lilien, maae, istedetfor at lære ham, tjene ham — han lader Alt give Gjenlyd af hans Smerte; og denne Smertens Gjenlyden det er Digtet, thi et Skrig slet og ret er ikke Digt, men Skrigets uendelige Gjenlyden i sig selv det er Digtet.

Taus bliver altsaa Digteren ikke i Tausheden hos Lilien og Fuglen, og hvorfor ikke? just fordi han vender Forholdet om, gjør sig til det Væsentligere i Sammenligning med Lilien og Fuglen, bilder sig ind, at han endog har Fortjeneste af, som det hedder, at laane Fuglen og Lilien Ordet og Talen,

istedetfor at Opgaven var, selv at lære Taushed af Lilien og Fuglen.

O, men at det dog maatte lykkes Evangeliet ved Hjælp af Lilien og Fuglen at lære Dig, m. T., Alvoren, og mig, at gjøre Dig ganske taus for Gud! At Du i Tausheden maatte glemme Dig selv, hvad Du selv hedder, Dit eget Navn, det berømte Navn, det elendige Navn, det ubetydelige Navn, for i Taushed at bede til Gud: „helliget vorde Dit Navn!" At Du i Taushed maatte glemme Dig selv, Dine Planer, de store, Alt omfattende Planer, eller de indskrænkede Planer betræffende Dit Liv og dets Fremtid, for i Taushed at bede til Gud: „komme Dit Rige!" At Du i Tausheden maatte glemme Din Villie, Din Egensind, for i Taushed at bede til Gud: „skee Din Villie!" Ja, hvis Du af Lilien og Fuglen kunde lære at blive ganske taus for Gud, hvad skulde da ikke Evangeliet kunne forhjælpe Dig til, da skulde Intet være Dig umuligt. Men hvis dog blot Evangeliet ved Hjælp af Lilien og Fuglen lærte Dig Taushed, hvad har det saa ikke allerede hjulpet Dig til! Thi, som sagt, er Gudsfrygt Viisdoms Begyndelse, saa er Taushed Gudsfrygts Begyndelse. Gak til Myren og bliv viis, siger Salomo; gaae til Fuglen og Lilien og lær Taushed, siger Evangeliet.

„Søger først Guds Rige og hans Retfærdighed." Men Udtrykket for at man først søger Guds Rige er netop Tausheden, den Taushed, som er Liliens og Fuglens. Lilien og Fuglen søge Guds Rige, slet ikke Andet, alt det Øvrige vorder dem tillagt. Men saa søge de jo ikke Guds Rige først, naar de slet ikke søge Andet? Hvoraf kommer det da, at Evangeliet siger: søger først Guds Rige, og derved lader som var det dets Mening, at der saa dernæst var Andet at søge, uagtet det dog er aabenbart, at det er Evangeliets Mening, at Guds Rige er det Eneste, der skal søges? Det kommer vel deraf, at det er unegteligt, at Guds Rige kun kan søges, naar det søges først; Den, som ikke søger Guds Rige først, søger det slet ikke. Fremdeles kommer det deraf, at det at kunne søge, i sig indeholder en Mulighed af at kunne søge Andet, og derfor maa Evangeliet, som

jo indtil videre staaer udenfor Mennesket, der altsaa ogsaa kan søge Andet, sige: Guds Rige skal Du søge først. Og endeligen kommer det deraf, at Evangeliet mildt og kjerligt nedlader sig til Mennesket, taler saa smaat for ham, for at lokke ham til det Gode. Dersom Evangeliet strax vilde sige: Du skal ene og alene søge Guds Rige, saa vilde vel Mennesket synes det var for Meget fordret, han vilde, halv utaalmodig, halv angest og bange, trække sig tilbage. Men nu læmper Evangeliet sig lidt efter ham. Der staaer Mennesket med de mange Ting for Oie, som han vil søge — da henvender Evangeliet sin Tale til ham og siger: „søg først Guds Rige." Saa tænker Mennesket: nu ja, naar jeg siden faaer Lov at søge Andet, saa lad mig da gjøre Begyndelsen med at søge Guds Rige. Gjør han saa virkelig Begyndelsen dermed, veed Evangeliet godt, hvad deraf vil følge, at han nemlig bliver saaledes tilfredsstillet og mættet ved denne Søgen, at han reent glemmer at søge Andet, ja at han intet mindre end ønsker at søge Andet — saa det nu bliver Sandhed, at han ene og alene søger Guds Rige. Saaledes bærer Evangeliet sig ad, og saaledes taler jo en Ældre til et Barn. Tænk Dig et Barn, der ret er sulten; idet Moderen sætter Maden paa Bordet, og Barnet faaer det Fremsatte at see, er Barnet ikke langtfra at græde af Utaalmodighed og siger: „hvad skal den Smule forslaae, naar jeg har spiist det, er jeg lige sulten"; maaskee bliver Barnet endog saa utaalmodigt, at det slet ikke vil begynde at spise, „fordi den Smule dog ikke kan hjælpe Noget". Men Moderen, som godt veed, at det Hele er en Misforstaaelse, siger: „ja, ja, min lille Ven, spiis nu det først, saa kan vi jo altid see at faae lidt mere". Saa tager Barnet fat, og hvad skeer? Barnet er mæt, inden det Halve er spiist. Havde Moderen strax irettesat Barnet, og sagt: „der er saamænd mere end nok", saa havde Moderen vel ikke havt Uret deri, men hun havde ikke givet ved sin Adfærd et Exempel paa den Viisdom, som egentligen er Opdragelsens, hvilket hun derimod nu gjorde. Saaledes med Evangeliet. Det er ikke Evangeliet det Vigtigste at irettesætte og skjende; hvad der er Evangeliet det Vigtigste er at faae Men-

neskene til at tage efter det. Derfor siger det „søger først“. Derved stopper det saa at sige Munden paa alle Menneskets Indvendinger, bringer ham til Taushed, og faaer ham virkelig til at begynde først paa denne Søgen; og saa mætter denne Søgen Mennesket saaledes, at det nu bliver sandt, at han søger ene og alene Guds Rige.

Søg først Guds Rige, det er, bliv som Lilien og Fuglen, det er, bliv for Gud ganske taus: saa skal det Øvrige vorde Eder tillagt.

## II.

**„Ingen kan tjene to Herrer; thi han maa enten hade den ene og elske den anden, eller holde sig til den ene og foragte den anden.“**

M. T.! Du veed, i Verden er der ofte Tale om et Enten-Eller; og dette Enten-Eller vækker da stor Opsigt, beskjeftiger paa den förskjelligste Maade de Forskjellige, i Haab, i Frygt, i travl Virksomhed, i spændt Uvirksomhed o. s. v. Du veed ogsaa, at der i den samme Verden er hørt en Tale om, at der intet Enten-Eller er til, og at denne Viisdom igjen har gjort lige saa megen Opsigt som det betydningsfuldeste Enten-Eller. Men herude, i Tausheden hos Lilien og Fuglen, skulde det her være tvivlsomt, at der er et Enten-Eller; eller skulde det her være tvivlsomt, hvilket dette Enten-Eller er; eller skulde det her være tvivlsomt, om dette Enten-Eller ikke er i dybeste Forstand det eneste Enten-Eller?

Nei, derom kan her, i denne høitidelige Taushed ikke blot under Guds Himmel, men i denne høitidelige Taushed for Gud, derom kan her ingen Tvivl være. Der er et Enten-Eller: enten Gud — eller, ja saa er Resten ligegyldigt; hvad saa end forresten et Menneske vælger, naar han ikke vælger Gud, er han gaaet Glip af Enten-Eller, eller han er i Fortabelsen ved sit Enten-Eller. Altsaa: enten Gud; Du seer, der falder aldeles intet Eftertryk paa det Andet, undtagen ved Modsætningen til Gud, hvorved Eftertrykket falder uendelig paa Gud, saa det egentlig

er Gud, der, ved selv at være Valgets Gjenstand, spænder Valgets Afgjørelse til at blive i Sandhed et Enten-Eller. Kunde et Menneske letsindigt eller tungsindigt mene, at der, hvor Gud er med som det Ene, dog egentlig er tre Ting at vælge mellem: han er fortabt, eller, han har tabt Gud, og derfor er der for ham egentligen heller intet Enten-Eller; thi med Gud, det er, naar Guds-Forestillingen forsvinder eller forqvakles, gaaer ogsaa Enten-Eller ud. Dog hvor skulde dette kunne hænde Nogen i Tausheden hos Lilien og Fuglen!

Altsaa Enten-Eller; enten Gud, og som Evangeliet forklarer det, enten elske Gud eller hade ham. Ja, naar der er Larm omkring Dig, eller naar Du er i Adspredelserne, da synes dette næsten en Overdrivelse, der synes at være altfor lang en Afstand fra at elske til at hade for at man kunde have Ret i at bringe dem saa nær sammen, i eet Aandedrag, i een eneste Tanke, i to Ord, som uden Mellemsætninger, uden Indskudsord til nærmere Overeenskomst, uden end det mindste Skilletegn følge umiddelbart paa hinanden. Men som jo et Legeme i det lufttomme Rum falder med uendelig Hastighed, saaledes gjør ogsaa Tausheden derude hos Lilien og Fuglen, den høitidelige Taushed for Gud, at disse to Modsætninger i eet og samme Nu frastødende berøre hinanden, ja blive til i samme Nu: enten elske eller hade. Saa lidet som der i det lufttomme Rum er et Tredie, der sinker det faldende Legeme, saa lidet er i denne høitidelige Taushed for Gud et Tredie, der kunde holde det at elske og hade paa en sinkende Afstand fra hinanden. — Enten Gud; og som Evangeliet forklarer det, enten holde sig til ham, eller foragte ham. I Selskab med Mennesker, i Handel og Vandel, i Omgang med de Mange, der synes at ligge en stor Afstand mellem det at holde sig til En og det at foragte ham; „jeg behøver ikke at omgaaes det Menneske", siger man, „men deraf følger jo ikke, at jeg foragter ham, paa ingen Maade." Og saaledes er det ogsaa i Forhold til Omgangen med de Mange, hvilke man selskabelig vidtløftigt omgaaes uden væsentlig Inderlighed i mere eller mindre Ligegyldighed. Men jo mindre

Antallet bliver, jo mindre, i vidtløftig Forstand, selskabelig Omgangen bliver, det er, jo inderligere den bliver, desto mere begynder et Enten-Eller at blive Loven for Forholdet; og Omgangen med Gud er i dybeste Forstand og ubetinget uselskabelig. Tag blot to Elskende, et Forhold, der ogsaa er uselskabeligt, just fordi det er saa inderligt: for dem og deres Forhold gjælder det: enten holde os til hinanden eller foragte hinanden. Og nu i Tausheden for Gud hos Lilien og Fuglen, hvor der altsaa slet Ingen er tilstede, hvor der altsaa slet ingen anden Omgang er for Dig end den med Gud: ja saa gjælder det: enten holde sig til ham eller foragte ham. Der er ingen Undskyldning, da der er ingen Anden tilstede, og i ethvert Tilfælde ingen Anden saaledes tilstede, at Du kan holde Dig til ham uden at foragte Gud; thi der just, i Tausheden, er det tydeligt, hvor nær Gud er Dig. De tvende Elskende ere hinanden saa nær, at den Ene, saa længe den Anden er i Live, ikke uden at foragte ham kan holde sig til en Anden; deri ligger hvad af Enten-Eller der er i dette Forhold. Thi om dette Enten-Eller (enten holde sig til — eller foragte) er til, beroer paa, hvor nær de To ere hinanden. Men Gud, som jo heller ikke døer, er Dig endnu nærmere, uendeligt nærmere end tvende Elskende ere hinanden, han, Din Skaber og Opholder, han, i hvem Du lever, røres og er, han, af hvis Naade Du har Alt. Saa det er ingen Overdrivelse dette enten at holde sig til Gud eller at foragte ham, det er ikke som naar et Menneske for en Ubetydeligheds Skyld anbringer Enten-Eller, et Menneske, om hvem man derfor med Rette siger, at han er kort for Hovedet. Saaledes er det ikke her. Thi deels er Gud jo dog vel Gud. Og deels anbringer han det ikke i Forhold til det Ligegyldige, han siger ikke: enten en Rose eller en Tulipan. Men han anbringer det i Forhold til sig selv og siger: enten mig ... enten holder Du Dig til mig og ubetinget i Alt, eller Du — foragter mig. Anderledes kunde Gud dog vel ikke tale om sig selv; skulde Gud, eller skulde Gud kunne tale om sig selv som var han ikke ubetinget Nr. 1, som var han ikke den Eneste, ubetinget Alt, men blot saadan ogsaa Noget, En, der gjorde

sig Haab om dog ogsaa maaskee at komme med i Betragtning. Saa maatte jo Gud have tabt sig selv, tabt Forestillingen om sig selv, og var ikke Gud.

Altsaa i Tausheden hos Lilien og Fuglen er der et Enten-Eller, enten Gud .... og saaledes forstaaet: enten elske ham eller — hade ham, enten holde sig til ham eller — foragte ham.

Hvad betyder da dette Enten-Eller, hvad fordrer Gud; thi Enten-Eller er en Fordring, som jo de Elskende fordre Kjerlighed, naar den Ene siger til den Anden enten — eller. Men Gud forholder sig ikke til Dig som en Elsker, ei heller Du Dig til ham som en Elsker. Forholdet er et andet: Skabningens til Skaberen. Hvad fordrer han da med dette Enten — Eller? Han fordrer Lydighed, ubetinget Lydighed; er Du ikke lydig i Alt ubetinget, saa elsker Du ham ikke, og elsker Du ham ikke, saa — hader Du ham; er Du ikke lydig i Alt ubetinget, saa holder Du Dig ikke til ham, eller, holder Du Dig ikke til ham ubetinget og i Alt, saa holder Du Dig ikke til ham, og holder Du Dig ikke til ham, saa — foragter Du ham.

Denne ubetingede Lydighed — at hvis man ikke elsker Gud, hader man ham, at hvis man ikke ubetinget og i Alt holder sig til ham, foragter man ham — denne ubetingede Lydighed kan Du lære af de Læremestere, til hvilke derfor Evangeliet henviser, af Lilien og Fuglen. Ved at lære at lyde lærer man at herske, hedder det, men endnu vissere er det, at ved selv at være lydig kan man lære Lydighed fra sig. Saaledes med Lilien og Fuglen. De have ingen Magt til dermed at tvinge den Lærende, de have blot den egne Lydighed som det Tvingende. Lilien og Fuglen ere „de lydige Læremestere". Er dette ikke en besynderlig Tale? „lydig" er jo ellers det Ord, man bruger om den Lærende, af ham fordres, at han skal være lydig; men her er det Læremesteren selv, der er lydig! Og hvori underviser han? i Lydighed. Og hvorved underviser han? ved Lydighed. Kunde Du blive saaledes lydig som Lilien og Fuglen, da skulde Du ogsaa ved Lydighed kunne lære Lydighed

fra Dig. Men da vel hverken Du eller jeg ere saaledes lydige, saa lader os af Lilien og Fuglen lære:

## Lydighed.

Derude hos Lilien og Fuglen, der er Taushed, sagde vi. Men denne Taushed, eller, hvad vi stræbte at lære af den, at blive taus, er den første Betingelse for i Sandhed at kunne lyde. Naar Alt omkring Dig er høitidelig Taushed, som derude, og naar der er Taushed i Dig, da fornemmer Du, og med Uendelighedens Eftertryk fornemmer Du Sandheden af dette: Du skal elske Herren Din Gud og tjene ham alene; og Du fornemmer, at det er „Dig", Dig, der skal elske Gud saaledes, Dig ene i den ganske Verden, Du som jo er ene i den høitidelige Tausheds Omgivelse, saaledes ene, at ogsaa hver en Tvivl, og hver en Indvending, og hver en Undskyldning, og hver en Udflugt, og hvert et Spørgsmaal, kort hver en Stemme er bragt til Taushed i Dit eget Indre, hver en Stemme, det er, hver en anden Stemme end Guds, der omkring Dig og i Dig taler til Dig ved Tausheden. Var der aldrig saaledes Taushed omkring Dig og i Dig, saa lærte og saa lærer Du heller aldrig Lydighed. Men har Du lært Taushed, saa gaaer det nok med at lære Lydighed.

Agt da paa Naturen omkring Dig. I Naturen er Alt Lydighed, ubetinget Lydighed. Her „skeer Guds Villie som i Himmelen saa og paa Jorden"; eller hvis Nogen anfører de hellige Ord paa en anden Maade, de passe alligevel: her, i Naturen, „skeer Guds Villie paa Jorden som den er i Himlen". I Naturen er Alt ubetinget Lydighed; her er det ikke blot saa — som det ogsaa er i Menneske-Verdenen — at fordi Gud er den Almægtige, derfor skeer Intet, end ikke det Mindste, uden hans Villie, nei, her er det tillige, fordi Alt er ubetinget Lydighed. Men dette er dog vel en uendelig Forskjel; thi Eet er det jo, at ikke den feigeste og ikke den trodsigste menneskelige Ulydighed, at ikke et enkelt Menneskes og ikke hele Slægtens Ulydighed formaaer end det Mindste mod hans Villie, han, den Al-

mægtige — et Andet, at hans Villie skeer, fordi Alt lyder ham ubetinget, fordi der ingen anden Villie er end hans i Himlen og paa Jorden; og dette er Tilfældet i Naturen. I Naturen gjælder det, som Skriften siger „der falder ikke en Spurv til Jorden uden hans Villie"; og det ikke blot fordi han er den Almægtige, men fordi Alt er ubetinget Lydighed, hans Villie den eneste: ikke er der end den mindste Indsigelse, ikke et Ord, ikke et Suk høres der; den ubetinget lydige Spurv falder ubetinget lydig til Jorden, naar det er hans Villie. I Naturen er Alt ubetinget Lydighed. Vindens Susen, Skovens Gjenlyden, Bækkens Rislen, Sommerens Summen, Bladenes Hvisken, Græssets Hvislen, hver en Lyd, enhver Lyden Du hører, det er Alt Adlyden, ubetinget Lydighed, saa Du kan høre Gud deri, som Du kan høre ham i den Musik, der er Himmellegemernes Bevægelse i Lydighed. Og det fremfarende Veirs Vælighed, og Skyens lette Bøielighed, og Havets draabeformige Flydenhed og dets Sammenhold, og Lys-Straalens Hurtighed, og Lydens endnu større: det er Alt Lydighed. Og Solens Opgang paa Klokkeslet, og dens Nedgang paa Klokkeslet, og Vindens Omsving paa Vinket, og det stigende og det synkende Vands Skiften til de bestemte Tider, og Overeenskomsten mellem Aarstiderne i den nøiagtige Vexlen: Alt, Alt, det er Altsammen Lydighed. Ja, var der en Stjerne paa Himlen, der vilde have sin egen Villie, eller et Støvgran paa Jorden: de ere i samme Øieblik begge gjorte til Intet, og lige let. Thi i Naturen er Alt Intet, saaledes forstaaet: det er intet Andet end ubetinget Guds Villie, i samme Øieblik det ikke ubetinget er Guds Villie, er det ophørt at være til.

Lad os saa nærmere, og menneskeligt, betragte Lilien og Fuglen, for at lære Lydighed. Lilien og Fuglen ere Gud ubetinget lydige. Heri ere de Mestere. De forstaae, som det sømmer sig Læremestere, mesterligen at træffe, ak hvad de fleste Mennesker vel gaae Glip af og forfeile: det Ubetingede. Thi Eet forstaaer Lilien og Fuglen ubetinget ikke — ak hvad de fleste Mennesker forstaae sig bedst paa: Halvhed. At en lille Ulydig-

hed, at det ikke skulde være ubetinget Ulydighed, det kan Lilien og Fuglen ikke, og det vil de ikke forstaae. At den mindste, mindste Ulydighed skulde i Sandhed have noget andet Navn end: Foragt for Gud, det forstaaer Lilien og Fuglen ikke, og vil ikke forstaae. At der skulde være noget Andet eller nogen Anden, som man, deelt, tillige kunde tjene foruden at tjene Gud, og at dette ikke — tillige skulde være at foragte Gud: det kan og vil Fuglen og Lilien ikke forstaae. Vidunderlige Sikkerhed i at træffe, og i at have sit Liv i det Ubetingede! Og dog, o, I dybsindige Læremestere, skulde det vel være muligt, at der andetsteds end i det Ubetingede var Sikkerhed at finde, da jo det Betingede i sig selv er Usikkerhed! Saa skulde jeg vel snarere tale anderledes, jeg skulde ikke beundre den Sikkerhed, hvormed de træffe det Ubetingede, men snarere sige, at det just er det Ubetingede, der giver dem den beundringsværdige Sikkerhed, som gjør dem til Læremestere i Lydighed. Thi Lilien og Fuglen ere Gud ubetinget lydige, de ere i Lydigheden saa eenfoldige eller saa ophøiede, at de troe, at Alt, hvad der skeer, er ubetinget Guds Villie, og at de slet ikke have Andet at gjøre i Verden, end enten ubetinget lydigen at gjøre Guds Villie eller ubetinget lydigen at finde sig i Guds Villie.

Om det Sted, der er anviist Lilien, er ret saa uheldigt som muligt, saa det let lader sig forudsee, at den vil være aldeles til Overflod hele sit Liv igjennem, ikke blive bemærket af en Eneste, der kunde glæde sig over den; om Stedet og Omgivelsen er — ja, der har jeg glemt, at det er Lilien, jeg taler om — er saa „fortvivlet" uheldigt, at det ikke blot ikke er søgt, men er skyet: den lydige Lilie finder sig lydig i sit Vilkaar, og springer ud i al sin Deilighed. Vi Mennesker, eller, et Menneske i Liliens Sted, vilde vel sige: „det er tungt, det er ikke til at udholde, naar man er Lilie og deilig som Lilien, da at skulle være anviist Plads paa et saadant Sted, for der at blomstre i en Omgivelse, der er saa ugunstig som muligt, som beregnet paa at tilintet-

gjøre Indtrykket af Ens Deilighed; nei, det er ikke til at udholde, det er jo en Selvmodsigelse af Skaberen!" Saaledes vilde vel et Menneske, eller vi Mennesker tænke og tale, hvis vi vare i Liliens Sted, og derpaa visne af Græmmelse. Men Lilien tænker anderledes, den tænker som saa: „jeg har jo ikke selv kunnet bestemme Stedet og Vilkaaret, dette er altsaa ikke i fjerneste Maade min Sag; at jeg staaer, hvor jeg staaer, er Guds Villie". Saaledes tænker Lilien; og at det ogsaa virkelig er som den tænker, at det er Guds Villie, kan man see paa den; thi den er deilig — ikke Salomo i al sin Herlighed var saaledes paaklædt. O, hvis der var Forskjel mellem Lilie og Lilie i Deilighed, denne Lilie maatte tilkjendes Prisen: den har een Deilighed mere; thi at være deilig, naar man er Lilie, det er egentligen ingen Kunst, men paa det Vilkaar at være deilig, i en saadan Omgivelse, der gjør Alt for at forhindre det, i en saadan Omgivelse fuldeligen at være sig selv og at bevare sig selv, at spotte hele Omgivelsens Magt, nei, ikke at spotte, det gjør Lilien ikke, men at være ganske sorgløs i al sin Deilighed! Thi Lilien er, trods Omgivelsen, sig selv, fordi den er Gud ubetinget lydig; og fordi den er Gud ubetinget lydig, derfor er den ubetinget sorgløs, hvad kun den ubetinget Lydige, især da under saadanne Omstændigheder, kan være. Og fordi den — hvad der svarer til hinanden ligefrem og omvendt — heelt og fuldt er sig selv, og ubetinget sorgløs: derfor er den deilig. Kun ved ubetinget Lydighed kan man ubetinget nøiagtigt træffe „Stedet", hvor man skal staae; og naar man træffer det ubetinget, saa forstaaer man, at det er ubetinget det Ligegyldige, om Stedet saa var en Mødding. — Om det for Lilien træffer sig saa uheldigt som muligt, at just det Øieblik, da den skal til at springe ud, er saa ugunstigt, at den, efter hvad den forud med næsten Vished kan skjønne, i samme Øieblik vil være knækket, saa dens Tilblivelse bliver dens Undergang, ja saa det synes, at den blot blev til og blev deilig for at gaae under: den lydige Lilie finder sig lydig deri, den veed, det er saaledes Guds Villie, og den springer ud — hvis Du saae den i det Øieblik: det var

ikke end det mindste til at kjende paa den, at denne Udfoldelse tillige var dens Undergang, saa fuld udviklet, saa riig og skjøn sprang den ud, saa riig og skjøn gik den — thi det Hele var jo et Øieblik — gik den ubetinget lydig sin Undergang imøde. Et Menneske eller vi Mennesker vilde i Liliens Sted vel fortvivle ved Tanken om at Tilblivelse og Undergang var Eet, og derpaa ved Fortvivlelse forhindre os selv i at blive, hvad vi kunde være blevet, om end kun for et Øieblik. Anderledes med Lilien; den var ubetinget lydig, derfor blev den sig selv i Deilighed, den blev virkelig hele sin Mulighed, uforstyrret, ubetinget uforstyrret af den Tanke, at det samme Øieblik var dens Død. O, hvis der var Forskjel mellem Lilie og Lilie i Deilighed, denne Lilie maatte tilkjendes Prisen; den havde een Deilighed mere, at være saaledes deilig trods Undergangens Vished i samme Øieblik. Og sandeligen, med Undergangen for Øie at have Mod og Tro til at blive til i al sin Deilighed: det formaaer kun ubetinget Lydighed. Et Menneske vilde, som sagt, Undergangens Vished forstyrre, saa han ikke blev sin Mulighed, hvad der dog var ham forundt, uagtet kun den korteste Tilværelse var ham tilmaalt. „Hvortil?" vilde han sige, eller „hvorfor?" vilde han sige, eller „hvad kan det hjælpe?" vilde han sige: og saa foldede han ikke sin hele Mulighed ud, men forskyldte, at han, forkrøblet og uskjøn, gik under Øieblikket iforveien. Kun ubetinget Lydighed kan ubetinget nøiagtigt træffe „Øieblikket"; kun ubetinget Lydighed kan benytte Øieblikket, ubetinget uforstyrret af det næste Øieblik.

Om det for Fuglen, naar Øieblikket er der, da den skal reise, i Fuglens Forstand er nok saa vist, at den har det saa godt saaledes som den har det, at den altsaa ved at reise slipper det Visse for at gribe efter det Uvisse: den lydige Fugl tiltræder dog øieblikkeligt Reisen; eenfoldigt, ved Hjælp af den ubetingede Lydighed, forstaaer den kun Eet, men det forstaaer den ubetinget, at nu er det ubetinget Øieblikket. — Naar Fuglen berøres af dette Livs Ublidhed, naar den forsøges i Gjenvordigheder og Modgang, naar den hver Morgen i flere Dage finder

sin Rede forstyrret: den lydige Fugl begynder hver Dag forfra paa Arbeidet med samme Lyst og Omhu som første Gang; eenfoldigt, ved Hjælp af den ubetingede Lydighed, forstaaer den Eet, men det forstaaer den ubetinget, at det er dens Arbeide, at den ene har at gjøre Sit. — Naar Fuglen maa prøve denne Verdens Ondskab, naar den lille Sangfugl, der synger til Guds Ære, maa finde sig i, at et nartigt Barn har sin Morskab af at vrænge efter den, for derved om muligt at forstyrre Høitideligheden; eller naar den eensomme Fugl har fundet en Omgivelse, den elsker, en elsket Green, paa hvilken den især elsker at sidde, maaskee ovenikjøbet den saa kjer ved de dyrebareste Erindringer — og der da er et Menneske, som har sin Glæde af, ved Steenkast eller paa anden Maade at jage den bort fra dette Sted, ak et Menneske, der er lige saa utrættelig i det Onde, som Fuglen, skjøndt fordrevet og bortskræmmet, er utrættelig i at søge tilbage til sin Kjerlighed og til sit gamle Sted: den lydige Fugl finder sig ubetinget i Alt; eenfoldigt, ved Hjælp af den ubetingede Lydighed forstaaer den kun Eet, men det forstaaer den ubetinget, at Alt hvad der saaledes vederfares den egentligen ikke, altsaa kun uegentligen vedkommer den, eller rettere, at det, der egentligen vedkommer den, men ogsaa ubetinget, er, Gud ubetinget lydigt at finde sig deri.

Saaledes Lilien og Fuglen, af hvem vi skulde lære. Derfor skal Du ikke sige „Lilien og Fuglen, de kan sagtens være lydige, de kan jo ikke Andet, eller de kan det ikke anderledes; paa den Maade at blive et Mønster i Lydighed, er jo at gjøre en Dyd af Nødvendighed." Saaledes skal Du ikke sige, Du skal overhovedet Intet sige, Du skal tie og lyde, at det, hvis det ellers er saa, at Lilien og Fuglen gjøre en Dyd af Nødvendighed, det ogsaa maatte lykkes Dig, at gjøre en Dyd af Nødvendighed. Ogsaa Du er jo underlagt Nødvendighed; Guds Villie skeer jo dog alligevel, saa stræb Du at gjøre en Dyd af Nødvendighed, ved ubetinget lydigt at gjøre Guds Villie. Guds Villie skeer jo dog alligevel, saa see Du at gjøre en Dyd af Nødvendighed, ved ubetinget lydigt at finde Dig i Guds Villie,

saa ubetinget lydigt, at Du med Sandhed maatte kunne sige om Dig selv i Forhold til at gjøre og til at finde Dig i Guds Villie: jeg kan ikke Andet, jeg kan det ikke anderledes.

Derefter skulde Du stræbe, og Du skulde betænke, at hvordan det nu ogsaa har sig med Lilien og Fuglen, om det virkelig falder et Menneske vanskeligere at være ubetinget lydig, at der saa ogsaa igjen for Mennesket er en Fare, der, om jeg saa tør sige, maatte lette ham dertil, den Fare: at forspilde Guds Taalmodighed. Thi har Du nogensinde ret alvorligt betragtet Dit eget Liv, eller betragtet Menneskenes Liv, Menneske-Verdenen, der er saa forskjellig fra Naturen, hvor Alt er ubetinget Lydighed, har Du nogensinde anstillet denne Betragtning, og har Du da uden Gysen fornummet, med hvilken Sandhed det dog er, at Gud kalder sig „Taalmodighedens Gud", at han den Gud, som siger enten — eller, og det saaledes forstaaet, enten elske mig eller — hade mig, enten holde sig til mig, eller — foragte mig, at han har Taalmodighed til at holde ud med Dig og mig og med os Alle! Dersom Gud var et Menneske, hvad saa? For hvor længe, længe, længe siden maatte han da — at jeg skal tage mig selv — være bleven træt og kjed af mig, og af at have med mig at gjøre, og sagt, men med ganske anden Føie, som menneskelige Forældre sige „det Barn er baade styg og sygeligt og dumt og tungnemt, og naar der saa endda var noget Godt ved det, men der er saa meget Ondt i det — det kan intet Menneske holde ud." Nei, det kan intet Menneske holde ud, det kan kun Taalmodighedens Gud.

Og tænk nu det talløse Antal af Mennesker, der lever! Vi Mennesker tale om, at det er et Taalmodigheds-Arbeide at være Skolemester for Smaaborn; og nu Gud, som maa være Skolemesteren for dette talløse Antal, hvilken Taalmodighed! Og hvad der saa gjør Fordringen til Taalmodighed uendelig større, er, at der, hvor Gud er Skolemesteren, der lide Børnene alle mere eller mindre af den Indbildning, at de ere store voxne Mennesker, en Indbildning, for hvilken Lilien og Fuglen ere saa ganske frie, og just derfor er det vel, at det

falder dem saa let med den ubetingede Lydighed. „Det manglede blot", vilde en menneskelig Skolemester sige, „det manglede blot, at Børnene bildte sig ind at være voxne Mennesker, saa maatte man tabe Taalmodigheden og fortvivle; thi det vilde intet Menneske kunne udholde." Nei, intet Menneske kunde udholde det; det kan kun Taalmodighedens Gud. See, derfor kalder Gud sig Taalmodighedens Gud. Og han veed nok, hvad han siger. Det er ikke i en Stemning at han falder paa at kalde sig saaledes; nei, han vexler ikke i Stemning, det er jo Utaalmodighed. Han veed det fra Evighed af, og han veed det af tusinde og tusinde Aars daglige Erfaring, han veed fra Evighed af, at saa længe Timeligheden skal bestaae og Menneskeslægten i den, maa han være Taalmodighedens Gud, thi ellers var den menneskelige Ulydighed ikke til at holde ud. I Forhold til Lilien og Fuglen er Gud den faderlige Skaber og Opholder, kun i Forhold til Mennesket er han Taalmodighedens Gud. Sandt nok, det er en Trøst, en høist fornøden og ubeskrivelig Trøst, hvorfor ogsaa Skriften siger, at Gud er Taalmodighedens — og „Trøstens Gud"; men det er jo tillige en forfærdelig alvorlig Sag, at Menneskets Ulydighed er Skyld i, at Gud er Taalmodighedens Gud, en forfærdelig alvorlig Sag, at Mennesket ikke tager Taalmodigheden forfængeligt. Mennesket opdagede en Egenskab hos Gud, som Lilien og Fuglen, der altid ere ubetinget lydige, ikke kjende; eller Gud var kjerlig nok mod Mennesket til at lade ham det aabenbare, at han har denne Egenskab, at han er Taalmodighed. Men altsaa svarer jo i en vis Forstand — o, frygtelige Ansvar! — til Menneskets Ulydighed svarer i en vis Forstand Guds Taalmodighed. Det er Trøsten, men under et forfærdeligt Ansvar. Mennesket tør vide, at selv om alle Mennesker opgave ham, ja om han ikke er langtfra at opgive sig selv, saa er dog Gud Taalmodighedens Gud. Det er en uvurdeerlig Rigdom. O, men brug den rettelig, husk paa, det er en Sparepenge; for Gud i Himmelens Skyld brug den rettelig, ellers styrter den Dig i end større Elendighed, den forvandler sig til sit Modsatte, er ikke mere Trøsten, men den

bliver af alle den frygteligste Anklage mod Dig. Thi synes det Dig for haard en Tale — om den dog ikke er haardere end Sandheden er — at det ikke ubetinget og i Alt at holde sig til Gud, at det „strax" er — at foragte ham: at det at tage hans Taalmodighed forfængeligt, at det er at foragte Gud, det kan da vel ikke være for haard en Tale!

Pas derfor vel paa, efter Evangeliets Anviisning at lære Lydighed af Lilien og Fuglen. Lad Dig ikke skrække tilbage, fortvivl ikke, idet Du sammenligner Dit Liv med disse Læremesteres. Der er Intet at fortvivle over, thi Du skal jo lære af dem; og Evangeliet trøster Dig først ved at sige Dig, at Gud er Taalmodighedens Gud, men da tilføier det: Du skal lære af Lilien og Fuglen, lære at være ubetinget lydig som Lilien og Fuglen, lære ikke at tjene to Herrer; thi Ingen kan tjene to Herrer, han maa enten . . . eller.

Men hvis Du kan blive ubetinget lydig som Lilien og Fuglen, da har Du lært hvad Du skulde lære, og det har Du lært af Lilien og Fuglen (og hvis Du ganske havde lært det, er Du blevet saaledes den Fuldkomnere, at Lilien og Fuglen fra at være Læremesteren bliver Billedet), Du har lært kun at tjene een Herre, at elske ham ene og at holde Dig til ham ubetinget i Alt. Da skulde ogsaa den Bøn, som rigtignok alligevel opfyldes, den skulde opfyldes ved Dig, naar Du beder til Gud: „skee Din Villie, som i Himlen, saa og paa Jorden"; thi ved ubetinget Lydighed er jo Din Villie Eet med Guds Villie, saa altsaa Guds Villie, som den er i Himlen, skeer ved Dig paa Jorden. Og da skulde ogsaa den Din Bøn være bønhørt, naar Du beder: „leed os ikke udi Fristelse"; thi er Du Gud ubetinget lydig, da er der i Dig intet Tvetydigt, og er der i Dig intet Tvetydigt, da er Du idel Eenfold for Gud. Men Eet er der, som al Satans Snedighed og al Fristelses Snare ikke kan overrumple eller fange, det er Eenfold. Hvad Satan skarpsynet speider efter som sit Bytte — men hvad aldrig fandtes hos Lilien og Fuglen; hvad al Fristelse sigter efter, vis paa sit Bytte — men hvad aldrig fandtes hos Lilien og Fuglen: er det Tvetydige. Hvor

det Tvetydige er, der er Fristelsen, og er der kun altfor let den Stærkere. Men hvor det Tvetydige er, der er ogsaa paa en eller anden Maade Ulydighed under neden i Grunden; just derfor er det, at der slet intet Tvetydigt er i Lilien og Fuglen, fordi den ubetingede Lydighed er dybest og overalt i Grunden; og just derfor, fordi der intet Tvetydigt er i Lilien og Fuglen, derfor er det, at det er umuligt at lede Lilien og Fuglen i Fristelse. Satan er, hvor der intet Tvetydigt er, afmægtig, Fristelsen er, hvor der intet Tvetydigt er, afmægtig som Fuglefængeren med sin Snare, naar der ikke er Fugl at opdage: men blot den mindste, mindste Glimten af det Tvetydige, saa er Satan stærk og Fristelsen fangende; og skarpsynet er han, han den Onde, hvis Snare hedder Fristelse, og hvis Bytte hedder et Menneskes Sjel. Fra ham kommer egentligen ikke Fristelsen, men intet, intet Tvetydigt kan dølge sig for ham; og opdager han det, saa er Fristelsen ved ham. Men det Menneske, der ved ubetinget Lydighed skjuler sig i Gud, han er ubetinget sikker; han kan fra sit sikkre Skjulested see Djævlen, men Djævlen kan ikke see ham. Fra sit sikkre Skjulested; thi ligesaa skarpsynet som Djævelen er i Forhold til Tvetydighed, lige saa blind bliver han ogsaa, naar han seer paa Eenfoldighed, han bliver blind eller slagen med Blindhed. Dog ikke uden Gysen betragter den ubetinget Lydige ham; dette funklende Blik, der seer ud, som kunde det gjennemtrænge Jord og Hav og Hjertets skjulteste Forborgenhed, som det ogsaa kan — og at dog han med dette Blik, at han er blind! Men er han, der spænder Fristelsens Snare, er han blind i Forhold til Den, som ved ubetinget Lydighed er skjult i Gud: saa er der jo for ham ingen Fristelse; thi „Gud frister Ingen". Saaledes er hans Bøn hørt: „leed os ikke udi Fristelse", det er, lad mig aldrig nogensinde ved Ulydighed vove mig udenfor mit Skjulested, og forsaavidt jeg dog forskylder en Ulydighed, saa jage Du mig ikke strax ud af mit Skjulested, uden for hvilket jeg øieblikkelig ledes i Fristelse. Og bliver han da ved ubetinget Lydighed i sit Skjulested, saa er han ogsaa „frelst fra det Onde".

Ingen kan tjene to Herrer, han maa enten elske den ene og hade den anden, eller holde sig til den ene og foragte den anden, I kunne ikke tjene Gud og Mammon, ikke Gud og Verden, ikke Godt og Ondt. Der er altsaa to Magter: Gud og Verden, Godt og Ondt; og Grunden hvorfor Mennesket kun kan tjene een Herre er vel den, at disse to Magter, om end den ene Magt er den uendelig stærkeste, er i Strid med hinanden paa Liv og Død. Denne uhyre Fare, hvori altsaa Mennesket ved at være Menneske er — hvilken Fare Lilien og Fuglen i den deres ubetingede Lydighed, som er lykkelig Uskyldighed, slippe forbi; thi om dem strider ikke Gud og Verden, ei heller Godt og Ondt — denne uhyre Fare, at „Mennesket" er stillet mellem disse to uhyre Magter, og Valget ham overladt, denne uhyre Fare er det, der gjør, at man enten maa elske eller hade, at det ikke at elske er at hade; thi saa fjendtlige ere disse to Magter, at den mindste Bøien til den ene Side bliver det ubetinget Modsatte fra den anden Side seet. Naar Mennesket glemmer denne uhyre Fare, hvori han er, og en Fare, vel at mærke, af den Beskaffenhed, at det sandeligen ikke er det tjenlige Middel imod den, at see at glemme den; naar Mennesket glemmer, at han er i denne uhyre Fare, naar han mener, at han ikke er i Fare, naar han endog siger Fred og ingen Fare: saa maa Evangeliets Tale synes ham en taabelig Overdrivelse. Ak, men det er just, fordi han saa er sjunket i Faren, fortabt, saa han hverken har Forestilling om den Kjerlighed, med hvilken Gud elsker ham, samt at det just er af Kjerlighed, at Gud fordrer ubetinget Lydighed, ei heller Forestilling om det Ondes Magt og List, samt sin egen Svaghed. Og Mennesket er fra Først af for barnagtig til at kunne og ville forstaae Evangeliet; dets Tale om enten — eller synes ham en usand Overdrivelse: at Faren skulde være saa stor, at ubetinget Lydighed skulde være fornøden; at Fordringen om ubetinget Lydighed skulde være grundet i Kjerlighed — det kan Mennesket ikke faae i sit Hoved.

Hvad gjør saa Evangeliet? Evangeliet, der er Opdragelsens Viisdom, indlader sig ikke i en Tanke- eller Ordstrid med

Mennesket, for at bevise ham, at det er saa; Evangeliet veed meget godt, at det ikke gaaer saaledes til, at et Menneske først forstaaer, at det er saa, som det siges, og derpaa beslutter ubetinget at lyde, men omvendt, at ved ubetinget at lyde kommer Mennesket først til at forstaae, at det er saa som Evangeliet siger. Derfor bruger Evangeliet Myndighed og siger: Du skal. Men i samme Øieblik formildes det, saa det maatte kunne røre den Haardeste; det ligesom tager Dig ved Haanden — og gjør det ligesom den kjerlige Fader gjør det ved sit Barn — og siger: „kom lad os gaae ud til Lilien og Fuglen". Derude vedbliver det saa „betragt Lilien og Fuglen, giv Dig hen deri, tab Dig deri; bevæger dette Syn Dig ikke?" Naar da den høitidelige Taushed derude hos Lilien og Fuglen dybt bevæger Dig, da forklarer Evangeliet videre og siger „men hvorfor er denne Taushed saa høitidelig? fordi den udtrykker den ubetingede Lydighed, hvormed Alt kun tjener een Herre, kun vender sig tjenende mod Een, enet i fuldkommen Enighed, i een stor Gudstjeneste — saa lad Dig da gribe af denne store Tanke, thi det er Alt kun een Tanke, og lær Du af Lilien og Fuglen". Men glem ikke, Du skal lære af Lilien og Fuglen, Du skal blive ubetinget lydig som Lilien og Fuglen. Betænk, det var Menneskets Synd der — ved ikke at ville tjene een Herre, eller ved at ville tjene en anden Herre, eller ved at ville tjene to, ja flere Herrer — forstyrrede hele Verdens Skjønhed, hvor forinden Alt var saa saare godt, hans Synd, der satte Splid i en Verden af Enighed; og betænk, at enhver Synd er Ulydighed, og enhver Ulydighed Synd.

# III.

**„Seer til Himlens Fugle; de saae ikke, og høste ikke, og sanke ikke i Lader" — ubekymrede om den Dag imorgen. „Betragter Græsset paa Marken — som er idag".**

Gjør det og lær:

## Glæde.

Saa lader os da betragte Lilien og Fuglen, disse de glade Læremestere. „De glade Læremestere", ja thi Du veed, at Glæden er meddeelsom; og derfor underviser Ingen bedre i Glæde end Den, der selv er glad. Læreren i Glæde har egentlig intet Andet at gjøre end selv at være glad, eller at være Glæden; hvormeget han end anstrænger sig for at meddele Glæde — naar han ikke selv er glad, er Underviisningen ufuldkommen. Saaledes er der Intet lettere at undervise i end i Glæde — ak, man behøver blot selv altid i Sandhed at være glad. Men dette „Ak", ak det tyder paa, at det endda ikke er saa let — nemlig ikke saa let altid selv at være glad; thi at det, naar man er det, er let nok at undervise i Glæde: Intet er vissere.

Men derude hos Lilien og Fuglen, eller derude, hvor Lilien og Fuglen undervise i Glæde, der er altid Glæde. Og aldrig kommer Lilien og Fuglen saaledes i Forlegenhed som stundom en menneskelig Læremester, der har hvad han underviser i nedskrevet paa Papiret eller staaende i sin Bogsamling, kort paa et andet Sted, ikke altid hos sig; nei, der hvor Lilien

og Fuglen undervise i Glæde, der er altid Glæde — den er jo i Lilien og Fuglen. Hvilken Glæde, naar det gryer ad Dag, og Fuglen vaagner tidligt til Dagens Glæde; hvilken Glæde, om end stemt i en anden Tone, naar det lakker ad Aften, og Fuglen glad haster hjem til sin Rede; og hvilken Glæde den lange Sommerdag! Hvilken Glæde naar Fuglen — der ikke blot som en glad Arbeider synger til sit Arbeide, men hvis væsentlige Arbeide er at synge — glad begynder sin Sang; hvilken ny Glæde, naar saa ogsaa Naboen begynder, og saa Gjenboen, og naar saa Choret stemmer i, hvilken Glæde; og naar der saa tilsidst er som et Hav af Toner, der lader Skov og Dal, Himmel og Jord give Gjenlyd, et Hav af Toner, hvori den, som gav Tonen an, nu tumler sig oven ud af Glæde: hvilken Glæde, hvilken Glæde! Og saaledes hele Fuglens Liv igjennem; overalt og altid finder den Noget eller rettere Nok at glæde sig over; den spilder ikke et eneste Øieblik, men den vilde ansee ethvert Øieblik for spildt, hvori den ikke var glad. — Hvilken Glæde, naar Duggen falder og vederqvæger Lilien, som nu afkjølet skikker sig til Hvile; hvilken Glæde, naar Lilien efter Badet, vellystig tørrer sig i den første Solstraale; og hvilken Glæde den lange Sommerdag! O, betragt dem dog; betragt — Lilien, og betragt — Fuglen; og see dem saa sammen! Hvilken Glæde, naar Fuglen skjuler sig hos Lilien, hvor den har sin Rede, og hvor den har det saa ubeskrivelig hyggeligt, medens den til Tidsfordriv spøger og narres med Lilien! Hvilken Glæde, naar Fuglen høit fra Grenen, eller høiere op, høit oppe fra Skyen lyksalig holder Øie med Reden, og med Lilien, der smilende vender sit Øie op mod den! Livsalige, lykkelige Tilværelse, saa riig paa Glæde! Eller er maaskee Glæden mindre, fordi det, smaaligt forstaaet, er Lidt, der gjør dem saa glade? Nei, dette, denne smaalige Forstaaelse er dog vel en Misforstaaelse, ak, en høist sørgelig og bedrøvelig Misforstaaelse; thi just det, at det er Lidet, der gjør dem saa glade, er Beviset for, at de selv ere Glæden og Glæden selv. Dette er dog vel saa? dersom det man glæder sig over, var slet Intet, og man dog i Sandhed

var ubeskrivelig glad, da beviste dette jo allerbedst, at man selv er Glæden og Glæden selv — som Lilien og Fuglen er det, de glade Læremestere i Glæde, der just fordi de ere ubetinget glade ere Glæden selv. Den nemlig, hvis Glæde er afhængig af visse Betingelser, han er ikke Glæden selv, hans Glæde er jo Betingelsernes, og betingelsesviis i Forhold til disse. Men Den, der er Glæden selv, han er ubetinget glad, ligesom omvendt, Den, der er ubetinget glad, er Glæden selv. O, os Mennesker volde Betingelserne, for at vi skulle blive glade, megen Møie og Bekymring — selv om vi fik alle Betingelserne, bleve vi maaskee alligevel ikke ubetinget glade. Dog, ikke sandt, I, dybsindige Læremestere i Glæde, det kan jo ikke være anderledes; thi ved Hjælp, selv om det var af alle Betingelserne, er det jo dog umuligt at blive mere end eller anderledes end betingelsesviis glad; Betingelserne og det Betingelsesvise svare jo til hinanden. Nei, ubetinget glad bliver kun Den, som er Glæden selv, og kun ved at være ubetinget glad, bliver man Glæden selv.

Dog kunde man ikke ganske kort angive, hvorledes Glæden er Indholdet af denne Liliens og Fuglens Underviisning, eller hvad der er Indholdet af denne deres Underviisning i Glæde, det er, kunde man ikke ganske kort angive Tankebestemmelserne i denne deres Underviisning? Jo, det kan man let; thi hvor eenfoldige Lilien og Fuglen ogsaa ere, de ere saa vist ikke tankeløse. Altsaa man kan det let; og lad os ikke glemme, allerede dette er i denne Henseende en overordentlig Forkortning, at Lilien og Fuglen selv er, hvad den underviser i, selv udtrykker Det, hvori den som Lærer underviser. Dette er — forskjelligt fra den ligefremme og første Oprindelighed, at Lilien og Fuglen i strengeste Forstand fra første Haand har Det, hvori den underviser — den erhvervede Oprindelighed. Og denne den erhvervede Oprindelighed i Lilien og Fuglen, den er jo igjen Eenfold; thi om en Underviisning er eenfoldig, beroer ikke saa meget paa, om der bruges simple, dagligdagse Udtryk, eller høitravende og lærde, nei, det Eenfoldige er, at Læreren selv er Det,

hvori han underviser. Og saaledes er det Tilfældet med Lilien og Fuglen. Men deres Underviisning i Glæde, hvad igjen deres Liv udtrykker, er ganske kortelig Følgende: der er et Idag, det er, ja der falder et uendeligt Eftertryk paa dette er; der er et Idag — og der er ingen, slet ingen Bekymring for den Dag Imorgen, eller for den anden Morgen. Dette er ikke Letsindighed af Lilien og Fuglen, men er Taushedens og Lydighedens Glæde. Thi naar Du tier i den høitidelige Taushed, som er i Naturen, saa er den Dag Imorgen ikke til; og naar Du lyder, som Skabningen lyder, saa er den Dag Imorgen ikke til, den usalige Dag, der er Snaksomhedens og Ulydighedens Opfindelse. Men naar den Dag Imorgen saaledes paa Grund af Tausheden og Lydigheden ikke er til, saa er i Tausheden og Lydigheden den Dag Idag, den er — og saa er Glæden, som den er i Lilien og Fuglen.

Hvad er Glæde, eller det at være glad? Det er, i Sandhed at være sig selv nærværende; men det at være sig selv i Sandhed nærværende, det er dette „Idag", dette, at være idag, i Sandhed at være idag. Og i samme Grad som det er sandere, at Du er idag, i samme Grad som Du mere er Dig selv ganske nærværende i at være idag, i samme Grad er Ulykkens Dag Imorgen ikke til for Dig. Glæden er den nærværende Tid med hele Eftertrykket paa: den nærværende Tid. Derfor er Gud salig, han som evigt siger: idag, han som evigt og uendeligt er sig selv nærværende i at være idag. Og derfor er Lilien og Fuglen Glæden, fordi de ved Taushed og ubetinget Lydighed ganske ere sig selv nærværende i at være idag.

„Men" siger Du „Lilien og Fuglen, de kan sagtens". Svar: intet Men maa Du komme med — men lær af Lilien og Fuglen saaledes at blive Dig selv ganske nærværende i at være idag, saa er Du ogsaa Glæden. Men, som sagt, intet Men; thi det er Alvor, Du skal lære Glæde af Lilien og Fuglen. Endnu mindre maa Du blive Dig selv vigtig, saa Du, fordi nu Lilien og Fuglen ere eenfoldige, maaskee for at føle, at Du er Menneske, bliver vittig, og, talende om et enkelt Imorgen, siger:

Lilien og Fuglen, de kan sagtens, de som ikke engang have den Dag Imorgen at plages med, „„men Mennesket, som jo ikke blot har Bekymring for den Dag Imorgen, hvad han skal spise, men ogsaa for den Dag Igaar, betræffende hvad han har spiist — og ikke betalt!"" Nei, ingen Vittighed, der nartigt forstyrrer Underviisningen. Men lær, begynd dog idetmindste paa at lære af Lilien og Fuglen. Thi det skulde dog vel ikke være Nogens alvorlige Mening, dette med at hvad Fuglen og Lilien glæder sig over, og hvad der ligner dette, at det Ingenting er at glæde sig over! Altsaa, at Du blev til, at Du er til, at Du „idag" faaer det Fornødne, for at være til; at Du blev til, at Du blev Menneske; at Du kan see, betænk, at Du kan see, at Du kan høre, at Du kan lugte, at Du kan smage, at Du kan føle; at Solen skinner for Dig — og for Din Skyld, at, naar den bliver træt, at saa Maanen begynder, og at saa Stjernerne tændes; at det bliver Vinter, at hele Naturen forklæder sig, leger fremmed — og for at fornøie Dig; at det bliver Foraar, at Fuglen kommer i talrig Flok — og for at glæde Dig, at det Grønne spirer frem, at Skoven voxer sig skjøn, og staaer Brud — og for at glæde Dig; at det bliver Efteraar, at Fuglen reiser bort, ikke fordi den gjør sig kostbar, o, nei, men for at Du ikke skal blive kjed af den, at Skoven gjemmer sin Pynt for næste Gangs Skyld, det er, for at den næste Gang kan glæde Dig: dette skulde være Ingenting at glæde sig ved! O, hvis jeg turde skjende; men af Ærbødighed for Lilien og Fuglen tør jeg det ikke, og derfor vil jeg, istedetfor at sige, at dette er Ingenting at glæde sig ved, istedet derfor vil jeg sige: hvis dette ikke er at glæde sig ved, saa er der Ingenting at glæde sig ved. Betænk, at Lilien og Fuglen er Glæden, og dog have de jo, ogsaa saaledes forstaaet, meget mindre at glæde sig ved end Du, Du som jo tillige har Lilien og Fuglen at glæde Dig ved. Lær derfor af Lilien og lær af Fuglen, der er Læremesteren: er til, er idag, og er Glæden. Kan Du ikke see Dig glad paa Lilien og Fuglen, der jo er Glæden selv, kan Du ikke see Dig glad paa dem, saa Du bliver villig til at lære af dem: da er det Tilfældet med Dig, som naar

Læreren siger om Barnet „Mangel paa Evne er det ikke, desuden er Sagen saa let, at der ikke kan være Tale om Mangel paa Evne; det maa være noget Andet, maaskee dog kun en Uoplagthed, som man ikke strax maa tage for strengt og behandle som Uvillighed eller vel endog som Gjenstridighed.“

Saaledes er Lilien og Fuglen Læremestere i Glæde. Og dog har Lilien og Fuglen jo ogsaa Sorg, som hele Naturen har Sorg; sukker ikke al Skabningen under Forkrænkelighed, som den blev underlagt mod sin Villie? Det er Alt underlagt Forkrænkelighed! Stjernen, hvor fast den end sidder paa Himlen, ja, den der sidder fastest, den skal dog forandre Sted i Faldet, og den, der aldrig forandrede Stilling, skal dog engang forandre Stilling, idet den styrter i Afgrunden; og hele denne Verden med Alt hvad i den er, den skal omskiftes, som man omskifter et Klædebon, naar det aflægges, Forkrænkelighedens Bytte! Og Lilien, selv om den undgaaer den Skjebne strax at blive kastet i Ovnen, den maa dog visne, efter iforveien at have lidt baade Det og Det. Og Fuglen, selv om den fik Lov at døe af Alderdom, den maa dog engang døe, skilles fra den Elskede, efter iforveien at have lidt baade Det og Det. O, det er Alt Forkrænkelighed, og bliver engang Alt hvad det er, Forkrænkelighedens Bytte. Forkrænkelighed, Forkrænkelighed, det er Sukket — thi det at være underlagt Forkrænkelighed er at være hvad et Suk betyder: Indespærrethed, Bundethed, i Fængsel; og Sukkets Indhold er: Forkrænkelighed, Forkrænkelighed!

Men dog er Lilien og Fuglen ubetinget glad; og her seer Du ret, hvor sandt det er, naar Evangeliet siger: Du skal lære Glæde af Lilien og Fuglen. Bedre Læremester kan Du jo dog heller ikke forlange end Den, der, skjøndt han bærer paa en saa uendelig dyb Sorg, dog er ubetinget glad og Glæden selv.

Hvorledes bærer da Lilien og Fuglen sig ad hermed, med dette, der næsten seer ud som et Mirakel: i dybeste Sorg at være ubetinget glad; naar der er et saa frygteligt Imorgen, da at være, det er, at være ubetinget glad idag — hvorledes bærer den sig ad? Den bærer sig ganske simpelt og eenfoldigt ad —

det gjør Lilien og Fuglen altid — og faaer dog dette Imorgen bort, som var det ikke til. Der er et Ord af Apostelen Petrus, det har Lilien og Fuglen lagt sig paa Hjerte, og, eenfoldige som de ere, tage de det ganske bogstaveligen — ak, og just det, at de tage det ganske bogstaveligen, det er just det, der hjælper dem. Der ligger en uhyre Magt i dette Ord, naar det tages ganske bogstaveligt; naar det ikke bogstaveligen tages ganske efter Bogstaven, er det mere eller mindre afmægtigt, tilsidst kun en intetsigende Talemaade; men der hører ubetinget Eenfold til for at tage det ubetinget ganske bogstaveligt. „Kaster **al** Eders Sorg **paa Gud**". See det gjør Lilien og Fuglen ubetinget. Ved Hjælp af den ubetingede Taushed og den ubetingede Lydighed kaster den — ja, som den stærkeste Kastemaskine kaster Noget fra sig, og med en Lidenskab som den, med hvilken man bortkaster, hvad man meest afskyer — al sin Sorg fra sig; og kaster den — med en Sikkerhed som den, med hvilken det sikkreste Skydevaaben rammer, og med en Tro og Tillid som den, med hvilken kun den meest øvede Skytte træffer — **paa Gud**. I samme Nu — og dette samme Nu er fra første Øieblik af, er idag, er samtidigt med det første Øieblik den er til — i samme Nu er den ubetinget glad. Vidunderlige Behændighed! At kunne faae saadan fat paa al sin Sorg og paa een Gang, og saa at kunne kaste den saa behændigt fra sig, og træffe saa sikkert Maalet! Dog det gjør Lilien og Fuglen, derfor er den i samme Nu ubetinget glad. Og det er jo ganske i sin Orden; thi Gud den Almægtige, han bærer al Verden og al Verdens Sorg — Liliens og Fuglens med — uendelig let. Hvilken ubeskrivelig Glæde! Glæden nemlig over Gud den Almægtige.

Saa lær da af Lilien og Fuglen, lær denne det Ubetingedes Behændighed. Sandt nok, det er et vidunderligt Kunststykke; men just derfor skal Du give desto nøiere Agt paa Lilien og Fuglen. Det er et vidunderligt Kunststykke, og, ligesom „Sagtmodighedens Kunststykke", indeholder det en Modsigelse, eller det er et Kunststykke, som løser en Modsigelse. Det Ord at „kaste" leder Tanken hen paa en Anvendelse af Kraft, som skulde man

sætte alle sine Kræfter sammen, og ved en uhyre Kraft-Anstrengelse — med Magt kaste Sorgen fra sig; og dog, dog er „Magt" just det, der ikke skal bruges. Det, der skal bruges, og ubetinget, er — „Eftergivenhed"; og dog skal man kaste Sorgen fra sig! Og man skal kaste „al" Sorgen fra sig; kaster man ikke al Sorgen fra sig, saa beholder man jo Meget, Noget, Lidet af den tilbage, bliver ikke glad, end mindre ubetinget glad. Og kaster man den ikke ubetinget paa Gud, men andetstedshen, saa bliver man ikke ubetinget af med den, den kommer saa paa en eller anden Maade igjen, oftest i Skikkelse af endnu større og bittrere Sorg. Thi at kaste Sorgen fra sig — men ikke paa Gud, det er „Adspredelse". Men Adspredelse er et tvivlsomt og tvetydigt Middel mod Sorg. Derimod ubetinget at kaste al Sorg — paa Gud, er „Samling", og dog — ja, forunderligt er dette Modsigelsens Kunststykke! — en Samling, ved hvilken Du ubetinget bliver af med al Sorgen.

Lær da af Lilien og Fuglen. Kast al Din Sorg paa Gud! Men Glæden skal Du ikke kaste bort, tvertimod den skal Du af al Din Magt holde fast paa med alle Livsens Kræfter. Gjør Du det, saa er den Regning let, at Du altid beholder nogen Glæde; thi kaster Du al Sorgen bort, beholder Du jo ikkun tilbage hvad af Glæde Du har. Dog dette vil kun lidet forslaae. Lær derfor videre af Lilien og Fuglen. Kast al Din Sorg paa Gud, ganske, ubetinget, som Lilien og Fuglen gjør det: saa bliver Du ubetinget glad som Lilien og Fuglen. Det er nemlig den ubetingede Glæde: at tilbede den Almagt, med hvilken Gud den Almægtige bærer al Din Sorg let som Intet. Og det er ogsaa den ubetingede Glæde, det Næste (hvad jo Apostelen tilføier): tilbedende at turde troe, „at Gud har Omsorg for Dig". Den ubetingede Glæde er just Glæden over Gud, over hvem og i hvem Du altid ubetinget kan glæde Dig. Bliver Du ikke i dette Forhold ubetinget glad, saa ligger Feilen ubetinget hos Dig, i Din Ubehændighed i at kaste al Din Sorg paa ham, i Din Uvillighed dertil, i Din Selvklogskab, i Din Selvraadighed, kort den ligger i at Du ikke er som Lilien og Fuglen.

Der er kun een Sorg, i Henseende til hvilken Lilien og Fuglen ikke kan være Læremesteren, om hvilken Sorg vi derfor heller ikke her tale: Syndens Sorg. I Forhold til al anden Sorg gjælder det, at hvis Du ikke bliver ubetinget glad, saa er Skylden Din, at Du ikke vil lære af Lilien og Fuglen, ved ubetinget Taushed og Lydighed at blive ubetinget glad over Gud.

Dog Eet endnu. Maaskee siger Du med „Digteren": „ja, hvo der kunde bygge og boe hos Fuglen, lønligt i Skovens Eensomhed, hvor Fuglen og dens Mage er et Par, men hvor der ellers ikke er Selskab; eller hvo der kunde leve sammen med Lilien i Markens Fred, hvor hver Lilie skjøtter sig selv, og hvor der intet Selskab er: saa kunde man sagtens kaste al sin Sorg paa Gud og være eller blive ubetinget glad. Thi „Selskabet", just Selskabet er Ulykken, at Mennesket er det eneste Væsen, der plager sig selv og Andre med den ulyksalige Indbildning om Selskab og Selskabets Lyksalighed, og mere i samme Grad som Selskabet, til hans og dets Fordærvelse, bliver større". Saaledes skal Du imidlertid ikke tale; nei, betragt Sagen nærmere, og tilstaa beskæmmet, at det dog egentligen er den trods Sorgen uudsigelige Elskovs-Glæde, med hvilken Fuglen, Han og Hun, er Par, og den den eenlige Stands trods Sorgen selvfornøielige Glæde, med hvilken Lilien er eenlig: at det egentlig er denne Glæde, som gjør, at Selskabet ikke forstyrrer dem; thi Selskab er der jo dog. Betragt det endnu nærmere, og tilstaa beskæmmet, at det dog egentligen er den ubetingede Taushed og den ubetingede Lydighed, med hvilken Fuglen og Lilien er ubetinget glad over Gud — at det dog egentlig er den, der gjør, at Lilien og Fuglen er lige glad, og lige ubetinget glad i Eensomhed og i Selskab. Saa lær Du af Lilien og Fuglen.

Og dersom Du kunde lære at blive ganske som Lilien og Fuglen, ak, og dersom jeg kunde lære det, da skulde ogsaa den Bøn være Sandhed i Dig som i mig, den sidste Bøn i „Bønnen", der (forbilledligt for al sand Bøn, som jo beder sig glad og gladere og ubetinget glad), tilsidst Intet, Intet mere har at bede og begjære, men ubetinget glad ender i Lovpriisning og Tilbedelse,

den Bøn: „Dit er Riget og Magten og Æren". Ja hans er Riget; og derfor har Du ubetinget at tie, at Du ikke forstyrrende lader Dig mærke med, at Du er til, men ved den ubetingede Taushedes Høitidelighed udtrykker, at Riget er hans. Og hans er Magten; og derfor har Du ubetinget at lyde og ubetinget lydig at finde Dig i Alt, thi hans er Magten. Og hans er Æren; og derfor har Du i Alt hvad Du gjør og i Alt hvad Du lider ubetinget Eet endnu at gjøre, at give ham Æren, thi Æren er hans.

O, ubetingede Glæde: hans er Riget og Magten og Æren — i Evighed. „I Evighed", see denne Dag, Evighedens Dag, den faaer jo aldrig Ende. Hold derfor blot ubetinget fast ved dette, at hans er Riget og Magten og Æren i Evighed, da er der for Dig et Idag, som aldrig faaer Ende, et Idag, i hvilket Du evigt kan blive Dig selv nærværende. Lad saa Himlen styrte sammen, og Stjernerne forandre Stilling i Alts Omvæltning, lad Fuglen døe og Lilien visne: Din Glæde i Tilbedelsen, og Du i Din Glæde overlever dog endnu idag enhver Undergang. Betænk, hvad der angaaer Dig om ikke som Menneske saa dog som Christen, at christeligt er selv Dødens Fare for Dig saa ubetydelig, at det hedder: „endnu idag er Du i Paradiis", og altsaa Overgangen fra Timelighed til Evighed — den størst mulige Afstand — saa hurtig, og skulde den end skee gjennem Alts Undergang, dog saa hurtig, at Du endnu idag er i Paradiis, idet Du jo christeligt bliver i Gud. Thi bliver Du i Gud, da hvad enten Du lever eller Du døer, og hvad enten det gaaer Dig med eller imod, medens Du lever; hvad enten Du døer idag, eller først om halvfjerdsindstyve Aar, og hvad enten Du finder Din Død paa Havets Bund, der hvor det er dybest, eller Du sprænges i Luften: Du kommer dog ikke udenfor Gud, Du bliver, altsaa Dig selv nærværende i Gud, og er derfor paa Din Dødsdag endnu idag i Paradiis. Fuglen og Lilien leve kun een Dag, men en meget kort Dag, og ere dog Glæden, fordi de, som udviklet blev, retteligen ere **idag**, ere sig selv nærværende i dette Idag. Og Du, hvem den længste Dag er forundt:

at leve idag — og endnu idag at være i Paradiis, skulde Du ikke være ubetinget glad, Du som endogsaa burde, da Du jo kunde, langt, langt overgaae Fuglen i Glæde, hvad Du forvisses om, hver Gang Du beder denne Bøn, og hvad Du ogsaa nærmer Dig til, hver Gang Du inderligt beder denne Glædens Bøn: „Dit er Riget og Magten og Æren — i Evighed, Amen".

# Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger.

Udgivet af

**A. B. Drachmann.**

Til Grund for Texten er lagt Originaludgaven. Den er sammenholdt med Renskriften og med Korrekturen, samt paa tvivlsomme Steder med Concepten (alt i S. K.s Papirer B 39, Universitetsbiblioteket).

Tvende ethisk-religieuse

# Smaa-Afhandlinger.

Af

H. H.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandling.

Trykt hos Louis Klein.

1849.

# Forord.

Disse to Smaa-Afhandlinger ville væsentligen vistnok kun kunne interessere Theologer.

H. H.

# Indhold.

# Har et Menneske Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden?

## Et eenligt Menneskes Efterladenskab.

---

## Digterisk Forsøg

af

H. H.

# Forord.

Dette Forord indeholder intet videre end en Besværgelse, at Læseren først vil øve sig i at aflægge en Deel af sin sædvanlige Tankegang. Thi ellers vil Problemet, som det her er fremstillet, slet ikke være til for ham — og besynderligt nok, just fordi han allerede længst er færdig med det, men i omvendt Stilling.

1847 i Slutningen.

# Introduction.

Der var engang en Mand. Han var som Barn bleven strengt opdragen i den christelige Religion. Han havde ikke hørt Meget af Det, som ellers Børn høre, om det lille Jesus-Barn, om Engle og deslige. Derimod havde man desto oftere fremstillet den Korsfæstede for ham, saa dette Billede var det eneste og det eneste Indtryk, han havde af Frelseren; skjøndt et Barn, var han allerede gammel som en Olding. Dette Billede fulgte ham saa Livet igjennem; han blev aldrig yngre, og kom aldrig bort fra dette Billede. Som det fortælles om en Maler, der i Samvittighedens Angest ikke kunde lade være at see tilbage efter den Myrdedes Billede, som forfulgte ham: saaledes kunde han, elskende, ikke see bort fra dette Billede, der drog ham til sig, ikke et Øieblik. Hvad han som Barn fromt havde troet, at Verdens Synd krævede dette Offer, hvad han som Barn eenfoldigt havde forstaaet, at Jødernes Ugudelighed i Styrelsens Haand var Betingelsen for, at denne Rædsel kunde afstedkommes: det troede han uforandret og han forstod det uforandret.

Men efterhaanden som han blev ældre, fik dette Billede end mere Magt over ham. Det var ham, som fordrede det i eet væk Noget af ham. Thi det havde han da altid fundet ugudeligt, at man indlod sig paa at male dette Billede, og ligesaa ugudeligt kunstnerisk at betragte et saadant malet Billede, for at see om det lignede — istedetfor selv at vorde Billedet, der lignede Ham, og med en uforklarlig Magt dreves han til at ville ligne Ham, forsaavidt da et Menneske kan ligne Ham.

Dette var han sig nemlig bevidst, at der intet Formasteligt var i hans Begjering, som kunde han noget Dieblik forglemme sig selv i den Grad, at han formasteligt kunde glemme, at denne Korsfæstede var Gud, den Hellige — han en Synder. Men det at ville lide for den samme Sag, indtil Døden, deri var jo intet Formasteligt.

Saaledes omgikkes han i Stilhed dette Billede; han talede aldrig til noget Menneske derom. Men Billedet kom ham bestandigt nærmere og nærmere, dets Fordring til ham blev ham bestandig inderligere og inderligere. Dog at tale derom til Nogen var ham en Umulighed. Og just dette var jo Beviset for, hvor dybt denne Sag beskjæftigede ham, Beviset for, at det ikke havde været umuligt, at han engang havde gjort derefter. Thi Taushed og Handlekraft svare ganske til hinanden; Taushed er Handlekraftens Maalestok; et Menneske har aldrig mere Handlekraft, end han har Taushed. Ethvert Menneske forstaaer meget godt, at det at handle er noget langt Større end det at tale derom; er han derfor sikker paa sig selv, at han kan gjøre det, og har han besluttet, at han vil gjøre det, saa taler han ikke derom. Hvad et Menneske i Forhold til at handle taler om, er just Det, hvori han ikke er sikker paa sig selv. En Mand, der med Lethed overvinder sig selv til at give ti Rbd. til de Fattige, saa det falder ham ganske naturligt, saa han finder — ja her har vi det — at det ikke er Noget at tale om: han taler aldrig derom. Men maaskee skal Du høre ham tale om, at han agter engang at give tusind Rbd. til de Fattige — ak, de Fattige maae saa vist nøies med de ti. En Pige, der har Inderlighed nok til at sørge hele sit Liv stille men dybt over en ulykkelig Elskov, hun taler ikke derom. Men i Smertens første Dieblik skal Du maaskee høre hende sige, at hun vil aflive sig selv — vær rolig, det gjør hun ikke, just derfor talte hun derom, det var en forfængelig Tanke. Den Bevidsthed med sig selv, at man kan og vil, den mætter ganske anderledes end al Snakken. Derfor snakkes der kun om Det, i Forhold til hvilket man mangler denne Bevidsthed med sig selv. Den Følelse, man i Sandhed har, taler man aldrig om;

kun den Følelse, man ikke har, eller den Følelsens Grad, man ikke har, snakker man om. Loven er ganske simpel, i Forhold til det Onde denne. Har Du en Mistanke til et Menneske, der er Dig kjert, at han muligen omgaaes lønligt een eller anden forfærdelig Tanke: saa see blot at faae ham til at sige det, helst saaledes, at Du narrer ham det fra, som var det Ingenting, at der end ikke i Meddelelsens Øieblik bliver Fortrolighedens Pathos. Er Du selv i det Tilfælde, paa Veie til at blive indesluttet med en forfærdelig Tanke, saa tal til en Anden derom, men helst i Fortrolighedens pathetiske Form; thi vilde Du meddele ham det i Spøg, turde det let være en af Din Indesluttethed opfunden Underfundighed, der blev Dig selv værst. Men i Forhold til det Gode er Loven ogsaa den samme. Er det Din oprigtige Alvor med en Beslutning — for Alt tal aldrig eet Ord om den til noget Menneske. Dog behøver alt Dette jo egentligen ikke at siges, det hjælper heller ikke Nogen at det siges; thi den i Sandhed Besluttede han er eo ipso taus. Det at være besluttet er ikke Eet, det at være taus noget Andet; det at være besluttet er just at være taus — som han var det, om hvem her er Talen.

Han levede da hen Aar efter Aar. Han omgikkes kun sig selv, og Gud, og dette Billede — men han forstod ikke sig selv. Dog manglede han ingenlunde Villighed eller πληροφορια, tvertimod han fornam en næsten uimodstaaelig Trang til at vorde det liigt. Tilsidst vaagnede der en Tvivl i hans Sjel, en Tvivl, hvori han ikke forstod sig selv: om et **Menneske** har Lov til at lade sig ihjelslaae for Sandheden.

Over denne Tvivl grundede han nu aarle og silde. Hans mange Tanker ere som i kort Indbegreb Indholdet af denne lille Afhandling.

# A.

1. Læren om Jesu Christi Død og Opoffrelse har naturligviis siden Christendommens Begyndelse fra Aarhundrede til Aarhundrede været Gjenstand for Tusinders og Tusinders Betragtning og Overveielse. Min Sjel hviler ganske i Troen, forstaaer sig ganske i at troe. Kun een Tvivl har en tidlang ængstet mig, en Tvivl, som jeg aldrig har seet fremsat af en Tvivlende, og aldrig besvaret af en Troende. Denne Tvivl lyder saaledes: dette kan jeg vel begribe, at Han, den Kjerlige, **af Kjerlighed** kunde ville offre sit Liv; **men dette kan jeg ikke begribe, at Han, den Kjerlige, kunde lade Menneskene blive skyldige i at slaae Ham ihjel,** kunde tillade, at dette skete, mig synes, at Han **af Kjerlighed** maatte have forhindret dem deri. Dog er det nu lykkedes mig ogsaa at fjerne denne Tvivl; hvorledes, vil jeg her gjøre mig Rede for, da det hænger nøie sammen med Besvarelsen af mit Problem.

2. Hvad Philosopherne sige om Christi Død og Opoffrelse er ikke værd at reflettere paa. Thi Philosopherne vide i denne Henseende ikke hvad de tale om — det veed jeg; de gjøre, hvad de ikke vide, og vide ikke hvad de gjøre.

3. Med Dogmatikerne er det en anden Sag. De gaae ud fra Troen. Deri gjøre de vel; ellers er der heller slet Intet at tale om, at grunde over — undtagen philosophice i Luften. De søge da at begribe, hvorledes Guds Retfærdighed og Menneskets Synd concentrerede ere: Forsoningens Mysterium.

Dog Alt hvad herom kan siges indeholder Intet til Besvarelse af hiin min Tvivl. Dogmatiken grunder over dette historiske Faktums evige Betydning, og gjør ingen Vanskeligheder med Hensyn til noget Moment i dets historiske Tilbliven.

4. Men Jesu Christi Død og Opoffrelse er jo som Dogma en historisk Begivenhed. Man kan altsaa spørge: hvorledes gik det til, hvor i al Verden var det dog muligt, at Christus kunde blive korsfæstet? Her svarer saa Theologien, at det var Jødernes Ugudelighed, dog saaledes, at denne, skjøndt oprørsk mod Gud og de Skyldige tilregnelig, i en dybere Forstand maatte tjene Guds Hensigt, og, hvad dog oftest glemmes, Christi fri Beslutning. Man kunde nu vistnok i denne Henseende anstille mange flere Betragtninger, end ordentligviis gjøres, for at belyse dette Historiske, for ret at gjøre det nærværende, eller, hvad der er det Samme, for at gjøre den blot menneskelige Side deraf nærværende — thi det Evige, det Guddommelige deri er jo et bestandigt Nærværende. Dette kan vistnok ogsaa enhver Troende gjøre. Men hvad der er i sin Orden, den Troende vil det ikke gjerne, fordi den Helliges Død for ham har en ganske anden Betydning, saa han ugjerne paa den Maade sysler med dette, men hellere troer, fordi han skal troe, end, som det meningsløst hedder, fordi han kan begribe. De derimod, der have en forfængelig Lyst til at blive sig selv og Verden vigtige ved at anstille saadanne Reflexioner, formaae i Almindelighed ikke at gjøre det.

a) Man kunde saaledes spørge: hvor var det dog muligt, at Christus kunde blive korsfæstet? Saa kunde man til Svar stræbe at vise, at Han, som det Absolute, maatte ligesom sprænge den Relativitet, hvori nu engang Menneskene leve, fordi de kun ere Mennesker. Hans Død var da, græsk forstaaet, som en rædsom Art af Nødværge af den lidende Menneskehed, der ikke kunde bære Ham. Men dette Svar er forfeilet, ja letsindigblasphemisk, hvis det fortier, at den Relativitet, hvori Menneskene leve, er Synden.

b) Man kunde spørge: hvor var det dog muligt, at Christus

kunde blive slagen ihjel, Han som i Intet, Intet søgte sit Eget, hvor er det muligt, at nogen Magt eller noget eneste Menneske kan collidere med Ham? Svar: just derfor blev Han slagen ihjel, fordi Han i Intet søgte sit Eget. Just derfor vare de Ringe og de Fornemme lige forbittrede paa Ham; thi hver af dem søgte sit Eget og vilde, at Han skulde i Egenkjerlighed holde sammen med dem. Han blev just korsfæstet, fordi Han var Kjerlighed, eller videre udført, fordi Han ikke vilde være egenkjerlig. Han levede derfor ogsaa saaledes, at Han lige saa meget maatte blive til Anstød for de Fornemme som for de Ringe; thi Han vilde ikke tilhøre nogen af Parterne, men være hvad Han var, Sandheden, og være det i Sandhedskjerlighed. De Mægtige hadede Ham, fordi Folket vilde gjøre Ham til Konge, og Folket hadede Ham, fordi Han ikke vilde være Konge.

c) Man kunde for at oplyse dette Historiske vise, hvorledes det, at Han først syntes at ville have Kongemagten, netop hørte med, for at Han kunde blive korsfæstet. Thi skal der i Livets Forhold ret komme Lidenskab, og i Lidenskaben Flamme, maa der Træk til. Men Træk er Dobbeltbevægelse, Krydsningen af to Luftstrøg. Netop det, at Jøderne havde fæstet hele deres Opmærksomhed paa Ham, saa de vilde gjøre Ham til Konge, netop det, at Han selv i Begyndelsen et Øieblik, som det syntes, slog ind paa denne Retning: netop det blev Braadden i Forbittrelsen, blev i Hadets Rasen det Blodtørstige, da Han saa dog ikke vilde. Han var Tiden i høi Grad vigtig, den vilde i Ham hellere end gjerne see den Forventede, den vilde næsten paanøde Ham det og tvinge ham ind i Charakteren — men at saa Han ikke vilde være det! Christus var den Forventede, og dog blev Han korsfæstet af Jøderne, og blev det just, fordi Han var den Forventede. Han var Samtiden altfor betydningsfuld, til at her kunde være Tale om, at lade Ham saadan upaaagtet, nei, her gjaldt det enten — eller, enten elske eller hade. Jøderne vare saaledes indtagne af den Idee, at Han maatte være den Forventede, at de ikke kunde udholde den Tanke, at Han ikke vilde tage mod al den tilbudne Herlighed. Dette vil sige, det er Verdens Con-

flikten mellem to Forestillinger, Øieblikkets og Evighedens, om hvad der skal forstaaes ved „den Forventede". In abstracto er Christus Alle den Forventede, og Han er det evigt. Men nu kommer Conflikten. Det selvsyge, indbildske Folk vil tage sig Ham til Indtægt for deres Egenkjerlighed: Christus skal være „den Forventede", men redigeret af Øieblikket. Ved et Øieblik ligesom at give efter, lokker Han denne deres Idee til at blive aabenbar — og nu, nu bliver det Skridt for Skridt aabenbarere, at det er i Evighedens Forstand Han er den Forventede. Samtiden har derfor vistnok, vildfarende som den var og rasende i sin Vildfarelse, rasende over at have taget feil af Ham, rasende over at have villet gjøre En til Konge, der forsmaaer det, rasende over at have gjort den Tilstaaelse, hvorledes den i dens Forstand trængte til Ham — Samtiden har vistnok anseet Christi Liv for en uhyre hovmodig Stolthed. Det har derfor vistnok for Mange ind i deres ugudelige Vildfarelse lydt som en retfærdig Nemesis, disse Ord: min Gud, min Gud, hvi haver Du forladt mig. Men ogsaa alt Dette hører med til Jødernes Skyld, med til at belyse den som Ugudelighed, at de i den Grad have været opmærksomme paa Christus, at her ikke kan være Tale om almindelig Misforstaaelse. De have tvertimod seet op til Ham, villet pege paa Ham, villet være stolte af Ham, nu ret tilgavns og mere end nogensinde foragte alle andre Folk — hvis Han blot vilde have tjent deres Herskesyge. Det vil sige, de havde fattet Hans uendelige Overlegenhed. Og dog vilde de ikke bøie dem under Ham, ikke lære af Ham, hvad der betræffende „den Forventede" var Sandhed; de vilde herskesygt, at Han skulde tjene dem, føie deres Lyst — for saa at forgude Ham, en Forgudelse, der da i en anden Forstand var blevet Selvforgudelse, idet den smigrede deres Herskesyge, derved ogsaa, at Han jo var bleven dens Invention. Det vil sige, de havde fra Fædrene Forudsætninger nok, og de havde forstaaet nok til at kunne forstaae Ham, hvis de havde villet, men de vilde ikke forstaae Ham. Eet er det, naar en Tid forhaaner og forfølger en Mand, som Tiden bogstavelig ikke kan forstaae,

men maae ansee for gal. Saaledes naar Samtiden forhaanede Columbus; thi Samtiden kunde med sin bedste Villie ikke faae det i sit Hoved, at der skulde være en anden Verdensdeel. Et Andet, at en Samtid forstaaer en Mands uhyre Overlegenhed, just er forgabet i ham, men saa frækt (selv om det er ved Smiger) vil tiltrodse sig, at han skal være Det, den vil gjøre ham til — istedetfor at underordne sig ham og lære af ham.

d) Man kunde, for at belyse dette Historiske, vise, hvorledes den historiske Situation, menneskelig talt, maatte bidrage til at ophidse Jøderne imod Christus. Det national- og religieus-stolte Folk sukkede bundet i foragtet Trældom, mere og mere affindigt stolt; thi den Stolthed er den affindigste, der oscillerer mellem at forgude sig selv og at foragte sig selv. Landet er i sin Undergang; alle Gemytter beskjæftigede med Nationalitetens Bekymring; Alt Politik indtil Fortvivlelse. Og nu Han, han som kunde have hjulpet dem, Han, som de vilde have gjort til Konge, Han, af hvem de havde haabet Alt, Han, der selv et Øieblik ligesom gav Misforstaaelsen Medhold! Og nu, just nu i det Øieblik at udtrykke, og saa rædsomt afgjørende at udtrykke, at Han Intet, Intet havde med Politik at skaffe, at Hans Rige ikke var af denne Verden! De Samtidige maatte jo, forblindede som de vare, menneskelig talt, deri see det forfærdeligste National-Forræderi. Det var som havde Christus udsøgt den grelleste Modsætning, den meest forargende Modsætning, for ret at vise det Evige, Guds Rige — i Modsætning til det Jordiske. Thi naar jordisk Elendighed, et heelt Folks, Guds udvalgte Folks Tilværelse staaer paa Spil, saa det gjælder at være eller ikke-at-være, saa synes det, menneskeligt, som maatte dette Spørgsmaal først og fremmest komme i Betragtning. Modsætningen kan ikke være mere svælgende. I et lykkeligt Land i Freds-Tider er det Eviges Modsætning til det Jordiske ikke saa stærk. At sige til en riig Mand. Du skal først søge Guds Rige, er en mild Tale mod denne haarde, denne, menneskeligt, oprørende, at sige til en Hungrende. Du skal først søge Guds Rige. Altsaa, det var jo, menneskeligt, som et Forræderi mod Samtiden, mod Folket,

mod Folkets Sag. Og derfor krænkede det da igjen saa dybt denne dobbelte Spydighed af den stolte Romer, af Pilatus: at sætte denne Indskrift paa Korset „Jødernes Konge". O, det var dette det i Stolthed fortvivlende Folk havde ønsket sig, en Konge — og Han kunde have været det. Men nu lød Spotten dobbelt: over Ham, den Korsfæstede, at kalde Ham „Konge", og over Jøderne — at kalde Ham „Jødernes Konge", som for at vise Folket, hvor usselt og afmægtigt det var.

e) Man kunde, for at belyse dette Historiske, vise, hvorledes den Omstændighed, at det Hele foregaaer i Løbet af tre Aar, menneskeligt talt, bidrager til at motivere Christi Død. Med Farten af det første Indtryk af det Overordentlige (at ville gjøre Christus til Konge) styrter Slægten lige til den modsatte Yderlighed, til at slaae ham ihjel, det er, fra det ligefremme Udtryk for det Overordentlige styrter Slægten til det omvendte Udtryk for det Overordentlige. Men Tiden er ogsaa i en vis Forstand Samtiden saa knap tilmaalt, at den derved bringes i en exalteret, fortumlet Tilstand; der mangler, menneskeligt talt, en Pause, for at Samtiden kunde komme til at puste ud, en Pause mellem Misforstaaelsen, at Christus var den jordisk Forventede, og Forstaaelsen, at han var Aand og Sandhed. Havde Christus ikke været Sandheden, havde han altsaa kunnet skaane de Samtidige, afkjøle lidt ved Hjælp af Sandsebedrag, fjernet sig med behørige Pauser, fordeelt sit Liv paa tyve Aar, istedetfor at fortætte det i tre — og havde han været Menneske, havde han vel af en anden Grund været nødsaget dertil — saa var han dog, menneskelig talt, maaskee ikke bleven ihjelslagen. Men i denne frygtelige Anstrengelse af, at det Guddommelige hver evige Dag er tilstede, i denne frygtelige Anstrengelse af, i saa kort Tid at skulle gjennemgaae de størst mulige menneskelige Modsætninger mellem Ophøielse og Fornedrelse, i denne frygtelige Anstrengelse af tre Aar i Træk, uden det mindste Mellemrum, at skulle holdes i den størst mulige Spænding: er Slægten som ude af sig selv — og raaber nu korsfæst, korsfæst.

f) Dog hvortil alle slige Reflexioner, som maaskee bortlede mit Sinds Opmærksomhed fra Hovedsagen: Han sagde sig selv at være Gud. Det er nok, her, hvis nogensinde nogetsteds, gjælder det og absolut: enten — eller, enten falde tilbedende ned eller være med at slaae Ham ihjel, eller være et Umenneske, i hvem der ikke er Menneskelighed, som end ikke kan blive opbragt, naar et Menneske vil udgive sig for Gud.

Men med alt Dette er jeg endnu ikke kommen til hiin min Tvivl.

5. Min Tvivl lyder saaledes: hvor kunde den Kjerlige nænne at lade Menneskene blive saaledes skyldige, at de fik Hans Mord paa deres Samvittighed; maatte Han ikke, som den Kjerlige, paa enhver Maade have forhindret det, og saa hellere givet lidt efter, Han som havde det let nok, hvert Dieblik han vilde, at vinde dem for sig? Thi at et fortumlet Menneske strider med andre Mennesker saaledes, at han anseer dem for, hvad de jo ogsaa i Sandhed ere, de Stærkeste, og derfor slet ikke tænker paa dem, men ene paa at værge sig: det forstaaer jeg. Men allerede blot et Menneske, naar han har Sandheden paa sin Side og er sig dette bevidst, maa han jo i den Grad føle sig stærk, i den Grad den Stærkere ligeoverfor de Tusinde og Tusinde, at han kun uegentlig strider med dem, at al deres Modstand blot gjør ham veemodig, saa hvad der især beskjæftiger ham, er Omsorgen for dem, at han kjerligt seer i enhver Henseende paa deres Bedste. Og nu Han, den evig Stærke, hvad kan alle Menneskers Modstand og Angreb have betydet Ham? Kan Han noget Dieblik have været bekymret for sig selv, maa Han ikke ene have været bekymret for dem, Han, den Kjerlige? Og i denne Kjerlighedens Bekymring maa jo netop det have været et Moment: om det dog ikke var for haardt mod dem, om det dog ikke var muligt at forskaane dem for det rædsomme Yderste, at slaae Ham ihjel.

6. Dog finder jeg nu ingen Vanskelighed for min Tro. Thi Han var ikke blot den Kjerlige, Han var Sandheden. Og for Ham, den Hellige, var Verden den onde, den syndige, den ugudelige. Her kan altsaa i al Evighed ikke være Tale om nogen

Eftergivenhed, uden at den eo ipso er Usandhed. Dernæst, Hans Død var jo Forsoningen og gjør altsaa Fyldest ogsaa for den Skyld, at korsfæste Ham; Hans Død har tilbagevirkende Kraft; ja, i en vis Forstand maa man sige, at Ingen er kommen saa let fra at slaae en Uskyldig ihjel, som just Jøderne; o, evige Kjerlighed: Hans Død er Forsoningen for Hans Død! Endelig var Han intet blot enkelt Individ, Han forholder sig totalt til Slægten, Hans Død er Forsoningen for hele Slægten; Slægtens Bestemmelse griber her pludselig ind i Forholdet mellem Ham og Jøderne.

Saaledes forstaaer jeg dette, forstaaer mig i at troe. Der er som en Collision, det maa vel have hørt med til Hans Sjelslidelse. I Kjerlighed vil Han døe Forsoningens Død; men for at Han skal døe, maa den medlevende Slægt blive skyldig i et Mord — hvad Han, den Kjerlige, jo saa ubeskrivelig gjerne vilde have forhindret: men forhindredes det, saa blev ogsaa Forsoningen umulig. Ak, og med hvert Skridt Han nærmede sig Maalet for sit Liv: at lide Døden, med hvert Skridt kommer dette Forfærdelige nærmere, at den medlevende Slægt maa blive saaledes skyldig. Dog blev Slægten ikke mere skyldig end den var — thi Han var Sandheden; men Slægten blev netop lige saa skyldig som den var — thi Han var jo Sandheden; Slægtens Skyld blev blot i Sandheden aabenbar. Og paa den medlevende Slægt tør man vel anvende Christi Ord „mene I, at hine Galilæer vare mere skyldige": den medlevende Slægt er ikke mere skyldig end enhver anden, det er „Slægtens" Skyld, der bliver aabenbar. Han vil altsaa sin Død; dog er Han ikke Skyld i sin Død, thi det er Jøderne der sloge Ham ihjel — og dog vil Han jo døe Forsoningens Død, og med den Hensigt kom Han til Verden. Han har i ethvert Øieblik havt det i sin Magt at forhindre sin Død, ikke blot guddommeligt (ved Hjælp af de tredive Legioner Engle) men menneskeligt; thi Jøderne vilde hellere end gjerne i Ham see den Forventede, endnu i det sidste Øieblik har Han havt denne Mulighed for sig — men Han er Sandheden. Han vil sin Død; dog gjælder her ikke,

hvad menneskeligt gjælder, at det er at friste Gud. Hans fri Beslutning, at ville døe, er i evig Overeensstemmelse med Faderens Villie. Naar et Menneske vil sin Død, da er det at friste Gud, fordi intet Menneske tør formaste sig til en saadan Overeenskomst med Gud.

7. Saaledes forstaaer jeg mig selv i at troe. For Ham knæler jeg tilbedende, som et Menneske, eller som en Spurv, eller som mindre end Intet. Jeg veed og vel, hvad jeg gjør, og jeg veed, at jeg aldrig har knælet for noget Menneske. Men jeg forstaaer mig selv i at troe. Og vilde saa en lille Pige, der i mig saae et Indbegreb af al mulig Viisdom og Dybsind, sige til mig „kan Du begribe det, eller dog Noget deraf, eller dog skimte en Smule?" saa vilde jeg svare „nei, min Pige, ikke mere end en Spurv kan begribe mig." At troe er at troe det Guddommelige og Menneskelige sammen i Christo. At begribe Ham er at begribe Hans Liv menneskeligt. Men at begribe Hans Liv menneskeligt er saa langt fra at være mere end at troe, at det, hvis der derhos ikke troes, er at tabe Ham, da Hans Liv er, hvad det er for Troen, det guddommelig-menneskelige. Jeg kan forstaae **mig selv** i at troe; jeg kan forstaae mig selv i at troe, medens jeg derhos i en relativ Misforstaaelse kan begribe dette Livs menneskelige Side: men begribe Troen, eller begribe Christum kan jeg ikke; jeg kan tvertimod forstaae, at det, heelt og holdent at kunne begribe Hans Liv er den absoluteste, tillige en blasphemisk Misforstaaelse. See, dersom det derfor kom an paa legemlig Styrke, saa vilde jeg bede Gud at give mig den; og da det ikke er saa, vil jeg bede Gud (jeg tør og love ham, at det betroes en Redelig), at han vil give mig Aandskræfter til at knuse al den Indbildskhed, der formeentligen vil begribe, at knuse den, eller at styrte den ned i Uvidenheden, der hvor jeg selv er — tilbedende.

## B.

1. Præsten, collectiv forstaaet, prædiker jo om hine Herlige, der offrede deres Liv for Sandheden. I Reglen antager Præsten vel, at der Ingen er tilstede i Kirken, som kunde falde paa at vove noget Saadant. Naar han da ved privat Kjendskab til Menigheden som Sjelesørger har tilstrækkelig forsikkret sig derom, saa præker han frisk væk, han ordentlig declamerer og aftørrer Sveden. Hvis der den næste Dag kom hjem til Præsten et af disse besluttede Mennesker, som ikke declamere, en stille, beskeden, maaskee uanseelig Mand, der meldte sig som Den, hvem Præsten havde revet hen ved sin Veltalenhed, saa han nu havde besluttet at offre Livet for Sandheden: hvad saa? Saa vilde Præsten vel godmodig tale saaledes: Ih, Gud Fader bevares, hvor falder De paa Sligt; reis, adspred Dem, tag et Laxativ. Og dersom da denne uanseelige Mand, uforandret stille, beskedent fæstede sit Blik paa ham, og med dette Blik fæstet paa ham vedblev at tale om sin Beslutning, men i de beskedneste Udtryk, som en besluttet Mand gjerne gjør: saa vilde Præsten vel tænke, gid det Menneske var langt borte. — Eller dersom det dog var en dygtigere Præst, han kom til, saa vilde denne vel tale alvorligt med ham, see at faae at vide, hvem han havde for sig, og, hvis han fandt Sandheden i Manden, daære hans Mod.

Men mit Problem kom slet ikke paa Omtale: **har et Menneske Lov til** at lade sig slaae ihjel for Sandheden? Eet er det jo: har jeg Mod til det; noget ganske Andet: har

jeg Lov til det? Som der paa et Thermometer er en Plus- og en Minus-Scala, saaledes er der ogsaa i det Dialektiske en ligefrem Scala og en Omvendthedens Scala. Men saaledes omvendt seer man sjeldent eller aldrig det Dialektiske benyttet i Menneskenes Tænkning over det at handle i Livet; man kommer ikke til det egentlige Problem. Menneskene kjende fordetmeste kun det ligefremme Dialektiske. Oftere har jeg læst store philosophiske Værker, hørt Forelæsninger fra Begyndelsen til Enden; det er ogsaa forekommet mig hele Tiden under Læsningen og under Foredraget at jeg forstod Udviklingen — kun faldt det mig af og til paa: det var en uhyre lang Indledning, hvor vil Forfatteren eller Docenten blive færdig. Men hvad skeer: Bogen er ude, Forelæsningen forbi — og hvad mere er, Gjenstanden skal nu tillige fuldkommen være forklaret og udtømt. Og jeg, som troede, at vi nu skulde til at begynde, jeg kan naturligviis saa ikke forstaae det Mindste af hvad jeg dog meente at forstaae. Saaledes i dette Tilfælde. Man taler om hvad Mod der hører til for at offre sit Liv i Sandhedens Tjeneste, man fremstiller alle Farerne, man lader de Fleste gyse tilbage for dem, kun han, den Modige, gaaer i dem, endeligen i Dødens Fare, han beundres — Amen!

Og her netop begynder jeg, ikke ved hans Død, det var bagefter, men ved den Antagelse, at i Henseende til Mod er Alt i sin Orden og Rigtighed. Nu begynder jeg: har et Menneske Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden?

2. Naar en Mand bliver ihjelslagen for Sandheden, saa maa der jo være Nogle, som slaae ham ihjel, det er da vel klart nok. Min Antagelse er, det maa ikke glemmes, at det virkelig er for Sandhedens Skyld han ihjelslaaes. Det kan til sine Tider være en Regjering, geistlig eller verdslig, der gjør det, til andre Tider Mængden. Det kan stundom ogsaa skee efter Lov og Dom; men er det vist, hvad jeg jo antager, at det er for Sandheden, han bliver ihjelslagen, saa hjælper det kun lidt med Lov og Dom, thi hvad er Lov og Dom uden Sandhed! Altsaa, De, der slaae ham ihjel, de faae et Mord paa deres Samvittighed. — Har

jeg nu Lov til det, eller har et Menneske Lov til for Sandhedens Skyld at tillade Andre at blive skyldige i et Mord? Er min Pligt mod Sandheden saaledes, eller byder min Pligt mod mine Medmennesker mig ikke heller at give lidt efter? Hvor langt gaaer min Pligt mod Sandheden og hvor langt min Pligt mod Andre?

De Fleste forstaae vel ikke, hvorom jeg taler. De tale, i Forhold til en Medlevende, om det Ubesindige i at vove sig i Kast med Magter, som kunne slaae Een ihjel, de beundre den Afdøde, der har havt dette Mod. Men derom taler jeg slet ikke. Jeg antager, at dette er i sin Orden, at den Tænkte Intet mangler mindre end Mod, jeg taler heller ikke om det Ubesindige i at vove sig i Kast med Magter, som kunde slaae En ihjel. Jeg taler om en ganske anden Magt, der, hvis den slaaer ihjel, for evigt ihjelslaaer, jeg taler om en ganske anden Magt, han maaskee ubesindigt vover sig i Kast med, om Ansvaret: har et **Menneske** Lov til at gaae saa vidt, har han, selv om han har Ret, og Sandheden paa sin Side, Lov til at gjøre Andre saaledes skyldige, har han Lov til at tage en saadan Straf over Andre? Thi det er jo let nok at see, at just i det Øieblik, de mene at straffe ham ved at slaae ham ihjel, straffer han dem rædsomt ved at lade dem blive skyldige i at slaae ham ihjel. Der er næsten intet Forhold mellem dette: at blive uskyldigt slaaet ihjel, den Smule Lidelse — og saa den Forbrydelse, at have slaget en Uskyldig ihjel, der leed for Sandheden. — De Fleste tænke som saa: dertil fordres Kraft, det er at være stærk, at have Mod til at lade sig slaae ihjel; lad dem, der gjøre det, dem, der slaae ham ihjel, om hvad de gjøre. Selv Den, der seer adskilligt dybere end de Fleste, selv en væsentlig Ironiker tænker vel med uforfærdet Vittighed saaledes: hvad kommer det mig ved, at jeg bliver slagen ihjel — det vedkommer „egentligen" kun dem, som gjøre det. Men derom, eller saaledes taler jeg ikke, jeg taler om noget ganske Andet, som dog maaskee fordrer mere Kraft og ganske anderledes betegner den Stærke: med Mod til at lade sig slaae ihjel, med Ataraxie til at fatte hiint dybsindige Ironiske, kjerligt

at bekymres for de Andre, for dem, der, hvis man skal blive slagen ihjel, maae blive skyldige i at slaae En ihjel. Jeg taler om: med Mod til at lade sig slaae ihjel i Frygt og Bæven at bekymres for sit Ansvar. Har nemlig et Menneske virkelig, i Forhold til Andre, afgjørende Sandheden paa sin Side (og det maa han jo have, hvis der skal være Tale om at blive ihjelslagen for Sandheden), saa er han ogsaa afgjørende den Overlegne. Og hvad er Overlegenhed? Det er, i samme Grad som Overlegenheden er større og større, det mere og mere forøgede Ansvar. Thi det er just ingen magelig Sag i Sandhed at være den Overlegne, det er, i Sandhed at være det, og, hvad deri ligger, sandt at forstaae sig selv i at være det.

Altsaa har jeg, har et **Menneske** Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden?

3. Sjeldent falder det vel et Menneske ind at beskjæftige sig med den Tanke: at være villig til at offre sit Liv for Sandheden. Enhver derimod har jo ofte hørt og læst om hine Herlige, som, saa siges der, gjorde det. Man betragter altsaa kun det Forbigangne; deraf vel den bagvendte Tankegang. Ordentligviis antages formodentligen, at det er gaaet saaledes til. En Mand har udtalt een eller anden Sandhed, dristigt, behjertet. Han selv har mindst tænkt paa, at denne Tale skulde føre ham til Døden. Men saa, saa, ja man veed ikke, hvordan det egentligen gik til, saa staaer han pludseligen og er dømt fra Livet — og saa døer han for Sandheden. Det Hele er altsaa Begivenhed, blot Begivenhed. Her bliver slet ingen Plads for (hvad der svarer til „Ansvaret") den frie Medvirken i sin egen Død, hvilket er den egentlige Sig-Offren for Sandheden. Han, den Ihjelslagne, er den Lidende, ikke den i ethvert Øieblik frit Lidende, der, fra Begyndelsen af og saa Skridt for Skridt frit samtykker i at ville lide, uagtet han hvert Øieblik har det i sin Magt at forhindre det, har det i sin Magt, ved at slaae lidt af paa Sandheden, endog at blive den Beundrede. Men de Fleste have ingen Forestilling om hvad Overlegenhed er, og om hvilken Overlegenhed det maa være, at have Sandheden paa sin Side,

ingen Forestilling om Selvbestemmelsens Frihed i den frit Lidende, ved hvilken han er Medvirkende i sin Død og i at lade de Andre faae den Skyld paa deres Samvittighed, at slaae ham ihjel. Man lader Menneske staae ligeoverfor Menneske i et udvortes Forhold: de Andre slaae ham ihjel. Dog saaledes er aldrig Nogen bleven offret for Sandheden. Er han bleven offret, saa har han ogsaa (just fordi Frihed og Selvbestemmelse ere uadskillelige fra at offres, og Ansvar uadskilleligt fra Frihed og Selvbestemmelse) forstaaet, at han havde det i sin Magt, at forhindre sin Død, og altsaa, at han havde det Ansvar, at lade Andre blive skyldige i hans Død.

Det, der overhovedet beskjæftiger Menneskene mindst, er just hvad der beskjæftiger mig meest: Begyndelsen — Resten bryder jeg mig ikke stort om, især ikke stort om hvad der hænder. Jeg kan ikke beskjæftige mig med Noget uden som Nærværende, og maa altsaa spørge: hvorledes kom det Menneske til at begynde? Det er af Begyndelsen jeg skal lære Noget. Kun af hvad han har gjort, og hvorledes han har gjort det, kan jeg lære: det maa jeg altsaa vide fra Begyndelsen af; af hvad der er hændet et Menneske kan jeg Intet lære.

Jeg tænker mig altsaa et Menneske, der har netop lige saa megen Reflexion, som han har Mod og Begeistring. En Saadan maa altsaa, idet han begynder, gjøre sig Rede for, hvortil dette kan føre. Han maa forstaae sig selv i, at hvis det skulde blive hans — nei, ikke hans Skjebne, thi det bliver det ikke; bliver han ihjelslagen for Sandheden, er det hans Valg. Han maa altsaa forstaae sig selv i at være frit Medvirkende i sin Død; han maa forstaae sig i det Ansvar, han paatager sig, hvori ogsaa er indeholdt det Omspurgte, Ansvaret for at lade Andre blive skyldige i hans Død. Der maa i hans Liv i Særdeleshed komme et Øieblik, hvor han siger til sig selv: „skruer jeg nu det Sandes Bestemmelse end høiere op, saaledes som den i Sandhed er for mig, saa fører det mig til Døden, det maa ende med, at enten Regjeringen eller Folket (hvilken af disse tvende Magter han nu forholder sig til) slaae mig ihjel."

Her er Problemet: har han Lov dertil. De Fleste ville vanskelig faae Øie paa det, de ville i Forhold til en Medlevende dadle hans Stridighed, at han saa haardnakket bliver ved, i Forhold til en Afdød beundre, at han saa udholdende vedblev. Jeg spørger: har han, har et **Menneske** Lov at lade sig slaae ihjel for Sandheden?

4. „Han er selv Skyld i sin Død", saaledes sige de Medlevende om En, der offrer sit Liv for Sandheden. Dette er just hvad der beskjæftiger mig. Der er mangen Mand bleven slagen ihjel, Mangen er falden ned fra et Stillads o. s. v. — men Ingen har offret sit Liv for Sandheden, uden at han selv har været Skyld deri. Og dog, dersom han har offret sit Liv for Sandheden, har han jo i ædleste Forstand været Uskyldig.

Men er han „selv Skyld i sin Død," saa er her ogsaa Bevidstheden om, hvilken Brøde han lod de Andre gjøre sig skyldige i — og nu spørger jeg: har jeg Lov dertil, har et **Menneske** Lov til at gjøre det for Sandhedens Skyld, er det ikke en Grusomhed mod de Andre? De Fleste see vanskeligt mit Problem. Man taler om, at det er grusomt at slaae ham, den Uskyldige ihjel — men jeg spørger: var det ikke grusomt af ham, eller er det ikke grusomt af ham mod de Andre, at lade Sagen komme dertil, at de sloge eller at de slaae ham ihjel?

5. Hvad opnaaer et Menneske ved at blive offret for Sandheden, eller for at udtrykke det i mit Problems Form, ved at lade Andre blive skyldige i at slaae ham ihjel for Sandheden? 1) Han opnaaer at blive sig selv tro, at opfylde absolut sin Pligt mod Sandheden. 2) Fremdeles opnaaer han, maaskee at virke opvækkende ved sin uskyldige Død, og saaledes at hjælpe Sandheden til at seire. Det er ganske vist, at naar Menneskene have forhærdet sig mod Sandheden, da gives der intet Middel, der saaledes skaffer den Indgang, som at de faae Lov at slaae Sandhedens Vidne ihjel. Just i det Øieblik, Usandheden har aflivet ham, bliver den bange for sig selv, for hvad den har gjort, afmægtig ved sin Seier, hvilken netop er Usandhedens Nederlag; den bliver svag, nu den ikke mere har ham at stride med.

Thi netop hans Modstand gav Usandheden Kræfter; i sig selv har den ingen Magt, hvilket nu bliver aabenbart, og stærkest, meest ironisk, aabenbart derved, at den ikke leed Nederlaget, men at den seirede, saa — Seiren viser, hvor afmægtig den er. Thi naar En lider et Nederlag, saa seer man ikke ganske, hvor svag han er; man seer, hvor stærk den Anden er. Men naar En seirer — og saa synker afmægtig sammen, saa seer man, hvor svag han er og var — og hvor stærk den Anden var, han, som narrede ham til at seire paa den Maade, narrede ham til at blive knuset, som intet Nederlag kunde knuse ham. 3) Endeligen vil hans Død for Sandhedens Skyld staae som et opvækkende Forbillede for følgende Slægter.

Men nu dem, der sloge eller slaae ham ihjel, kan Sandheds-Vidnets Død gjøre Noget for at tage Skylden fra dem, har Sandheds-Vidnets Død tilbagevirkende Kraft? Nei, det havde kun Christi Død, thi Han var mere end Menneske og forholdt sig til hele Slægten. Og selv om det, at de blive skyldige i hans Død, hjalp dem til at blive opmærksomme paa Sandheden: deres Skyld bliver jo uforandret, maa vel nu kun vise sig større. Har jeg da Lov til at bruge et saa voldsomt, et saa rædsomt Opvækkelses-Middel? — De Fleste see vanskeligt Problemet. Man taler om det Rædsomme i at anvende Livsstraf for at tvinge en Mand til at antage Sandheden. Men jeg taler om det Rædsomme: at lade en Mand eller en Samtid blive skyldig i at slaae mig ihjel, for paa den Maade at opvække ham eller den til at antage Sandheden. Er dette Sidste ikke en langt ansvarligere Operation end det Første?

6. Kan Sandheden fritage for ethvert Ansvar i Henseende til den Skyld, at lade Andre blive skyldige i at slaae En ihjel for Sandheden? Ja, hvorfor ikke. Men (og nu vender jeg Spørgsmaalet anderledes end i det Foregaaende, hvor jeg derfor betvivlede dette: ja) kan jeg eller kan et Menneske i Forhold til andre Mennesker antages i den Grad at være i Besiddelse af Sandheden? Thi med Christus var det en anden Sag, Han var „Sandheden“.

Gives der for det ene Menneske i Forhold til andre Mennesker — stridende — en absolut Pligt mod Sandheden? Istedetfor at svare maa jeg udtrykke Svaret i et nyt Spørgsmaal, der tillige vender Sagen anderledes, end da jeg spurgte: har et Menneske, selv om han har Ret, og Sandheden paa sin Side, Lov til at lade Andre gjøre sig skyldige i et Mord (cfr. 2). Spørgsmaalet er: kan det ene Menneske i Forhold til andre Mennesker antages at være absolut i Besiddelse af Sandheden? Thi hvis ikke, er det jo en Selvmodsigelse med den absolute Pligt mod Det, jeg ikke absolut er i Besiddelse af.

7. Dog saa kan jo Sandheds-Vidnet, naar han seer, at nu er Øieblikket indtraadt, at det bliver hans Død, saa kan han jo fra det Øieblik af tie. Har han Lov til det? Har han ikke den Pligt mod Sandheden, at tale — hvad det end skal koste? De Fleste ville vistnok forstaae dette modsat af, som jeg forstaaer det. De forstaae dette „hvad det end skal koste" om Villighed til at offre Livet; jeg forstaaer det om, at det skal koste det at lade Andre blive skyldige i et Mord. Har han Lov til at tie? Og sæt nu man tvang ham til at tale — naar han saa veed, at Sandheden, hvis han siger den, vil blive hans Død eller rettere vil bevirke, at de Andre blive skyldige i at slaae ham ihjel: har han saa Lov til at sige en Usandhed? Og er han saa aldeles uden Ansvar, fordi jo de Andre tvang ham dertil, altsaa fordi de selv tvang ham til at lade dem blive skyldige i at slaae ham ihjel?

8. Men saa kunde han jo, fra det Øieblik han, fordi han har de Andre i sin Magt, forudseer, at deres Striden maa ende med, at de slaae ham ihjel: saa kan han jo gjøre noget Andet. Thi at det er ham, der har de Andre i sin Magt, er det Sande. De Fleste forstaae det omvendt, at det er de Andre, de Stærke, der have ham i deres Magt; men dette er et Sandsebedrag. Sandheden er altid den Stærkeste; og han har dem just i sin Magt ved at kunne tvinge dem til at slaae ham ihjel, fordi han er den Frie, veed, at de Ufrie ere saaledes i Usandhedens Magt, at de maae slaae ham ihjel, hvis han siger det Sande

saaledes og saaledes. Altsaa han kunde gjøre noget Andet, han kunde sige til dem: „jeg beder og besværger Eder ved Alt hvad helligt er, giver efter. Jeg kan det ikke, mig forpligter Sandheden, mig tvinger Sandheden — det Eneste, som tvinger mig. Men jeg seer, at det bliver min Død, jeg seer, at jeg altsaa bliver Skyld i den Skyld, som I faae paa Eder, at slaae mig ihjel. Og denne min Skyld vil jeg bede, ja trygle mig fri for; thi den frygter jeg — Døden ikke." Men naar de saa ikke kunne forstaae ham, er han saa angerløs, at han lod dem blive skyldige? — Eller han kunde sige: „jeg lægger Ansvaret paa Eder for den Skyld, jeg paa en Maade faaer derved, at jeg lader Eder blive skyldige i min Død." Er han saa angerløs?

9. Altsaa: „naar de saa ikke kunne forstaae ham." Eller har et Menneske Lov til at sige: de ville ikke forstaae mig? Thi dette havde Christus Lov til. For Ham, den Hellige, Sandheden, var Modstanden Ugudelighed. Desuden Han, der var Gud og skuede i Hjerterne, Han vidste tillige, hvor stor deres Skyld var, Han, for hvem Intet var skjult, Han vidste, at de ikke vilde forstaae Ham, saa altsaa hvad Skyld de bleve aabenbart skyldige i, var evig nøiagtigt svarende til hvad Skyld der boede i dem. Men har et Menneske i Forhold til andre Mennesker, naar det gjælder denne Yderlighed at lade sig slaae ihjel, har han Lov til at sige: de ville ikke forstaae mig, deres Misforstaaelse er Ugudelighed? Kan et Menneske skue ind i Andres Hjerter og see? Det kan han jo dog vel ikke; men altsaa kan han jo heller ikke med Bestemthed vide, at Grunden til deres Modstand er den, at de ikke ville forstaae ham. Altsaa, tør et Menneske, naar Sagen er kommen til den Yderlighed, at lade dem blive skyldige i at slaae ham ihjel, tør han sige: de ville ikke forstaae mig?

Eller er det Dialektiske i Forholdet mellem Menneske og Menneske ikke saaledes relativt (just fordi intet Menneske er det Absolute), at det slaaer om, og det at de ville slaae ham ihjel betyder ham, at han bør tvivlende vende sig mod sig selv, tvivle om han da virkelig har Ret, har Sandheden, siden de

Andre (hvilke jo dog i Henseende til Sandheden qua Mennesker ikke kunne være absolut forskjellige fra ham) ville slaae ham ihjel? Bør han ikke i ethvert Tilfælde standse det polemiske Forhold, og anvende ethvert tilladeligt Middel for at vinde dem for Sandheden? — Men naar saa dette mislykkes, som jo ofte just Mildhed i Stridens Hede er som Olie i Ilden, Forsonlighedens Forsøg det meest Ophidsende — hvad saa?

Er al Vildfarelse kun Uvidenhed, eller er der den Vildfarelse, som er Synd? Men hvis saa er, er den det da ogsaa i Forholdet mellem Menneske og Menneske; thi at den i Forholdet mellem Christus og Menneske var det, er jo noget ganske Andet.

Det Usande i Socrates Adfærd var, at han var Ironiker, at han, som naturligt, ingen Forestilling havde om den christelige Kjerlighed, der just kjendes paa Ansvarets Bekymring, Ansvaret i Forhold til de Andre, medens han meente intet Ansvar at have paa de Samtidiges Vegne, men kun mod Sandheden og sig selv. Thi var dette ikke det Sande i det Socratiske om at Synd er Uvidenhed, at han, græsk, kun tænkte Forholdet mellem Menneske og Menneske? Christeligt er Forholdet mellem Gud og Menneske, derfor er Vildfarelse Synd. Men gjælder dette Christelige i Forholdet mellem Menneske og Menneske? Og hvis det ikke gjælder, hvis i Forholdet mellem Menneske og Menneske al Vildfarelse er Uvidenhed, tor jeg saa lade Nogen blive skyldig i at slaae mig ihjel for Sandheden, er det ikke at straffe Uvidenheden for grusomt?

10. Christendommen lærer, at Verden er ond; jeg troer det som Christen. Men er det ikke for høit at bruge i Forholdet mellem Menneske og Menneske? Jeg har til denne Hensigt, beskjæftiget med min kjereste Tanke at offre Livet, paa det omhyggeligste stræbt at lære Menneskene at kjende. Hvad jeg har forvisset mig om, er, at ethvert Menneske er godmodigt, naar han er ene, eller naar man faaer Lov til at tale ene med ham. Saasnart det bliver „Mængde", saa kommer Afskyelighederne — o, saa afskyeligt har aldrig, aldrig nogensinde ikke den værste

Tyran handlet som Mængden, eller som, hvad der er det endnu Forfærdeligere, den affkveligt angerløse Mængde. Men Christus forholdt sig ikke som enkelt Menneske til andre, men væsentligen til Slægten.

Dog fremkommer her en Mislighed med Hensyn til Skyld-Tilregnelsen. Det seer jo ud som kunde „Mængden", dette Phantom, dette Abstraktum blive skyldigt i, hvad ingen af de Enkelte, af hvilke denne „Mængde" bestod, vare skyldige i. Men at „tilregne" „Mængden" er en Latterlighed, ligesom at erklære Vinden skyldig. Den Udvei vilde derfor ikke hjælpe mig, at tænke Mængden som den Skyldige, og de Enkelte som uskyldige, saaledes forstaaet, at jeg, skjøndt Menneske turde sige, at „Mængden" syndede mod mig, men de Enkelte ikke, de vare blot vildfarende. Dette var heller ikke Tilfældet i Forhold til Christus, hver Enkelt i den Mængde, der syndede mod Ham, hver Enkelt syndede mod Ham.

Tør altsaa jeg, et Menneske, der selv tilhører den onde Verden, sige, at Verden i Forhold til mig er ond, er syndig, det er, at jeg er reen og hellig? Hvis ikke, saa er det jo, nær havde jeg sagt et Lapserie, men rigtigere sagt, det er Blasphemie at slaae saa stort paa: at lade sig slaae ihjel for Sandheden.

11. Eller forholder Sagen sig maaskee saaledes: hver Gang virkelig et Menneske skal blive ihjelslagen for Sandheden, betyder dette, at Sandheden er bleven dialektisk. Dette vil jeg nu forsøge; og lad mig saa passe paa ikke at bakke snagvendt, ikke at tale om hvad der er skeet og forbi, men tale om et Nærværende. Altsaa, De der slaae eller skulle (futurisk) slaae ham ihjel, de følge deres Forestilling om Sandheden, og have forsaavidt Ret i at slaae ham ihjel. Men have de Ret i at slaae ham ihjel, saa er det jo intet Mord, hvori de komme til at gjøre sig skyldige, de faae intet Mord paa deres Samvittighed. Paa den anden Side Den, der bliver den Ihjelslagne, han maa jo dog vel have Sandheden, da det efter Antagelsen er for Sandheden, han vil blive ihjelslagen. Hvilket er saa hvilket? Saa bliver Sandheden jo selv tilsidst et Ubestemt, et Svævende, naar end ikke

det til alle Tider staaer fast, at det er et Mord at slaae en Uskyldig ihjel, men at der gives Tilfælde, hvor det ikke er saa, hvor det med Forsæt og Overlæg at slaae en Uskyldig ihjel ikke er noget Mord, Tilfælde, hvor den Ihjelslagne ihjelslaaes for Sandheden, medens De, der gjøre det, ikke ere i Usandheden, men ogsaa have Sandheden.

Og om saa var, mit Problem bliver det samme: har jeg Lov til at lade mig slaae ihjel for Sandheden, det er, har jeg, antaget, at de Andre ikke faae noget Mord paa deres Samvittighed, Lov til (hvad der følger af denne Antagelse) at antage mig i Henseende til Sandheden at staae saa fjernt fra andre Mennesker, saa høit over dem, saa langt foran dem, at der jo næsten intet Slægtskab bliver mellem os? Thi Udtrykket for Slægtskabet er: at de faae et Mord paa deres Samvittighed; den anden Forklaring gjør dem omtrent til hvad Børn er i Forhold til den Ældre.

12. Men selv om saa var, at de Medlevende kunde slaae et Menneske ihjel for Sandheden uden at faae et Mord paa deres Samvittighed, paa Grund af deres Uvidenhed: han, den Ihjelslagne, maa jo dog efter sit Begreb ansee det for et Mord alligevel. Om det maaskee, naar Evigheden engang dømmer dem imellem, bliver Frisindelse paa Grund af Uvidenhed: han maa jo efter sit Begreb om, hvad Sandhed er, ansee sin Død for et Mord. Men saa beholder han jo Ansvaret alligevel, thi sit Ansvar maa han jo have i Forhold til sit Begreb om Sandhed. Det kan i hans Bekymring for sit Ansvar kun lidet hjælpe ham, om mulig de efter hans Begreb i et Mord Skyldige efter deres Begreb ere Uskyldige, uagtet det er faktisk, at det er dem, der sloge ham ihjel. Han skal jo i sit Ansvar gjøre Gud Regnskab efter hvad han forstaaer, altsaa for, at han tillod dem at blive skyldige i, hvad han selv forstaaer som et Mord.

Dette vil sige, dersom det, der skal gjøre dem, som blive skyldige, uskyldige, er, at de med deres bedste Villie umulig kunne forstaae ham, saa bliver Ansvaret kun desto større for at lade dem blive skyldige i et Mord; og det er næsten, som var hans

Selvmord den eneste Udvei til at løse Collisionen. Var det ikke uhyre grusomt at lade eenfoldige Mennesker blive skyldige i at slaae En ihjel, fordi de ikke kunde forstaae En, saa de endog meente at gjøre Ret?

Men hvis det nu var, fordi de ikke vilde forstaae ham? Ja, dette har jeg engang besvaret mig: tør et **Menneske** i Forhold til andre Mennesker føle sig saa reen, at han tør kalde dem i Forhold til sig Syndere, istedetfor, at han jo, som de, er Synder for Gud? Men tør han ikke det, saa tør han jo heller ikke lade dem blive skyldige i at slaae ham ihjel for Sandheden.

Altsaa, tør et Menneske lade sig ihjelslaae for Sandheden?

# C.

1. Blandt de mange Latterligheder i disse taabelige Tider er dette dog maaskee det Latterligste, denne Yttring som jeg ofte nok har læst, skrevet som Viisdom, og hørt beundre som træffende: at man i vor Tid ikke engang kan blive Martyr, at vor Tid ikke engang har Kraft til at slaae En ihjel. Sie irren sich! Det er ikke Tiden, der skal have Kraft til at slaae En ihjel, eller gjøre ham til Martyr; det er Martyren, den vordende Martyr, der skal have Kraft til at give Tiden Lidenskab, her Forbittrelsens Lidenskab, til at slaae ham ihjel. Dette er Forholdet, og tllige Overlegenheden, uden hvilken Ingen i Ideen seet egentlig var Martyr, selv om han offrede Livet, eller rettere, satte det til, blev ihjelslagen. Den sande Overlegenhed arbeider altid paa to Steder, frembringer selv den Kraftyttring, der slaaer den ihjel. Naar saaledes en Straffeprædikant skal blive slaaet ihjel, saa er det ikke Tiden, der ved sin egen Kraft slaaer ham ihjel, det er ham, der, ved straffende at slaae eftertrykkeligt, giver Tiden Lidenskab til at slaae igjen. Lad det være den dorskeste Tid: en saadan Karl skal snart gjøre den lidenskabelig. Men en saadan Straffeprædikant vilde rigtignok være et Særsyn i den Tid, hvor det Ene er som det Andet. Som naar en Discipel, der skal have Prygl, Læreren uafvidende faaer anbragt et Klæde under Troien, saa han ikke mærker Slagene: saaledes er en Straffeprædikant i vor Tid — af gode Grunde Menigheden behjælpelig i at underskyde en anden Skikkelse, der nu bliver afstraffet — til Menighedens Opbyggelse, Con-

tentement og Fornøielse. Af gode Grunde; thi i hiint Tilfælde med Disciplen er der ingen Fare forbunden med at være Læreren, der skal slaae. Men i Sandhed at være en Straffeprædikant (ja her slaaer Begrebet om!) betyder ikke saa meget at slaae som at blive slaaet, eller at slaae, saa man bliver slaaet; jo flere Prygl Straffeprædikanten faaer, desto dygtigere er han. Derfor tør man ikke være den sande Straffeprædikant, eller derfor tør den Saakaldte ikke slaae virkelig til, fordi han meget godt veed og kun altfor godt forstaaer, at det ikke er Børn, han har for sig, men at de Andre, dem han skal slaae, ere langt, langt de Stærkeste, der slaae virkeligen igjen, maaskee ham ihjel; thi at være den store Straffeprædikant er at blive slaaet ihjel. Den saakaldte Straffeprædikant derimod, han slaaer — i Prædikestolen, og fægter i Luften, hvad vistnok ikke giver Tiden Lidenskab til at slaae ham ihjel. Paa den Maade opnaaer han sin latterlige Hensigt, at være den Latterligste af alle Vanskabninger: en Straffeprædikant som er æret og anseet, hilset med Acclamation.

2. Naar et Menneske er Psycholog og har Mod til at bruge Midlet, saa er Intet lettere end at give et andet Menneske Kræfter, idetmindste Forbittrelsens. Hvor Mange blandt Socrates's Samtidige gjaldt det ikke om, at de, som han fortæller, kunde blive saa forbittrede, at de ordentlig vilde bide ham, hvergang han fratog dem — en Dumhed. Selv det meest piattede Fruentimmer kan man saaledes give Forbittrelsens Kræfter, at hun gjerne slog En ihjel. Og saaledes kan man ogsaa til enhver Tid blive Martyr, i Betydning af at blive ihjelslaaet; Intet er i en vis Forstand lettere, det Hele lader sig ganske systematisk arrangere. Men det maa han, der skal ihjelslaaes, kunne, han maa kunne give Tiden Forbittrelsens Kraft. Dersom jeg derfor saae et Menneske, hidtil Samtiden ganske ubekjendt, styrte frem med den Forsikkring, at han vil offre sit Liv, vil ihjelslaaes: saa vilde jeg rolig (thi jeg er saa vant til at omgaaes med saadanne Tanker, at jeg aldrig er roligere end hos dem) rolig, som en Vexelleer rolig betragter Mærkerne paa en Obligation for at see om

den er ægte — jeg vilde rolig cassere ham. Et saadant Menneske vil aldrig drive det til at blive slagen ihjel af en Samtid, selv om det iøvrigt var saa, at han virkelig havde Mod og var villig til at døe. Han kjender ikke Hemmeligheden; han mener aabenbart, at det er Tiden, der, som den Stærkere, skal gjøre det, istedetfor at han skulde være Tiden saa overlegen, at han ikke lidende lader Tiden gjøre det ved sig, eller bestiller det hos den, men, fri, tvinger Tiden til at gjøre det. Juristerne have jo for Skik, ikke at anvende Dødsstraf, naar En af Livslede ønsker Døden; og saa klog er en Samtid ogsaa, hvad Fornøielse skulde den saa have af at slaae ham ihjel!

3. Altsaa, en Saadan tvinger ikke Tiden til at slaae ham ihjel. Nei, vil Du det, saa maa Du bære Dig anderledes ad. Lær først Din Tid nøie at kjende, især dens Vildfarelse, dens Lyst, dens Higen, hvad den egentligen vilde, dersom den maatte raade sig selv. Er Du i denne Henseende vel underrettet, saa udtaler Du Dette, det der dunkelt lurer i Tiden, begeistret, veltalende, henrivende, glødende. Dertil maa Du have Kræfter og Forudsætninger. Hvad skeer, ja ganske simpelt, det skeer, at Tiden forgaber sig aldeles i denne Udtalelse — Du bliver Tidens Beundring. Nu staaer Du ved Begyndelsen til at blive slagen ihjel; nu gjælder det, sving af, lige saa afgjørende, lige saa frastødende, og Du skal see, Samtiden faaer Lidenskab, der skal og snart gaae Inflammation i den. — Skal En kunne blive Martyr, maa han først og fremmest have været Tidens Beundring, ellers faaer han ikke Tiden med sig; han maa have været stillet saaledes, at han har havt det i sin Magt at bade sig i Beundring — men han har refuseret. Tilbageviist Beundring er i samme Øieblik absolut Lidenskab i Forbittrelse. Den, en Samtid har villet forgude — hvis han stolt — ja eller gudfrygtigt og sandt tilbageviser det: det bliver hans Død. — Ved at beregne de dialektiske Forhold kan man ganske simpelt bestemme det Hele. „Offeret" maa dialektisk forholde sig saaledes til Samtiden: han maa kunne være hvad Tiden i Øieblikkets Forstand kræver, være Tidens Fordring; ved at forfalske sin Mission

er han eo ipso Tidens Afgud. I Sandhed forstaaet er han derimod, hvad Tiden behøver i Evighedens Forstand. Bliver han sig selv tro i at være det, saa er han eo ipso indviet til Døden. Han maa forholde sig til Tiden saaledes, at han kan løfte hele Tiden, rive den hen, medens denne jubler ham Bifald til: Ingen, Ingen kan saaledes frie til den, saa sikker paa dens Elskov. Og just som han har vundet den, maa han med endnu større Kraft støde fra, at det Usande ikke fremkommer, at han bliver et Product af Tiden. Thi det er det Tiden vil, den vil beundre sig selv i at beundre ham. Men hans Opgave er det netop, at lade Tiden forstaae, at Sandheden ikke er Tidens Opfindelse.

4. Dette kan jeg meget let forstaae. Jeg kan ogsaa see, at det herude er det Forfærdelige, at Sligt til en vis Grad jo kunde lade sig dæmonisk eftergjøre, være en rædsom udspekuleret Stridighed af et Menneske, der formastede sig til at ville lege med en heel Tid, og den forfærdelige Leeg, at blive slagen ihjel; kun endnu forfærdeligere, hvis han bespotteligt søgte at indbilde sig og dem, at det var for Sandheden. Men jeg kan ogsaa see, at det kan i strengeste Forstand være Sandheden, og i Sandhedens Tjeneste, at der handles saaledes.

Altsaa, det lader sig gjøre. Men nu kommer Spørgsmaalet: har et **Menneske** Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden?

# D.

1. Spørgsmaalets Besvarelse vil afhænge af, hvilket Forholdet er mellem Menneske og Menneske i Relation til Sandheden; Alt dreier sig om dette: hvilken kan Heterogeniteten i Forhold til Sandheden være mellem Menneske og Menneske, hvor heterogent kan i denne Henseende det ene Menneske antages at være fra andre? Dog maa her først en Vanskelighed bringes frem. Jo mindre Heterogeniteten antages at være, desto nærmere ligger jo altsaa Muligheden af, at de Stridende egentligen kunde forstaae hinanden. Men ligger saa igjen ikke den Vending desto nærmere, at sige om de Andre: de ville ikke forstaae mig, de kunne nok? Og dog er, som viist blev (**B**. 9. 10. 11. 12.) dette just det høieste Udtryk for Heterogeniteten i Forhold til Andre, hvad derfor kun Gud egentligen kan sige: de ville ikke, det er Ugudelighed. Forunderligt! Dog skulde der ikke ogsaa være en anden Vending? Naar Heterogeniteten ikke er større end den antages, saa er det Forhærdelse af mig, at staae saa stivt paa Mit.

Altsaa, hvilken er Heterogeniteten? Kan et Menneske være berettiget til at betragte en Samtid som ond, eller er et Menneske ikke just som Menneske saa relativ i Forhold til andre Mennesker, at der i det Høieste kan være Tale om deres Svaghed og Middelmaadighed?

Altsaa: enten give lidt efter, eller lade Andre blive skyldige i et Mord. Hvilken Skyld er størst? I det ene Tilfælde bliver Skylden, at et Menneske ved at give lidt efter, noget mo-

dificerer eller accomoderer det Sande, han har forstaaet. Dersom det nu var muligt for et Menneske, at være i absolut Besiddelse af Sandheden, saa vilde dette være absolut uforsvarligt, en uendelig Skyld; thi Den, der er Sandheden, kan ikke give det Mindste efter. Men i dette Tilfælde er dog vel intet Menneske, allermindst i Forhold til andre Mennesker. Ethvert Menneske er selv en Synder. Han forholder sig altsaa ikke som Reen til Syndere, men som Synder til Syndere; thi dette er alle Menneskers fælleds Grundforhold til Christus. Her er altsaa qvit. Inden for dette Grund-Forholds Liighed er han nu deri forskjellig fra de Andre, at han har forstaaet Sandheden noget sandere, eller eier den noget inderligere. — I det andet Tilfælde er Skylden den, at lade Andre blive skyldige i et Mord. Hvilken Skyld er nu størst? Det er og bliver dog det stærkeste Udtryk for absolut Overlegenhed over Andre: at lade dem blive skyldige i Ens Død — for Sandheden. Dette er nemlig ikke blot at udsige om dem, at de i Forhold til En ere Svage, Forblindede, Vildfarende, Middelmaadige, men at de i Forhold til En ere Syndere. De Fleste ere vistnok ikke enige med mig i, hvad der skal sees paa. De mene maaskee, at i Forhold til at være i Besiddelse af Sandheden er denne Heterogenitet den største Prætention: at mene at have Sandheden og saa at ville slaae et andet Menneske ihjel, for om muligt at tvinge ham til at antage Sandheden. Nei, en endnu større Prætention er det: at mene saaledes at være i Besiddelse af Sandheden, at man bliver slaaet ihjel for Sandheden, at man lader Andre blive skyldige i at slaae En ihjel for Sandheden.

2. Jeg mener altsaa, at et **Menneske** ikke har Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden. Og dog, dog, dette Resultat, det gjør mig saa veemodig. Det er saa veemodigt, at skulle som fra en Erindring, der aldrig skal komme igjen, skilles fra den Tanke, at et Menneske kunde i den Grad have en Overbeviisning, at det faldt ham naturligt, og at han saa ogsaa turde vove, at lade sig slaae ihjel for den, vove, hvad der er Overbeviisningens Trang, at gesticulere paa den til hans Overbeviisnings Grad

svarende Maade. — Og dette Resultat har for mig noget Trøstesløst. Dorskere og dorskere bliver jo Menneskeheden, fordi den bliver mere og mere forstandig; travlere og travlere bliver den, fordi den bliver mere og mere verdslig; det Absolute gaaer mere og mere af Brug; Opvækkelse vil mere og mere blive fornøden. Men hvor skal Opvækkelsen komme fra, naar man ikke tør bruge det eneste sande Opvækkelsesmiddel, at lade sig slaae ihjel for Sandheden, ikke blindt stormende frem, men med roligere Besindighed, end nogen Pengemand beregner Conjuncturerne, beregnende dette Skridt. O, og er det dog ikke en absolut Forskjel, den mellem Dorskhed, Aandløshed — og Iver, Begeistring! Dog nei, jeg mener, at et Menneske ikke har Lov dertil.

3. Forøvrigt er det, psychologisk-dialektisk, mærkeligt nok at betænke, at det slet ikke var utænkeligt, at et Menneske kunde blive slaaet ihjel, just fordi han forfægtede denne Anskuelse, at et Menneske ikke har Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden. Hvis han saaledes var samtidig med en Tyran (denne være nu et enkelt Menneske eller Mængden), saa vilde maaskee Tyrannen misforstaaet betragte dette som en Satire over sig, og blive saa opbragt, at han slog ham ihjel, ham, der netop forsvarede den Anskuelse, at et Menneske ikke har Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden.

# E.

1. Men har Christendommen i Henseende til mit Problem (om et Menneske har Lov til at lade sig slaae ihjel for Sandheden) ikke væsentlig forandret Forholdet? Thi med Christus er det, som sagt, een Gang for alle en anden Sag. Han var ikke et Menneske, Han var Sandheden, Han kunde derfor ikke Andet, end at lade den syndige Verden blive skyldig i Hans Død.

Altsaa nu det deriverede Forhold til Christus: naar En er Christen og forholder sig til Hedninge, er han saa ikke i Forhold til dem i absolut Sandhed? Og er et Menneske i Forhold til andre stillet saaledes, at han med Sandhed tør paastaae at have den absolute Sandhed, saa er han i Retten, naar han lader sig slaae ihjel for Sandheden. Forskjellen mellem dem er den absolute, og det at blive slaaet ihjel just ogsaa det absolute Udtryk for den absolute Forskjel.

I mine Tanker lader dette sig ikke negte. Min Theori vilde ellers ogsaa komme i den Forlegenhed, at dømme Apostlene og alle De, der vare stillede paa samme Maade. Og dette vilde da være en stor Vildfarelse. Det er egentligen Christendommen, der, just fordi den er Sandheden, har opfundet det, at lade sig slaae ihjel for Sandheden, da Christendommen, ved at være Sandheden, opdagede den uendelige Afstand mellem Sandhed og Usandhed. Ja det kan kun i Forholdet mellem Christendom og Ikke-Christendom i Sandhed hænde at blive ihjelslagen for Sandheden. Socrates vil derfor vist ikke paastaae, at han i

strengeste Forstand blev ihjelslagen — for Sandheden. Som Ironiker, consequent til det yderste, blev han ihjelslagen for sin Uvidenhed, i hvilken der vistnok i Relation til Græciteten laae stor Sandhed, men det var dog ikke Sandheden.

2. Men i Forholdet mellem Christen og Christen gjælder min Theorie igjen. Jeg tør, som Christen i Forhold til andre Christne, ikke prætendere i den Grad at være i Besiddelse af Sandheden, jeg tør modsætningsviis til dem ikke prætendere, at være i absolut Besiddelse af Sandhed (og i Forhold til Hedninge er Prætentionen, at være i Besiddelse af den absolute Sandhed): ergo tør jeg heller ikke bruge det absolute Udtryk for at have i Modsætning til dem en absolut Pligt mod Sandheden, jeg tør ikke lade dem blive skyldige i at slaae mig ihjel. I Forholdet mellem Christen og Christen kan der som i Forholdet mellem Menneske og Menneske kun være en relativ Forskjel. En Christen turde derfor lade dem blive skyldige i at udlee, bespotte, forhaane ham. Vel er det ogsaa en Skyld at lade dem gjøre sig skyldige i, men saavidt kan han relativt mod dem have Pligt mod Sandheden, ɔ: saavidt kan han være dem overlegen i at see det Sande. Og saa kan det være en gavnlig Opvækkelse; men der kommer ikke til at begaaes nogen saadan Forbrydelse, som det er umuligt at gjøre god igjen. Skulde det derimod være tilladeligt i Christenheden at lade sig slaae ihjel for Sandheden, saa maatte det først være givet, at den saakaldte Christenhed slet ikke er christen, at den, just som „Aandløshed", er langt mere hedensk end Hedenskabet var. Den, som, ligeoverfor Mennesker, der sige sig selv at være Christne, ikke tør benegte, at de ere det (og tør noget Menneske det, hører hertil ikke, hvad kun den Alvidende har, Hjertekjendskab?), han tør heller ikke lade sig slaae ihjel, eller lade de Andre blive skyldige i at slaae ham ihjel.

3. For de Fleste vilde vistnok hvad jeg her skriver, selv om jeg forelagde dem det, være som uskrevet, ikke være til. Deres Tænkning ender, som viist blev, just der, hvor min begynder.

4. Det simpleste og naturligste Forhold mellem Menneske

og Menneske, i Relation til Sandheden, er dette, at „den Enkelte" antager, at „de Andre" have mere Sandhed end han. Derfor forholder han sig underordnet til dem, omdanner sin Mening i Forhold til dem, anseer deres Samtykke for et Criterium paa Sandheden.

Socratisk allerede, og endnu mere efter Christendommens Lære, er Sandheden i Minoriteten, netop „de Mange" Criteriet paa Usandhed, netop det Seirende Angiveren, som forraader Usandheden. Men er Sandheden i Minoriteten, saa maae Kjendetegnene paa, at En er i Sandheden, blive polemiske, omvendte: ikke Jubelen og Bifaldet er Kjendetegnet, men Mishaget.

Dog i Relation til andre Mennesker, eller som Christen til andre Christne, tør intet enkelt Menneske, eller ingen enkelt Christen mene at være absolut i Besiddelse af Sandheden: ergo tør han ikke lade Andre blive skyldige i at slaae ham ihjel for Sandheden. Med andre Ord, gjør han det, saa er det egentligen ikke *for Sandheden*, der er tvertimod noget *Usandt* deri.

Det Usande ligger saa i, at den saaledes Stridende forholder sig blot polemisk til de Andre, blot tænkende paa sig selv, ikke kjerligt betænkende deres Sag. Men saa er han saare langt fra at være dem i Sandhed overlegen eller overlegen i Sandhed; thi Overlegenhed er just at være sin Fjendes Defensor, og som saadan at være bekymret og med mere Indsigt end han vaage over, at han ikke usandt kommer til at blive mere skyldig end han fortjener. O, det seer for de formeentlig Stærke saa nemt ud med at slaae et Menneske ihjel, som kunde de da sagtens: af, Den, der har en Forestilling om den Skyld at slaae en Uskyldig ihjel, han vil sandeligen prøve sig selv, inden han tillader, at Nogen bliver saaledes skyldig. I denne Selvprøvelse vil han forstaae, at han ikke har Lov til det. Kjerligheden vil altsaa forhindre ham. Det er denne Kjerlighed, som i sin evige guddommelige Fuldkommenhed var i Ham, der, som Sandheden, maatte absolut udtrykke, at Han var det, og derfor lade den ugudelige Verden blive saaledes skyldig — det er denne Kjer-

lighed i Ham, der bad for Hans Fjender. Forhindre Døden kunde Han ikke, Han var jo og derfor kommen til Verden. Men, da Han offrede sig af Kjerlighed, saa har Han ogsaa (og atter derfor kaldes Han „Offeret") kjerligt betænkt sine Fjenders Sag. Dette er Eenheden af „Sandheden" og „Kjerligheden".

Dette er som sagt „denne Mands mange Tanker i et kort Indbegreb". Da det Hele er Digt, „digterisk Forsøg", men vel at mærke, af en Tænker, vil vel den tænksomme Læser finde det i sin Orden, at jeg Intet siger om denne Mands Person; thi just fordi det er Digt, kan jeg jo lige saa godt sige det Ene som det Andet, sige lige hvad jeg vil. Ogsaa i en anden Henseende kan jeg jo, da det Hele er Digt, sige lige hvad jeg vil, betræffende hans Liv, om hvorledes det gik ham, hvad han blev i Verden o. s. v. o. s. v. Men just fordi jeg saaledes qua Digter har Digter-Magtfuldkommenhed til at sige lige hvad jeg vil: saa vil jeg i alle disse Henseender Intet sige, for ikke, ved at tale om det Novellistiske, maaskee at bidrage til at bortlede Læserens Opmærksomhed fra det Væsentlige: Tanke-Indholdet.

# Om Forskjellen mellem et Genie og en Apostel.

1847.

Hvad er det den vildfarende*) Exegese og Speculation har gjort for at forvirre det Christelige, eller hvorved har den forvirret det Christelige? Ganske kort og kategorisk noiagtigt Følgende: den har rykket det Paradox-Religieuses Sphære tilbage i det Æsthetiske og derved vundet, at enhver christelig Terminus, som ved at blive i sin Sphære, er qvalitativ Kategorie, nu, i en reduceret Tilstand, kan gjøre Tjeneste som et aandrigt Udtryk, der betyder saadan Allehaande. Naar nu det Paradox-Religieuses Sphære afskaffes eller tilbageforklares i det Æsthetiske, saa bliver en Apostel hverken mere eller mindre end et Genie, og saa god Nat Christendom. Aandrighed og Aand, Aabenbaring og Oprindelighed, Kaldelse af Gud og Genialitet, en Apostel og et Genie: alt dette kommer da til at løbe saa omtrent ud paa Et og det Samme.

Saaledes har en vildfarende Videnskab forvirret Christendommen, og fra Videnskaben har Forvirringen igjen sneget sig ind i det religieuse Foredrag, saa man ikke sjeldent hører Præster, der i al videnskabelig Troskyldighed bona fide prostituere Christendommen. De tale i høie Toner om Apostelen Pauli Aandrighed, Dybsind, om hans skjønne Lignelser o. s. v. — lutter Æsthetik. Skal Paulus betragtes som Genie, saa seer det galt ud for ham; kun præstelig Uvidenhed kan falde paa æsthetisk at anprise ham, fordi den præstelige Uvidenhed ingen Maalestok har, men tænker som saa: naar man blot siger noget Godt om Paulus, saa er det godt. En saadan godmodig og vel-

*) Vildfarelsen er forøvrigt ikke blot Heterodoxiens men ogsaa Hyper-Orthodoxiens og overhovedet Tankeløshedens.

menende Tankeløshed har sin Grund i, at den Vedkommende ikke er tugtet op ved den qvalitative Dialektik, der vilde lære ham, at en Apostel just ikke er tjent med, at der bliver sagt noget Godt om ham, naar det er galt, saa han bliver anerkjendt og beundret for at være, hvad der er det Ligegyldige og hvad han væsentligen ikke er, og derover glemmes, hvad han er. En saadan tankeløs Veltalenhed kunde lige saa godt falde paa at rose Paulus som Stilist og Sprogkunstner, eller endnu bedre, da det er bekjendt, at Paulus tillige drev et Haandværk, paastaae, at hans Arbeide som Teltmager skal have været saa fuldendt Mesterværk, at ingen Tapetmager, hverken før eller senere, har kunnet gjøre noget saa Fuldendt — thi naar man blot siger noget Godt om Paulus, saa er Alting godt. Som Genie kan Paulus hverken udholde Sammenligning med Plato eller Shakspeare; som Forfatter af skjønne Lignelser kommer han temmelig langt ned; som Stilist er han et aldeles obscurt Navn — og som Tapetmager: ja, det maa jeg sige, jeg veed ikke hvor høit han i denne Henseende kan komme. See, dum Alvorlighed gjør man altid rigtigst i at forvandle til Spøg, og saa kommer Alvoren, Alvoren: at Paulus er Apostel; og som Apostel har han igjen intet, slet intet Svogerskab hverken med Plato eller Shakespeare eller Stilister eller Tapetmagere, de ere alle (Plato lige saa fuldt som Shakespeare og som Tapetmager Hansen) uden nogen Sammenligning med ham.

Et Genie og en Apostel er det qvalitative Forskjellige, ere Bestemmelser, som høre hjemme hver i sin qvalitative Sphære: **Immanentsens og Transcendentsens: 1) Geniet kan derfor vel have noget Nyt at bringe, men dette forsvinder igjen i Slægtens almindelige Assimilation, ligesom Differentsen „Genie" forsvinder, saasnart man tænker Evigheden; Apostelen har paradoxt noget Nyt at bringe, hvis Nyhed, netop fordi den er væsentlig paradox og ikke en Anticipation i Forhold til Slægtens Udvikling, bliver bestandigt, ligesom en Apostel bliver i al Evighed en Apostel, og ingen Evighedens Immanents sætter ham væsentligen paa lige Linie**

**med alle Mennesker, da han er væsentligen paradox forskjellig. 2) Geniet er hvad han er ved sig selv ɔ: ved det han er i sig selv; en Apostel er hvad han er ved sin guddommelige Myndighed. 3) Geniet har kun immanent Teleologie; Apostelen er absolut paradox teleologisk stillet.**

1. Al Tænken aander i Immanentsen, hvorimod det Paradoxe og Troen danner en qvalitativ Sphære for sig. Immanent er, i Forholdet mellem Menneske og Menneske qua Menneske, enhver Differents et for den væsentlige og evige Tænkning Forsvindende, et Moment, der momentant vel har sin Gyldighed, men væsentligen forsvinder i Evighedens væsentlige Lighed. Genie er, som Ordet selv siger (ingenium, det Medfødte, Primitivitet (primus), Originalitet (origo), Oprindelighed o. s. v.) Umiddelbarheden, Natur-Bestemmelsen, Geniet fødes. Allerede længe forend der kan være Tale om, hvorvidt Geniet nu vil henføre sin sjeldne Begavethed til Gud eller ikke, er det Genie, og er Genie, selv om det ikke gjør det. Med Geniet kan der foregaae den Forandring, at det udvikler sig til at være hvad det *κατα δυναμιν* er, at det kommer i bevidst Besiddelse af sig selv. Forsaavidt man for at betegne det Nye, et Genie kan have at bringe, bruger Udtrykket „Paradox", bruges dette dog kun i uvæsentlig Forstand om det transitoriske Paradox, om Anticipationen, der fortætter sig til noget Paradoxt, hvilket dog igjen forsvinder. Et Genie kan i sin første Meddelen være paradox, men jo mere han kommer til sig selv, jo mere forsvinder det Paradoxe. Et Genie kan maaskee være et Aarhundrede forud for sin Tid og derfor staae som et Paradox, men tilsidst vil Slægten dog saaledes assimilere sig det eengang Paradoxe, saa det ikke mere er paradoxt. —

Anderledes med en Apostel. Ordet selv tyder paa Forskjellen. En Apostel fødes ikke; en Apostel er en Mand, der af Gud kaldes og beskikkes, af ham sendes i Ærende. En Apostel udvikles ikke saaledes, at han successivt bliver hvad han *κατα δυναμιν* er. Thi forud for det at blive en Apostel gaaer ingen potentiel Mulighed; ethvert Menneske er væsentligen lige nær

til at blive det. En Apostel kan aldrig saaledes komme til sig selv, at han bliver sig sit Apostel-Kald bevidst som Moment i sin egen Livs-Udvikling. Apostel-Kaldet er et paradox Faktum, som i første og sidste Øieblik af hans Liv staaer paradox udenfor hans personlige Identitet med sig selv som den Bestemte han er. En Mand er maaskee forlængst kommen til Skjels-Aar og Alder, da bliver han kaldet til Apostel. Han bliver ved dette Kald ikke et bedre Hoved, han faaer ikke mere Phantasie, ikke større Skarpsindighed o. s. v., ingenlunde, han bliver sig selv, men ved det paradoxe Faktum af Gud sendt i et bestemt Ærende. Ved dette paradoxe Faktum er Apostelen i al Evighed gjort paradox forskjellig fra alle andre Mennesker. Det Nye, han kan have at forkynde, er det væsentlige Paradoxe. Hvor længe det end bliver forkyndt i Verden, det bliver væsentligen lige Nyt, lige Paradoxt, ingen Immanents kan assimilere sig det. Apostelen forholdt sig jo ikke som det ved Naturbegavelse udmærkede Menneske, der var forud for sin Samtid, han var maaskee hvad vi kalde et eenfoldigt Menneske, men ved et paradox Faktum blev han kaldet til at forkynde dette Nye. Selv om Tænkningen vilde mene at kunne assimilere sig Læren: Maaden, paa hvilken Læren kom ind i Verden, kan den ikke assimilere sig; thi det væsentlige Paradox er netop Protesten mod Immanentsen. Men Maaden, paa hvilken en saadan Lære kom ind i Verden, er netop det qualitative Afgjørende, hvad kun ved Svig eller ved Tankeløshed kan oversees.

2. Et Genie vurderes reent æsthetisk efter hvad dets Indhold, dets Vægtfylde befindes at være; en Apostel er hvad han er ved at have guddommelig Myndighed. Den guddommelige Myndighed er det qualitative Afgjørende. Det er ikke ved æsthetisk eller philosophisk at vurdere Lærens Indhold, at jeg skal eller kan komme til det Resultat: ergo er Den, der har foredraget denne Lære, kaldet ved en Aabenbaring, ergo er han en Apostel. Forholdet er lige omvendt: den ved en Aabenbaring Kaldede, hvem en Lære betroes, argumenterer fra, at det er en Aabenbaring, fra, at han har Myndighed. Jeg

skal ikke høre paa Paulus, fordi han er aandrig eller mageløs aandrig, men jeg skal bøie mig under Paulus, fordi han har guddommelig Myndighed; og i ethvert Tilfælde maa det blive Paulus's Ansvar, at han sørger for, at han frembringer dette Indtryk, hvad enten nu Nogen vil bøie sig under hans Myndighed eller ikke. Paulus skal ikke beraabe sig paa sin Aandrighed, thi saa er han en Nar; han skal ikke indlade sig paa en reen æsthetisk eller philosophisk Discussion af Lærens Indhold, thi saa er han Distrait. Nei han skal beraabe sig paa sin guddommelige Myndighed og netop ved den, medens han villigt offrer Liv og Alt, forhindre alle næsvise æsthetiske og philosophiske Ligefremheder mod Lærens Indhold og Form. Paulus skal ikke anbefale sig og sin Lære ved Hjælp af de skjønne Billeder, omvendt skulde han vel sige til den Enkelte: „hvad enten nu Lignelsen er skjøn eller den er luslidt og afdanket, det er ligemeget, Du skal betænke, at Det jeg siger er mig betroet ved en Aabenbaring, saa det er Gud selv eller den Herre Jesus Christus der taler, og Du skal ikke formastelig indlade Dig paa at criticere Formen. Jeg kan ikke, jeg tør ikke tvinge Dig til at lyde, men jeg gjør Dig, gjennem Din Samvittigheds Forhold til Gud, evigt ansvarlig for Dit Forhold til denne Lære derved, at jeg har forkyndt den som mig aabenbaret og altsaa forkyndt den med guddommelig Myndighed."

Myndigheden er det qvalitativt Afgjørende. Eller er der ikke, endog blot indenfor det menneskelige Livs Relativitet, om den end immanent forsvinder, en Forskjel mellem et Kongebud og en Digters eller en Tænkers Ord? Og hvilken er Forskjellen, uden den, at Kongebudet har Myndighed, og derfor forbyder al æsthetisk og critisk Næsviished med Hensyn til Form og Indhold. Digteren, Tænkeren derimod har, end ikke indenfor denne Relativitet, nogen Myndighed, hans Udsagn vurderes reent æsthetisk eller philosophisk ved at vurdere Indhold og Form. Men hvad er det vel der fra Grunden har forvirret det Christelige, uden det, at man først i Tvivlen saa noget nær er bleven uvis, om der er en Gud til, og saa, at man i Oprørskhed mod

alle Autoriteter har glemt hvad Myndighed er, og dens Dialektik. En Konge er saaledes sandselig til, at man sandseligt kan forvisse sig derom, og gjøres det fornødent, kan dog maaskee Kongen ret sandseligt forvisse En om, at han er til. Men saaledes er Gud ikke til. Dette har Tvivlen benyttet til at bringe Gud paa lige Linie med alle dem, som ingen Myndighed har, paa lige Linie med Genier, Digtere og Tænkere, hvis Udsagn slet og ret blot vurderes æsthetisk eller philosophisk; og dersom det saa er godt sagt, saa er Manden Genie — og dersom det saa er ualmindeligt og særdeles godt sagt, saa, saa er det Gud, der har sagt det!!!

Paa den Maade practiseres Gud egentligen udenfor. Hvad skal han gjøre? Standser Gud et Menneske paa hans Vei, kalder ham ved en Aabenbaring, og sender ham udrustet med guddommelig Myndighed til de øvrige Mennesker: da sige disse til ham: fra hvem er Du? Han svarer: fra Gud. Men see, Gud kan nu ikke paa en saadan sandselig Maade hjælpe sin Udsending, som en Konge kan det, der giver ham Soldater eller Politie-Betjente med, eller hans Ring, eller hans Haandskrift som Alle kjende, kort Gud kan ikke være Menneskene til Tjeneste med at skaffe dem en sandselig Vished for, at en Apostel er en Apostel — dette vilde ogsaa være Nonsens. Selv Miraklet, hvis Apostelen har denne Gave, giver ingen sandselig Vished; thi Miraklet er Troens Gjenstand. Og desuden er det da Nonsens at faae sandselig Vished om, at en Apostel er en Apostel (den paradoxe Bestemmelse af et Aands Forhold), ligesom det er Nonsens at faae sandselig Vished om, at Gud er til, da jo Gud er Aand. Altsaa Apostelen siger, at han er fra Gud. De Andre svare: ja saa, saa lad os see, om Din Læres Indhold er guddommelig, thi saa ville vi antage den, samt at den er Dig aabenbaret. Paa den Maade er baade Gud og Apostelen narret. Den Kaldedes guddommelige Myndighed skulde netop være det sikkre Værn, der betryggede Læren og holdt den paa det Guddommeliges majestætiske Afstand fra Næsviisheder, istedetderfor maa Lærens Indhold og Form lade sig recensere og

oversnøfle — for at man ad den Vei kan komme til det Resultat, om det nu var en Aabenbaring eller ikke; og imidlertid maa formodentligen Apostelen og Gud vente i Porten eller hos Portneren, indtil Sagen bliver afgjort af de Vise paa 1ste Sahl. Den Kaldede skulde efter Guds Bestemmelse bruge sin guddommelige Myndighed til at jage alle Næsvise bort, der ikke vil lystre men raisonnere; og istedetderfor faae Menneskene i en Fart Apostelen forvandlet til en Examinand, der saadan kommer tiltorvs med en ny Lære.

Hvad er da Myndighed? Er Myndighed Lærens Dybsind, dens Fortrinlighed, dens Aandrighed? Ingenlunde. Dersom Myndighed saaledes blot skulde betegne, i en anden Potens eller redupliceret, at Læren er dybsindig: saa er der netop ingen Myndighed; thi hvis da en Lærende heelt og fuldt ved Forstaaelsen tilegnede sig denne Lære, saa blev der jo ingen Forskjel tilbage mellem Læreren og den Lærende. Myndighed er derimod Noget, som bliver uforandret, som man ikke kan erhverve ved paa det fuldeste at have forstaaet Læren. Myndighed er en specifik Qvalitet, der træder til andetstedsfra og netop qvalitativt gjør sig gjældende, naar Udsagnets eller Gjerningens Indhold æsthetisk er sat i Indifferents. Lad os tage et Exempel, saa simpelt som muligt, hvor dog Forholdet viser sig. Naar Den, der har Myndigheden til at sige det, siger til et Menneske: gaa! og naar Den, der ikke har Myndigheden, siger: gaa! saa er jo Udsagnet (gaa!) og dets Indhold identisk, æsthetisk vurderet er det om man saa vil lige godt sagt, men Myndigheden gjør Forskjellen. Dersom Myndigheden ikke er det Andet (*το ετερον*), dersom den paa nogen Maade blot skulde betegne en Potenseren indenfor Identiteten, saa er der netop ingen Myndighed. Dersom saaledes en Lærer er sig begeistret bevidst, at han selv existerende udtrykker og har udtrykt, med Opoffrelse af Alt, den Lære han forkynder: saa kan denne Bevidsthed vel give ham en vis og en fast Aand, men den giver ham ikke Myndighed. Hans Liv som Beviis for Lærens Rigtighed er ikke det

Andet (το ετερον) men er en simpel Fordoblelse. Det at han lever efter Læren beviser ikke, at den er rigtig; men fordi han er selv overbeviist om Lærens Rigtighed, derfor lever han efter den. Derimod, hvad enten en Politie-Officiant f. Ex. er en Slyngel, eller han er en retskaffen Mand, saasnart han er i Function, har han Myndighed.

For nærmere at belyse dette for den paradox-religieuse Sphære saa vigtige Begreb: Myndighed, skal jeg forfølge Myndighedens Dialektik. *I Immanentsens Sphære lader Myndigheden sig slet ikke tænke, eller den lader sig kun tænke som forsvindende**). Forsaavidt der da i de politiske, borgerlige, sociale, huslige, disciplinaire Forhold er Tale om Myndighed, eller Myndighed udøves, er Myndigheden dog kun et transitorisk Moment, et Forsvindende, der enten allerede i Timeligheden senere forsvinder, eller forsvinder, forsaavidt Timeligheden og Jordlivet selv er et transitorisk Moment, der forsvinder med alle dens Differentser. Til Grund for ethvert Forhold mellem Menneske og Menneske qua Menneske kan kun tænkes at ligge Forskjelligheden indenfor Immanentsens Identitet, det er, den væsentlige Lighed. Det ene Menneske kan ikke *tænkes* (saa hører al Tænkning op, som den ganske consequent gjør det i det Paradox-religieuses og Troens Sphære) ved en specifik Qvalitet at være forskjellig fra alle andre. Alle menneskelige Differentser mellem Menneske og Menneske qua Menneske forsvinde for Tænkningen som Momenter i Identitetens Totale og Qvalitet. I Momentet skal jeg være saa god at respektere og lystre Differentsen; men det

*) Maaskee gaaer det een og anden Læser her, som det gaaer mig, at jeg i Anledning af dette om „Myndighed", kommer til at tænke paa Mag. Kierkegaards „opbyggelige Taler", hvor det saa stærkt accentueres og fremhæves, ved Ordet og hver eneste Gang i Forordet at blive gjentaget: „det er ikke *Prædikener*, fordi Forf. ikke har *Myndighed* til at prædike." Myndighed er enten en apostolisk Kaldelses eller Ordinationens specifike Qvalitet. At prædike er just at bruge Myndighed; og at dette er det at prædike, er just aldeles glemt i vor Tid.

er mig tilladt, religieust at opbygges ved den Vished, at i Evigheden forsvinde Differentserne, den der udmærker mig og den der nedtrykker mig. Som Undersaat skal jeg ære og lyde Kongen med udeelt Sjel, men det er mig tilladt religieust at opbygges ved den Tanke, at væsentligen er jeg Borger i Himlen, og at jeg, hvis jeg engang der træffer sammen med den afdøde Majestæt, da skal jeg ikke være forpligtet i undersaatlig Lydighed mod ham.

Saaledes altsaa med Forholdet mellem Menneske og Menneske qua Menneske. Men mellem Gud og Menneske er der en evig væsentlig qvalitativ Forskjel, hvilken ingen uden en formastelig Tænkning kan lade forsvinde i den Blasphemie, at Gud og Menneske vel i Endelighedens transitoriske Moment differentiere sig, saa det bør sig Mennesket her i dette Liv at lyde og tilbede Gud, men i Evigheden skulde Forskjellen forsvinde i den væsentlige Lighed, saa Gud og Mennesket blev Ligemænd i Evigheden, ligesom Kongen og Kammertjeneren.

Mellem Gud og Menneske er og bliver der altsaa en evig, væsentlig, qvalitativ Forskjel. Det paradox-religieuse Forhold (hvilket ganske rigtigt ikke lader sig tænke, men kun troe), fremkommer da, naar Gud beskikker et enkelt Menneske til at have guddommelig Myndighed, vel at mærke i Forhold til det ham af Gud Betroede. Den saaledes Kaldede forholder sig ikke i Forholdet: Menneske til Menneske qua Menneske; han forholder sig ikke i en qvantitativ Differents (som Genie, udmærket Begavet o. s. v.) til andre Mennesker. Nei, han forholder sig paradox ved at have en specifik Qvalitet, som ingen Immanents kan tilbagekalde i Evighedens Lighed; thi den er væsentlig paradox og efter Tænkningen (ikke før, foran Tænkningen) mod Tænkningen. Har en saadan Kaldet en Lære at bringe efter guddommelig Ordre, og et andet Menneske, lad os tænke det, af sig selv og ved sig selv udfandt det Samme: saa blive disse Tvende dog i al Evighed ikke lige; thi den første er ved sin paradox specifike Qvalitet (den guddommelige Myndighed) forskjellig fra ethvert andet Menneske, og

fra den immanent til Grund for alle andre menneskelige Differentser liggende Bestemmelse af den væsentlige Lighed. Bestemmelsen „en Apostel" hører hjemme i Transcendentsens Sphære, den paradox-religieuse Sphære, som, ganske consequent, ogsaa har et qualitativt forskjelligt Udtryk for andre Menneskers Forhold til en Apostel: de forholde sig nemlig troende til ham, medens al Tænkning ligger og er og aander i Immanentsen. Men Troen er ikke en transitorisk Bestemmelse, saalidet som Apostelens paradoxe Qualification var et Transitorisk.

I Forholdet mellem Menneske og Menneske qua Menneske var der altsaa ingen bestaaende eller bestandig Myndighedens Differents tænkelig, den var et Forsvindende. Lader os imidlertid et Dieblik dvæle ved nogle Exempler paa saadanne saakaldte og i Timelighedens Vilkaar sande Myndigheds-Forhold mellem Menneske og Menneske qua Menneske, for derved at blive opmærksom paa den væsentlige Betragtning af Myndigheden. En Konge antages jo at have Myndighed. Hvoraf kommer det nu, at man endog stoder sig over, at en Konge er aandrig, er Kunstner o. s. v.? Det kommer dog vel deraf, at man hos ham væsentligen accentuerer den kongelige Myndighed, og i Sammenligning med denne finder almindeligere Bestemmelser af menneskelig Differents at være et Forsvindende, et Uvæsentligt, et forstyrrende Tilfældigt. Et Regjerings-Collegium antages at have Myndighed i sin bestemte Kreds. Hvoraf kommer det nu, at man vilde stodes, hvis et saadant Collegium i sine Decreter f. Ex. var virkelig aandrig, vittig, dybsindig? Fordi man ganske rigtigt qualitativt accentuerer Myndigheden. At spørge om en Konge er Genie — for i saa Fald at ville lyde ham, er i Grunden Majestæts Forbrydelse; thi i Spørgsmaalet er indeholdt en Tvivl i Retning af Underkastelse under Myndighed. At ville lyde et Collegium, dersom det kan sige Vittigheder, er i Grunden at gjøre Nar af Collegiet. At ære sin Fader, fordi han er et udmærket Hoved, er Impietet.

Dog, som sagt, i Forholdet mellem Menneske og Men-

neske qua Menneske er Myndigheden, om den end er, et Forsvindende, og Evigheden afskaffer al jordisk Myndighed. Men nu i Transcendentsens Sphære. Lad os tage Exemplet saa simpelt, men netop derfor ogsaa saa iøinefaldende som muligt. Naar Christus siger „der er et evigt Liv;" og naar theologisk Candidat Petersen siger „der er et evigt Liv": saa sige de Begge det Samme, der er ikke i det første Udsagn indeholdt mere Deduction, Udvikling, Dybsind, Tankefylde end i det sidste; begge Udsagnene ere, æsthetisk vurderede, lige gode. Og dog er der vel en evig qvalitativ Forskjel! Christus er, som Gud-Mennesket, i Besiddelse af den specifike Myndigheds Qvalitet, hvilken ingen Evighed kan mediere, eller lægge Christus paa lige Linie med den væsentlige menneskelige Ligelighed. Christus lærte derfor med Myndighed. At spørge om Christus er dybsindig, er Blasphemie, og er Forsøg paa underfundigt (det være nu bevidst eller ubevidst) at tilintetgjøre Ham; thi i Spørgsmaalet er indeholdt en Tvivl i Retning af Hans Myndighed, og gjort et Forsøg paa i næsviis Ligefremhed at ville vurdere og censurere Ham, som var Han til Examen og skulde overhøres, istedetfor at Han er den, hvem al Magt er given i Himlen og paa Jorden.

Dog sjeldent, saare sjeldent hører eller læser man nuomstunder et religieust Foredrag, der er ganske correct. De bedre af dem fuske dog gjerne en Smule i, hvad man kunde kalde det ubevidste eller det velmeente Oprør, idet de forsvare og hævde det Christelige af yderste Kraft — i feile Kategorier. Lad mig tage et Exempel, det første det bedste. Jeg tager det helst af en Tydsker, saa veed jeg da, at Ingen, ikke den Dummeste og ikke den Arrigste, kan falde paa, at jeg skriver dette om en Sag, der i mine Tanker er uendelig vigtig, — for at sigte til een eller anden Geistlig. Biskop Sailer*) prædiker i en Homilie paa femte Søndag i Fasten over Texten Joh. VIII. 47—51. Han

*) cfr. Evangelisches aus Joh. Michael Sailers religiösen Schriften, v. Dr. A. Gebauer. Stuttgart 1846. Pag. 34. 35.

vælger disse to Vers: „Wer von Gott ist, der höret Gottes Wort, og, Wer mein Wort hält, der siehet den Tod nicht; og siger derpaa: es sind in diesen Worten des Herrn drei große Räthsel gelöset, mit denen sich die Menschen von jeher den Kopf so oder anders zerbrochen haben." Der har vi det. Det Ord: Räthsel, og især drei große Räthsel, og saa i næste Sætning, mit denen die Menschen den Kopf sich zerbrochen haben, fører strax Tanken hen til det Dybsindige i intellectuel Forstand, det Grundende, det Grublende, det Speculerende. Men hvorledes kan dog vel et simpelt apodictisk Udsagn være dybsindigt? et apodictisk Udsagn, der kun er hvad det er derved, at Den og Den har sagt det; et Udsagn, der slet ikke vil forstaaes eller udgrundes, men blot troes. Hvorledes kan et Menneske falde paa, at en Gaade skulde være løst, i Retning af det grublende og grundende Dybsindige, ved et ligefremt Udsagn, ved et Assertum? Spørgsmaalet er jo: er der et evigt Liv? Svaret er: der er et evigt Liv. Hvor i al Verden stikker nu det Dybsindige? Dersom Christus ikke er Den, som har sagt det, og dersom Christus ikke er Den, han har sagt sig at være, saa maa jo, hvis Udsagnet i sig selv er dybsindigt, det Dybsindige alligevel være at finde. Lad os tage Hr. theologisk Candidat Petersen, der jo ogsaa siger: der er et evigt Liv. Hvo i al Verden vilde dog vel falde paa at beskylde ham for Dybsindighed paa Grund af et ligefremt Udsagn? Det Afgjørende ligger saaledes ikke i Udsagnet, men i at det er Christus der har sagt det; men det Confunderende er, at man ligesom for at lokke Menneskene til at troe, taler noget om det Dybsindige og det Dybsindige. En christelig Præst maa, hvis han vil tale correct, ganske simpelt sige „vi har Christi Ord for, at der er et evigt Liv; dermed er den Ting afgjort. Her er ikke Tale hverken om Hovedbrud eller Speculeren, men om, at det er Christus, der, ikke i Egenskab af Dybsindig, men med sin guddommelige Myndighed har sagt det." Lad os gaae videre, lad os antage, at En troer, at der er et evigt Liv, fordi Christus har sagt det, saa gaaer han jo netop troende uden om al det Dybsindige og det Grublende og Grundende, „hvormed man

bryder sit Hoved". Derimod lad os tage En, der dybsindigt vil bryde sit Hoved med det Spørgsmaal om Udødeligheden: mon han ikke vil have Ret i at benegte, at det ligefremme Udsagn er et dybsindigt Svar paa Spørgsmaalet? Det Plato siger om Udødeligheden er virkelig dybsindigt, vundet ved en dyb Grunden; men stakkels Plato har heller ingen Myndighed.

Sagen er imidlertid denne. Tvivlen og Vantroen, der gjør Troen forfængelig, har blandt Andet ogsaa gjort Menneskene generede ved at lyde, ved at bøie sig under Myndighed. Denne Oprørskhed sniger sig ind selv i de Bedres Tankegang, dem maaskee ubevidst, og saa begynder alt dette Forskruede, som i Grunden er Forræderie, om det Dybe og det Dybe, og det Vidunderlig-deilige, som man kan skimte o. s. v. Skulde man derfor med eet bestemt Prædikat betegne det christelig-religieuse Foredrag, som det nu høres og læses, da maatte man sige, det er affecteret. Naar man ellers taler om en Præsts Affectation, tænker man maaskee paa, at han pynter og sminker sig, eller at han sødligt smægter med Stemmen, eller at han norsk snurrer paa R og rynker Brynet, eller at han anstrænger sig i Kraftstillinger og i Opvækkelsens Spring o. s. v. Dog alt Sligt er mindre vigtigt, om det end altid var ønskeligt, at det ikke var. Men det Fordærvelige er, naar Prædike-Foredragets Tankegang er affecteret, naar dets Rettroenhed naaes ved at lægge Accenten paa et reent forkeert Sted, naar det i Grunden opfordrer til at troe paa Christus, prædiker Troen paa Ham paa Grund af Det, som slet ikke kan blive Troens Gjenstand. Dersom en Søn vilde sige „jeg lyder min Fader, ikke fordi han er min Fader, men fordi han er Genie, eller fordi hans Befalinger altid ere dybsindige og aandrige": saa er denne sønlige Lydighed affecteret. Sønnen accentuerer noget reent Forkeert, accentuerer det Aandrige, det Dybsindige ved en Befaling, medens en Befaling netop er ligegyldig mod denne Bestemmelse. Sønnen vil lyde i Kraft af Faderens Dybsindighed og Aandrighed; og i Kraft deraf kan han netop ikke lyde ham, thi hans critiske Forhold i Retning af, om nu Befalingen er dybsindig og aand-

rig, underminerer Lydigheden. Og saaledes er det ogsaa Affectation, naar der er saa megen Tale om at tilegne sig Christendommen og troe Christus, formedelst Lærens Dybsindighed og Dybsindighed. Man tillyver sig Rettroenheden ved at accentuere noget aldeles Forkeert. Den hele moderne Spekulation er derfor affecteret ved at have afskaffet Lydigheden paa den ene Side og Myndigheden paa den anden Side, og ved saa desuagtet at ville være rettroende. En Præst, der er aldeles correct i sit Foredrag, maa tale saaledes, idet han anfører et Ord af Christus: „Dette Ord er af Den, hvem, ifølge hans eget Udsagn, al Magt er given i Himlen og paa Jorden. Du maa nu, m. T., overveie med Dig selv, om Du vil bøie Dig under denne Myndighed eller ikke, antage og troe Ordet eller ikke. Men vil Du det ikke, da gaae for Gud i Himlens Skyld ikke hen og antag Ordet, fordi det er aandrigt eller dybsindigt, eller vidunderligdeiligt, thi dette er Gudsbespottelse, det er at ville criticere Gud." Saasnart nemlig Myndighedens, den specifik-paradoxe Myndigheds Dominant er sat i, saa er *alle* Forhold qvalitativt forandrede, saa er den Art Tilegnelse, som ellers er tilladelig og ønskelig, en Brøde og Formastelighed.

Men hvorledes kan nu Apostelen bevise, at han har Myndigheden? Kunde han sandseligt bevise det, saa var han netop ingen Apostel. Han har intet andet Beviis end sit eget Udsagn. Og saaledes maa det netop være; thi ellers kom jo den Troende i et ligefremt Forhold til ham, ikke i et paradoxt. I de transitoriske Forhold af Myndighed mellem Menneske og Menneske qua Menneske vil Myndigheden i Regelen være sandselig kjendelig paa Magten. En Apostel har intet andet Beviis end sit eget Udsagn, og i det Høieste sin Villighed til med Glæde at ville lide Alt for dette Udsagns Skyld. Hans Tale vil i den Henseende være kort „jeg er kaldet af Gud; gjører I nu ved mig, hvad I vil, hudfletter mig, forfølger mig, men mit sidste Ord bliver mit første: jeg er kaldet af Gud, og jeg gjør Eder evigt ansvarlige for hvad I gjøre mod mig." Dersom det i Virkeligheden var saa, lad os tænke det, at en Apostel havde i verdslig Forstand

Magten, havde stor Indflydelse og mægtige Forbindelser, ved hvilke Kræfter man seirer over Menneskenes Meninger og Domme, — dersom han da brugte den, havde han eo ipso forspildt sin Sag. Ved at bruge Magten bestemte han nemlig sin Stræben i væsentlig Identitet med de andre Menneskers, og dog er en Apostel kun hvad han er ved sin paradoxe Heterogenitet, ved at have guddommelig Myndighed, hvilken han absolut uforandret kan have, selv om han, som Paulus siger, af Menneskene ikke agtes mere værd end det Snavs, hvorpaa de træde.

3. Geniet har kun immanent Teleologie; Apostelen er absolut paradox teleologisk stillet.

Dersom ellers noget Menneske kan siges at være absolut teleologisk stillet, saa er det en Apostel. Den ham meddeelte Lære er ikke en Opgave, der er givet ham at grunde over, den er ikke givet ham for hans egen Skyld, han er tvertimod i Ærende og har at forkynde Læren og at bruge Myndigheden. Saa lidet som Den, der bliver sendt i Byen med et Brev, har med Brevets Indhold at gjøre, men kun med at overbringe det; saa lidet som Ministeren, der sendes til et fremmed Hof, har noget Ansvar for Budskabets Indhold, men kun at besørge det rigtigt: saaledes har en Apostel hovedsageligen ene og alene at være tro i Tjenesten, hvilken er at rygte sit Ærende. Deri ligger væsentligen en Apostels opoffrende Liv, selv om han aldrig blev forfulgt, deri, „at han selv fattig kun har at gjøre Andre rige", at han aldrig tør give sig Tid eller Ro eller Sorgløshed til i gode Dage, i otium at beriges ved Det, ved hvis Forkyndelse han beriger Andre. Han er, aandelig forstaaet, som den travle Husmoder, der neppe faaer Tid til selv at spise, for at lave Maden til de mange Munde. Og om han, idet han begyndte, turde haabe et langt Liv, hans Liv vil dog indtil det Sidste blive uforandret, thi der vil altid være Nye og Nye at forkynde Læren. Skjøndt en Aabenbaring er det paradoxe Faktum, som overgaaer Menneskets Forstand, kan man dog nok forstaae saa meget, hvad ogsaa overalt har viist sig: at et Menneske kaldes ved en

Aabenbaring til at gaae ud i Verden, til at forkynde Ordet, til at handle og lide, til det uafbrudte virksomme Liv som Herrens Sendebud. At derimod et Menneske ved en Aabenbaring skulde kaldes til at sidde hen i uskiftet Bo, i et virksomt literairt far niente, til at være momentant aandrig og derpaa Samler og Udgiver af sin Aandrigheds Uvisse: er noget nær en blasphemisk Tanke.

Anderledes med et Genie; det har kun immanent Teleologie, det udvikler sig selv, og idet det udvikler sig selv, projekterer denne dets Selv-Udvikling sig som dets Virken. Det faaer da nok Betydning, maaskee endog stor Betydning, men det er ikke sig selv teleologisk stillet i Forhold til Verden og Andre. Et Genie lever i sig selv; og det kan humoristisk leve i en tilbagetrukken Selvtilfredshed uden derfor at tage sin Begavethed forfængeligt, naar det blot, uden Hensyn til om Andre have Gavn deraf eller ikke, med Alvor og Flid udvikler sig selv, følgende sin egen Genius. Geniet er derfor ingenlunde uvirksomt, det arbeider maaskee i sig selv mere end ti Forretningsmænd, det præsterer maaskee saare Meget, men hver dets Præstation har intet τελος udenfor. Dette er paa eengang Geniets Humanitet og dets Stolthed: Humaniteten ligger i, at det ikke bestemmer sig teleologisk i Forhold til noget andet Menneske, som var der Nogen, der trængte til det; Stoltheden ligger i, at det immanent forholder sig til sig selv. Det er beskedent af Nattergalen, at den ikke fordrer, at Nogen skal høre paa den; men det er ogsaa stolt af Nattergalen, at den slet ikke vil være vidende om, hvorvidt Nogen hører paa den eller ikke. Geniets Dialektik vil især være til Anstød i vor Tid, hvor Mængden, Massen, Publikum og andre saadanne Abstraktioner intendere at vende op og ned paa Alt. Det høistærede Publikum, den herskesyge Mængde vil, at Geniet skal udtrykke, at han er til for dens eller for deres Skyld; det høistærede Publikum, den herskesyge Mængde seer blot den ene Side af Geniets Dialektik, støder an paa Stoltheden, og mærker ikke, at dette Samme ogsaa er Ydmygheden og Beskedenheden. Det høistærede Publikum, den herskesyge Mængde

vilde derfor ogsaa tage en Apostels Existents forfængeligt. Thi vel er det sandt, at han absolut er til for Andres Skyld, udsendes for Andres Skyld; men det er ikke Mængden og ikke Menneskene og ikke det høistærede Publikum, og ikke engang det høistærede dannede Publikum, der er hans Herre eller hans Herrer — det er Gud; og Apostelen er Den, der har guddommelig Myndighed til at befale baade Mængden og Publikum.

Geniets humoristiske Selvtilfredshed er Eenheden af beskeden Resignation i Verden og stolt Opløftelse over Verden, er Eenheden af at være en unyttig Overflødighed og en kostelig Prydelse. Er Geniet en Kunstner, da frembringer han sit Kunstværk, men hverken han eller hans Kunstværk har noget τέλος udenfor. Eller det er en Forfatter, der tilintetgjør ethvert teleologisk Forhold til en Omverden og bestemmer sig humoristisk som Lyriker. Det Lyriske har ganske rigtigt intet τέλος uden for sig; om En skriver een Pagina Lyrik eller Folianter Lyrik, det gjør hverken fra eller til med Hensyn til at bestemme hans Virksomheds Retning. Den lyriske Forfatter bryder sig kun om Frembringelsen, nyder Frembringelsens Glæde, maaskee ofte gjennem Smerte og Anstrengelse; men han har intet med Andre at skaffe, han skriver ikke for at, for at oplyse Menneskene, for at hjælpe dem paa rette Vei, for at sætte Noget igjennem, kort han skriver ikke: for at. Og saaledes med ethvert Genie. Intet Genie har et „for at"; Apostelen har absolut paradox et „for at".

# Sygdommen til Døden.

Udgivet af

## A. B. Drachmann.

Til Grund for Texten er lagt Originaludgaven. Den er sammenlignet med Renskriften, Korrekturen og i Tvivlstilfælde med Conceptet (S. Kierkegaards Papirer B 40, Universitetsbiblioteket).

# Sygdommen til Døden.

## En christelig psychologisk Udvikling

### til Opbyggelse og Opvækkelse.

Af

**Anti-Climacus.**

Udgivet af

**S. Kierkegaard.**

**Kjøbenhavn 1849.**

Paa Universitetsboghandler C. A. Reitzels Forlag.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

Herr! gieb uns blöde Augen
für Dinge, die nichts taugen,
und Augen voller Klarheit
in alle deine Wahrheit.

# Forord.

Mange vil maaskee denne „Udviklings" Form forekomme besynderlig; den vil synes dem for streng til at kunne være opbyggelig, og for opbyggelig til at kunne være streng videnskabelig. Hvad dette Sidste angaaer, da har jeg derom ingen Mening. Hvad det Første derimod angaaer, da er dette ikke min Mening om den; og var det Tilfældet, at den var for streng til at være opbyggelig, saa er det efter mit Begreb en Feil. Eet er det jo, om den ikke kan være opbyggelig for Enhver, fordi ikke Enhver har Forudsætninger til at følge den; et Andet, at den har det Opbyggeliges Charakteer. Christeligt bør nemlig Alt, Alt tjene til Opbyggelse. Den Art Videnskabelighed, som ikke tilsidst er opbyggelig, er netop derved uchristelig. Alt Christeligt maa i Fremstillingen have Lighed med en Læges Foredrag ved Sygesengen; om end kun den Lægekyndige forstaaer det, bør dog aldrig glemmes, at det er ved Sygesengen. Dette det Christeliges Forhold til Livet (i Modsætning til en videnskabelig Fjernhed fra Livet), eller denne det Christeliges ethiske Side er just det Opbyggelige, og den Art Fremstilling, hvor streng den end forresten kan være, aldeles forskjellig, qvalitativ forskjellig fra den Art Videnskabelighed, der er „ligegyldig", hvis ophøiede Heroisme christelig er saa langt fra at være Heroisme, at den christelig er en Art umenneskelig Nysgjerrighed. Det er christelig Heroisme, og sandeligen den sees maaskee sjelden nok, at vove ganske at blive sig selv, et enkelt Menneske, dette bestemte enkelte Menneske, ene lige over for Gud, ene i denne uhyre Anstrengelse og dette uhyre Ansvar; men det er ikke christelig Heroisme, at narres med det rene Menneske, eller lege Forundringsleg med Verdenshistorien. Al christelig Erkjenden, hvor streng dens Form end forøvrigt er, bør være bekymret; men denne Bekymring er just det Opbyggelige. Bekymringen er Forholdet til Livet, til Personlighedens Virkelighed og saaledes, christelig, Alvoren; den ligegyldige Videns Ophøiethed er, christelig, langt fra at være mere Alvor, den er, christelig, Spøg og Forfængelighed. Men Alvoren er igjen det Opbyggelige.

Dette lille Skrift er derfor i een Forstand saaledes beskaffent, at en Seminarist kunde skrive det; i en anden Forstand dog maaskee saaledes, at ikke enhver Professor kunde skrive det.

Men at Afhandlingens Indklædning er den den er, er idetmindste vel betænkt, og dog vistnok ogsaa psychologisk rigtigt. Der gives en høitideligere Stiil, som er saa høitidelig, at den ikke er meget betegnende, og som, da man er kun altfor vant til den, let bliver Intet sigende.

Forøvrigt kun een Bemærkning, vistnok en Overflødighed, men som jeg dog vil forskylde: jeg vil een Gang for alle gjøre opmærksom paa, at Fortvivlelse i hele dette Skrift, hvad Titelen jo siger, opfattes som Sygdommen, ikke som Helbredelsesmidlet. Saaledes dialektisk er nemlig Fortvivlelse. Saaledes er jo ogsaa i christelig Terminologi Døden Udtrykket for den største aandelige Elendighed, og Helbredelsen dog just at døe, at afdøe.

I 1848.

# Indhold.

## Indgang.

## 1ste Afsnit.

### Sygdommen til Døden er Fortvivlelse.

# 2det Afsnit.

## Fortvivlelse er Synden.

### A.



### B.

# Indgang.

„Denne Sygdom er ikke til Døden" (Joh. XI, 4). Og dog døde jo Lazarus; da Disciplene misforstode, hvad Christus senere tilføiede „Lazarus, vor Ven er sovet ind; men jeg gaaer hen for at opvække ham af Søvne" (XI, 11), sagde Han dem reent ud „Lazarus er død" (XI, 14). Altsaa Lazarus er død, og dog var denne Sygdom ikke til Døden; han var død, og dog er denne Sygdom ikke til Døden. Vi vide nu vel, at Christus tænkte paa det Under, der skulde lade de Medlevende, „forsaavidt de kunde troe, see Guds Herlighed" (XI, 40), det Under, ved hvilket Han opvakte Lazarus fra de Døde, saa „denne Sygdom" ikke blot ikke var til Døden, men som Christus forudsagde „til Guds Ære, at Guds Søn skal æres ved den" (XI, 4): o, men selv om Christus ikke havde opvakt Lazarus, gjælder det dog ikke ligefuldt, at denne Sygdom, Døden selv, ikke er til Døden? Idet Christus træder hen til Graven og med høi Røst raaber „Lazarus, kom hid ud" (XI, 43), er det jo vist nok, at „denne" Sygdom ikke er til Døden. Men hvis Christus end ikke havde sagt dette — blot det, at Han, der er „Opstandelsen og Livet" (XI, 25), træder hen til Graven, betyder dette ikke, at denne Sygdom ikke er til Døden: det, at Christus er til, betyder det ikke, at denne Sygdom ikke er til Døden! Og hvad havde det hjulpet Lazarus at være opvakt fra de Døde, naar det jo dog tilsidst maa ende med, at han døer — hvad havde det hjulpet Lazarus, hvis Han ikke var, Han der er Opstandelsen og Livet for hver Den, som troer paa Ham! Nei, ikke fordi Lazarus

blev opvakt fra de Døde, ikke derfor kan man sige, at denne Sygdom ikke er til Døden; men fordi Han er til, derfor er denne Sygdom ikke til Døden. Thi menneskelig talt er Døden det Sidste af Alt, og menneskelig talt er der kun Haab saalænge der er Liv. Men christelig forstaaet er Døden ingenlunde det Sidste af Alt, ogsaa den kun en lille Begivenhed indenfor hvad der er Alt, et evigt Liv; og christelig forstaaet er der i Døden uendelig meget mere Haab end der blot menneskelig talt er naar der ikke blot er Liv, men dette Liv i fuldeste Sundhed og Kraft.

Altsaa christelig forstaaet er end ikke Døden „Sygdommen til Døden", end mindre da Alt, hvad der hedder jordisk og timelig Lidelse, Nød, Sygdom, Elendighed, Trængsel, Gjenvordigheder, Piinsler, Sjelslidelser, Sorg, Græmmelse. Og var Sligt end saa tungt og piinagtigt, at vi Mennesker eller dog den Lidende siger „dette er værre end Døden" — alt Sligt, hvad der, forsaavidt det ikke er Sygdom, kan sammenlignes med en Sygdom, er dog, christelig forstaaet, ikke Sygdommen til Døden.

Saa høimodigt har Christendommen lært den Christne at tænke om alt Jordisk og Verdsligt, Døden iberegnet. Det er næsten som maatte den Christne hovmode sig ved denne stolte Ophøielse over Alt, hvad ellers Mennesket kalder Ulykke, over hvad ellers Mennesket kalder det største Onde. Men saa har Christendommen igjen opdaget en Elendighed, hvilken Mennesket som saadan ikke veed er til; denne Elendighed er Sygdommen til Døden. Hvad det naturlige Menneske opregner som det Gyselige — naar han saa har opregnet Alt og Intet mere veed at nævne: dette er for den Christne som en Spøg. Saaledes er Forholdet mellem det naturlige Menneske og den Christne; det er som Forholdet mellem et Barn og en Mand: hvad Barnet gyser for, det anseer Manden for Intet at være. Barnet veed ikke, hvad det Forfærdelige er; det veed Manden, og for dette gyser han. Barnets Ufuldkommenhed er først den, ikke at kjende det Forfærdelige; og da igjen, hvad heri ligger, den, at gyse for Det, som ikke er forfærdeligt. Og saaledes og-

saa med det naturlige Menneske, han er uvidende om hvad i Sandhed det Forfærdelige er, dog er han derved ikke fritagen fra at gyse, nei, han gyser for Det, som ikke er det Forfærdelige. Det er ligesom med Hedningens Guds=Forhold: han kjender ikke den sande Gud, men ikke nok dermed, han dyrker en Afgud som Gud.

Kun den Christne veed, hvad der forstaaes ved Sygdommen til Døden. Han fik som Christen et Mod, hvilket det naturlige Menneske ikke kjender — dette Mod fik han ved at lære Frygt for det end Forfærdeligere. Paa den Maade faaer et Menneske altid Mod; naar man frygter en større Fare, har et Menneske altid Mod til at gaae i en mindre; naar man uendeligt frygter een Fare, er det som vare de andre slet ikke til. Men det Forfærdelige den Christne lærte at kjende er „Sygdommen til Døden".

## Første Afsnit.

---

# Sygdommen til Døden er Fortvivlelse.

# A.

# At Fortvivlelse er Sygdommen til Døden.

---

## A.

## Fortvivlelse er en Sygdom i Aanden, i Selvet, og kan saaledes være et tredobbelt: fortvivlet ikke at være sig bevidst at have et Selv (uegentlig Fortvivlelse); fortvivlet ikke at ville være sig selv; fortvivlet at ville være sig selv.

Mennesket er Aand. Men hvad er Aand? Aand er Selvet. Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv, eller er det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv; Selvet er ikke Forholdet, men at Forholdet forholder sig til sig selv. Mennesket er en Synthese af Uendelighed og Endelighed, af det Timelige og det Evige, af Frihed og Nødvendighed, kort en Synthese. En Synthese er et Forhold mellem To. Saaledes betragtet er Mennesket endnu intet Selv.

I Forholdet mellem To er Forholdet det Tredie som negativ Eenhed, og de To forholde sig til Forholdet, og i Forholdet til Forholdet; saaledes er under Bestemmelsen Sjel Forholdet mellem Sjel og Legeme et Forhold. Forholder derimod Forholdet sig til sig selv, saa er dette Forhold det positive Tredie, og dette er Selvet.

Et saadant Forhold, der forholder sig til sig selv, et Selv, maa enten have sat sig selv, eller være sat ved et Andet.

Er Forholdet, der forholder sig til sig selv, sat ved et Andet, saa er Forholdet vistnok det Tredie, men dette Forhold, det Tredie, er saa dog igjen et Forhold, forholder sig til hvad der har sat hele Forholdet.

Et saadant deriveret, sat Forhold er Menneskets Selv, et Forhold, der forholder sig til sig selv, og i at forholde sig til sig selv forholder sig til et Andet. Deraf kommer det, at der kan blive to Former for egentlig Fortvivlelse. Havde Menneskets Selv sat sig selv, saa kunde der kun være Tale om een Form, den ikke at ville være sig selv, at ville af med sig selv, men der kunde ikke være Tale om, fortvivlet at ville være sig selv. Denne Formel er nemlig Udtrykket for hele Forholdets (Selvets) Afhængighed, Udtrykket for, at Selvet ikke ved sig selv kan komme til eller være i Ligevægt og Ro, men kun ved i at forholde sig til sig selv at forholde sig til Det, som har sat hele Forholdet. Ja, det er saa langt fra, at denne anden Form af Fortvivlelse (fortvivlet at ville være sig selv) blot betegner en egen Art af Fortvivlelse, at tværtimod al Fortvivlelse tilsidst kan opløses i og tilbageføres paa den. Dersom en Fortvivlende er, som han mener det, opmærksom paa sin Fortvivlelse, ikke taler meningsløst om den, som om Noget, der hænder ham (omtrent som naar Den, der lider af Svimmel, ved et nervøst Bedrag taler om en Tyngde paa Hovedet, eller om at det er som faldt der Noget ned paa ham o. s. v., hvilken Tyngde, og hvilket Tryk dog ikke er noget Udvortes, men en omvendt Reflexion af det Indvortes) — og nu af al Magt ved sig selv og ene ved sig selv vil hæve Fortvivlelsen: saa er han endnu i Fortvivlelsen, arbeider sig med al sin formeentlige Arbeiden kun desto dybere i en dybere Fortvivlelse. Fortvivlelsens Misforhold er ikke et simpelt Misforhold, men et Misforhold i et Forhold, der forholder sig til sig selv, og er sat af et Andet, saa Misforholdet i hiint for sig værende Forhold tillige reflekterer sig uendeligt i Forholdet til den Magt, som satte det.

Dette er nemlig Formelen, som beskriver Selvets Tilstand, naar Fortvivlelsen ganske er udryddet: i at forholde sig til sig selv, og i at ville være sig selv grunder Selvet gjennemsigtigt i den Magt, som satte det.

## B.

## Fortvivlelses Mulighed og Virkelighed.

Er Fortvivlelse et Fortrin eller en Mangel? Reent dialektisk er den begge Dele. Hvis man vilde fastholde den abstrakte Tanke Fortvivlelse, uden at tænke nogen Fortvivlet, saa maatte man sige: den er et uhyre Fortrin. Muligheden af denne Sygdom er Menneskets Fortrin for Dyret, og dette Fortrin udmærker ham ganske anderledes end den opreiste Gang, thi det tyder paa den uendelige Opreisthed eller Ophøiethed, at han er Aand. Muligheden af denne Sygdom er Menneskets Fortrin for Dyret; at være opmærksom paa denne Sygdom er den Christnes Fortrin for det naturlige Menneske; at være helbredet fra denne Sygdom den Christnes Salighed.

Altsaa det er et uendeligt Fortrin at kunne fortvivle; og dog er det ikke blot den største Ulykke og Elendighed at være det, nei det er Fortabelse. Saaledes er Forholdet mellem Mulighed og Virkelighed ellers ikke; er det et Fortrin at kunne være Det og Det, saa er det et endnu større Fortrin at være det, det vil sige, det at være forholder sig som en Stigen til det at kunne være. Hvad Fortvivlelse derimod angaaer, saa forholder det at være sig som et Fald til det at kunne være; saa uendeligt som Mulighedens Fortrin er, saa dybt er Faldet. Det der altsaa i Forhold til Fortvivlelse er det Stigende er ikke at være det. Dog er atter denne Bestemmelse tvetydig. Det er ikke med det ikke at være fortvivlet som med det ikke at være halt, blind o. d.. Dersom det ikke at være fortvivlet hverken betyder mere eller mindre end det ikke at være det, saa er det netop at være det. Det ikke at være fortvivlet maa betyde den tilintetgjorte Mulighed af at kunne være det; hvis det skal være sandt, at et

Menneske ikke er fortvivlet, maa han i ethvert Øieblik tilintetgjøre Muligheden. Saaledes er Forholdet mellem Mulighed og Virkelighed ellers ikke. Thi vel sige Tænkerne, at Virkelighed er den tilintetgjorte Mulighed, men det er ikke ganske sandt, den er den udfyldte, den virksomme Mulighed. Her derimod er Virkeligheden (ikke at være fortvivlet), som derfor ogsaa er en Negtelse, den afmægtige, tilintetgjorte Mulighed; ellers er Virkelighed i Forhold til Mulighed en Bekræftelse, her en Benegtelse.

Fortvivlelse er Misforholdet i en Syntheses Forhold, som forholder sig til sig selv. Men Synthesen er ikke Misforholdet, den er blot Muligheden, eller, i Synthesen ligger Muligheden af Misforholdet. Var Synthesen Misforholdet, saa var Fortvivlelse slet ikke til, saa vilde Fortvivlelse være Noget, der laae i Menneskenaturen som saadan, det er, saa var det ikke Fortvivlelse; den vilde være Noget, der hændte Mennesket, Noget han leed, som en Sygdom, i hvilken Mennesket falder, eller som Døden, der er Alles Lod. Nei, det at fortvivle ligger i Mennesket selv; men var han ikke Synthese, kunde han slet ikke fortvivle, og var Synthesen ikke oprindeligt fra Guds Haand i det rette Forhold, kunde han heller ikke fortvivle.

Hvorfra kommer saa Fortvivlelsen? Fra Forholdet, hvori Synthesen forholder sig til sig selv, idet Gud, der gjorde Mennesket til Forholdet, ligesom slipper det ud af sin Haand, det er, idet Forholdet forholder sig til sig selv. Og deri, at Forholdet er Aand, er Selvet, deri ligger Ansvaret, under hvilket al Fortvivlelse er og er hvert Øieblik den er, hvor meget, og hvor sindrigt end skuffende sig selv og Andre, den Fortvivlede taler om sin Fortvivlelse som en Ulykke, ved en Forvexling som i hiint anførte Tilfælde af Svimmelhed, med hvilken Fortvivlelse, om end qvalitativ forskjellig, har meget tilfælles, da den under Bestemmelsen Sjel er hvad Fortvivlelse er under Bestemmelsen Aand, og svanger paa Analogier til Fortvivlelse.

Naar saa Misforholdet, Fortvivlelsen, er indtraadt, følger det saa af sig selv, at det vedbliver? Nei, det følger ikke af sig

selv; hvis Misforholdet vedbliver, følger det ikke af Misforholdet, men af Forholdet, som forholder sig til sig selv. Dette vil sige, for hver Gang Misforholdet yttrer sig, og i ethvert Øieblik det er til, maa der gaaes tilbage til Forholdet. See, man taler om, at et Menneske paadrager sig en Sygdom, f. Ex. ved Uforsigtighed. Saa indtræder da Sygdommen, og fra det Øieblik gjør den sig gjældende og er nu en Virkelighed, hvis Oprindelse bliver mere og mere forbigangen. Det vilde være baade grusomt og umenneskeligt, om man i eet væk vilde vedblive at sige „i dette Øieblik paadrager Du, den Syge, Dig denne Sygdom", det er, om man i ethvert Øieblik vilde opløse Sygdommens Virkelighed i dens Mulighed. Det er sandt, at han paadrog sig Sygdommen, men det gjorde han kun een Gang, Sygdommens Vedbliven er en simpel Affølge af, at han een Gang paadrog sig den, dens Fremgang ikke i ethvert Øieblik at henføre til ham som Aarsag; han paadrog sig den, men man kan ikke sige, han paadrager sig den. Anderledes med det at fortvivle; ethvert Fortvivlelsens virkelige Øieblik er at tilbageføre til Mulighed, hvert Øieblik han er fortvivlet, paadrager han sig det; det er bestandigt den nærværende Tid, der vorder intet i Forhold til Virkeligheden tilbagelagt Forbigangent; i ethvert Fortvivlelsens virkelige Øieblik bærer den Fortvivlede alt det Foregaaende i Muligheden som et Nærværende. Dette kommer deraf, at at fortvivle er en Bestemmelse af Aand, forholder sig til det Evige i Mennesket. Men det Evige kan han ikke blive af med, nei, i al Evighed ikke; han kan ikke een Gang for alle kaste det fra sig, Intet er umuligere; han maa i ethvert Øieblik, hvor han ikke har det, have kastet eller kaste det fra sig — men det kommer igjen, det er, hvert Øieblik han er fortvivlet, paadrager han sig det at fortvivle. Thi Fortvivlelsen følger ikke af Misforholdet, men af Forholdet, som forholder sig til sig selv. Og Forholdet til sig selv kan et Menneske ikke blive af med, saa lidet som med sit Selv, hvad da forøvrigt er Eet og det Samme, da jo Selvet er Forholdet til sig selv.

## C.

## Fortvivlelse er: „Sygdommen til Døden“.

Dette Begreb Sygdommen til Døden maa dog tages paa en egen Maade. Ligefrem betyder det en Sygdom, hvis Ende, hvis Udgang er Døden. Saaledes taler man om en dødelig Sygdom eenstydigt med en Sygdom til Døden. I den Forstand kan Fortvivlelse ikke kaldes Sygdommen til Døden. Men christeligt forstaaet er Døden selv en Gjennemgang til Livet. Forsaavidt er, christelig, ingen jordisk, legemlig Sygdom til Døden. Thi vistnok er Døden det sidste af Sygdommen, men Døden er ikke det Sidste. Skal der i strængeste Forstand være Tale om en Sygdom til Døden, maa det være en, hvor det Sidste er Døden, og hvor Døden er det Sidste. Og dette er just Fortvivlelse.

Dog er Fortvivlelse i en anden Forstand endnu bestemtere Sygdommen til Døden. Det er nemlig saa langt som muligt fra, at man, ligefrem forstaaet, døer af denne Sygdom, eller at denne Sygdom ender med den legemlige Død. Tværtimod, Fortvivlelsens Qval er netop ikke at kunne døe. Den har saaledes mere tilfælles med den Dødssyges Tilstand, naar han ligger og trækkes med Døden og ikke kan døe. Saaledes er det at være syg til Døden det ikke at kunne døe, dog ikke som var der Haab om Livet, nei Haabløsheden er, at selv det sidste Haab, Døden, ikke er. Naar Døden er den største Fare, haaber man paa Livet; men naar man lærer den end forfærdeligere Fare at kjende, haaber man paa Døden. Naar saa Faren er saa stor, at Døden er blevet Haabet, saa er Fortvivlelse den Haabløshed end ikke at kunne døe.

I denne sidste Betydning er da Fortvivlelse Sygdommen til Døden, denne qvalfulde Modsigelse, denne Sygdom i Selvet, evig at døe, at døe og dog ikke at døe, at døe Døden. Thi at døe betyder at det er forbi, men at døe Døden betyder at opleve det at døe; og lader dette sig eet eneste Øieblik opleve, saa er det dermed for evig at opleve det. Skulde et Menneske

doe af Fortvivlelse, som man døer af en Sygdom, saa maatte det Evige i ham, Selvet, kunne døe i samme Forstand som Legemet døer af Sygdommen. Men dette er en Umulighed; Fortvivlelsens Døen omsætter sig bestandigt i en Leven. Den Fortvivlede kan ikke døe; „saa lidet som Dolken kan dræbe Tanker", saa lidet kan Fortvivlelsen fortære det Evige, Selvet, der ligger til Grund for Fortvivlelsen, hvis Orm ikke døer, og hvis Ild ikke udslukkes. Dog er Fortvivlelse just en Selvfortærelse, men en afmægtig Selvfortærelse, der ikke formaaer hvad den selv vil. Men hvad den selv vil er at fortære sig selv, hvilket den ikke formaaer, og denne Afmagt er en ny Form af Selvfortærelse, i hvilken dog Fortvivlelsen atter ikke formaaer hvad den vil, at fortære sig selv, det er en Potentsation eller Loven for Potentsationen. Dette er det Hidsende, eller det er den kolde Brand i Fortvivlelsen, dette Nagende, hvis Bevægelse er bestandigt ind efter, dybere og dybere i afmægtig Selvfortærelse. Det er saa langt fra at det er nogen Trøst for den Fortvivlede, at Fortvivlelsen ikke fortærer ham, det er lige det Modsatte, denne Trøst er just Qvalen, er just hvad der holder Naget ilive og Liv i Naget; thi just derover — ikke fortvivlede — men fortvivler han: at han ikke kan fortære sig selv, ikke kan blive af med sig selv, ikke kan blive til Intet. Dette er den potentserede Formel for Fortvivlelsen, Feberens Stigen i denne Selvets Sygdom.

En Fortvivlende fortvivler over Noget. Saaledes seer det et Øieblik ud, men det er kun et Øieblik; i samme Øieblik viser den sande Fortvivlelse sig eller Fortvivlelsen sig i sin Sandhed. Idet han fortvivlede over Noget, fortvivlede han egentlig over sig selv, og vil nu af med sig selv. Naar saaledes den Herskesyge, hvis Løsen er „enten Cæsar eller slet Intet", ikke bliver Cæsar, saa fortvivler han derover. Men dette betyder noget Andet: at han, just fordi han ikke blev Cæsar, nu ikke kan udholde at være sig selv. Han fortvivler altsaa egentligen ikke over, at han ikke blev Cæsar, men over sig selv at han ikke blev Cæsar. Dette Selv, der, hvis det var blevet Cæsar, havde været ham

al hans Lyst, i en anden Forstand forøvrigt lige saa fortvivlet, dette Selv er ham nu det Utaaleligste af Alt. Det er i dybere Forstand ikke det, der er ham det Utaalelige, at han ikke blev Cæsar, men dette Selv, som ikke blev Cæsar, er ham det Utaalelige, eller endnu rigtigere, det der er ham det Utaalelige, er, at han ikke kan blive af med sig selv. Naar han var blevet Cæsar, saa var han fortvivlet blevet af med sig selv; men nu blev han ikke Cæsar, og kan fortvivlet ikke blive af med sig selv. Væsentligen er han lige fortvivlet, thi han har ikke sit Selv, han er ikke sig selv. Ved at være blevet Cæsar var han dog ikke blevet sig selv, men af med sig selv; og ved ikke at blive Cæsar fortvivler han over ikke at kunne blive af med sig selv. Det er derfor en overfladisk Betragtning (der da formodentligen aldrig har seet en Fortvivlet, end ikke sig selv), naar man om en Fortvivlet siger, som var dette hans Straf: han fortærer sig selv. Thi netop det er det han fortvivlet, og netop det er det, han til sin Qval ikke kan, da der ved Fortvivlelsen er gaaet Ild i Noget, som ikke kan brænde, eller ikke forbrænde, i Selvet.

At fortvivle over Noget er altsaa endnu ikke egentlig Fortvivlelse. Det er Begyndelsen, eller det er, som naar Lægen siger om en Sygdom, den har endnu ikke erklæret sig. Det Næste er den erklærede Fortvivlelse, at fortvivle over sig selv. En ung Pige fortvivler af Elskov, altsaa hun fortvivler over Tabet af den Elskede, at han døde, eller at han blev hende utro. Dette er ingen erklæret Fortvivlelse, nei, hun fortvivler over sig selv. Dette hendes Selv, som hun, hvis det var blevet „hans" Elskede, paa den livsaligste Maade var blevet af med, eller havde tabt, dette Selv er hende nu en Plage, naar det skal være et Selv uden „ham"; dette Selv, der var blevet hende, forøvrigt i en anden Forstand ligesaa fortvivlet, hendes Rigdom, er nu blevet hende en modbydelig Tomhed, da „han" er død, eller det er blevet hende en Afsky, da det minder hende om, at hun er bedragen. Forsøg det nu, siig til en saadan Pige: Du fortærer Dig selv, og Du skal høre hun svarer: „o, nei Qvalen er just, at jeg ikke kan det."

At fortvivle over sig, fortvivlet at ville af med sig selv, er Formelen for al Fortvivlelse, saa derfor den anden Form for Fortvivlelse, fortvivlet at ville være sig selv, kan føres tilbage til den første, fortvivlet ikke at ville være sig selv, ligesom vi i det Foregaaende opløste den Form fortvivlet ikke at ville være sig selv i den fortvivlet at ville være sig selv (cfr. A.). En Fortvivlende vil fortvivlet være sig selv. Men naar han fortvivlet vil være sig selv, saa vil han jo ikke af med sig selv. Ja, saa synes det; men naar man seer nærmere til, seer man dog, at Modsigelsen er den samme. Det Selv, han fortvivlet vil være, er et Selv han ikke er (thi at ville være det Selv, han i Sandhed er, jo er lige det Modsatte af Fortvivlelse), han vil nemlig løsrive sit Selv fra den Magt, som satte det. Men dette formaaer han trods al Fortvivlen ikke; trods al Fortvivlelsens Anstrængelse er hiin Magt den stærkere, og tvinger ham til at være det Selv, han ikke vil være. Men saaledes vil han jo dog af med sig selv, af med det Selv, han er, for at være det Selv, han selv har hittet paa. At være Selv, som han vil det, det vilde, om end i en anden Forstand lige saa fortvivlet, være ham al hans Lyst; men at tvinges til at være Selv, som han ikke vil være det, det er hans Qval, den er, at han ikke kan blive af med sig selv.

Socrates beviste Sjelens Udødelighed af, at Sjelens Sygdom (Synden) ikke fortærer denne, som Legemets Sygdom fortærer Legemet. Saaledes kan man ogsaa bevise det Evige i et Menneske deraf, at Fortvivlelsen ikke kan fortære hans Selv, at dette just er Modsigelsens Qval i Fortvivlelsen. Var der intet Evigt i et Menneske, saa kunde han slet ikke fortvivle, men kunde Fortvivlelsen fortære hans Selv, saa var der alligevel ingen Fortvivlelse til.

Saaledes er Fortvivlelse, denne Sygdom i Selvet, Sygdommen til Døden. Den Fortvivlede er dødssyg. Det er i en ganske anden Forstand end det gjælder om nogen Sygdom, de ædleste Dele, Sygdommen har angrebet; og dog kan han ikke døe. Døden er ikke Sygdommens Sidste, men Døden er i eet væk det Sidste. At frelses fra denne Sygdom ved Døden

er en Umulighed, thi Sygdommen og dens Qval — og Døden er just ikke at kunne døe.

Denne er Tilstanden i Fortvivlelse. Om det end nok saa meget undgaaer den Fortvivlede, om det end nok saa meget (hvilket da især maa gjælde om den Art Fortvivlelse, der er Uvidenhed om at være Fortvivlelse) lykkes den Fortvivlede ganske at have tabt sit Selv, og tabt det saaledes, at det ikke mærkes i mindste Maade: Evigheden vil saa dog gjøre det aabenbart, at hans Tilstand var Fortvivlelse, og fornagle ham hans Selv, saa Qvalen dog bliver, at han ikke kan blive af med sit Selv, og det bliver aabenbart, at det var en Indbildning med, at det var lykkedes ham. Og saaledes maa Evigheden gjøre, fordi det at have et Selv, at være et Selv, er den største, den uendelige Indrømmelse, der er gjort Mennesket, men tillige Evighedens Fordring paa ham.

## B.

# Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Almindelighed.

Som vel Lægen maa sige, at der maaskee ikke lever eet eneste Menneske der er ganske sund, saaledes maatte man, hvis man ret kjendte Mennesket, sige, at der ikke lever eet eneste Menneske, uden at han jo dog er lidt fortvivlet, uden at der dog inderst inde boer en Uro, en Ufred, en Disharmoni, en Angest for et ubekjendt Noget, eller for et Noget han end ikke tør stifte Bekjendtskab med, en Angest for en Tilværelsens Mulighed eller en Angest for sig selv, saa han dog, som Lægen taler om at gaae med en Sygdom i Kroppen, gaaer med en Sygdom, gaaer og bærer paa en Aandens Sygdom, der en enkelt Gang glimtviis, ved og med en ham selv uforklarlig Angest, lader sig mærke med, at den er derinde. Og i ethvert Tilfælde har der intet Menneske levet og der lever intet Menneske udenfor Christenheden, uden at han er fortvivlet, og i Christenheden Ingen, forsaavidt han ikke er sand Christen; og forsaavidt han ikke ganske er dette, er han dog noget fortvivlet.

Denne Betragtning vil vistnok synes mange et Paradox, en Overdrivelse, derhos en mørk og forstemmende Anskuelse. Dog er den Intet af alt Dette. Den er ikke mørk, den søger tværtimod at skaffe Lys i hvad man almindeligviis lader staae hen i en vis Dunkelhed; den er ikke forstemmende, tværtimod opløftende, da den betragter ethvert Menneske under Bestemmelsen af den høieste Fordring til ham, at være Aand; den er heller ikke et Paradox, tværtimod en consequent gjennemført Grund-Anskuelse, og forsaavidt da heller ingen Overdrivelse.

Den almindelige Betragtning af Fortvivlelse bliver derimod staaende ved Tilsyneladelsen, og er saaledes en overfladisk Betragtning, det er, ingen Betragtning. Den antager, at ethvert Menneske jo bedst maa vide med sig selv, om han er fortvivlet eller ikke. Den der da siger sig selv at være det, han ansees for fortvivlet, men Den der mener sig selv ikke at være det, han ansees heller ikke derfor. Som en Følge heraf bliver Fortvivlelse et sjeldnere Phænomen, istedetfor at den er det ganske Almindelige. Det er ikke det Sjeldne, at En er fortvivlet; nei, det er det Sjeldne, det saare Sjeldne, at En i Sandhed ikke er det.

Men den vulgaire Betragtning forstaaer sig meget daarligt paa Fortvivlelse. Den overseer saaledes blandt Andet ganske (for blot at nævne dette, der dog rigtigt forstaaet bringer Tusinder og Tusinder og Millioner ind under Bestemmelsen Fortvivlelse), den overseer ganske, at det just er en Form af Fortvivlelse det ikke at være det, det ikke at være sig bevidst, at man er det. Det gaaer i en langt dybere Forstand den vulgaire Betragtning i Forhold til at opfatte Fortvivlelse, som det stundom gaaer den i Forhold til at bestemme, om et Menneske er syg eller ikke — i en langt dybere Forstand; thi den vulgaire Betragtning forstaaer sig endnu langt mindre paa, hvad Aand er (og uden det kan man heller ikke forstaae sig paa Fortvivlelse) end paa Sygdom og Sundhed. I Almindelighed antager man, at et Menneske, naar han ikke selv siger, at han er syg, er rask, end sige, naar han selv siger, at han er rask. Lægen derimod betragter Sygdommen anderledes. Og hvorfor? Fordi Lægen har en bestemt og udvitlet Forestilling om, hvad det er at være sund, og efter denne prøver han et Menneskes Tilstand. Lægen veed, at som der er en Sygdom, der kun er Indbildning, saaledes ogsaa en Sundhed; han anvender derfor i sidste Tilfælde først Midler, for at faae Sygdommen til at blive aabenbar. Overhovedet har Lægen, just fordi han er Læge (den Indsigtsfulde) ikke ubetinget Tiltro til Menneskets eget Udsagn om sit Befindende. Hvis det var Tilfældet, at hvad

ethvert Menneske sagde om sit Befindende, om han er sund eller syg, om hvor han lider o. s. v., var ubetinget til at stole paa, saa var det at være Læge en Indbildning. Thi en Læge har ikke blot at foreskrive Lægemidlerne, men først og fremmest at kjende Sygdommen, og altsaa igjen først og fremmest at kjende, om den formeentligen Syge virkelig er syg, eller om den formeentligen Sunde maaskee er virkelig syg. Saaledes ogsaa med den Sjelekyndiges Forhold til Fortvivlelse. Han veed, hvad Fortvivlelse er, han kjender den og nøies derfor ikke hverken med det Udsagn af et Menneske, at han ikke er fortvivlet, eller, at han er det. Det maa nemlig bemærkes, at i en vis Forstand ere end ikke altid De fortvivlede, der sige sig at være det. Man kan jo affectere Fortvivlelse, og man kan tage feil og forvexle Fortvivlelse, som er en Aandens Bestemmelse, med allehaande transitorisk Forstemthed, Sønderrevethed, der atter gaaer over uden at bringe det til Fortvivlelse. Imidlertid anseer rigtignok den Sjelekyndige ogsaa dette for Former af Fortvivlelse; han seer meget godt at det er Affectation — men just denne Affectation er Fortvivlelse; han seer meget godt, at denne Forstemthed o. s. v. ikke har stort at betyde — men just Dette, at den ikke har og ikke faaer stort at betyde, er Fortvivlelse.

Den vulgaire Betragtning overseer fremdeles, at Fortvivlelse, sammenlignet med en Sygdom, er anderledes dialectisk end hvad man ellers kalder Sygdom, fordi den er en Aandens Sygdom. Og dette Dialectiske, rigtigt forstaaet, bringer atter Tusinder ind under Bestemmelsen Fortvivlelse. Dersom nemlig en Læge i et givet Øieblik har forvisset sig om, at Den og Den er sund — og han saa i et senere Øieblik bliver syg: saa kan Lægen have Ret i, at dette Menneske var dengang rask, nu derimod er han syg. Anderledes med Fortvivlelse. Saasnart Fortvivlelse viser sig, saa viser det sig, at Mennesket var fortvivlet. Forsaavidt kan man i intet Øieblik afgjøre Noget om et Menneske, der ikke er frelst ved at have været fortvivlet. Thi naar, dersom Det indtræder, som bringer ham til Fortvivlelse, saa bliver det i samme Øieblik aabenbart, at han

hele sit foregaaende Liv igjennem har været fortvivlet. Ingenlunde kan man derimod sige, naar En faaer Feber, at det nu bliver aabenbart, at han har havt Feber hele sit Liv igjennem. Men Fortvivlelse er en Aandens Bestemmelse, forholder sig til det Evige, og har derfor noget af det Evige i sin Dialectik.

Fortvivlelse er ikke blot anderledes dialectisk end en Sygdom, men i Forhold til Fortvivlelse ere alle Kjendetegn dialectiske, og derfor skuffes den overfladiske Betragtning saa let i at bestemme, om Fortvivlelse er tilstede eller ikke. Det ikke at være fortvivlet kan nemlig betyde just at være fortvivlet, og det kan betyde at være frelst fra at være fortvivlet. Tryghed og Beroligelse kan betyde at være fortvivlet, just denne Tryghed, denne Beroligelse kan være Fortvivlelsen; og det kan betyde at have overvundet Fortvivlelse og vundet Fred. Det er ikke med det ikke at være fortvivlet, som med det ikke at være syg; thi det ikke at være syg kan dog ikke være det at være syg, men det ikke at være fortvivlet kan just være det at være fortvivlet. Det er ikke med Fortvivlelse som med en Sygdom, at Ildebefindendet er Sygdommen. Ingenlunde. Ildebefindendet er atter dialectisk. Det aldrig at have fornummet dette Ildebefindende, er just at være fortvivlet.

Dette vil sige, og har sin Grund i, at som Aand betragtet (og skal man tale om Fortvivlelse maa man betragte Mennesket under Bestemmelsen Aand) er Menneskets Tilstand altid critisk. Man taler i Forhold til Sygdom om en Crisis, men ikke i Forhold til Sundhed. Og hvorfor ikke? Fordi legemlig Sundhed er en umiddelbar Bestemmelse, som først bliver dialectisk i Sygdommens Tilstand, hvor der saa bliver Tale om Crisen. Men aandelig, eller naar Mennesket betragtes som Aand, er baade Sundhed og Sygdom critisk; der gives ingen umiddelbar Aandens Sundhed.

Saasnart man ikke betragter Mennesket under Bestemmelsen Aand (og hvis ikke, kan man heller ikke tale om Fortvivlelse), men kun som sjelelig-legemlig Synthese, saa er Sundhed en umiddelbar Bestemmelse, og Sjelens eller Legemets

Sygdom først den dialectiske Bestemmelse. Men Fortvivlelse er just, at Mennesket ikke er sig bevidst at være bestemmet som Aand. Selv hvad der menneskelig talt er det Skjønneste og Elskeligste af Alt, en qvindelig Ungdommelighed, der er idel Fred og Harmoni og Glæde: det er dog Fortvivlelse. Dette er nemlig Lykke, men Lykke er ingen Bestemmelse af Aand, og langt, langt inde, inderst inde i Lykkens skjulteste Forborgenhed, der boer ogsaa Angesten, som er Fortvivlelsen; den vil saa gjerne have Lov til at blive derinde, thi det er Fortvivlelsen dens kjereste, dens meest udsøgte Sted at boe: inderst inde i Lykken. Al Umiddelbarhed er trods sin illusoriske Tryghed og Ro Angest, og derfor ganske conseqvent meest angest for Intet; man gjør ikke Umiddelbarheden saa angest ved den meest gysende Beskrivelse af det forfærdeligste Noget, som ved et underfundigt, næsten skjødesløst, men dog med Reflexionens sikkert beregnende Sigte henkastet halvt Ord om et Ubestemt, ja man gjør Umiddelbarheden allermeest angest ved paa en listig Maade at paadutte den, at den selv nok veed, hvad det er man taler om. Thi vistnok veed Umiddelbarheden det ikke; men aldrig fanger Reflexionen saa sikkert som naar den danner sin Snare af Intet, og aldrig er Reflexionen saaledes sig selv, som naar den er — Intet. Der skal en eminent Reflexion, eller rettere der skal en stor Tro til for at kunne udholde Intets, det er, den uendelige Reflexion. Altsaa selv det Skjønneste og Elskeligste af Alt, en qvindelig Ungdommelighed er dog Fortvivlelse, er Lykke. Det lykkes vel derfor heller ikke at slippe Livet igjennem paa denne Umiddelbarhed. Og lykkes det denne Lykke at slippe igjennem, ja, det hjælper kun lidet, thi det er Fortvivlelse. Fortvivlelse er nemlig, just fordi den er heelt dialectisk, den Sygdom, om hvilken det gjælder, at det er den største Ulykke aldrig at have havt den — en sand Guds Lykke at faae den, om det end er den allerfarligste Sygdom, naar man ikke vil helbredes fra den. Ellers kan der dog kun være Tale om, at det er en Lykke at blive helbredet fra en Sygdom, Sygdommen selv er Ulykken.

Det er derfor saa langt som muligt fra, at den vulgaire Betragtning har Ret, som antager, at Fortvivlelse er det Sjeldne, den er tværtimod det ganske Almindelige. Det er saa langt som muligt fra, at den vulgaire Betragtning har Ret, som antager, at Enhver, der ikke mener eller føler sig at være fortvivlet, heller ikke er det, og at kun Den er det, der siger sig at være det. Tværtimod Den, der uden Affectation siger sig at være det, er dog lidt, er et Dialektisk nærmere ved at helbredes end alle De, som ikke ansees for og ikke ansee sig selv for fortvivlede. Men just dette er, hvad vistnok den Sjelekyndige vil give mig Ret i, det Almindelige, at de fleste Mennesker leve uden ret at blive sig bevidste at være bestemte som Aand — og deraf al den saakaldte Tryghed, Tilfredshed med Livet o. s. v., o. s. v., hvad just er Fortvivlelse. De, der derimod sige sig at være fortvivlede, ere ordentligviis enten Dem, der have en saa meget dybere Natur, at de maae blive sig bevidste som Aand, eller Dem, hvem tunge Begivenheder og forfærdelige Afgjørelser have hjulpet hen til at blive sig bevidste som Aand — det er enten Dem eller Dem; thi saare sjelden er vistnok Den, der i Sandhed ikke er fortvivlet.

O, der tales saa meget om menneskelig Nød og Elendighed — jeg søger at forstaae det, har ogsaa kjendt Adskilligt deraf nærved; der tales saa meget om at forspilde et Liv: men kun det Menneskes Liv var forspildt, der levede saaledes hen, bedragen af Livets Glæder eller af dets Sorger, at han aldrig evigt afgjørende blev sig bevidst som Aand, som Selv, eller hvad der er det Samme, aldrig blev opmærksom paa, og i dybeste Forstand fik Indtrykket af, at der er en Gud til, og „han", han Selv, hans Selv til for denne Gud, hvilken Uendelighedens Vinding aldrig naaes uden gjennem Fortvivlelse. Ak, og denne Elendighed, at der leve saa Mange saaledes hen, bedragne for den saligste af alle Tanker, denne Elendighed, at man beskjæftiger sig, eller i Forhold til Menneskenes Mængde beskjæftiger dem med alt Andet, bruger dem til at afgive Kræfterne i Livets Skuespil, men aldrig minder dem om denne

Salighed, at man sammenhober dem — og bedrager dem, istedetfor at splitte dem ad, at hver Enkelt maa vinde det Høieste, det Eneste, der er værd at leve for, og nok for en Evighed at leve i: mig synes, jeg kunde græde en Evighed over, at denne Elendighed er til! O, og dette er i mine Tanker eet Rædselens Udtryk mere for denne af alle forfærdeligste Sygdom og Elendighed: dens Skjultheð, ikke blot, at Den, der lider af den, kan ønske at skjule den og kan formaae det, at den kan boe i et Menneske saaledes, at Ingen, Ingen opdager den, nei, at den kan være saaledes skjult i et Menneske, at han ikke selv veed af det! O, og naar saa engang Timeglasset er udrundet, Timelighedens Timeglas; naar Verdslighedens Larm er forstummet, og den rastløse eller uvirksomme Travlhed fik en Ende; naar Alt er stille om Dig, som det er i Evigheden — hvad enten Du var Mand eller Qvinde, Riig eller Fattig, Afhængig eller Uafhængig, Lykkelig eller Ulykkelig; hvad enten Du bar Kronens Glands i Høihed, eller i ringe Ubemærkethed kun Dagens Møie og Hede; hvad enten Dit Navn skal mindes saa længe Verden staaer, og altsaa er mindet saa længe den stod, eller Du, uden Navn, som Navnløs løb med i den talløse Mængde; hvad enten den Herlighed som omgav Dig overgik al menneskelig Beskrivelse, eller Dig overgik den strengeste og meest vanærende menneskelige Dom: Evigheden spørger Dig, og hver Enkelt i disse Millioner Millioner, kun om Eet, om Du har levet fortvivlet eller ikke, om saaledes fortvivlet, at Du ikke vidste af at Du var fortvivlet, eller saaledes, at Du skjult bar denne Sygdom i Dit Inderste, som Din nagende Hemmelighed, som en syndig Kjerligheds Frugt under Dit Hjerte, eller saaledes, at Du, en Rædsel for Andre, rasede i Fortvivlelse. Og hvis saa, hvis Du har levet fortvivlet, hvad Du end forresten vandt eller tabte, saa er for Dig Alt tabt, Evigheden vedkjender sig Dig ikke, den kjendte Dig aldrig, eller end forfærdeligere, den kjender Dig som Du er kjendt, den sætter Dig fast ved Dit Selv i Fortvivlelsen!

## C.

# Denne Sygdoms (Fortvivlelsens) Skikkelser.

Fortvivlelsens Skikkelser maae abstrakt lade sig udfinde ved at reflektere paa de Momenter, hvoraf Selvet, som Synthese, bestaaer. Selvet er dannet af Uendelighed og Endelighed. Men denne Synthese er et Forhold, og et Forhold, der, om end deriveret, forholder sig til sig selv, hvilket er Frihed. Selvet er Frihed. Men Frihed er det Dialektiske i Bestemmelserne Mulighed og Nødvendighed.

Hovedsagelig maa dog Fortvivlelse betragtes under Bestemmelsen: Bevidsthed; det om Fortvivlelse er bevidst eller ikke, er det qvalitativ Forskjellige mellem Fortvivlelse og Fortvivlelse. Al Fortvivlelse er vistnok i Begrebet seet bevidst; men deraf følger ikke, at Den, i hvem den er, Den som begrebsrigtigt maa kaldes fortvivlet, er sig det bevidst. Saaledes er Bevidstheden det Afgjørende. Overhovedet er Bevidsthed, ɔ: Selvbevidsthed, det Afgjørende i Forhold til Selvet. Jo mere Bevidsthed jo mere Selv; jo mere Bevidsthed jo mere Villie, jo mere Villie jo mere Selv. Et Menneske, der slet ingen Villie har, er intet Selv; men jo mere Villie han har, jo mere Selvbevidsthed har han ogsaa.

## A.

# Fortvivlelse betragtet saaledes, at der ikke reflekteres paa, om den er bevidst eller ikke, saa der altsaa blot reflekteres paa Synthesens Momenter.

### a) Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Endelighed — Uendelighed.

Selvet er den bevidste Synthese af Uendelighed og Endelighed, der forholder sig til sig selv, hvis Opgave er at vorde sig selv, hvilket kun lader sig gjøre ved Forholdet til Gud. Men at vorde sig selv er at vorde concret. Men at vorde concret er hverken at blive endelig eller at blive uendelig, thi det der skal vorde concret er jo en Synthese. Udvitlingen maa altsaa bestaae i uendeligt at komme bort fra sig selv i Uendeliggjørelse af Selvet, og i uendeligt at komme tilbage til sig selv i Endeliggjørelsen. Vorder derimod Selvet ikke sig selv, saa er det fortvivlet, enten det veed af det eller ikke. Dog er et Selv i ethvert Øieblik, det er til, i Vorden, thi Selvet *κατα δυναμιν* er ikke virkeligt til, er blot Det, der skal blive til. Forsaavidt da Selvet ikke vorder sig selv, er det ikke sig selv; men det ikke at være sig selv er just Fortvivlelse.

#### α) Uendelighedens Fortvivlelse er at mangle Endelighed.

At dette er saaledes, ligger i det Dialektiske at Selvet er en Synthese, hvorfor det Ene bestandigt er sit Modsatte. Ingen Form af Fortvivlelse kan man bestemme ligefrem (ɔ: udialektisk), men kun ved at reflektere paa dens Modsatte. Man kan beskrive den Fortvivledes Tilstand i Fortvivlelsen ligefrem, som en Digter jo gjør det, ved at give ham Replikken. Men bestemme Fortvivlelsen kan man kun ved dens Modsatte; og skal Replikken være digterisk værdifuld, maa den i Udtrykkets Colorit indeholde Reflexen af den dialektiske Modsætning. Altsaa, enhver menneskelig Existents, der formeentligen er blevet eller

blot vil være uendelig, ja ethvert Øieblik, i hvilket en menneskelig Existents er blevet eller blot vil være uendelig, er Fortvivlelse. Thi Selvet er Synthesen, hvor det Endelige er det Begrændsende, det Uendelige det Udvidende. Uendelighedens Fortvivlelse er derfor det Phantastiske, det Grændseløse; thi kun da er Selvet sundt og frit fra Fortvivlelse, naar det, just ved at have fortvivlet, sig selv gjennemsigtigt grunder i Gud.

Det Phantastiske forholder sig vistnok nærmest til Phantasien; men Phantasien forholder sig igjen til Følelse, Erkjendelse, Villie, saa et Menneske kan have en phantastisk Følelse, Erkjendelse, Villie. Phantasien er overhovedet det Uendeliggjørendes Medium; den er ikke nogen Evne som de andre Evner — hvis man vil tale saaledes, er den Evnen instar omnium. Hvad Følelse, Erkjendelse, Villie et Menneske har, beroer dog til syvende og sidst paa, hvad Phantasie han har, det vil sige paa, hvorledes Dette reflekterer sig, ɔ: paa Phantasien. Phantasien er den uendeliggjørende Reflexion, hvorfor den gamle Fichte ganske rigtigt antog, selv i Forhold til Erkjendelsen, at Phantasien er Kategoriernes Oprindelse. Selvet er Reflexion, og Phantasien er Reflexion, er Selvets Gjengivelse, hvilken er Selvets Mulighed. Phantasien er al Reflexions Mulighed; og dette Mediums Intensitet er Muligheden af Selvets Intensitet.

Det Phantastiske er overhovedet Det, som fører et Menneske saaledes ud i det Uendelige, at det blot fører ham bort fra sig og derved afholder ham fra at komme tilbage til sig selv.

Naar Følelsen saaledes bliver phantastisk, da forflygtiges Selvet blot mere og mere, det bliver tilsidst en Slags abstrakt Følsomhed, der umenneskeligt ikke tilhører noget Menneske, men umenneskeligt saa at sige følsomt participerer i et eller andet Abstraktums Skjebne, f. Ex. Menneskeheden in abstracto. Som den Gigtsvage ikke er sin sandselige Følelse mægtig, men denne er i Vindens og Veierligets Vold, saa han uvilkaarligt mærker det paa sig, naar der er Forandring i Luften o. s. v., saaledes med Den, hvis Følelse er blevet phantastisk, han bliver paa

en Maade uendeliggjort, men ikke saaledes, at han mere og mere vorder sig selv, thi han taber mere og mere sig selv.

Ligesaa med Erkjendelsen, naar den bliver phantastisk. Loven for Selvets Udvikling i Henseende til Erkjendelse, forsaavidt det da skal være sandt, at Selvet vorder sig selv, er, at Erkjendelsens stigende Grad svarer til Selverkjendelsens Grad, at Selvet, jo mere det erkjender, desto mere erkjender sig selv. Skeer dette ikke, da bliver Erkjendelsen, jo mere den stiger, desto mere en Art umenneskelig Erkjenden, paa hvis Tilveiebringelse Menneskets Selv ødsles, omtrent som der ødsledes Mennesker paa at bygge Pyramider, eller der i hiin russiske Hornmusik ødsledes Mennesker paa at være en Takt, hverken mere eller mindre.

Naar Villien bliver phantastisk, saa forflygtiges ligeledes Selvet mere og mere. Villien bliver da ikke bestandigt i samme Grad concret som abstract, saa den, jo mere den uendeliggjøres i Forsæt og Beslutning, bliver desto mere og mere sig selv ganske nærværende og samtidig i den lille Deel af Opgaven, som lader sig udføre nu strax, saa den i at uendeliggjøres kommer i strengeste Forstand tilbage til sig selv, saa den længst borte fra sig selv (naar den er meest uendeliggjort i Forsæt og Beslutning) er sig selv i samme Øieblik allernærmest i at udføre den uendelig lille Deel af Arbeidet, hvilken lader sig udføre endnu idag, endnu i denne Time, endnu i dette Øieblik.

Og naar saa Følelse eller Erkjendelse eller Villie er blevet phantastisk, saa kan tilsidst hele Selvet blive det, hvad enten det nu er en mere aktiv Form, at Mennesket styrter sig i det Phantastiske, eller en mere lidende Form, at han rives hen, men i begge Tilfælde ansvarlig. Selvet fører saa en phantastisk Existents i abstrakt Uendeliggjørelse eller i abstrakt Isolation, bestandigt manglende sit Selv, hvorfra det blot kommer mere og mere bort. Saaledes f. Ex. paa det religieuse Gebeet. Gudsforholdet er Uendeliggjørelse; men denne Uendeliggjørelse kan phantastisk rive et Menneske saaledes hen, at det blot bliver en Beruselse. Det kan være et Menneske som var det ikke til at

holde ud at være til for Gud, fordi nemlig Mennesket ikke kan komme tilbage til sig selv, blive sig selv. En saadan phantastisk Religieus vilde sige (for at charakterisere ham ved Hjælp af Replik): „at en Spurv kan leve er begribeligt, den veed ikke af, at den er til for Gud. Men at vide, at man er til for Gud, og saa ikke i samme Øieblik at blive affindig eller at blive til Intet!"

Men fordi et Menneske saaledes er blevet phantastisk, og derfor fortvivlet, saa kan han dog, skjøndt det oftest bliver aabenbart, ret godt leve hen, være Menneske som det synes, beskjæftiget med det Timelige, gifte sig, avle Børn, være æret og anseet — og man mærker det maaskee ikke, at han i dybere Forstand mangler et Selv. Sligt gjøres der i Verden ikke store Ophævelser over; thi et Selv er Det, der mindst spørges om i Verden, og er Det, som det meest af Alt er farligt at lade sig mærke med at man har. Den største Fare, den at tabe sig selv, kan i Verden gaae saa stille af som var det Ingenting. Intet Tab kan gaae saa stille af; ethvert andet Tab, en Arm, et Been, 5 Rbd., en Hustru o. s. v., bemærkes dog.

### β) Endelighedens Fortvivlelse er at mangle Uendelighed.

At Dette er saaledes, ligger, som viist blev under α, i det Dialektiske, at Selvet er en Synthese, hvorfor det Ene er sit Modsatte.

At mangle Uendelighed er fortvivlet Begrændsethed, Bornerethed. Hermed er dog naturligviis kun, ethisk, Tale om Bornerethed og Indskrænkethed. I Verden tales der egentlig blot om intellectuel eller æsthetisk Indskrænkethed eller om det Ligegyldige, om hvilket der da altid er meest Tale i Verden; thi Verdslighed er just at tillægge det Ligegyldige uendelig Værd. Den verdslige Betragtning klamrer sig altid fast om Differentsen mellem Menneske og Menneske, har, som naturligt (thi at have det er Aandelighed) ingen Forstand paa det ene Fornødne, og derfor ingen Forstand paa den Indskrænket-

hed og Bornerethed, der er at have tabt sig selv, ikke ved at forflygtiges i det Uendelige, men ved aldeles at endeliggjøres, ved istedetfor at være et Selv at være blevet et Tal, eet Menneske mere, een Gjentagelse mere af dette evindelige Einerlei.

Den fortvivlede Bornerethed er at mangle Primitivitet, eller at have berøvet sig sin Primitivitet, at have, aandelig forstaaet, afmandet sig selv. Ethvert Menneske er nemlig primitivt anlagt som et Selv, bestemt til at blive sig selv; og vistnok er ethvert Selv som saadant kantet, men deraf følger blot, at det skal tilslibes, ikke at det skal afslibes, ikke at det af Menneskefrygt aldeles skal opgive at være sig selv, eller endog blot af Menneskefrygt ikke turde være sig selv i den sin væsentligere Tilfældighed (hvilken netop ikke skal afslibes), i hvilken man dog er sig selv for sig selv. Men medens een Art Fortvivlelse styrer vild i det Uendelige og taber sig selv, saa lader en anden Art af Fortvivlelse sig ligesom sit Selv franarre af „de Andre." Ved at see den Mængde Mennesker omkring sig, ved at faae travlt med allehaande verdslige Anliggender, ved at blive klog paa, hvorledes det gaaer til i Verden, glemmer saa et saadant Menneske sig selv, hvad han, guddommelig forstaaet, hedder, tør ikke troe paa sig selv, finder det for voveligt at være sig selv, langt lettere og sikkrere at være som de Andre, at blive en Efterabelse, at blive Numerus, med i Mængden.

Denne Form af Fortvivlelse bliver man nu saa godt som slet ikke opmærksom paa i Verden. Et saadant Menneske har just ved saaledes at tabe sig selv vundet Perfectibilitet til ret at gaae med i Handel og Vandel, ja til at gjøre Lykke i Verden. Her er intet Sinkeri, ingen Vanskelighed med hans Selv og dets Uendeliggjørelse, han er afslebet som en Rullesteen, courant som en gangbar Mynt. Det er saa langt fra at Nogen anseer ham for fortvivlet, at han just er et Menneske som sig bør. Overhovedet har Verden, som naturligt, ingen Forstand paa det sande Forfærdelige. Den Fortvivlelse, som ikke blot ikke volder En Uleilighed i Livet, men gjør En Livet beqvemt og mageligt, den ansees naturligviis paa ingen Maade for

Fortvivlelse. At dette er Verdens Betragtning seer man blandt Andet ogsaa næsten af alle Ordsprog, hvilke blot ere Klogskabsregler. Man siger saaledes, at man fortryder ti Gange at have talet for een Gang at have tiet, og hvorfor? Fordi det at have talet som et udvortes Faktum kan vikle En ind i Ubehageligheder, da det er en Virkelighed. Men det at have tiet! Og dog er det det Allerfarligste. Thi ved at tie er Mennesket ene overladt til sig selv; her kommer Virkeligheden ham ikke til Hjælp ved at straffe ham, ved at bringe Følgerne af hans Tale over ham. Nei, i den Henseende er det let gjort med at tie. Men derfor frygter Den, der veed hvad det Forfærdelige er, just af Alt meest ethvert Misgreb, enhver Synden, der tager Retningen ind efter, og intet Spor efterlader i det Udvortes. Det er saaledes i Verdens Oine farligt at vove, og hvorfor? Fordi man saa kan tabe. Men det ikke at vove, det er klogt. Og dog, ved ikke at vove kan man just saa forfærdelig let tabe, hvad man dog, hver meget man end tabte ved at vove, vanskeligt tabte, og i ethvert Tilfælde aldrig saaledes, saa let, saa ganske som var det Ingenting — sig selv. Thi har jeg vovet forkeert, nu vel, saa hjælper Livet mig med Straffen. Men har jeg slet ikke vovet, hvo hjælper mig saa? Og naar jeg ovenikjøbet ved slet ikke i høieste Forstand at vove (og at vove i høieste Forstand er just at blive opmærk som paa sig selv) feigt vinder alle jordiske Fordele — og taber mig selv!

Og saaledes er det just med Endelighedens Fortvivlelse. Fordi et Menneske saaledes er fortvivlet, derfor kan han meget godt, og egentligen netop desto bedre, leve hen i Timeligheden, være Menneske som det synes, være priset af Andre, æret og anseet, beskjæftiget med alle Timelighedens Formaal. Ja just det man kalder Verdsligheden bestaaer af lutter saadanne Mennesker, der, om man saa kan sige, forskrive sig til Verden. De bruge deres Evner, samle Penge, udføre verdslige Bedrifter, beregne klogt, o. s. v. o. s. v., blive maaskee nævnte i Historien, men dem selv ere de ikke, de have, aandelig forstaaet,

intet Selv, intet Selv for hvis Skyld de kunde vove Alt, intet Selv for Gud — hvor selviske de end forresten ere.

## b) Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Mulighed — Nødvendighed.

For at vorde (og Selvet skal jo frit vorde sig selv) er Mulighed og Nødvendighed lige væsentlige. Ligesom der til Selvet hører Uendelighed og Endelighed (απειρον — περας), saaledes ogsaa Mulighed og Nødvendighed. Et Selv, der ingen Mulighed har, er fortvivlet, og ligesaa et Selv, der ingen Nødvendighed har.

### α) Mulighedens Fortvivlelse er at mangle Nødvendighed.

At Dette er saaledes, ligger, som viist blev, i det Dialektiske.

Ligesom Endelighed er det Begrændsende i Forhold til Uendelighed, saaledes er Nødvendighed i Forhold til Mulighed Det, der holder igjen. Idet Selvet, som Synthese af Endelighed og Uendelighed, er sat, er κατα δυναμιν, for nu at vorde, reflekterer det sig i Phantasiens Medium, og derved viser den uendelige Mulighed sig. Selvet er κατα δυναμιν lige saa meget muligt som nødvendigt; thi det er jo sig selv, men det skal vorde sig selv. Forsaavidt det er sig selv, er det Nødvendigt, og forsaavidt det skal vorde sig selv, er det en Mulighed.

Løber nu Muligheden Nødvendigheden over Ende, saa Selvet i Muligheden løber fra sig selv, saa det intet Nødvendigt har, hvortil det skal tilbage: saa er dette Mulighedens Fortvivlelse. Dette Selv bliver en abstrakt Mulighed, det spræller sig træt i Mulighed, men det kommer ikke af Stedet og heller ikke til noget Sted, thi det Nødvendige er just Stedet; at vorde sig selv er jo just en Bevægelse paa Stedet. At vorde er en Bevægelse fra Stedet, men at vorde sig selv er en Bevægelse paa Stedet.

Muligheden synes saa Selvet større og større, Mere og Mere bliver det muligt, fordi Intet bliver virkeligt. Tilsidst er det som var Alt muligt, men just dette er, naar Afgrunden har slugt Selvet. Enhver lille Mulighed vilde for at vorde Virkelighed, allerede behøve nogen Tid. Men tilsidst bliver Tiden, der skulde bruges til Virkelighed, kortere og kortere, Alt bliver øieblikkeligere og øieblikkeligere. Muligheden bliver intensivere og intensivere, men i Mulighedens Forstand, ikke i Virkelighedens Forstand; thi i Virkelighedens Forstand er det Intensive, at dog Noget af Det, der er muligt, bliver virkeligt. I Øieblikket viser Noget sig som Muligt, og saa viser der sig en ny Mulighed, tilsidst følge disse Phantasmagorier saa hurtigt paa hinanden, at det er, som var alt muligt, og det er just det sidste Øieblik, hvor Individet heelt og holdent er blevet selv et Luftsyn.

Det Selvet nu mangler er vistnok Virkelighed; saaledes vil man ogsaa tale i Almindelighed, som man jo taler om, at et Menneske er blevet uvirkeligt. Men ved nærmere Eftersyn er det egentligen Nødvendighed han mangler. Det er nemlig ikke saa, som Philosopherne forklare, at Nødvendighed er Eenhed af Mulighed og Virkelighed, nei, Virkelighed er Eenhed af Mulighed og Nødvendighed. Det er ei heller blot en Mangel paa Kraft, naar et Selv saaledes løber vild i Mulighed, idetmindste er det ikke saaledes at forstaae, som man i Almindelighed forstaaer det. Det der fattes er egentligen Kraft til at lyde, til at bøie sig under det Nødvendige i Ens Selv, hvad der maa kaldes Ens Grændse. Ulykken er derfor heller ikke, at et saadant Selv ikke blev til Noget i Verden, nei, Ulykken er, at han ikke blev opmærksom paa sig selv, at det Selv, han er, er et ganske bestemt Noget og saaledes det Nødvendige. Han tabte derimod sig selv derved, at dette Selv phantastisk reflecterede sig i Muligheden. Allerede i Forhold til at see sig selv i et Speil er det nødvendigt at kjende sig selv, thi gjør man ikke det, saa seer man ikke sig selv, men blot et Menneske. Men Mulighedens Speil er ikke noget almindeligt Speil, det maa

bruges med den yderste Forsigtighed. Thi om dette Speil gjælder det i høieste Forstand, det er usandt. At et Selv seer saaledes og saaledes ud i Muligheden af sig selv er kun halv Sandhed; thi i Muligheden af sig selv er Selvet endnu langtfra eller kun halvt sig selv. Saa gjælder det, hvorledes dette Selvs Nødvendighed bestemmer det nærmere. Det er med Muligheden som naar man indbyder et Barn til en eller anden Glæde; Barnet er strax villigt, men nu gjælder det, om Forældrene ville tillade det — og som det er med Forældrene, saaledes er det med Nødvendigheden.

Dog i Muligheden er Alt muligt. Der kan derfor i Muligheden løbes vild paa alle mulige Maader, men væsentligen paa to. Den ene Form er den ønskende, higende, den anden den tungsindig-phantastiske (Haabet — Frygten eller Angesten). Som der saa ofte fortælles i Eventyr og Folkesagn om en Ridder, der pludselig faaer Øie paa en sjelden Fugl, efter hvilken han bliver ved at løbe, idet det i Begyndelsen seer ud som var han den ganske nær — men saa flyver den igjen, indtil det saa er blevet Nat, han kommet bort fra Sine, uden at kunne finde Veien i den Ørk, hvor han nu befinder sig: saaledes med Ønskets Mulighed. Istedetfor at tage Muligheden tilbage i Nødvendigheden, løber han efter Muligheden — og tilsidst kan han ikke finde tilbage til sig selv. — Tungsindigt skeer det Modsatte paa samme Maade. Individet forfølger tungsindigt elskende en Angestens Mulighed, der tilsidst fører ham bort fra ham selv, saa han omkommer i den Angest, eller omkommer i Det, han var angest for at omkomme i.

### β) Nødvendighedens Fortvivlelse er at mangle Mulighed.

Dersom man vilde sammenligne det at løbe vild i Mulighed med Barnets Vokaliseren, saa er det at mangle Mulighed som det at være stum. Det Nødvendige er som lutter Konsonanter, men for at udtale dem maa der Mulighed til. Naar denne mangler, naar en menneskelig Existents er bragt

dertil, at den mangler Mulighed, er den fortvivlet, og er det i ethvert Øieblik, hvor den mangler Mulighed.

I Almindelighed mener man nu, at der er en vis Alder, som især er riig paa Haab, eller man taler om, at man til en vis Tid, i et enkelt Øieblik af sit Liv er eller var saa riig paa Haab og Mulighed. Alt Dette er dog blot menneskelig Tale, som ikke kommer til det Sande; al denne Haaben og al denne Fortvivlen er endnu hverken den sande Haaben eller den sande Fortvivlen.

Det Afgjørende er: for Gud er Alt muligt. Dette er evig sandt og altsaa sandt i ethvert Øieblik. Man siger det nok saadan til daglig Brug, og til daglig Brug siger man det saadan, men Afgjørelsen er først, naar Mennesket er bragt til det Yderste, saa der menneskelig talt ingen Mulighed er. Da gjælder det, om han vil troe, at for Gud er Alt muligt, det er, om han vil troe. Men dette er ganske Formelen for at tabe Forstanden; at troe er just at tabe Forstanden for at vinde Gud. Lad det skee saaledes. Tænk Dig et Menneske, der med hele en forskrækket Indbildningskrafts Gysen har forestillet sig en eller anden Rædsel som ubetinget ikke til at udholde. Nu hænder den ham, just denne Rædsel hænder ham. Menneskelig talt er hans Undergang det Visseste af Alt — og fortvivlet kæmper hans Sjels Fortvivlelse for at faae Lov til at fortvivle, for at faae, om man saa vil, Ro til at fortvivle, hele Personlighedens Samtykke til og i at fortvivle, saa han Intet og Ingen vilde forbande mere end Den, der forsøgte, og Forsøget paa at forhindre ham i at fortvivle, som Digternes Digter ypperligt, uforligneligt udtrykker det (Richard II: Verwünscht sei Vetter, der mich abgelenkt Von dem bequemen Wege zur Verzweiflung. 3die Akt. 3die Scene). Altsaa saaledes er Frelse menneskelig talt det Umuligste af Alt; men for Gud er Alt muligt! Dette er Troens Kamp, der kæmper, om man saa vil, afsindigt for Mulighed. Thi Mulighed er det ene Frelsende. Naar En besvimer, saa raaber man Vand, Eau de Cologne, Hoffmannsdraaber; men naar En vil fortvivle, saa hedder det: skaf

Mulighed, skaf Mulighed, Mulighed er det eneste Frelsende; en Mulighed, saa aander den Fortvivlende igjen, han lever atter op; thi uden Mulighed kan et Menneske ligesom ikke faae Veiret. Stundom kan saa en menneskelig Phantasies Opfindsomhed strække til i at skaffe Mulighed, men tilsidst, ɔ: naar det gjælder om at troe, hjælper kun dette, at for Gud er Alt muligt.

Saaledes kæmpes der. Om den saaledes Kæmpende skal gaae under, beroer ene og alene paa, om han vil skaffe Mulighed tilveie, ɔ: om han vil troe. Og dog forstaaer han, at menneskelig talt hans Undergang er det Visseste af Alt. Dette er det Dialektiske i at troe. I Almindelighed veed et Menneske ikke Andet, end at Dette og Dette forhaabentligen, formodentligen o. s. v. ikke vil hænde ham. Hænder det ham saa, saa gaaer han under. Den Dumdristige styrter sig i en Fare, hvis Mulighed ogsaa kan være den og den; og hænder den ham saa, saa fortvivler han og gaaer under. Den Troende seer og forstaaer menneskelig talt sin Undergang (i hvad der er hændt ham, eller i hvad han har vovet), men han troer. Derfor gaaer han ikke under. Han henstiller det ganske til Gud, hvorledes han skal hjælpes, men han troer, at for Gud er Alt muligt. At troe sin Undergang er umuligt. At forstaae, at det menneskeligt er hans Undergang, og saa dog at troe paa Mulighed, er at troe. Saa hjælper Gud ham ogsaa, maaskee ved at lade ham undgaae Rædselen, maaskee ved Rædselen selv, at her uventet, miraculøst, guddommeligt viser sig Hjælp. Miraculøst; thi det er da et besynderligt Snerveri, at det kun skulde være skeet for 1800 Aar siden, at et Menneske blev hjulpet miraculøst. Om et Menneske er blevet hjulpet miraculøst, beroer væsentligen paa, med hvad Forstands-Lidenskab han har forstaaet, at Hjælpen var umulig, og dernæst paa, hvor redelig han saa er mod den Magt, der dog hjalp ham. Men ordentligviis gjøre Menneskene hverken det Ene eller det Andet; de skrige, at Hjælp er umulig, uden engang at have anspændt deres Forstand paa at finde Hjælpen, og bag efter lyve de utaknemligt.

Den Troende eier den evig sikkre Modgift mod Fortvivlelse: Mulighed; thi for Gud er Alt muligt i ethvert Øieblik. Dette er Troens Sundhed, der løser Modsigelser. Modsigelsen er her, at menneskelig talt er Undergangen vis, og at der saa dog er Mulighed. Sundhed er overhovedet at kunne løse Modsigelser. Saaledes legemligt eller physisk: Træk er en Modsigelse, thi Træk er Kulde og Varme disparat eller udialektisk; men et sundt Legeme løser denne Modsigelse og mærker ikke Træk. Saaledes ogsaa med Troen.

At mangle Mulighed betyder enten, at Alt er blevet En nødvendigt, eller at Alt er blevet Trivialitet.

Deterministen, Fatalisten er fortvivlet, og har som Fortvivlet tabt sit Selv, fordi Alt er for ham Nødvendighed. Det gaaer ham som hiin Konge der døde af Sult, fordi al Føde forvandlede sig til Guld. Personligheden er en Synthese af Mulighed og Nødvendighed. Det er derfor med dens Bestaaen som med Aandedrættet (Respirationen), der er en Ind- og Udaanden. Deterministens Selv kan ikke aande, thi det er umuligt at aande ene og alene det Nødvendige, hvilket blot og bart qvæler Menneskets Selv. — Fatalisten er fortvivlet, har tabt Gud og saaledes sit Selv; thi Den, der ikke har en Gud, har heller intet Selv. Men Fatalisten har ingen Gud, eller, hvad der er det Samme, hans Gud er Nødvendighed; som nemlig for Gud Alt er muligt, saa er Gud det, at Alt er muligt. Fatalistens Gudsdyrkelse er derfor i Maximum en Interjektion, og væsentligen er den Stumhed, stum Underkastelse, han kan ikke bede. At bede er ogsaa at aande, og Muligheden er for Selvet hvad Suurstoffet er for Aandedrættet. Men saa lidet som et Menneske kan aande blot Suurstof eller blot Qvælstof, saa lidet kan Mulighed alene eller Nødvendighed alene betinge Bønnens Aandedrag. For at bede maa der være en Gud, et Selv — og Mulighed, eller et Selv og Mulighed i prægnant Forstand, thi Gud er det at Alt er muligt, eller at Alt er muligt, er Gud; og kun Den, hvis Væsen blev saaledes rystet, at han blev Aand ved at forstaae, at Alt er muligt, kun han har indladt

sig med Gud. Det, at Guds Villie er det Mulige, gjør, at jeg kan bede; er den blot det Nødvendige, er Mennesket væsentligen lige saa umælende som Dyret.

Med Spidsborgerlighed, Trivialitet, som ogsaa væsentligen mangler Mulighed, forholder det sig noget anderledes. Spidsborgerlighed er Aandløshed, Determinisme og Fatalisme er Aands-Fortvivlelse; men Aandløshed er ogsaa Fortvivlelse. Spidsborgerlighed mangler enhver Aandens Bestemmelse, og gaaer op i det Sandsynlige, indenfor hvilket det Mulige finder sin Smule Plads; den mangler saaledes Mulighed for at blive opmærksom paa Gud. Uden Phantasi, som Spidsborgeren altid er, lever den i et vist trivielt Indbegreb af Erfaringer, om hvordan det gaaer til, hvad der er muligt, hvad der pleier at skee, Spidsborgeren være forresten Øltapper eller Statsminister. Saaledes har Spidsborgeren tabt sig selv og Gud. Thi for at blive opmærksom paa sit Selv og paa Gud, maa Pantasien svinge et Menneske høiere end til det Sandsynliges Dunstkreds, den maa rive En ud af denne, og, ved at gjøre hvad der overskrider enhver Erfarings qvantum satis muligt, lære ham, at haabe og at frygte eller at frygte og at haabe. Men Phantasi har Spidsborgeren ikke, vil ikke have den, afskyer den. Her er altsaa ingen Hjælp. Og hjælper saa stundom Tilværelsen med Rædsler, som overskride den trivielle Erfarings Papegøie-Viisdom, saa fortvivler Spidsborgerligheden, det er, saa bliver det aabenbart, at det var Fortvivlelse; den mangler saa Troens Mulighed for ved Gud at kunne redde et Selv ud af den visse Undergang.

Fatalisme og Determinisme har dog Phantasi nok til at fortvivle om Mulighed, Mulighed nok til at opdage Umuligheden; Spidsborgerligheden beroliger sig i det Trivielle, lige fortvivlet enten det gaaer godt eller det gaaer galt. Fatalisme og Determinisme mangler Mulighed for at afspænde og formilde, for at temperere Nødvendigheden, altsaa Mulighed som Formildelse; Spidsborgerlighed mangler Mulighed som Opvækkelse fra Aandløshed. Thi Spidsborgerlighed mener at

raade over Muligheden, at have narret denne uhyre Elasticitet ind i det Sandsynliges Fælde eller Daarekiste, mener at holde den fangen; den fører Muligheden omkring fangen i Sandsynlighedens Buur, foreviser den, bilder sig selv ind at være Herren, mærker ikke, at den just derved har fanget sig selv til at være Aandløshedens Træl, og det Usleste af Alt. Thi med Fortvivlelsens Tristighed svinger Den sig, som foer vild i Mulighed; sammenknuget i Fortvivlelse forløfter Den sig paa Tilværelsen, hvem Alt blev nødvendigt: men aandløst triumpherer Spidsborgerligheden.

## B.

## Fortvivlelse seet under Bestemmelsen: Bevidsthed.

Bevidsthedens Grad er i Stigen, eller i Forhold til som den stiger, den bestandig stigende Potentsation i Fortvivlelsen; jo mere Bevidsthed, jo intensivere Fortvivlelse. Dette sees overalt, tydeligst i Fortvivlelsens Maximum og Minimum. Djævelens Fortvivlelse er den intensiveste Fortvivlelse, thi Djævelen er reen Aand, og forsaavidt absolut Bevidsthed og Gjennemsigtighed; der er i Djævelen ingen Dunkelhed, som kunde tjene til formildende Undskyldning, hans Fortvivlelse er derfor den absoluteste Trods. Dette er Fortvivlelses Maximum. Fortvivlelses Minimum er en Tilstand, som, ja saaledes kunde man menneskelig fristes til at sige det, i en Slags Uskyldighed end ikke veed af, at det er Fortvivlelse. Naar da saaledes Bevidstløsheden er i Maximum, saa er Fortvivlelsen mindst; det er jo næsten som var det dialektisk, om man har Ret til at kalde en saadan Tilstand Fortvivlelse.

### a. Den Fortvivlelse, som er uvidende om, at den er Fortvivlelse, eller den fortvivlede Uvidenhed om at have et Selv og et evigt Selv.

At denne Tilstand alligevel er Fortvivlelse og med Rette nævnes saa, er et Udtryk for hvad man i god Forstand maa

kalde Sandhedens Rethaveri. Veritas est index sui et falsi. Men dette Sandhedens Rethaveri agtes rigtignok ikke, som det ogsaa er langtfra, at Menneskene i Almindelighed ansee Forholdet til det Sande, det at forholde sig til det Sande, som det høieste Gode, saare meget langtfra, at de socratisk ansee det at være i en Vildfarelse for den største Ulykke; det Sandselige i dem har oftest langt Overvægten over deres Intellectualitet. Naar saaledes et Menneske formeentligen er lykkelig, indbilder sig at være lykkelig, medens han dog i Sandhedens Lys betragtet er ulykkelig, saa er det som oftest meget langtfra, at han ønsker at rives ud af denne Vildfarelse. Tværtimod, han bliver forbittret, han anseer Den for sin arrigste Fjende, der gjør det, han betragter det som et Overfald, noget nær som et Mord, paa den Maade, som det hedder, at myrde hans Lykke. Og hvoraf kommer det? Det kommer deraf, at det Sandselige og det Sandselig-Sjelelige aldeles behersker ham; det kommer af, at han lever i det Sandseliges Kategorier, det Behagelige og det Ubehagelige, giver Aand, Sandhed o. d. en god Dag; det kommer af, at han er for sandselig til at have Mod til at vove og til at udholde at være Aand. Hvor forfængelige og indbildske end Menneskene kunne være, have de dog oftest en meget ringe Forestilling om sig selv, det er, de have ingen Forestilling om at være Aand, det Absolute, som et Menneske kan være; men forfængelige og indbildske ere de — sammenlignelsesviis. Dersom man vilde tænke sig et Huus, bestaaende af Kjælder, Stue og første Sal, saaledes beboet, eller saaledes indrettet, at der var eller det var beregnet paa en Stands-Forskjel mellem Beboerne i hver Etage — og dersom man vilde sammenligne det at være Menneske med et saadant Huus: saa er desto værre dette Sorgelige og Latterlige de fleste Menneskers Tilfælde, at de i deres eget Huus foretrække at boe i Kjælderen. Ethvert Menneske er den sjelelig-legemlige Synthese anlagt til at være Aand, dette er Bygningen; men han foretrækker at boe i Kjælderen, det er, i det Sandseliges Bestemmelser. Og han foretrækker ikke blot at boe i Kjælderen, nei,

han elsker det i den Grad, at han bliver forbittret, naar Nogen vil foreslaae ham at indtage Belle-Etagen, som staaer ledig til hans Disposition — thi det er jo i hans eget Huus han boer.

Nei, det at være i en Vildfarelse, er, ganske usocratisk, det som Menneskene mindst frygte. Man kan see forbausende Exempler derpaa, som efter en uhyre Maalestok oplyse dette. En Tænker opfører en uhyre Bygning, et System, et hele Tilværelsen og Verdenshistorien o. s. v. omfattende System — og betragter man hans personlige Liv, saa opdager man til sin Forbauselse dette Forfærdelige og Latterlige, at han selv ikke personligen beboer dette uhyre, høithvælvede Pallads, men en Ladebygning ved Siden af, eller et Hundehuus, eller i det Høieste Portnerleiligheden. Vilde man tillade sig med et eneste Ord at gjøre opmærksom paa denne Modsigelse, saa vilde han blive fornærmet. Thi at være i en Vildfarelse frygter han ikke, naar han blot faaer Systemet færdigt — ved Hjælp af at være i en Vildfarelse.

Altsaa, at Den, der er fortvivlet, selv er uvidende om, at hans Tilstand er Fortvivlelse, gjør Intet til Sagen, han er ligefuldt fortvivlet. Er Fortvivlelse Forvildelse, saa er det, at man er uvidende derom, blot det Mere, tillige at være i en Vildfarelse. Det er med Uvidenheden i Forhold til Fortvivlelse som i Forhold til Angest (cfr. Begrebet Angest af Vigilius Haufniensis), Aandløshedens Angest kjendes netop paa den aandløse Tryghed. Men Angesten er alligevel i Grunden, saaledes er Fortvivlelsen ogsaa i Grunden, og naar Sandsebedragenes Fortryllelse ophører, naar Tilværelsen begynder at vakle, saa viser ogsaa strax Fortvivlelsen sig som den, der var i Grunden.

Den Fortvivlede der er uvidende om, at han er fortvivlet, er, sammenlignet med Den som er sig dette bevidst, blot et Negativt længere borte fra Sandheden og Frelsen. Fortvivlelsen selv er en Negativitet, Uvidenheden om den en ny Negativitet. Men for at naae Sandheden maa man igjennem enhver Negativitet; thi det gjælder her hvad Folkesagnet fortæller

om at hæve en vis Trolddom: Stykket maa spilles heelt igjennem baglænds, ellers hæves Trolddommen ikke. Dog er det kun i een Forstand, i reen dialektisk Forstand, at den om sin Fortvivlelse Uvidende er fjernere fra Sandheden og det Frelsende end den Vidende, som dog bliver i Fortvivlelsen; thi i en anden Forstand, ethisk-dialektisk, er den bevidst i Fortvivlelsen blivende Fortvivlede fjernere fra Frelsen, da hans Fortvivlelse er intensivere. Men Uvidenheden er saa langt fra at hæve Fortvivlelsen eller at gjøre Fortvivlelse til Ikke-Fortvivlelse, at den tværtimod kan være den farligste Form af Fortvivlelse. I Uvidenheden er den Fortvivlede, men til sin egen Fordærvelse, paa en Maade sikkret mod at blive opmærksom, det er, han er ganske sikker i Fortvivlelsens Vold.

I Uvidenheden om at være fortvivlet er Mennesket længst fra at være sig bevidst som Aand. Men just det ikke at være sig bevidst som Aand er Fortvivlelse, der er Aandløshed, Tilstanden være saa forøvrigt enten en fuldkommen Uddøethed, et blot vegetativt Liv, eller et potentseret Liv, hvis Hemmelighed dog er Fortvivlelse. I sidste Tilfælde gaaer det saa den Fortvivlede, som det gaaer Den, der lider af Tæring: han befinder sig bedst, anseer sig for allersundest, synes maaskee Andre at blomstre af Sundhed, just naar Sygdommen er farligst.

Denne Form af Fortvivlelse (Uvidenheden om den) er den almindeligste i Verden, ja det som man kalder Verden, eller nøiagtigere bestemmet, det som Christendommen kalder Verden, Hedenskabet og det naturlige Menneske i Christenheden, Hedenskabet som det historisk var og er, og Hedenskabet i Christenheden, er netop den Art af Fortvivlelse, er Fortvivlelse, men veed ikke af det. Vel gjøres der nemlig ogsaa i Hedenskabet saavelsom af det naturlige Menneske Forskjel mellem at være fortvivlet og ikke at være fortvivlet, det er, der tales om Fortvivlelse, som var kun nogle Enkelte fortvivlede. Men denne Distinktion er lige saa svigefuld som den Hedenskabet og det naturlige Menneske gjør mellem Kjerlighed og Selvkjerlighed, som var ikke al denne Kjerlighed væsentlig Selvkjerlighed. Dog

videre end til denne svigefulde Distinktion kunde umuligt og kan umuligt Hedenskabet samt det naturlige Menneske komme, thi Fortvivlelsens Specifike er just dette, at være uvidende om, at det er Fortvivlelse.

Heraf seer man nu let, at det æsthetiske Begreb Aandløshed ingenlunde afgiver Maalestokken for at bedømme, hvad der er Fortvivlelse og hvad ikke, hvilket da forøvrigt er ganske i sin Orden; da det nemlig ikke æsthetisk lader sig bestemme, hvad Aand i Sandhed er, hvor skulde saa det Æsthetiske kunne besvare et Spørgsmaal, som slet ikke er til for det! Det vilde jo ogsaa være en uhyre Dumhed at negte, at saavel hedenske Nationer en masse, som enkelte Hedninger have udført forbausende Bedrifter, der baade have begeistret og ville begeistre Digtere, at negte, at Hedenskabet opviser Exempler paa, hvad man æsthetisk ikke noksom kan beundre. Det vilde ogsaa være en Daarskab at negte, at der i Hedenskabet er ført og af det naturlige Menneske kan føres et Liv riigt paa den største æsthetiske Nydelse, benyttende enhver Begunstigelse, der er forundt, paa den smagfuldeste Maade, og endog ladende Kunst og Videnskab tjene til at forhøie, forskjønne, forædle Nydelsen. Nei, ikke den æsthetiske Bestemmelse af Aandløshed afgiver Maalestokken for hvad der er Fortvivlelse og hvad ikke, den Bestemmelse, der maa bruges, er den ethisk-religieuse: Aand eller negativt Mangel af Aand, Aandløshed. Enhver menneskelig Existents, der ikke er sig bevidst som Aand eller sig for Gud personlig bevidst som Aand, enhver menneskelig Existents, der ikke saaledes gjennemsigtig grunder i Gud, men dunkelt hviler i og gaaer op i noget abstrakt Universelt (Stat, Nation o. D.), eller i Dunkelhed over sit Selv tager sine Evner blot som Virkekræfter uden i dybere Forstand at blive sig bevidst, hvorfra han har dem, tager sit Selv som et uforklarligt Noget, hvis det skulde forstaaes ind efter — enhver saadan Existents, hvad den end udfører, det meest Forbausende, hvad den end forklarer, hele Tilværelsen, hvor intensivt den end æsthetisk nyder Livet: enhver saadan Existents er dog Fortvivlelse. Det var

dette, de gamle Kirkelærere meente, naar de talte om, at Hedningenes Dyder ere glimrende Laster, de meente, at Hedningens Inderste var Fortvivlelse, at Hedningen ikke var sig bevidst for Gud som Aand. Heraf kom det ogsaa (at jeg skal anføre dette som et Exempel, medens det dog derhos tillige har et dybere Forhold til denne hele Undersøgelse), at Hedningen dømte saa mærkværdigt letsindigt om, ja anpriste Selvmord, hvad dog for Aanden er den meest afgjørende Synd, det saaledes at bryde ud af Tilværelsen, Oprøret mod Gud. Hedningen manglede Aandens Bestemmelse af et Selv, derfor dømte han saaledes om Selvmordet; og det gjorde den samme Hedning, der dog dømte sædelig strengt om Tyveri, Utugt o. d. Han manglede Synspunktet for Selvmord, han manglede Guds-Forholdet og Selvet; reent hedensk tænkt er Selvmord det Indifferente, Det, Enhver kan gjøre som han lyster, fordi det kommer Ingen ved. Skulde der fra Hedenskabets Standpunkt advares mod Selvmord, maatte det være ad den lange Omvei ved at vise, at man brød sit Pligtforhold mod andre Mennesker. Pointet i Selvmord, at det just er en Forbrydelse mod Gud, undgaaer ganske Hedningen. Man kan derfor ikke sige, at Selvmordet var Fortvivlelse, hvilket vilde være et tankeløst Hysteron-Proteron; man maa sige, det at Hedningen dømte saaledes om Selvmord som han gjorde var Fortvivlelse.

Imidlertid er og bliver der dog Forskjel, og det en qvalitativ, mellem Hedenskabet i strengere Forstand og Hedenskabet i Christenheden, den Forskjel, som Vigilius Haufniensis i Forhold til Angest har gjort opmærksom paa, at Hedenskabet vel mangler Aand, men dog er bestemmet i Retning hen til Aand, medens Hedenskabet i Christenheden mangler Aand i Retningen bortfra, eller ved et Affald, og derfor i strengeste Forstand er Aandløshed.

### b. Den Fortvivlelse, som er sig bevidst at være Fortvivlelse, som altsaa er sig bevidst at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt, og nu enten fortvivlet ikke vil være sig selv, eller fortvivlet vil være sig selv.

Her maa naturligviis gjøres den Distinction, om Den der er sig sin Fortvivlelse bevidst, har den sande Forestilling betræffende hvad Fortvivlelse er. En kan saaledes vel, efter den Forestilling han har, have Ret i at kalde sig fortvivlet, han kan ogsaa have Ret i, at han er fortvivlet, og dog er det endnu ikke sagt, at han har den sande Forestilling om Fortvivlelse, det kan være muligt, at man, betragtende hans Liv under denne, maa sige: Du er i Grunden endnu langt mere fortvivlet end Du veed af, Fortvivlelsen stikker endnu langt dybere. Saaledes (for at minde om det Foregaaende) med Hedningen; naar han sammenlignelsesviis med andre Hedninger ansaae sig selv for fortvivlet, saa havde han vistnok Ret i, at han var fortvivlet, men Uret i, at de Andre ikke vare det, det er, han havde ikke den sande Forestilling om Fortvivlelse.

Til den bevidste Fortvivlelse fordres altsaa paa den ene Side den sande Forestilling om hvad Fortvivlelse er. Paa den anden Side fordres Klarhed over sig selv, det vil sige, forsaavidt Klarhed og Fortvivlelse kunne tænkes sammen. Hvorvidt fuldkommen Klarhed over sig selv om, at man er fortvivlet, lader sig forene med at være fortvivlet, det er, om denne Erkjendelsens og Selverkjendelsens Klarhed ikke just maatte rive et Menneske ud af Fortvivlelsen, gjøre ham saa forfærdet for sig selv, at han ophørte at være fortvivlet: ville vi her ikke afgjøre, vi ville end ikke forsøge derpaa, da vi i det Senere ville finde en Plads for hele denne Undersøgelse. Men uden at forfølge Tanken til dette dialektiske Yderste, gjøre vi her blot opmærksom paa, at som Bevidsthedens Grad om hvad Fortvivlelse er kan være saare forskjellig, saaledes ogsaa Bevidsthedens Grad betræffende sin egen Tilstand, at den er Fortvivlelse.

Virkelighedens Liv er for mangfoldigt til blot at udvise saadanne abstracte Modsætninger, som den mellem en Fortvivlelse, som er fuldkommen uvidende om at være det, og en, som fuldkommen er sig bevidst at være det. Som oftest er vistnok den Fortvivledes Tilstand en, dog igjen mangfoldig nuanceret, Halv-Dunkelhed over sin egen Tilstand. Han veed det nok saadan til en vis Grad med sig selv, at han er fortvivlet, han mærker det paa sig selv, som En mærker det paa sig selv, at han gaaer med en Sygdom i Kroppen, men han vil ikke ret tilstaae hvilken Sygdommen er. I eet Øieblik er det næsten blevet ham tydeligt, at han er fortvivlet, men saa i et andet Øieblik er det ham dog, som havde hans Ildebefindende en anden Grund, som laae det i noget Udvortes, i Noget udenfor ham; og hvis Det forandredes, var han ikke fortvivlet. Eller han maaskee ved Adspredelser og paa andre Maader, f. Ex. ved Arbeide og Travlhed som Adspredelses-Middel, søger for sig selv at bevare en Dunkelhed over sin Tilstand, dog saaledes igjen, at dette ikke bliver ham ganske tydeligt, at han gjør det derfor, at han gjør hvad han gjør, for at skaffe Dunkelhed. Eller han maaskee endog er sig bevidst, at han saaledes arbeider for at sænke Sjælen i Dunkelhed, gjør dette med en vis Skarpsindighed og klog Beregning, med psychologisk Indsigt, men ikke er i dybere Forstand sig klart bevidst, hvad han gjør, hvor fortvivlet det er, han bærer sig ad o. s. v. Der er nemlig i al Dunkelhed og Uvidenhed et dialectisk Sammenspil af Erkjendelse og Villie, og man kan i at opfatte et Menneske tage feil: ved blot at accentuere Erkjendelsen og ved blot at accentuere Villien.

Men, som tidligere bemærket, Bevidsthedens Grad potentserer Fortvivlelsen. I samme Grad som et Menneske har den sandere Forestilling om Fortvivlelse, naar han dog bliver i den, og i samme Grad som han tydeligere er sig bevidst at være fortvivlet, naar han dog bliver i Fortvivlelsen, i samme Grad er denne intensivere. Den, der med Bevidsthed om, at et Selvmord er Fortvivlelse, og forsaavidt med den sande Forestilling om, hvad Fortvivlelse er, begaaer et Selvmord, hans For-

tvivlelse er intensivere end Dens, der begaaer et Selvmord uden at have den sande Forestilling om, at Selvmord er Fortvivlelse; men derimod er hans usande Forestilling om Selvmord den mindre intensive Fortvivlelse. Paa den anden Side med jo klarere Bevidsthed om sig selv (Selvbevidsthed) et Menneske begaaer et Selvmord, desto intensivere er hans Fortvivlelse i Sammenligning med Dens, hvis Sjel er, sammenlignet med hans, i en forvirret og dunkel Tilstand.

I det Følgende skal jeg nu gjennemgaae den bevidste Fortvivlelses tvende Former saaledes, at der tillige eftervises en Stigen i Bevidstheden om hvad Fortvivlelse er, og i Bevidstheden om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse, eller hvad der er det Samme og det Afgjørende, en Stigen i Bevidsthed om Selvet. Men Modsætningen til det at være fortvivlet er det at troe, derfor er ogsaa ganske rigtigt hvad der i det Foregaaende blev fremsat som Formelen, der beskriver en Tilstand, i hvilken der slet Intet af Fortvivlelse er, dette Samme er ogsaa Formelen for at troe: i at forholde sig til sig selv og i at ville være sig selv grunder Selvet gjennemsigtigt i den Magt, som satte det. (cfr. A. A.)

### *α*) **Fortvivlet ikke at ville være sig selv, Svaghedens Fortvivlelse.**

Naar denne Form af Fortvivlelse kaldes Svaghedens, saa er deri allerede indeholdt en Reflexion paa den anden Form ($\beta$), fortvivlet at ville være sig selv. Det er saaledes kun relative Modsætninger. Ganske uden Trods er ingen Fortvivlelse; der ligger jo ogsaa Trods i Udtrykket selv: ikke at ville være. Paa den anden Side selv Fortvivlelsens høieste Trods er dog aldrig uden nogen Svaghed. Forskjellen er altsaa kun relativ. Den ene Form er saa at sige Qvindelighedens Fortvivlelse, den anden Mandlighedens*).

*) Og hvis man psychologisk vil see sig om i Virkeligheden, vil man stundom faae Leilighed til at forvisse sig om, at dette, som er tankeriatigt og altsaa skal og maa staae til, ogsaa staaer til, og at denne Inddeling omfatter

**1) Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk.**

Dette er den rene Umiddelbarhed, eller Umiddelbarhed med en qvantitativ Reflexion i sig. — Her er ingen uendelig Be-

---

Fortvivlelsens hele Virkelighed; thi hvad Barnet angaaer, taler man jo ikke om Fortvivlelse, men kun om Arrigskab, fordi man kun er berettiget til at forudsætte, at det Evige κατα δυναμιν er tilstede i Barnet, ei er berettiget til at fordre det af det, som man er berettiget til at fordre det af den Ældre, om hvem det gjælder, han skal have det. Imidlertid vil jeg dog langtfra negte, at der hos Qvinder kan forekomme Former af mandlig Fortvivlelse, og omvendt hos Mænd Former af qvindelig Fortvivlelse; men dette er Undtagelserne. Og det forstaaer sig, det Ideale er ogsaa kun sjeldent; og kun reent idealt er det dog ganske sandt med denne Forskjel mellem Mandlighedens og Qvindelighedens Fortvivlelse. Qvinden har hverken den selvisk udviklede Forestilling om Selvet, ei heller i afgjørende Forstand Intellectualitet, hvor langt mere omt- og fiintfølende hun end kan være end Manden. Derimod er Qvindens Væsen Hengivenhed, Hengivelse; og det er uqvindeligt, hvis det ikke er saa. Besynderligt nok, Ingen kan være saa knibsk (og dette Ord er jo af Sproget myntet paa Qvinden), saa næsten grusomt kræsen som en Qvinde — og dog er hendes Væsen Hengivenhed, og dog (just det Vidunderlige) er alt Dette egentlig Udtrykket for, at hendes Væsen er Hengivenhed. Thi just fordi hun i sit Væsen bærer den hele qvindelige Hengivenhed, derfor har Naturen kjerligt udstyret hende med et Instinkt, i Sammenligning med hvis Fiinhed den meest, den eminenteste udviklede mandlige Reflexion er som Intet. Denne en Qvindes Hengivenhed, denne, at jeg skal tale græsk, guddommelige Gave og Rigdom, er for stort et Gode til at den skulde slænges hen iblinde; og dog vilde ingen seende menneskelig Reflexion være istand til at see skarpt nok for at kunne anbringe den rigtigt. Derfor har Naturen taget sig af hende: instinktmæssigt seer hun iblinde klarere end den meest seende Reflexion, instinktmæssigt seer hun, hvor det er hun skal beundre, hvad det er, hvori hun skal hengive sig. Hengivenhed er det Eneste, Qvinden har, derfor paatog Naturen sig at være hendes Værge. Deraf kommer det ogsaa, at Qvindeligheden først bliver til i en Metamorphose; den bliver til, idet den uendelige Knibskhed forklarer sig som qvindelig Hengivenhed. Men at Hengivenhed er Qvindens Væsen, kommer saa igjen i Fortvivlelsen, er igjen Fortvivlelsens Modus. I Hengivelsen har hun tabt sig selv, og kun saaledes er hun lykkelig, kun saaledes er hun sig selv; en Qvinde, der er lykkelig uden Hengivelse, det er, uden at hengive sit Selv, hvad det saa end forresten er hun giver det hen til, er aldeles uqvindelig. En Mand giver sig ogsaa hen, og det er en daarlig Mand, som ikke gjør det; men hans Selv er ikke Hengivelse (dette er Udtrykket for den qvindelige substantielle Hengivelse), ei

vidsthed om Selvet, om hvad Fortvivlelse er, eller om, at Tilstanden er Fortvivlelse; Fortvivlelsen er en blot Liden, en Liggen under for Udvorteshedens Tryk, den kommer paa ingen Maade indvortes fra som Handling. Det er ved en, om man saa vil, uskyldig Misbrug af Sproget, en Leeg med Ord, ligesom naar Børnene lege Soldat, at der i Umiddelbarhedens Sprog forekomme saadanne Ord som: Selvet, Fortvivlelse.

*Den Umiddelbare* (forsaavidt da Umiddelbarhed kan i Virkeligheden forekomme ganske uden al Reflexion) er blot sjelelig bestemmet, hans Selv, og ham selv, et Noget med indenfor Timelighedens og Verdslighedens Omfang, i umiddelbar Sammenhæng med det Andet (τὸ ἕτερον), og har kun et illusorisk Skin af som var der noget Evigt i det. Saaledes hænger Selvet umiddelbart sammen med det Andet, ønskende, begjerende, nydende o. s. v., men lidende; endog begjerende er dette Selv et Dativ som Barnets mig. Dets Dialektik er: det Behagelige og det Ubehagelige; dets Begreber: Lykke, Ulykke, Skjebne.

*Nu hænder der da, det tilstøder* (at støde — til) dette umiddelbare Selv Noget, som bringer det til Fortvivlelse; paa anden Maade kan det her ikke skee, da Selvet ingen Re-

heller faaer han sit Selv ved Hengivelse, som Qvinden i en anden Forstand gjør det, han har sig selv; han giver sig hen, men hans Selv bliver endnu tilbage som en ædru Bevidsthed om Hengivelsen, hvorimod Qvinden ægte qvindeligt styrter sig i, styrter sit Selv i Det, til hvilket hun hengiver sig. Tages nu Dette bort, saa er ogsaa hendes Selv borte, og hendes Fortvivlelse: ikke at ville være sig selv. — Saaledes giver Manden sig ikke hen; men den anden Form af Fortvivlelse udtrykker ogsaa det Mandlige: fortvivlet at ville være sig selv.

Dette angaaende Forholdet mellem Mandlighedens og Qvindelighedens Fortvivlelse. Dog maa erindres, at her ikke er Tale om Hengivelse til Gud, eller Tale om Guds-Forholdet, hvorom først Talen bliver i andet Afsnit. I Forholdet til Gud, hvor saadan Forskjel som: Mand — Qvinde forsvinder, gjælder for Manden som for Qvinden, at Hengivelse er Selvet, og at ved Hengivelse faaes Selvet. Dette gjælder ligeligt for Mand og Qvinde, om vel oftest i Virkeligheden Qvinden kun gjennem Manden forholder sig til Gud.

flexion har i sig, Det der bringer til Fortvivlelse maa komme udvortes fra, og Fortvivlelsen er en blot Liden. Det, hvori den Umiddelbare har sit Liv, eller, forsaavidt han dog har en lille Smule Reflexion i sig, den Deel deraf, ved hvilken han især hænger, berøves ham „ved et Slag af Skjebnen", kort, han bliver, som han kalder det, ulykkelig, det er, Umiddelbarheden i ham faaer et saadant Knæk, at den ikke kan reproducere sig selv: han fortvivler. Eller, hvad der dog i Virkeligheden sees sjeldnere, men dialektisk er aldeles i sin Orden, denne Umiddelbarhedens Fortvivlen indtræder ved hvad den Umiddelbare kalder en altfor stor Lykke; Umiddelbarheden er nemlig som saadan en uhyre Skrøbelighed, og ethvert quid nimis, der fordrer Reflexionen af den, bringer den til Fortvivlelse.

Altsaa han fortvivler, det vil sige, ved en besynderlig Bagvendthed og i en fuldkommen Mystification, sig selv betræffende, kalder han det at fortvivle. Men at fortvivle er at tabe det Evige — og dette Tab taler han jo ikke om, drømmer han ikke om. At tabe det Jordiske er som saadant ikke det at fortvivle, og dog er det derom han taler, og det kalder han at fortvivle. Hvad han siger, er i en vis Forstand sandt, kun ikke saaledes sandt, som han forstaaer det; han er bagvendt situeret, og hvad han siger maa forstaaes bagvendt: han staaer og peger paa det som ikke er det at fortvivle, forklarende at han er fortvivlet, og imidlertid foregaaer ganske rigtigt Fortvivlelsen bag ved ham, ham uafvidende. Det er, som hvis En stod og vendte Ryggen til Raad- og Domhuset, pegede lige ud for sig og sagde: der ligger Raad- og Domhuset; Mennesket har Ret, det ligger der — naar han vender sig om. Han er ikke fortvivlet, det er ikke sandt, og dog faaer han Ret, idet han siger det. Men han kalder sig fortvivlet, han betragter sig selv som død, som en Skygge af sig selv. Død er han dog ikke, der er, om man saa vil, endnu Liv i Personen. Dersom saaledes Alt pludselig forandredes, alt det Udvortes, og Ønsket opfyldtes, saa kommer der Liv i ham igjen, saa reiser Umiddelbarheden sig atter, og han begynder at leve paa en frisk. Men dette er den eneste

Maade, paa hvilken Umiddelbarheden veed at stride, det Eneste, den veed: at fortvivle og daane — og dog veed den mindst af Alt, hvad Fortvivlelse er. Den fortvivler og daaner, og derpaa ligger den ganske stille som var den død, et Kunststykke liig det, „at ligge todt"; det er med Umiddelbarheden som med visse lavere Dyrearter, der intet andet Vaaben eller Forsvars-Middel have end at ligge ganske stille og lade som vare de døde.

Imidlertid gaaer Tiden hen. Kommer der saa Hjælp i det Udvortes, saa kommer der ogsaa Liv igjen i den Fortvivlede, han begynder, hvor han slap, et Selv var han ikke, og et Selv blev han ikke, men lever nu videre fort, blot umiddelbart bestemmet. Kommer Udvorteshedens Hjælp ikke, saa skeer der i Virkeligheden oftest noget Andet. Der kommer saa dog alligevel Liv i Personen, men „sig selv bliver han aldrig mere", siger han. Han faaer nu en Smule Forstand paa Livet, han lærer at efterabe de andre Mennesker, hvordan de bære sig ad med at leve — og saadan lever han nu ogsaa. I Christenheden er han tillige Christen, gaaer hver Søndag i Kirke, hører og forstaaer Præsten, ja de forstaae hinanden; han døer; Præsten introducerer ham for 10 Rdlr. i Evigheden — men et Selv var han ikke, et Selv blev han ikke.

Denne Form af Fortvivlelse er: fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller endnu lavere: fortvivlet ikke at ville være et Selv, eller allerlavest: fortvivlet at ville være en Anden end sig selv, at ønske sig et nyt Selv. Umiddelbarheden har egentligen intet Selv, den kjender ikke sig selv, kan saaledes heller ikke kjende sig selv igjen, der endes derfor gjerne i det Eventyrlige. Idet Umiddelbarheden fortvivler, har den ikke engang Selv nok til at ønske eller drømme, at den dog var blevet det, den ikke blev. Den Umiddelbare hjælper sig saa paa en anden Maade, han ønsker at være en Anden. Dette vil man let forvisse sig om ved at iagttage umiddelbare Mennesker; der ligger i Fortvivlelsens Øieblik dem intet Ønske saa nær, som det, at være blevet en Anden eller at blive en An-

den. Men kan i ethvert Tilfælde aldrig lade være at smile af en saadan Fortvivlet, der menneskelig talt, skjøndt fortvivlet, er saa saare uskyldig. Som oftest er en saadan Fortvivlet uendelig comisk. Man tænke sig et Selv (og næst Gud er der Intet saa evigt som et Selv), og saa at et Selv faaer det Indfald, om det ikke skulde kunne lade sig gjøre at det blev en Anden — end sig selv. Og dog elsker en saadan Fortvivlet, hvis eneste Ønske er denne af alle affindige Forvandlinger affindigste, han elsker den Indbildning, at Changementet skulde kunne gaae lige saa let for sig som det at faae en anden Kjole paa. Thi den Umiddelbare kjender ikke sig selv, han kjender ganske bogstaveligen kun sig selv paa Kjolen, han kjender (og her er atter den uendelige Comik) det at have et Selv paa Udvortesheden. Der gives ikke let nogen latterligere Forvexling; thi et Selv er just uendelig forskjelligt fra Udvortesheden. Da nu hele Udvortesheden forandredes for den Umiddelbare, og han fortvivlede, saa gaaer han et Skridt videre, han tænker som saa, det bliver hans Ønske: hvad om jeg blev en Anden, fik mig et nyt Selv. Ja, hvad om han blev en Anden — mon han saa vilde kjende sig selv igjen? Man fortæller om en Bondemand, som barbenet var kommet til Hovedstaden, og der havde faaet saa mange Skillinger, at han kunde kjøbe sig et Par Strømper og Skoe, og dog beholdt saa Meget tilovers, at han kunde drikke sig fuld — man fortæller, at han, som han beruset vilde til at finde hjem, blev liggende midt paa Landeveien og faldt i Søvn. Saa kom der en Vogn kjørende, og Kudsken raabte ham an, at han skulde flytte sig, ellers kjørte han over hans Been. Den fulde Bonde vaagnede, saae derpaa til sine Been, og da han paa Grund af Strømper og Skoe ikke kjendte dem, sagde han: kjør han kun, det er ikke mine Been. Saaledes med den Umiddelbare naar han fortvivler, det er umuligt sandt at fremstille ham uden comisk, det er, at jeg selv skal sige det, allerede et Slags Kunststykke at tale i den Jargon om et Selv og om Fortvivlelse.

Naar Umiddelbarheden antages at have en Re-

flexion i sig, modificeres Fortvivlelsen noget; der bliver noget mere Bevidsthed om Selvet, og derved igjen om, hvad Fortvivlelse er, og om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse; der bliver nogen Mening i, at et saadant Menneske taler om at være fortvivlet: men Fortvivlelsen er væsentligen Svaghedens, en Liden; dens Form, fortvivlet ikke at ville være sig selv.

Fremskridtet i Sammenligning med den rene Umiddelbarhed viser sig strax heri, at Fortvivlelsen ikke altid fremkommer ved et Stød, ved at der hænder Noget, men kan foranlediges ved selve Reflexionen i sig, saa Fortvivlelsen, naar saa er, ikke er en blot Liden og Liggen under for Udvortesheden, men til en vis Grad Selvvirksomhed, Handling. Her er jo en vis Grad af Reflexion i sig, altsaa en vis Grad af Besindelse paa sit Selv; med denne visse Grad af Reflexion i sig begynder den Udsondrings-Akt, hvori Selvet bliver opmærksomt paa sig selv som væsentlig forskjelligt fra Omverdenen og Udvortesheden og dennes Indvirkning paa det. Men det er kun til en vis Grad. Idet nu Selvet med en vis Grad af Reflexion i sig vil til at overtage Selvet, stöder det maaskee paa en eller anden Vanskelighed i Selvets Sammensætning, i Selvets Nødvendighed. Thi som intet menneskeligt Legeme er det fuldkomne, saa heller intet Selv. Denne Vanskelighed, den være en hvilken, gyser han tilbage for. Eller der hænder ham Noget, som bryder med Umiddelbarheden i ham dybere, end han ved Reflexion i sig har gjort det; eller hans Phantasi opdager en Mulighed, der, hvis den indtraadte, vilde saaledes blive Bruddet med Umiddelbarheden.

Saa fortvivler han. Hans Fortvivlelse er Svaghedens, Selvets Liden, i Modsætning til Selvhævdelsens Fortvivlelse; men ved Hjælp af den relative Reflexion i sig, han har, gjør han, deri atter forskjellig fra den reent Umiddelbare, Forsøg paa at værne om sit Selv. Han forstaaer, at det dog er en Omsætning dette med at slippe Selvet, han bliver ikke saaledes apoplectisk rørt af Slaget som den Umiddelbare gjør det, han forstaaer ved Hjælp af Reflexionen, at der er Meget, han kan

tabe, uden at tabe Selvet; han gjør Indrømmelser, han er istand dertil, og hvorfor? fordi han til en vis Grad har udsondret sit Selv fra Udvorteshedeu, fordi han har en dunkel Forestilling om, at der endog maa være noget Evigt i Selvet. Men forgjæves kjæmper han saaledes; Vanskeligheden, han er stødt paa, kræver et Brud med hele Umiddelbarheden og dertil har han ikke Selv-Reflexion eller ethisk Reflexion; han har ingen Bevidsthed om et Selv, der vindes ved den uendelige Abstraktion fra alt Udvortes, dette, i Modsætning til Umiddelbarhedens paaklædte, nøgne, abstrakte Selv, der er det uendelige Selvs første Form, og det Fremadskyndende i hele den Proces, hvorved et Selv uendeligt overtager sit virkelige Selv med dets Vanskeligheder og Fortrin.

Altsaa, han fortvivler, og hans Fortvivlelse er: ikke at ville være sig selv. Derimod falder det Latterlige ham rigtignok ikke ind, at ville være en Anden; han vedligeholder Forholdet til sit Selv, saavidt har Reflexionen knyttet ham til Selvet. Det gaaer ham da i Forhold til Selvet, som det kan gaae en Mand i Forhold til hans Bopæl (det Comiske er, at i slet saa skjødesløst et Forhold, som en Mand staaer til sin Bopæl, staaer rigtignok Selvet ikke til sig selv), at den bliver ham modbydelig, fordi der er Røg, eller ligegyldigt af hvilkensomhelst Grund; han forlader den saa, men han vandrer ikke ud, han fæster ikke en ny Bopæl, han vedbliver at betragte den gamle som sin Bopæl; han regner paa, at det skal gaae over igjen. Saaledes med den Fortvivlende. Saalænge dette staaer paa med den Vanskelighed, tor han, som det hedder med særlig Prægnants, ikke komme til sig selv, vil han ikke være sig selv; men det gaaer vel over, det forandrer sig maaskee, den mørke Mulighed glemmes vel. Saalænge kommer han derfor kun engang imellem saa at sige paa Besøg til sig selv, for at see efter, om Forandringen ikke er indtraadt. Og saa snart den er indtraadt, saa flytter han hjem igjen, „er atter sig selv", saa siger han, dog vil dette kun sige, han begynder hvor han slap, han var saadan til en vis Grad et Selv og blev heller ikke til mere.

Men indtræder der ingen Forandring, saa hjælper han sig paa en anden Maade. Han svinger aldeles bort fra Retningen ind efter, ad hvilken Vei han skulde have været fremad, for i Sandhed at blive et Selv. Det hele Spørgsmaal om Selvet i dybere Forstand bliver en Slags blind Dør i Baggrunden af hans Sjel, indenfor den er der Ingenting. Han overtager hvad han i sit Sprog kalder sit Selv, det vil sige, hvad Evner, hvad Talenter o. s. v. der kan være givet ham, alt Dette overtager han dog med Retningen ud efter, mod, som det hedder, Livet, det virkelige, det virksomme Liv; han omgaaes meget forsigtigt den Smule Reflexion i sig han har i sig, han frygter det skulde komme op igjen, Det i Baggrunden. Saa lykkes det ham lidt efter lidt at glemme det; i Aarenes Løb finder han det saa næsten latterligt, især naar han er i godt Selskab med andre duelige og virksomme Mænd, der have Sands og Dygtighed for det virkelige Liv. Charmant! Han er nu, som der staaer i Romanen, allerede i flere Aar lykkelig gift, en virksom og foretagende Mand, Fader og Borger, maaskee endog en stor Mand; hjemme i hans Huus kalde Tjenestefolkene ham „Han Selv"; i Byen er han blandt Honoratiores; hans Optræden er med Persons-Anseelse, eller med Anseelse af Person, det er efter al Anseelse at dømme en Person. I Christenheden er han Christen (aldeles i samme Forstand som han i Hedenskabet vilde være Hedning, og i Holland Hollænder), en af de dannede Christne. Det Spørgsmaal om Udødeligheden har ofte beskjeftiget ham, og mere end een Gang har han spurgt Præsten, om der var en saadan Udødelighed til, om man virkelig vilde kjende sig selv igjen; hvad jo ogsaa maa have en ganske særdeles Interesse for ham, da han intet Selv har.

Det er umuligt, sandt at fremstille denne Art Fortvivlelse uden en vis Tilsætning af det Satiriske. Det Comiske er, at han vil tale om, at have været fortvivlet; det Forfærdelige er, at hans Tilstand efter at have, som han mener det, overvundet Fortvivlelsen, just er Fortvivlelse. Det er uendelig comisk, at der til Grund for den i Verden saa meget priisede Livs-

Klogskab, at der til Grund for alt det Satans Meget af gode Raad og kloge Vendinger, og Seen-Tiden-an, og Tagen sig i sin Skjebne og Skriven i Glemmebogen, ideelt forstaaet, ligger en fuldkommen Dumhed paa, hvor Faren egentligen er, hvilken Faren egentligen er. Men denne ethiske Dumhed er igjen det Forfærdelige.

Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk er den almindeligste Art af Fortvivlelse, og især under den anden Form, som Umiddelbarhed med en qvantitativ Reflexion i sig. Jo mere gjennemreflekteret Fortvivlelsen bliver, desto sjeldnere sees den, eller forekommer den i Verden. Men dette beviser, at de fleste Mennesker end ikke ere komne synderligt dybt i det at fortvivle, ingenlunde derimod, at de ikke ere fortvivlede. Det er meget faae Mennesker, der endog kun nogenlunde leve under Bestemmelsen Aand; ja, det er end ikke Mange, der blot forsøge paa dette Liv, og af dem, der gjøre det, springe de fleste snart fra. De have ikke lært at frygte, ikke lært at skulle, ligegyldigt, uendelig ligegyldigt hvad der saa end forresten skeer. Derfor kunne de ikke udholde, hvad der allerede forekommer dem selv som en Modsigelse, hvilken da i Omverdenens Reflexion viser sig langt, langt grellere, at det at bekymres for sin Sjel og det at ville være Aand, i Verden seer ud som Tidsspilde, ja som uforsvarlig Tidsspilde, der om muligt burde straffes af de borgerlige Love, i ethvert Tilfælde straffes med Foragt og Bespottelse som en Art Forræderi mod Menneskene, som en trodsig Affindighed, der vanvittigt udfylder Tiden med Ingenting. Saa er der et Øieblik i deres Liv, ak dette er deres bedste Tid, hvor de dog begynde paa at tage Retningen ind efter. De komme saa omtrent til de første Vanskeligheder, der svinge de af; det er dem som førte denne Vei til en trøstesløs Ørken — und rings umher liegt schöne grüne Weide. Der søge de saa hen, og glemme snart hiin deres bedste Tid, ak, og glemme den som var den en Barnagtighed. De ere tillige Christne — beroligede af Præsterne i deres Saligheds-Sag. Som sagt, denne Fortvivlelse er den almindeligste, den er saa almindelig, at man kun deraf

kan forklare sig den i Handel og Vandel temmelig almindelige Mening, at Fortvivlelse skulde være Noget, som tilhørte Ungdommen, som kun forekommer i de unge Aar, men som ikke findes hos den satte Mand, der er kommen til Skjels Aar og Alder. Dette er en fortvivlet Vildfarelse, eller rigtigere en fortvivlet Feiltagelse, der overseer — ja, og hvad endnu værre er, den overseer, at Det, den overseer, dog næsten er det Bedste, der kan siges om Menneskene, da oftere det langt Værre skeer —, at de fleste Mennesker, væsentligen betragtet, egentligen ikke i hele deres Liv drive det til mere end til at være hvad de vare i Barndommen og Ungdommen: Umiddelbarhed med Tilsætning af en lille Dosis Reflexion i sig. Nei, Fortvivlelse er sandeligen ikke Noget, der kun forekommer hos Ynglinge, Noget, man uden videre voxer fra — „som man voxer fra Illusion". Men dette gjør man jo heller ikke, om man end er taabelig nok til at mene det. Tværtimod, man kan ofte nok træffe paa Mænd og Koner og Oldinge, der have barnagtig Illusion trods nogen Yngling. Men man overseer, at Illusion væsentlig har to Former: Haabets og Erindringens. Ungdommen har Haabets Illusion, den Ældre Erindringens; men just fordi han er i Illusion, har han ogsaa den aldeles eensidige Forestilling om Illusion, at den kun er Haabets. Og det forstaaer sig, Haabets Illusion plages den Ældre ikke af, men derimod vel blandt Andet ogsaa af denne snurrige: fra et formeentlig høiere Standpunkt uden Illusion at see ned paa Ynglingens Illusion. Den Unge er i Illusion, han haaber det Overordentlige af Livet og af sig selv; til Gjengjeld finder man ofte hos den Ældre Illusion betræffende, hvorledes han erindrer sin Ungdom. En ældre Kone, der nu formeentligen har opgivet al Illusion, befindes ofte at være, trods nogen ung Pige, phantastisk i Illusion med Hensyn til, hvorledes hun erindrer sig selv som ung Pige, hvor lykkelig hun var den Gang, hvor skjøn o. s. v. Dette fuimus, som saa ofte høres af en Ældre, er fuldt saa stor en Illusion som den Unges futuriske; de lyve eller digte begge.

Men ganske anderledes fortvivlet er den Feiltagelse, at

Fortvivlelse kun tilhører Ungdommen. Det er overhovedet en stor Taabelighed, og er just Uforstand paa, hvad Aand er, derhos Miskjendelse af, at Mennesket er Aand, ikke blot en Dyre-Skabning, at mene, at det skulde gaae saa nemt til med Tro og Viisdom, at de virkeligen saadan uden videre kom med Aarene, som Tænder, Skjæg og deslige. Nei, hvad saa end et Menneske uden videre kommer til, og hvad der saa end kommer uden videre: Eet bestemt ikke, Tro og Viisdom. Men Sagen er denne, med Aarene kommer Mennesket, aandelig forstaaet, ikke uden videre til Noget, denne Kategori er netop Aandens argeste Modsætning; derimod gaaer det meget let, uden videre med Aarene at gaae fra Noget. Og med Aarene gaaer man maaskee fra den Smule Lidenskab, Følelse, Phantasi, den Smule Inderlighed, man havde, og gaaer uden videre (thi Sligt gaaer uden videre) ind under Trivialitetens Bestemmelse af Forstand paa Livet. Denne — forbedrede Tilstand, som rigtignok er kommet med Aarene, anseer han nu fortvivlet for et Gode, han forvisser sig let om (og i en vis satirisk Forstand er Intet vissere), at det nu aldrig kunde falde ham ind at fortvivle — nei, han har sikkret sig, han er fortvivlet, aandløst fortvivlet. Thi hvorfor mon Socrates elskede Ynglinge, uden fordi han kjendte Mennesket!

Og skeer det ikke saaledes, at et Menneske med Aarene synker hen i den trivielleste Art Fortvivlelse, saa følger deraf dog vel ingenlunde, at Fortvivlelse blot skulde tilhøre Ungdommen. Udvikler et Menneske sig virkeligen med Aarene, modnes han i væsentlig Bevidsthed om Selvet, saa kan han maaskee fortvivle i en høiere Form. Og udvikler han sig ikke væsentlig med Aarene, medens han dog heller ikke synker reent hen i Trivialitet, det vil sige, bliver han saa omtrent ved at være et ungt Menneske, en Yngling, skjøndt Mand, Fader og Graahaaret, altsaa dog bevarende noget af det Gode hos Ynglingen, saa vil han jo ogsaa være udsat for at fortvivle som en Yngling, over det Jordiske eller over noget Jordisk.

En Forskjel kan der saa vel blive mellem en saadan Æl-

dres og en Ynglings Fortvivlelse, men ingen væsentlig, en reen tilfældig. Ynglingen fortvivler over det Tilkommende, som et Præsens in futuro; der er noget Tilkommende, han ikke vil overtage, med det vil han ikke være sig selv. Den Ældre fortvivler over det Forbigangne som et Præsens in præterito, der ikke vil blive mere og mere forbigangent — thi saa fortvivlet er han da ikke, at det er lykkedes ham ganske at glemme det. Dette Forbigangne er maaskee endog Noget, som Angeren egentligen skulde have fat i. Men skulde Angeren frem, saa maatte der først fortvivles tilgavns, fortvivles ud, saa maatte Aands-Livet bryde igjennem fra Grunden af. Men fortvivlet som han er, tør han ikke lade det komme til en saadan Afgjørelse. Der bliver han saa staaende, Tiden gaaer hen — med mindre det da lykkes ham, endnu mere fortvivlet, ved Hjælp af Glemsel at hele det, saa han istedetfor at blive en Angrende, bliver sin egen Hæler. Men væsentligen bliver en saadan Ynglings og en saadan Ældres Fortvivlelse den samme, det kommer ikke til nogen Metamorphose, i hvilken Bevidstheden om det Evige i Selvet bryder igjennem, saa Kampen kunde begynde, der enten potentserer Fortvivlelse til en endnu høiere Form, eller fører til Troen.

Men er der dog ikke en væsentlig Forskjel mellem de tvende hidtil som identisk brugte Udtryk: at fortvivle over det Jordiske (Totalitets-Bestemmelsen), og at fortvivle over noget Jordisk (det Enkelte)? Jo der er. Idet Selvet med uendelig Lidenskab i Phantasi fortvivler over noget Jordisk, gjør den uendelige Lidenskab dette Enkelte, dette Noget til det Jordiske in toto, det vil sige Totalitets-Bestemmelsen ligger i og tilhører den Fortvivlende. Det Jordiske og Timelige som saadant er netop Det, som falder ud fra hinanden, i Noget, i det Enkelte. Det er umuligt, virkeligt at tabe eller berøves alt Jordisk, thi Totalitetsbestemmelsen er en Tankebestemmelse. Selvet forøger altsaa først det virkelige Tab uendeligt, og saa fortvivler det over det Jordiske in toto. Men saasnart denne Forskjel (mellem at fortvivle over det Jordiske og over noget Jordisk) skal

gjøres væsentligen gjældende, saa er der ogsaa gjort et væsentlig Fremskridt i Bevidsthed om Selvet. Denne Formel at fortvivle over det Jordiske er saa et dialektisk første Udtryk for den næste Form af Fortvivlelse.

### 2) Fortvivlelse om det Evige eller over sig selv.

Fortvivlelse over det Jordiske eller over noget Jordisk er jo egentligen ogsaa Fortvivlelse om det Evige og over sig selv, forsaavidt den da er Fortvivlelse, thi det er jo Formelen for al Fortvivlelse*). Men den Fortvivlende, som han blev fremstillet i det Foregaaende, var ikke opmærksom paa, hvad der, saa at sige, skeer bag ved ham; han mener at fortvivle over noget Jordisk og taler bestandigt om, hvorover det er han fortvivler, og dog fortvivler han om det Evige; thi det at han tillægger det Jordiske saa stort Værd, eller, videre udført, det at han tillægger noget Jordisk saa stort Værd, eller at han først gjør noget Jordisk til alt Jordisk, og saa tillægger det Jordiske saa stort Værd, er jo just at fortvivle om det Evige.

Denne Fortvivlelse er nu et betydeligt Fremskridt. Var den foregaaende *Svaghedens*, saa er denne: *Fortvivlelse over sin Svaghed*, medens den dog endnu bliver indenfor Væsens-Bestemmelsen: Svaghedens Fortvivlelse, som for-

*) Og derfor er det sproglig rigtigt at sige: at fortvivle *over* det Jordiske (Anledningen), *om* det Evige, men *over* sig selv, fordi dette igjen er et andet Udtryk for Anledningen til Fortvivlelsen, der i Begrebet altid er *om* det Evige, medens det *hvorover* der fortvivles kan være det Forskjelligste. Man fortvivler *over* Det, som sætter En fast i Fortvivlelsen: over sin Ulykke, over det Jordiske, over Tabet af sin Formue o. s. v.: men *om* Det, der, rigtigt forstaaet, løser En ud af Fortvivlelsen: om det Evige, om sin Frelse, om egen Kraft o. s. v. I Forhold til Selvet siger man baade: at fortvivle *over* og om sig selv, fordi Selvet er dobbelt dialektisk. Og dette er den Dunkelhed, som er, især da i alle lavere Former af Fortvivlelse, og næsten i enhver Fortvivlende, at han saa lidenskabeligt tydeligt seer og veed, *hvorover* det er han fortvivler, men det undgaaer ham, *hvorom* det er. Betingelsen for Helbredelsen er altid denne *Omvendelse*: og reent philosophisk kunde det da blive et spidsfindigt Spørgsmaal, om det er muligt, at En kan være fortvivlet med fuldkommen Bevidsthed om, hvorom det er han fortvivler.

skjellig fra β (Trods). Der er altsaa kun en relativ Forskjel. Denne er, at den foregaaende Form har Svaghedens Bevidsthed som sin sidste Bevidsthed, medens her Bevidstheden ikke standser derved, men potentserer sig til en ny Bevidsthed, den om sin Svaghed. Den Fortvivlende forstaaer selv, at det er Svaghed at tage sig det Jordiske saa nær, at det er Svaghed at fortvivle. Men istedetfor nu at svinge rigtigt af bort fra Fortvivlelsen hen til Troen, for Gud ydmygende sig under sin Svaghed, fordyber han sig i Fortvivlelsen og fortvivler over sin Svaghed. Derved vender saa hele Synspunktet sig om, han bliver sig nu tydeligere sin Fortvivlelse bevidst, at han fortvivler om det Evige, han fortvivler over sig selv, at han kunde være svag nok til at tillægge det Jordiske saa stor Betydning, hvilket nu bliver ham fortvivlet Udtrykket for, at han har tabt det Evige og sig selv.

Her er Stigen. Først i Bevidstheden om Selvet; thi at fortvivle om det Evige er da umuligt uden at have en Forestilling om Selvet, at der er noget Evigt i det, eller at det har havt noget Evigt i sig. Og skal man fortvivle over sig selv, maa man jo ogsaa være sig bevidst at have et Selv; dog er det derover han fortvivler, ikke over det Jordiske eller noget Jordisk, men over sig selv. Fremdeles er her større Bevidsthed om, hvad Fortvivlelse er, thi Fortvivlelse er ganske rigtigt at have tabt det Evige og sig selv. Selvfølgeligt er der ogsaa større Bevidsthed om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse. Videre er Fortvivlelsen her ikke blot en Liden, men en Handling. Thi naar det Jordiske tages fra Selvet, og han fortvivler, saa er det som kom Fortvivlelsen fra det Udvortes, om den dog altid kommer fra Selvet; men naar Selvet fortvivler over denne sin Fortvivlelse, saa kommer denne nye Fortvivlelse fra Selvet, indirecte-directe fra Selvet, som Modtryk (Reaktion), deri forskjellig fra Trods, der kommer directe fra Selvet. Endeligen er her ogsaa, om end i en anden Forstand, endnu et Fremskridt. Thi just fordi denne Fortvivlelse er intensivere, er den i en vis Forstand Frelsen nærmere. En saadan Fortvivlelse glemmes vanskelig,

den er for dyb; men i ethvert Øieblik Fortvivlelsen holdes aaben, er der ogsaa Mulighed af Frelsen.

Dog er denne Fortvivlelse alligevel at henføre under Formen: fortvivlet ikke at ville være sig selv. Som naar en Fader gjør en Søn arveløs, saaledes vil Selvet ikke vedkjende sig sig selv efterat have været saa svag. Det kan fortvivlet ikke glemme denne Svaghed, det hader paa en Maade sig selv, det vil ikke troende ydmyge sig under sin Svaghed for saaledes at gjenvinde sig selv, nei, det vil, saa at sige, fortvivlet Intet høre om sig selv, ikke vide af sig selv at sige. Men at hjælpes ved Glemsel, kan der dog heller ikke være Tale om, ei heller om ved Hjælp af Glemsel at slippe ind under Bestemmelsen Aandløshed, og saa være Mand og Christen som andre Mænd og Christne; nei, dertil er Selvet for meget Selv. Som det vel ofte gik Faderen, der gjorde Sønnen arveløs: det udvortes Factum hjalp ham kun lidet, han blev derfor ikke af med Sønnen, hans Tanke idetmindste ikke; som det saa ofte gaaer med en Elskendes Forbandelse over den Forhadte (ↄ: over den Elskede): den hjælper ikke stort, den næsten fængsler mere — saaledes gaaer det det fortvivlede Selv med sig selv.

Denne Fortvivlelse er en Qvalitet dybere end den foregaaende, og hører til den Fortvivlelse, som sjeldnere forekommer i Verden. Hiin Blinddør, om hvilken der taltes i det Foregaaende, bag hvilken der Ingenting var, er her en virkelig, men rigtignok omhyggelig lukket Dør, og bag den sidder Selvet ligesom og passer paa sig selv, beskjæftiget med eller udfyldende Tiden med ikke at ville være sig selv, og dog Selv nok til at elske sig selv. Det kalder man Indesluttethed. Og fra nu af komme vi til at handle om Indesluttethed, der er lige Modsætningen til Umiddelbarhed, og blandt Andet ogsaa, i Retning af Tænkning, har en stor Foragt for denne.

Men er da et saadant Selv ikke til i Virkeligheden, er han flygtet udenfor Virkeligheden, i Ørkenen, i Klosteret, i Daarekisten; er han ikke et virkeligt Menneske, paaklædt som Andre, eller som Andre iført det sædvanlige Overtøi? Jo, jo vist, hvorfor

ikke det! Men dette med Selvet indvier han Ingen i, ikke en Sjel, det føler han ingen Trang til eller han har lært at betvinge den, hør blot ham selv tale derom. „Det er da ogsaa kun de reent umiddelbare Mennesker — hvilke under Bestemmelsen Aand omtrent staae paa samme Punkt, som Barnet i det første Afsnit af den første Barndom, hvor det med en heelt igjennem elskværdig Ugeneerthed lader Alt gaae fra sig — det er kun de reent umiddelbare Mennesker, der slet Intet kunne holde paa. Det er denne Art af Umiddelbarhed, der ofte med stor Prætension kalder sig „Sandhed, at være sand, et sandt Menneske og ganske som man er", hvilket netop er lige saa sandt, som at det er Usandhed, naar en Ældre, ikke strax han føler en legemlig Trang, giver efter. Ethvert blot en lille Smule reflecteret Selv har dog en Forestilling om at tvinge Selvet." Og vor Fortvivlede er da indesluttet nok til at kunne holde enhver Uvedkommende, altsaa Enhver, borte fra dette med Selvet, medens han ud efter er ganske „et virkeligt Menneske." Han er en studeret Mand, Mand, Fader, endogsaa en ualmindelig dygtig Embedsmand, en respektabel Fader, behagelig i Omgang, saare mild mod sin Kone, Omhyggeligheden selv mod sine Børn. Og Christen? — nu ja, det er han ogsaa saadan, imidlertid undgaaer han helst at tale derom, om han end gjerne seer, og med en vis veemodig Glæde, at hans Kone til Opbyggelse beskjæftiger sig med det Gudelige. I Kirke gaaer han meget sjeldent, fordi det forekommer ham, at de fleste Præster egentligen ikke vide, hvad de tale om. Han gjør Undtagelse med en ganske enkelt Præst, om hvem han indrømmer, at han veed, hvad han taler om; men ham ønsker han af en anden Grund ikke at høre, da han har en Frygt for at det skulde føre ham for vidt. Derimod føler han ikke sjeldent Trang til Eensomhed, det er ham en Livsfornødenhed, stundom som det at aande, til andre Tider som det at sove. At han har denne Livsfornødenhed mere end de fleste Folk, er da ogsaa et Tegn paa, at han er en dybere Natur. Overhovedet er Trangen til Eensomhed et Tegn paa, at der dog er Aand i et Menneske, og Maalestokken

for hvad Aand der er. „De reent pjattede U- og Med-Mennesker" føle i den Grad ingen Trang til Eensomhed, at de, ligesom Selskabsfuglene, strax døe, blot de et Øieblik skulle være ene; som det lille Barn maa visses i Søvn, saaledes behøve disse det Selskabeliges beroligende Vissen for at kunne spise, drikke, sove, bede, forelske sig o. s. v. Men saavel i Oldtiden som i Middelalderen var man dog opmærksom paa denne Trang til Eensomhed, havde Respekt for hvad den betyder; i vore Tiders Bestandig-Selskabelige gyser man i den Grad for Eensomhed, at man (o, ypperlige Epigram!) ikke veed at bruge den til Andet end til Straf for Forbrydere. Dog det er sandt, det er jo i vore Tider en Forbrydelse at have Aand, saa er det jo i sin Orden, at Saadanne, Eensomhedens Elskere, komme i Classe med Forbrydere.

Den indesluttede Fortvivlede lever da hen, horis succesivis, i Timer, der, om end ikke levede for Evigheden, dog have Noget med det Evige at skaffe, beskjæftiget med sit Selvs Forhold til sig selv; men han kommer egentligen ikke videre. Naar saa det er gjort, naar Trangen til Eensomhed er tilfredsstillet, saa gaaer han ligesom ud — selv naar han gaaer ind til eller indlader sig med sin Kone og sine Børn. Det, der som Ægtemand gjør ham saa mild, og som Fader saa omhyggelig, er, foruden hans naturlige Godmodighed og hans Pligtfølelse, den Tilstaaelse han i sit indesluttede Inderste har gjort sig selv, betræffende sin Svaghed.

Var det muligt for Nogen at blive Medvider i hans Indesluttethed, og man saa vilde sige til ham, det er jo Stolthed, Du er jo egentligen stolt af Dit Selv: saa vilde han vel neppe gjøre nogen Anden den Tilstaaelse. Naar han blev ene med sig selv, vilde han vel tilstaae, at der var Noget deri, men den Lidenskabelighed, med hvilken hans Selv havde opfattet hans Svaghed, vilde snart indbilde ham igjen, at det umuligt kunde være Stolthed, da det jo netop var over sin Svaghed han fortvivlede — ret som var det ikke Stoltheden, der lagde saa uhyre en Vægt paa Svagheden, ret som var det ikke, fordi han vilde

være stolt af sit Selv, at han ikke kunde udholde denne Bevidsthed om Svaghed. — Vilde man sige til ham „det er en besynderlig Forvikling, en besynderlig Art Knude; thi hele Ulykken ligger egentlig i den Maade, Tanken slynger sig paa; ellers er det jo endog normalt, det er jo just ad den Vei Du skal, Du skal gjennem den Fortvivlelse om Selvet til Selvet. Det med Svagheden er ganske rigtigt, men det er ikke det, Du skal fortvivle over; Selvet maa brydes for at blive selv, lad blot være at fortvivle derover" — vilde man tale saaledes til ham, saa vilde han i et lidenskabsløst Øieblik forstaae det, men snart vilde Lidenskaben igjen see feil, og saa gjør han igjen Svinget forkeert, ind i Fortvivlelsen.

Som sagt, en saadan Fortvivlelse er sjeldnere i Verden. Bliver den nu ikke staaende paa dette Punkt, blot marscherende paa Stedet; og paa den anden Side, foregaaer der ikke en Omvæltning med den Fortvivlende, saa han kommer paa den rigtige Vei hen til Troen: saa vil enten en saadan Fortvivlelse potentsere sig til en høiere Form af Fortvivlelse og vedblive at være Indesluttethed, eller den bryder igjennem udefter og tilintetgjør den udvortes Omklædning, i hvilken en saadan Fortvivlet har levet hen som i et Incognito. I sidste Tilfælde vil saa en saadan Fortvivlet styrte sig ud i Livet, maaskee i store Foretagenders Adspredelse, han vil blive en urolig Aand, hvis Tilværelse efterlader sig Spor nok, en urolig Aand, der vil glemme, og da det larmer for stærkt derinde, maa der stærke Midler til, om end af en anden Art end de, som Richard III bruger for ikke at høre Moderens Forbandelser. Eller han vil søge Glemsel i Sandselighed, maaskee i Udsvævelser, han vil fortvivlet tilbage til Umiddelbarheden, men bestandigt med Bevidsthed om Selvet, som han ikke vil være. I første Tilfælde, naar Fortvivlelsen potentseres, bliver den Trods, og det vorder nu aabenbart, hvor megen Usandhed der laae i dette med Svagheden, det bliver aabenbart, hvor dialektisk rigtigt det er, at det første Udtryk for Trods er just Fortvivlelse over sin Svaghed.

Dog lad os til Slutning see endnu engang en Smule ind til den Indesluttede, der i Indesluttetheden marscherer paa Stedet. Bevares denne Indesluttethed absolut, omnibus numeris absoluta, saa vil Selvmord blive den Fare, som ligger ham nærmest. Mennesker, som disse ere fleest, have naturligviis ingen Anelse om hvad en saadan Indesluttet formaaer at bære; fik de det at vide, vilde de forbauses. Men saa er Selvmord igjen Faren for den absolut Indesluttede. Taler han derimod til Een, aabner han sig for et eneste Menneske, saa er han efter al Sandsynlighed afspændt saa meget, eller spændt saa meget ned, at Selvmordet ikke resulterer af Indesluttetheden. En saadan Indesluttethed med een Medvider er en heel Tone mildere end den absolute. Han vil saa sandsynligviis undgaae Selvmordet. Dog kan det hænde, at han, just idet han har aabnet sig for en Anden, fortvivler derover, at det er ham, som maatte han dog uendelig langt hellere have holdt ud i Taushеden, end at have en Medvider. Sligt har man Exempler paa, at en Indesluttet just er bragt til Fortvivlelse ved at have faaet en Fortrolig. Saa kan dog et Selvmord blive Følgen. Digterisk vilde Katastrophen (poetice antaget, at Personen f. Ex. var Konge eller Keiser) ogsaa kunne være at danne saaledes, at han lod den Fortrolige slaae ihjel. Man kunde tænke sig en saadan dæmonisk Tyran, der følte Trang til at tale med et Menneske om sin Qval, og saa successive forbrugte en Slump Mennesker; thi at blive hans Fortrolige var den visse Død: saasnart Tyrannen havde udtalt sig for ham, blev han ihjelslaaet. — Det vilde være en Opgave for en Digter, at fremstille denne qvalfulde Selvmodsigelse i en Dæmonisk, ikke at kunne undvære en Fortrolig, og ikke at kunne have en Fortrolig, løst paa denne Maade.

### β) Den Fortvivlelse, fortvivlet at ville være sig selv, Trods.

Som der blev viist, at man kunde kalde α Qvindelighedens Fortvivlelse, saaledes kan man kalde denne Fortvivlelse Mandlighedens. Den er derfor ogsaa i Forhold til den fore-

gaaende: Fortvivlelse seet under Bestemmelsen Aand. Men saaledes er just ogsaa Mandlighed væsentlig hørende under Bestemmelsen Aand, medens Qvindelighed er en lavere Synthese.

Den under α, 2 beskrevne Fortvivlelse var over sin Svaghed, den Fortvivlede vil ikke være sig selv. Men gaaes der dialektisk eet eneste Skridt videre, kommer den saaledes Fortvivlede til Bevidsthed om, hvorfor han ikke vil være sig selv, saa slaaer det om, saa er Trodsen der, thi saa er det just fordi han fortvivlet vil være sig selv.

Først kommer Fortvivlelse over det Jordiske eller noget Jordisk, saa Fortvivlelse om det Evige over sig selv. Saa kommer Trodsen, der egentlig er Fortvivlelse ved Hjælp af det Evige, den fortvivlede Misbrug af det Evige, der er i Selvet, til fortvivlet at ville være sig selv. Men just fordi den er Fortvivlelse ved Hjælp af det Evige, ligger den i en vis Forstand det Sande meget nær; og just fordi den ligger det Sande meget nær, er den uendelig langt borte. Den Fortvivlelse, der er Gjennemgangen til Troen, er ogsaa ved Hjælp af det Evige; ved Hjælp af det Evige har Selvet Mod til at tabe sig selv for at vinde sig selv; her derimod vil det ikke begynde med at tabe sig selv, men vil være sig selv.

I denne Form af Fortvivlelse er nu Stigen i Bevidsthed om Selvet, altsaa større Bevidsthed om hvad Fortvivlelse er, og om, at Ens Tilstand er Fortvivlelse; her er Fortvivlelsen sig bevidst som en Gjerning, den kommer ikke fra det Udvortes som en Liden under Udvortesheden Tryk, den kommer directe fra Selvet. Og saaledes er dog Trods, i Forhold til Fortvivlelse over sin Svaghed, en ny Qvalification.

For fortvivlet at ville være sig selv, maa der være Bevidsthed om et uendeligt Selv. Dette uendelige Selv er imidlertid egentligen kun den abstrakteste Form, den abstrakteste Mulighed af Selvet. Og det er dette Selv han fortvivlet vil være, løsrivende Selvet fra ethvert Forhold til en Magt, der har sat det, eller løsrivende det fra Forestillingen om, at der er en saadan Magt til. Ved Hjælp af denne uendelige Form vil

Selvet fortvivlet raade over sig selv, eller skabe sig selv, gjøre sit Selv til det Selv, han vil være, bestemme hvad han i sit concrete Selv vil have med og hvad ikke. Hans concrete Selv eller hans Concretion har jo Nødvendighed og Grændse, er dette ganske Bestemte, med disse Evner, Anlæg, o. s. v., i denne Forholdenes Concretion o. s. v. Men ved Hjælp af den uendelige Form, det negative Selv, vil han først paatage sig at danne dette Hele om, for saa at faae et Selv ud deraf som han vil, frembragt ved Hjælp af det negative Selvs uendelige Form — og saa vil han være sig selv. Det vil sige, han vil begynde lidt tidligere end andre Mennesker, ikke ved og med Begyndelsen, men „i Begyndelsen"; han vil ikke iføre sig sit Selv, ikke i det ham givne Selv see sin Opgave, han vil ved Hjælp af at være den uendelige Form selv construere det.

Vilde man have et fælles Navn for denne Fortvivlelse, kunde man kalde den Stoicisme, dog saaledes, at man ikke blot tænkte paa hiin Sect. Og for nærmere at belyse denne Art Fortvivlelse gjør man bedst Forskjel mellem et handlende Selv og et lidende Selv, og viser, hvorledes Selvet, naar det er Handlende, forholder sig til sig selv, og hvorledes Selvet, naar det er Lidende, i at lide forholder sig til sig selv, at Formelen bestandig er: fortvivlet at ville være sig selv.

Er det fortvivlede Selv en Handlende, forholder det sig egentlig bestandig blot experimenterende til sig selv, i hvad det saa end foretager, hvor stort, hvor forbausende, med hvor megen Udholdenhed. Det erkjender ingen Magt over sig, derfor mangler det i sidste Grund Alvor, og kan kun fremkogle et Skin af Alvor, naar det selv skjenker sine Experimenter sin allerhøieste Opmærksomhed. Dette er nu en tilløiet Alvor: som den Ild Prometheus stjal fra Guderne — saaledes er dette at stjæle fra Gud den Tanke, som er Alvoren, at Gud seer paa En, istedetfor hvilket det fortvivlede Selv nøies med at see paa sig selv, hvilket nu skal skjenke hans Foretagender den uendelige Interesse og Betydning, medens dog juist dette gjør dem til Experimenter. Thi om endog dette Selv ikke gaaer

saavidt i Fortvivlelse, at det bliver en experimenteret Gud: intet afledet Selv kan dog ved at see paa sig selv give sig selv mere end det selv er; det bliver dog Selvet først og sidst, i Selvfordoblelsen bliver det dog til hverken Mere eller Mindre end Selvet. Forsaavidt arbeider Selvet, i sin fortvivlede Stræben for at ville være sig selv, sig ind i lige det Modsatte, det bliver egentligen intet Selv. Der er i den hele Dialektik, indenfor hvilken det handler, intet Fast; hvad Selvet er, staaer i intet Øieblik fast, det er, evig fast. Den negative Form af Selvet udøver ligesaa meget den løsende, som den bindende Magt; det kan ganske vilkaarligt hvert Øieblik begynde forfra, og hvor længe end een Tanke forfulgtes, den hele Handling er indenfor en Hypothese. Det er saa langt fra at det lykkes Selvet mere og mere at blive sig selv, at det blot mere og mere bliver aabenbart, at det er et hypothetisk Selv. Selvet er sin egen Herre, absolut, som det hedder, sin egen Herre, og just dette er Fortvivlelsen, men ogsaa hvad det anseer for sin Lyst, sin Nydelse. Dog forvisser man sig ved et nærmere Eftersyn let om, at denne absolute Hersker er en Konge uden Land, han regjerer egentligen over Intet; hans Tilstand, hans Herredom underligger den Dialektik, at i ethvert Øieblik Oprøret er Legitimitet. Dette beroer nemlig til syvende og sidst vilkaarligt paa Selvet selv.

Det fortvivlede Selv bygger altsaa bestandigt kun Luftcasteller, og fægter bestandigt blot i Luften. Det seer brillant ud med alle disse experimenterede Dyder; de fortrylle et Øieblik som en østerlandsk Digtning; en saadan Selvbeherskelse, en saadan Urokkelighed, en saadan Ataraxi o. s. v., grændser næsten til det Fabelagtige. Ja, det gjør den rigtignok; og til Grund for det Hele ligger ogsaa Intet. Selvet vil fortvivlet nyde hele Tilfredsstillelsen af at gjøre sig til sig selv, at udvikle sig selv, at være sig selv, det vil have Æren af dette digteriske, mesterlige Anlæg, hvorledes det har forstaaet sig selv. Og dog er det i sidste Grund en Gaade hvad det forstaaer ved sig selv; lige i det Øieblik, hvor det synes at det er allernær-

mest ved at have Bygningen færdig, kan det vilkaarligt løse det Hele op i Intet.

Er det fortvivlende Selv en Lidende, er Fortvivlelsen dog: fortvivlet at ville være sig selv. Maaskee stoder et saadant experimenterende Selv, der fortvivlet vil være sig selv, idet det foreløbigt orienterer sig i sit concrete Selv, paa en eller anden Vanskelighed, Noget hvad den Christne vilde kalde et Kors, en Grund-Skade, denne være nu en hvilken. Det negative Selv, den uendelige Form af Selvet, vil maaskee først kaste dette reent bort, lade som var det ikke til, ikke vide af det at sige. Men det lykkes ikke, saavidt strækker dets Færdighed i at experimentere ikke, end ikke dets Færdighed i at abstrahere strækker saavidt; promethisk føler det uendelige, negative Selv sig naglet til denne Servitut. Det er altsaa her et lidende Selv. Hvorledes viser nu sig Fortvivlelsen der er, fortvivlet at ville være sig selv?

See, der er i det Foregaaende fremstillet den Form af Fortvivlelse: at fortvivle over det Jordiske eller noget Jordisk saaledes forstaaet, at dette i Grunden er, ogsaa viser sig at være, at fortvivle om det Evige, ɔ: ikke at ville lade sig trøste af og helbrede ved det Evige, at anslaae det Jordiske saa høit, at det Evige ingen Trøst kan være. Men det er ogsaa en Form af Fortvivlelse, det ikke at ville haabe paa Muligheden af, at en jordisk Nød, et timeligt Kors kan hæves. Det vil nu denne Fortvivlelse, der fortvivlet vil være sig selv, ikke. Har han forvisset sig om, at denne Pæl i Kjødet (hvad enten det nu virkelig er saa, eller hans Lidenskab gjør at det er ham saa) nager saa dybt, at han ikke kan abstrahere fra den*), saa vil han evigt

*) Man vil forøvrigt, for dog at minde derom, her, just fra dette Synspunkt, see, at Meget af Det, som i Verden pyntes ud under Navn af Resignation, er en Art Fortvivlelse, den, fortvivlet at ville være sit abstrakte Selv, fortvivlet at ville have nok i det Evige, og dermed at kunne trodse eller ignorere Lidelsen i det Jordiske og Timelige. Resignationens Dialektik er egentlig den: at ville være sit evige Selv, og saa i Henseende til noget Vist, hvori Selvet lider, ikke at ville være sig selv, trøstende sig ved, at det dog maa falde bort i

ligesom overtage den. Han forarges paa saa den, eller rettere, han tager af den Anledning til at forarges paa hele Tilværelsen; han vil saa tiltrods være sig selv, ikke tiltrods for den være sig selv uden den (det er jo at abstrahere fra den, og det kan han ikke, eller det er Bevægelsen i Retning af Resignationen), nei han vil tiltrods for eller paa Trods mod hele Tilværelsen være sig selv med den, tage den med, næsten trodsende paa sin Qval. Thi haabe paa Mulighed af Hjælp, især da i Kraft af det Absurde, at for Gud er Alt muligt, nei, det vil han ikke. Og søge Hjælp hos nogen Anden, nei, det vil han for Alt i Verden ikke, han vil hellere, om saa skulde være, med alle Helvedes Qvaler være sig selv end søge Hjælp.

Og sandeligen det er dog just ikke saa ganske sandt, Det der tales om, „at det da følger af sig selv at en Lidende saa gjerne vil hjælpes, naar blot Nogen kan hjælpe ham" — det er langtfra saa, om det Modsatte end ikke altid er saa fortvivlet som her. Sagen er denne. En Lidende har gjerne een eller flere Maader, paa hvilke han kunde ønske at hjælpes. Bliver han saaledes hjulpen, ja saa vil han gjerne hjælpes. Men naar det i dybere Forstand bliver Alvor med at skulle hjælpes, især da af en Høiere, eller den Høieste — dette Ydmygende at maatte tage mod Hjælpen ubetinget paa enhver Maade, at blive som et Intet i „Hjælperens" Haand, for hvem Alt er muligt, eller blot det at maatte bøie sig for et andet Menneske, saalænge man søger Hjælpen at maatte opgive at være sig selv: o, der er vistnok megen, endog langvarig og qvalfuld Lidelse, i hvilken dog ikke Selvet ømmer sig saaledes, og som det derfor i Grunden foretrækker med Bibehold af at være sig selv.

Evigheden, og derfor menende sig berettiget til ikke at overtage det i Timeligheden, Selvet vil, skjøndt lidende derunder, dog ikke gjøre det den Indrømmelse, at det hører med til Selvet, det er, dog ikke troende ydmyge sig derunder. Resignation betragtet som Fortvivlelse er saaledes væsentlig forskjellig fra: fortvivlet ikke at ville være sig selv, thi den vil fortvivlet være sig selv, dog med Undtagelse af et Enkelt, i Henseende til hvilket den fortvivlet ikke vil være sig selv.

Men jo mere Bevidsthed der er i en saadan Lidende, som fortvivlet vil være sig selv, desto mere potentserer Fortvivlelsen sig ogsaa, og bliver det Dæmoniske. Dets Oprindelse er gjerne denne. Et Selv, der fortvivlet vil være sig selv, ømmer sig i en eller anden Piinagtighed, der nu engang ikke lader sig borttage eller adskille fra hans concrete Selv. Just paa denne Qval kaster han saa hele sin Lidenskab, der tilsidst bliver en dæmonisk Rasen. Om det nu var saa, om Gud i Himlene og alle Engle tilbøde ham at hjælpe ham af dermed, nei, nu vil han ikke, nu er det for sildigt, han havde engang gjerne givet Alt for at blive denne Qval qvit, man lod ham vente, nu er det bagefter, nu vil han hellere rase mod Alt, være den af hele Verden, af Tilværelsen Forurettede, hvem det just er af Vigtighed at passe paa at han har sin Qval ved Haanden, at Ingen tager den fra ham — thi saa kan han jo ikke bevise og overbevise sig selv, at han har Ret. Dette sætter sig tilsidst saadan fast i Hovedet paa ham, at han af en ganske egen Grund er bange for Evigheden, at den nemlig skal skille ham af med hans, dæmonisk forstaaede, uendelige Fortrin for andre Mennesker, hans, dæmonisk forstaaet, Berettigelse til at være den han er. — Sig selv vil han være; han begyndte med den uendelige Abstraktion af Selvet, og nu er han tilsidst blevet saa concret, at det vilde være en Umulighed i den Forstand at blive evig, og dog vil han fortvivlet være sig selv. O, dæmoniske Afsindighed, han raser allermeest ved Tanken om, at Evigheden kunde faae isinde at tage hans Elendighed fra ham.

Denne Art Fortvivlelse sees sjeldent i Verden, saadanne Skikkelser forekomme egentligen kun hos Digterne, de virkelige at sige, der altid laane deres Skabninger den „dæmoniske" Idealitet, dette Ord taget i reen græsk Forstand. Imidlertid forekommer en saadan Fortvivlelse dog ogsaa i Virkeligheden. Hvilken er saa den tilsvarende Udvorteshed? Ja, der er ingen „tilsvarende", som da en tilsvarende Udvorteshed, tilsvarende til Indesluttethed er en Selvmodsigelse; thi er den tilsvarende er den jo aabenbarende. Men Udvortesheden er her det aldeles

Ligegyldige, her hvor Indesluttetheden, eller hvad man kunde kalde en Inderlighed der er gaaet i Baglaas, er saa overveiende Det, der maa paaagtes. De laveste Former af Fortvivlelse, hvor der egentligen ingen Inderlighed var, og hvor der i ethvert Tilfælde Intet var at sige om den, de laveste Former af Fortvivlelse maatte man fremstille ved at beskrive eller ved at tale Noget om saadanne Fortvivledes Udvorteshed. Men jo mere aandelig Fortvivlelsen bliver, jo mere Inderligheden bliver en egen Verden for sig i Indesluttetheden, desto ligegyldigere er det med det Udvortes, hvorunder Fortvivlelsen skjuler sig. Men netop jo mere aandelig Fortvivlelsen bliver, desto mere er den selv opmærksom paa med dæmonisk Klogt at holde Fortvivlelsen indesluttet i Indesluttetheden, og desto mere opmærksom derfor paa at sætte det Udvortes i Indifferents, gjøre det saa ubetydeligt og ligegyldigt som muligt. Som i Overtroens Fortælling Trolden forsvinder gjennem en Rift, hvilken Ingen kan see, saaledes er det Fortvivlelsen, netop jo mere aandelig den er, desto mere magtpaaliggende at boe i en Udvorteshed, bag hvilken ordentligviis Ingen vilde falde paa at søge den. Denne Skjulthed er just noget Aandeligt, og et af Betryggelses-Midlerne for at sikkre sig at have ligesom bag Virkeligheden et Indelukke, en Verden udelukkende for sig selv, en Verden, hvor det fortvivlede Selv rastløs og tantalisk er beskjæftiget med at ville være sig selv.

Vi begyndte (α 1) med den laveste Form af Fortvivlelse, som fortvivlet ikke vil være sig selv. Den dæmoniske Fortvivlelse er den meest potentserede af den Fortvivlelse, der fortvivlet vil være sig selv. Denne Fortvivlelse vil end ikke i stoisk Forgabelse i sig selv og Selvforgudelse være sig selv, vil ikke som den, vistnok løgnagtigt, men dog i en vis Forstand efter sin Fuldkommenhed være sig selv; nei, den vil i Had til Tilværelsen være sig selv, være sig selv efter sin Elendighed; den vil end ikke i Trods eller trodsigt, men paa Trods være sig selv; den vil end ikke i Trods rive sit Selv løs fra den Magt, der satte

det, den vil paa Trods paanøde sig den, paatrodse sig den, vil af Malice holde sig til den — og det forstaaer sig, en ondskabsfuld Indvending maa jo ogsaa for Alt passe paa at holde sig til Det, hvorimod den er Indvendingen. Den mener, oprørende sig mod hele Tilværelsen, at have faaet et Beviis mod denne, mod dennes Godhed. Dette Beviis mener den Fortvivlede sig selv at være, og det er det han vil være, derfor vil han være sig selv, sig selv i sin Qval, for med denne Qval at protestere hele Tilværelsen. Medens den svagt Fortvivlende Intet vil høre om, hvad Trøst Evigheden har for ham, saa vil en saadan Fortvivlet heller Intet høre derom, men af en anden Grund: just denne Trøst vilde jo være hans Undergang — som Indvending mod hele Tilværelsen. Det er, for at beskrive det billedligt, som hvis der for en Forfatter indløb en Skrivfeil, og denne blev sig bevidst som saadan — maaskee var det dog egentligen ingen Feil, men i en langt høiere Forstand et væsentligt Medhenhørende i hele Fremstillingen — det er som hvis nu denne Skrivfeil vilde gjøre Oprør mod Forfatteren, af Had til ham formene ham at rette, og i vanvittig Trods sige til ham: nei, jeg vil ikke udslettes, jeg vil staae som et Vidne mod Dig, et Vidne om, at Du er en maadelig Forfatter.

# Andet Afsnit.

## Fortvivlelse er Synden.

## A.

# Fortvivlelse er Synden.

Synd er: for Gud, eller med Forestillingen om Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv. Synd er saaledes den potentserede Svaghed eller den potentserede Trods: Synd er Potentsationen af Fortvivlelse. Det hvorpaa Eftertrykket ligger, er: for Gud, eller at Guds-Forestillingen er med; det, der dialektisk, ethisk, religieust gjør Synd til hvad Juristerne kalde „qvalificeret" Fortvivlelse, er Guds-Forestillingen.

Skjøndt der i dette Afsnit, mindst da i A, ikke er Plads til eller Sted for psychologisk Skildring, maa dog her som det meest dialektiske Confinium mellem Fortvivlelse og Synd anføres, hvad man kunde kalde en Digter-Existents i Retning af det Religieuse, en Existents, der har noget tilfælles med Resignationens Fortvivlelse, kun at Guds-Forestillingen er med. En saadan Digter-Existents vil, hvad der sees af Kategoriernes Conjunktion og Stilling, være den eminenteste Digter-Existents. Christelig betragtet er (trods al Æsthetik) enhver Digter-Existents Synd, den Synd: at digte istedetfor at være, at forholde sig til det Gode og Sande gjennem Phantasi istedetfor at være det, det er, existentielt stræbe at være det. Den Digter-Existents, om hvilken vi her tale, er deri forskjellig fra Fortvivlelse, at den har Guds-Forestillingen med sig, eller er for Gud; men den er uhyre dialektisk, og som et uigjennemtrængeligt dialek-

tisk Virvar over, om hvorvidt den dunkelt er sig bevidst at være Synd. En saadan Digter kan have meget dyb religieus Trang, og Forestillingen om Gud er medoptaget i hans Fortvivlelse. Han elsker Gud over Alt, Gud som er ham hans eneste Trøst i hans hemmelige Qval, og dog elsker han Qvalen, den vil han ikke slippe. Han vil saa gjerne være sig selv for Gud, dog ikke i Henseende til det faste Punkt, hvori Selvet lider, der vil han fortvivlet ikke være sig selv; han haaber paa at Evigheden vil tage det bort, og her i Timeligheden kan han, hvormeget han end lider derunder, ikke beslutte sig til at overtage det, ikke troende ydmyge sig derunder. Og dog vedbliver han at forholde sig til Gud, og dette er hans eneste Salighed; det vilde være ham den største Rædsel at skulle undvære Gud, „det vilde være til at fortvivle over"; og dog tillader han sig egentligen, men maaskee ubevidst, at digte Gud en lille Smule anderledes end Gud er, lidt mere a la en kjerlig Fader, som altformeget føier Barnets – eneste Ønske. Som En der blev ulykkelig i Elskov, og derved blev Digter, livsaligt priser Elskovens Lykke: saaledes bliver han Religieusitetens Digter. Han blev ulykkelig i Religieusitet, han forstaaer dunkelt, at det der fordres af ham er at slippe denne Qval, ɔ: troende at ydmyge sig under den og overtage den som hørende med til Selvet — thi han vil holde den ude fra sig og just derved holder han den fast, skjøndt han rigtignok (hvad der, som hvert Ord af en Fortvivlet, er bagvendt rigtigt og altsaa at forstaae omvendt) mener, at dette skal betyde, at skille sig af med den, saa godt som muligt, at slippe den, saa godt som det er et Menneske muligt. Men troende at overtage den, det kan han ikke, det er, det vil han i sidste Forstand ikke, eller, her ender hans Selv i Dunkelhed. Men som hiin Digters Beskrivelse af Elskov, saaledes har denne Digters Beskrivelse af det Religieuse en Fortryllelse, et lyrisk Sving, som ingen Ægtemands og ingen Velærværdigheds. Det er heller ikke usandt hvad han siger, ingenlunde, hans Fremstilling er just hans lykkeligere, hans bedre Jeg. Han er i Forhold til det Religieuse en ulykkelig Elsker, ɔ: han er ikke i streng Forstand en Troende; han

har kun det Første af Troen: Fortvivlelsen, og i den en brændende Længsel efter det Religieuse. Hans Kollision er egentligen denne: er han den Kaldede, er Pælen i Kjødet Udtrykket for, at han skal bruges til det Overordentlige, er det for Gud ganske i sin Orden med det Overordentlige, han er blevet? eller er Pælen i Kjødet Det, han skal ydmyge sig under, for at naae det almene Menneskelige? — Dog nok herom, jeg kan med Sandhedens Eftertryk sige: til hvem taler jeg? Saadanne psychologiske Undersøgelser i $n^{te}$ Potents, hvo bryder sig om Sligt; de Nürnberger-Billeder, som Præsten maler, kan man bedre forstaae, de ligne Alle og Enhver, skuffende, Folk som de ere fleest, og, aandeligt forstaaet, Ingenting.

## Første Kapitel.

### Gradationerne i Bevidstheden om Selvet. (Bestemmelsen: for Gud.)

I det foregaaende Afsnit er der stadigt eftervist en Gradation i Bevidsthed om Selvet; først kom Uvidenhed om at have et evigt Selv (C. B. a.), saa en Viden om at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt (C. B. b.), og herindenfor ($\alpha$. 1. 2. $\beta$) blev igjen eftervist Gradationer. Denne hele Betragtning maa nu dialektisk vendes paa en ny Maade. Sagen er denne. Den Gradation i Bevidstheden om Selvet, vi hidtil have beskjæftiget os med, er indenfor Bestemmelsen: det menneskelige Selv, eller det Selv, hvis Maalestok er Mennesket. Men en ny Qvalitet og Qvalification faaer dette Selv derved, at det er Selvet lige over for Gud. Dette Selv er ikke mere det blot menneskelige Selv, men er, hvad jeg, haabende ikke at blive misforstaaet, vilde kalde det theologiske Selv, Selvet lige over for Gud. Og hvilken uendelig Realitet faaer Selvet ikke ved at være sig bevidst at være til for Gud, ved at blive et menneskeligt Selv, hvis Maalestok er Gud! En Rogter, der (hvis dette var

muligt) er Selv lige over for Kjøer, er et meget lavt Selv; en Herſker, der er Selv lige over for Trælle, ligeledes, og egentligen intet Selv — thi i begge Tilfælde mangler der Maaleſtok. Barnet, der hidtil blot har havt Forældrenes Maaleſtok, bliver Selv ved ſom Mand at faae Staten til Maaleſtok; men hvilken uendelig Accent falder der paa Selvet ved at faae Gud til Maaleſtok! Maaleſtokken for Selvet er altid: hvad Det er, lige over for hvilket det er Selv, men Dette er jo igjen Definitionen paa hvad „Maaleſtok" er. Som man kun kan addere eensartede Størrelſer, ſaaledes er enhver Ting qvalitativt Det, hvormed den maales; og Det, der qvalitativt er dens Maaleſtok, er ethiſk dens Maal; og Maaleſtokken og Maalet er qvalitativt Det, Noget er, med Undtagelſe da af Forholdet i Frihedens Verden, hvor imidlertid En ved ikke qvalitativt at være Det, ſom er hans Maal og hans Maaleſtok, ſelv maa have forſkyldt denne Disqvalification, ſaa Maalet og Maaleſtokken dog — dømmende bliver den ſamme, gjør det aabenbart, hvad det er han ikke er, Det nemlig, ſom er hans Maal og Maaleſtok.

Det var en meget rigtig Tanke, til hvilken ſaa ofte en ældre Dogmatik recurrerede, medens en ſenere Dogmatik ſaa ofte opholdt ſig over den, fordi den manglede Forſtand derpaa og Sands derfor — det var en meget rigtig Tanke, om der end ſtundom gjordes forkeert Anvendelſe af den: at Det, der gjorde Synden til det Frygtelige var, at den var for Gud. Deraf beviſte man ſaa Helvedesſtraffenes Evighed. Senere blev man klogtig, og ſagde: Synd er Synd; Synden er ikke ſtørre, fordi den er mod Gud eller for Gud. Beſynderligt! ſelv Juriſterne tale om qvalificerede Forbrydelſer, ſelv Juriſterne gjøre Forſkjel, om en Forbrydelſe f. Ex. er udøvet mod en Embedsmand, eller mod en Privatmand, gjøre Forſkjel i Straf for et Fadermord og et almindeligt Mord.

Nei, deri havde den ældre Dogmatik Ret, at det at Synden var mod Gud, uendelig potentſerede den. Feilen laae i, at man betragtede Gud ſom noget Udvortes, og i, at det var, ſom om man antog, at der kun ſtundom ſyndedes mod Gud.

Men Gud er ikke noget Udvortes i den Forstand som en Politibetjent. Det der maa sees paa, er, at Selvet har Forestillingen om Gud, og at det saa dog ikke vil som han vil, saa dog er ulydigt. Ei heller er det kun stundom der syndes for Gud; thi enhver Synd er for Gud, eller rettere, Det, der egentligen gjør den menneskelige Skyld til Synd, er, at den Skyldige havde Bevidstheden om at være til for Gud.

Fortvivlelsen potentseres i Forhold til Bevidsthed om Selvet; men Selvet potentseres i Forhold til Maalestokken for Selvet, og uendeligt naar Gud er Maalestokken. Jo mere Guds-Forestilling, jo mere Selv; jo mere Selv, jo mere Guds-Forestilling. Først naar et Selv, som dette bestemte enkelte, er sig bevidst at være til for Gud, først da er det det uendelige Selv; og dette Selv synder saa for Gud. Hedenskabets Selviskhed er derfor, trods Alt hvad der kan siges om den, dog ikke nær saa qvalificeret som Christenhedens, forsaavidt ogsaa her er Selviskhed; thi Hedningen havde ikke sit Selv lige over for Gud. Hedningen og det naturlige Menneske har det blot menneskelige Selv som Maalestok. Man kan derfor vel have Ret i fra et høiere Synspunkt at see Hedenskabet liggende i Synd, men Hedenskabets Synd var egentlig den fortvivlede Uvidenhed om Gud, om at være til for Gud; den er: „at være uden Gud i Verden." Fra en anden Side er det derfor sandt, at Hedningen ikke i strengeste Forstand syndede, thi han syndede ikke for Gud; og al Synd er for Gud. Det er fremdeles ogsaa i een Forstand ganske vist, at mange Gange er en Hedning hjulpet til at slippe saadan upaaklageligt gjennem Verden, just fordi hans pelagiansk-letsindige Forestilling frelste ham; men saa er hans Synd en anden: denne pelagiansk-letsindige Opfattelse. Derimod er det paa den anden Side ogsaa ganske vist, at mangen Gang er et Menneske, just ved at være strengt opdraget i Christendom, i en vis Forstand styrtet i Synd, fordi den hele christelige Anskuelse var ham for alvorlig, især i en tidligere Tid af hans Liv; men saa er dog i en anden Forstand dette igjen noget til Hjælp for ham, denne dybere Forestilling om, hvad Synd er.

Synd er: for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller for Gud fortvivlet at ville være sig selv. Men er denne Definition, om den end i andre Henseender dog maaskee indrømmes at have sine Fortrin (og deriblandt det vigtigste af alle at være den eneste skriftmæssige; thi Skriften definerer altid Synd som Ulydighed), er den ikke for aandelig? Dertil maa først og fremmest svares: en Definition af Synd kan aldrig være for aandelig (naar den da ikke bliver saa aandelig, at den afskaffer Synd); thi Synd er just en Bestemmelse af Aand. Og dernæst: hvorfor skulde den da være for aandelig? Fordi den ikke taler om Mord, Tyveri, Utugt o. D.? Men taler den da ikke derom? Er det ikke ogsaa en Selvraadighed mod Gud, en Ulydighed, der trodser hans Bud? Men derimod, naar man i at tale om Synd kun taler om saadanne Synder, glemmes saa let, at alt Sligt saadan til en vis Grad, menneskelig talt, kan være i sin Orden, og dog det hele Liv Synd, den bekjendte Art Synd: de glimrende Laster, Selvraadighed, der enten aandløst eller frækt forbliver eller vil være uvidende om, i hvilken uendelig langt dybere Forstand et menneskeligt Selv er Gud forpligtet i Lydighed betræffende hver dets lønligste Ønske og Tanke, betræffende Lydhørethed til at opfatte og Villighed til at følge hvert det mindste Guds Vink om, hvad hans Villie er med dette Selv. Kjødets Synder er det lavere Selvs Selvraadighed; men hvor ofte uddrives ikke een Djævel ved Djævelens Hjælp, og det Sidste bliver værre end det Første. Thi saaledes gaaer det jo just til i Verden: først synder et Menneske af Skrøbelighed og Svaghed; og saa — ja saa maaskee lærer han at flye til Gud, og hjælpes til Troen, der frelser fra al Synd; men derom tale vi nu ikke her — saa fortvivler han over sin Svaghed, og bliver enten en Pharisæer, som fortvivlet driver det til en vis legal Retfærdighed, eller han fortvivlet styrter sig i Synden igjen.

Definitionen omfatter derfor vistnok enhver tænkelig og enhver virkelig Form af Synd; den udhæver dog vistnok rigtigt det Afgjørende, at Synd er Fortvivlelse (thi Synd er ikke Kjød

og Blods Vildhed, men er Aandens Samtykke deri), og er: for Gud. Som Definition er den Bogstavregning; det vilde i dette lille Skrift være paa urette Sted og desuden et Forsøg, som maatte mislykkes, hvis jeg vilde begynde paa at beskrive de enkelte Synder. Hovedsagen er her blot, at Definitionen som et Net omfatter alle Former. Og det gjør den, hvilket ogsaa kan sees, naar man gjør Prøve paa den ved at stille Modsætningen, Definitionen paa: Tro, efter hvilken jeg i hele dette Skrift styrer som efter det sikkre Sømærke. Tro er: at Selvet i at være sig selv og i at ville være sig selv gjennemsigtigt grunder i Gud.

Men dette er ofte nok blevet overseet, at Modsætningen til Synd ingenlunde er Dyd. Dette er en tildeels hedensk Betragtning, som nøies med en blot menneskelig Maalestok, som netop ikke veed, hvad Synd er, at al Synd er for Gud. Nei, Modsætningen til Synd er Tro, som det derfor hedder Rom. 14, 23: Alt hvad der ikke er af Tro er Synd. Og dette er en af de for hele Christendommen meest afgjørende Bestemmelser, at Modsætningen til Synd ikke er Dyd, men Tro.

## Tillæg.

### At Definitionen paa Synd har Forargelsens Mulighed i sig; en almindelig Bemærkning om Forargelse.

Modsætningen: Synd — Tro er den christelige, der, christelig, omdanner alle ethiske Begrebsbestemmelser, giver dem eet Udtræk mere. Til Grund for Modsætningen ligger det afgjørende Christelige: for Gud, hvilken Bestemmelse igjen har det Christeliges afgjørende Criterium: det Absurde, Paradoxet, Forargelsens Mulighed. Og at dette paavises ved enhver Bestemmelse af det Christelige, er af yderste Vigtighed, da Forargelsen er det Christeliges Værge mod al Speculation. Hvor er da her Forargelsens Mulighed? Den er, at et Menneske skulde have den Realitet: som enkelt Menneske at være til lige over for Gud, og altsaa igjen, hvad deraf følger, at Men-

neskets Synd skulde beskjæftige Gud. Dette om det enkelte Menneske — for Gud faaer Speculationen aldrig i sit Hoved; den universaliserer blot de enkelte Mennesker phantastisk i Slægten. Just derfor var det ogsaa, at en vantro Christendom udfandt, at Synd er Synd, om den er lige over for Gud eller ikke, gjør jo hverken fra eller til. Det vil sige, man vilde have Bestemmelsen: for Gud bort, og dertil opfandt man en høiere Viisdom, der dog, besynderligt nok, hverken var mere eller mindre end, hvad den høiere Viisdom rigtignok oftest er, det gamle Hedenskab.

Der er nu saa ofte talet om, at man forargedes paa Christendommen, fordi den er saa mørk og dunkel, forargedes paa den, fordi den er saa streng o. s. v.; det bliver dog nok rigtigst engang at oplyse, at det hvorfor Mennesket egentligen forarges paa Christendommen er, fordi den er for høi, fordi dens Maal ikke er Menneskets Maal, fordi den vil gjøre Mennesket til noget saa Overordentligt, at han ikke kan faae det i sit Hoved. Dette vil ogsaa en ganske simpel psychologisk Udvikling af, hvad Forargelse er, opklare, og tillige vise, hvor uendelig taabelig man har baaret sig ad med at forsvare Christendommen, saa man tog Forargelsen bort; hvor dumt eller frækt man har ignoreret Christi egen Anviisning, der ofte og saa bekymret advarer mod Forargelsen, det er, selv paapeger, at dens Mulighed er der, og skal være der; thi skal den ikke være der, er den ikke et evig væsentlig Medhenhørende til det Christelige, saa er det jo menneskelig Nonsens af Christus: istedetfor at tage den bort, at gaae bekymret og advare mod den.

Dersom jeg tænkte mig en fattig Dagleier og den mægtigste Keiser, der nogensinde har levet, og denne den mægtigste Keiser pludselig fik det Indfald at sende Bud efter Dagleieren, der da aldrig havde drømt om, og „i hvis Hjerte det aldrig var opkommet,“ at Keiseren vidste, han var til, der da vilde prise sig ubeskrivelig lykkelig blot ved engang at faae Lov til at see Keiseren, hvad han i saa Fald vilde fortælle Børn og Børnebørn som den vigtigste Begivenhed i sit Liv — dersom Keiseren

sendte Bud efter ham og lod ham vide, at han vilde have ham til Svigersøn: hvad saa? Saa vilde Dagleieren paa menneskelig Viis blive noget eller meget forlegen, flau og generet derved, det vilde (og dette er det Menneskelige), menneskeligt, forekomme ham som noget høist besynderligt, affindigt Noget, hvorom han da mindst af Alt turde tale til noget andet Menneske, da han selv allerede i sit stille Sind ikke var langt fra den Forklaring, som Nabo og Gjenbo snarest muligt vilde faae yderst travlt med: at Keiseren vilde gjøre Nar af ham, saa Dagleieren vilde blive til Latter for hele Byen, han aftegnet i Bladet, Historien om hans Formæling med Keiserens Datter solgt af Visekjerlingerne. Dog det med at blive Keiserens Svigersøn, det maatte da vel snart vorde en udvortes Virkelighed, saa Dagleieren paa sandselig Maade kunde forvisse sig om, hvorvidt det var Keiserens Alvor dermed, eller han blot vilde have det stakkels Menneske til Bedste, gjøre ham ulykkelig for hele hans Levetid, og hjælpe ham til at ende i en Daarekiste; thi det quid nimis er tilstede, som saa uendeligt let kan slaae om til sit Modsatte. En lille Gunstbeviisning, det vilde Dagleieren kunde faae i sit Hoved; det vilde blive forstaaet i Kjøbstaden, af det høistærede dannede Publicum, af alle Visekjerlinger, kort af de 5 Gange 100,000 Mennesker, som boede i hiin Kjøbstad, der rigtignok i Henseende til Folkemængde var endog en meget stor Stad, derimod i Henseende til at have Forstand paa og Sands for det Overordentlige, en meget lille Kjøbstad — men dette, med at blive Svigersøn, ja, det var meget for meget. Og sæt nu, at det ikke var en udvortes Virkelighed, der var Tale om, men om en indvortes, saa altsaa Facticiteten ikke kunde hjælpe Dagleieren til Vished, men Troen selv var den eneste Facticitet, og Alt altsaa overladt til Troen, om han havde ydmygt Mod nok til at turde troe det (thi frækt Mod kan ikke hjælpe til at troe): hvor mange Dagleiere var der saa vel, som havde dette Mod? Men Den, der ikke havde dette Mod, han vilde forarges; det Overordentlige vilde for ham lyde næsten som en Spot over ham. Han vilde saa maaskee ærligt og ligefrem til-

staae: Sligt er mig for høit, jeg kan ikke faae det i mit Hoved, det er, at jeg skal sige det lige ud, mig en Daarskab.

Og nu Christendommen! Christendommen lærer, at dette enkelte Menneske, og saaledes ethvert enkelt Menneske, hvad han saa forresten er, Mand, Kone, Tjenestepige, Minister, Kjøbmand, Barbeer, Studiosus o. s. v., dette enkelte Menneske er til for Gud — dette enkelte Menneske, som maaskee vilde være stolt af een Gang i sit Liv at have talt med Kongen, dette Menneske, som ikke bilder sig lidt ind af, at leve paa en fortrolig Fod med Den og Den, dette Menneske er til for Gud, kan tale med Gud, hvad Øieblik han vil, sikker paa at blive hørt af ham, kort, dette Menneske tilbydes det at leve paa den fortroligste Fod med Gud! Videre, for dette Menneskes, ogsaa for dette Menneskes Skyld kommer Gud til Verden, lader sig føde, lider, døer; og denne lidende Gud, han næsten beder og bønfalder dette Menneske om dog at tage mod Hjælpen, som tilbydes ham! Sandeligen er Noget til at tabe Forstanden over, saa dog vel dette! Hver Den, der ikke har ydmygt Mod til at turde troe det, han forarges. Men hvorfor forarges han? fordi det er ham for høit, fordi han ikke kan faae det i sit Hoved, fordi han ikke kan faae sin Frimodighed lige over for det, og derfor maa have det bort, gjort til Intet, til Galskab og Nonsens, thi det er som skulde det qvæle ham.

Thi hvad er Forargelse? Forargelse er ulykkelig Beundring. Den er derfor i Slægt med Misundelse, men den er en Misundelse, som vender sig mod En selv, i endnu strengere Forstand, værst mod sig selv. Det naturlige Menneskes Snæverhjertethed kan ikke unde sig selv det Overordentlige, som Gud har tiltænkt ham; saa forarges han.

Forargelsens Grad beroer nu paa, hvad Lidenskab i Forhold til Beundring et Menneske har. Mere prosaiske Mennesker uden Phantasi og Lidenskab, som altsaa heller ikke ere ret skikkede til at beundre, de forarges vel ogsaa, men de indskrænke sig til at sige: Sligt kan jeg ikke faae i mit Hoved, jeg lader det staae. Det er Skeptikerne. Men jo mere Lidenskab og Phantasi et

Menneske har, jo nærmere han altsaa i en vis Forstand, i Muligheden nemlig, er ved at kunne blive troende, NB. ved tilbedende at ydmyge sig under det Overordentlige, desto mere lidenskabelig Forargelse, der tilsidst ikke kan nøies med Mindre end at faae dette udryddet, tilintetgjort, traadt i Snavset.

Vil man lære at forstaae sig paa Forargelse, saa studere man den menneskelige Misundelse, et Studium, som jeg giver op uden om, og indbilder mig at have gjort grundigt. Misundelse er skjult Beundring. En Beundrende, der føler, at han ikke kan blive lykkelig ved at give sig hen, han vælger at blive misundelig paa Det, han beundrer. Saa taler han et andet Sprog; i hans Sprog hedder det nu, at Det, som han egentlig beundrer, er Ingenting, noget dumt og flaut og sært og overspændt Noget. Beundring er lykkelig Selvfortabelse, Misundelse ulykkelig Selvhævdelse.

Saaledes ogsaa med Forargelse; thi hvad der i Forholdet mellem Menneske og Menneske er: Beundring — Misundelse, det er i Forholdet mellem Gud og Menneske: Tilbedelse — Forargelse. Summa summarum af al menneskelig Viisdom er dette „gyldne", eller maaskee rigtigere dette pletterede: ne quid nimis, for lidt og for meget fordærver Alt. Dette tages og gives mellem Mand og Mand som Viisdom, honoreres med Beundring; dets Cours fluctuerer aldrig, hele Menneskeheden garanterer dets Værd. Saa lever der engang imellem et Geni, som gaaer en lille Smule ud derover, han erklæres gal — af de Kloge. Men Christendommen gjør et uhyre Kjæmpeskridt ud over dette: ne quid nimis, ind i det Absurde; der begynder Christendommen — og Forargelsen.

Man seer nu, hvor (for at der dog kunde blive noget Overordentligt tilbage) hvor overordentlig dumt det er at forsvare Christendommen, hvor liden Menneskekundskab det forraader, hvorledes det, om end ubevidst, spiller under Dække med Forargelsen, ved at gjøre det Christelige til noget saadant kummerligt Noget, der am Ende skulde reddes ved et Forsvar. Derfor er det vist og sandt, at Den, der først opfandt, i Christen-

heden at forsvare Christendommen, de facto er en Judas No. 2; ogsaa han forraader med et Kys, kun at hans Forræderi er Dumhedens. At forsvare Noget er altid at disrecommendere det. Lad En have et Pakhuus fuldt af Guld, lad ham være villig til at udgive hver en Dukat til de Fattige — men lad ham derhos være dum nok til at begynde dette sit velgjørende Foretagende med et Forsvar, hvori han af tre Grunde beviser det Forsvarlige deri: og det skal ikke være langt fra, at Menneskene næsten finde det tvivlsomt, om han gjør noget Godt. Men nu det Christelige! Ja, Den, der forsvarer det, han har aldrig troet paa det. Troer han, saa er Troens Begeistring — ikke et Forsvar, nei, den er Angrebet, og Seieren; en Troende er en Seierherre.

Saaledes med det Christelige og Forargelsen. Dens Mulighed er da ganske rigtigt tilstede ved den christelige Definition paa Synden. Den er dette: for Gud. En Hedning, det naturlige Menneske er meget villig til at indrømme, at der er Synd til, men dette „for Gud", som dog egentlig gjør Synden til Synd, det er ham meget for meget. Det er (om end paa en anden Maade end den her paaviste) ham at gjøre Meget for Meget af det at være Menneske; lidt mindre, saa er han villig til at gaae ind derpaa — „men for Meget er for Meget".

## Andet Capitel.

### Den socratiske Definition af Synd.

Synd er Uvidenhed. Dette er, som bekjendt, den socratiske Definition, der som alt Socratisk altid er en Instants, der er værd at agte paa. Imidlertid er det gaaet i Forhold til dette Socratiske som i Forhold til saa meget andet Socratisk, man har lært at føle en Trang til at gaae videre. Hvor utallig Mange have ikke følt Trang til at gaae videre end den socratiske Uvidenhed — formodentligen fordi de følte, det var dem en Umulighed at blive staaende ved den; thi hvor mange ere vel

i hver Generation De, som vare i Stand til endog blot een Maaned at udholde, existentielt at udtrykke Uvidenhed om Alt.

Den socratiske Definition vil jeg derfor ingenlunde affærdige med, at man ikke kan blive staaende ved den; men med det Christelige in mente vil jeg benytte den til at faae dette frem i sin Skarphed — just fordi den socratiske Definition er saa ægte græsk; saa her som altid enhver anden Definition, der ikke i strengeste Forstand er streng christelig, det er, enhver Mellem-Definition viser sig i sin Tomhed.

Misligheden ved den socratiske Definition er nu, at den lader det ubestemt, om hvorledes Uvidenheden selv nærmere er at forstaae, dens Oprindelse o. s. v. Dette vil sige, selv om Synd er Uvidenhed (eller hvad Christendommen maaskee snarere vilde kalde Dumhed), hvilket i een Forstand slet ikke lader sig negte: er dette en oprindelig Uvidenhed, er Tilstanden altsaa Dens, der ikke har vidst, og hidtil ikke har kunnet vide Noget om Sandheden; eller er det en frembragt, en senere Uvidenhed? Er den det Sidste, saa maa jo Synden egentligen stikke i noget Andet end i Uvidenheden, den maa stikke i den Virksomhed i Mennesket, ved hvilken han har arbeidet paa at fordunkle sin Erkjendelse. Men ogsaa dette antaget, kommer denne haardnakkede og meget seiglivede Mislighed igjen, idet Spørgsmaalet bliver, om Mennesket da i det Øieblik, han begyndte paa at fordunkle sin Erkjendelse, er sig dette tydelig bevidst. Er han sig det ikke tydeligt bevidst, saa er jo Erkjendelsen allerede noget fordunklet, forend han begyndte derpaa; og Spørgsmaalet kommer blot atter igjen. Antages derimod, at han, da han begyndte at fordunkle Erkjendelsen, er sig dette tydeligt bevidst, saa ligger jo Synden (om den end er Uvidenhed, forsaavidt denne er Resultatet) ikke i Erkjendelsen men i Villien, og det Spørgsmaal, der maatte fremkomme, er om Erkjendelsens og Villiens Forhold til hinanden. Alt Sligt (og her kunde man da vedblive at spørge i mange Dage) indlader den socratiske Definition sig egentlig ikke paa. Socrates var vistnok en Ethiker (hvad Oldtiden jo ubetinget vindicerer ham

Ethikens Opfinder), den første, som han er og bliver den Første i sit Slags; men han begynder med Uvidenheden. Intellectuelt er det Uvidenheden han tenderer til, det Intet at vide. Ethisk forstaaer han ved Uvidenhed noget ganske Andet, og begynder saa med den. Men derimod er, som naturligt, Socrates ingen væsentlig religieus Ethiker, endnu mindre, hvad der er det Christelige, en Dogmatiker. Derfor kommer han egentligen slet ikke ind i den hele Undersøgelse, med hvilken Christendommen begynder, ikke ind i det Prius, i hvilket Synden forudsætter sig selv, og som christeligt forklares i Dogmet om Arvesynden, til hvilket Dogme vi i denne Undersøgelse dog blot komme som til Grændsen.

Socrates kommer derfor egentligen ikke til Bestemmelsen Synd, hvilket vistnok er en Mislighed ved en Definition paa Synd. Hvorledes dette? Er nemlig Synd Uvidenhed, saa er jo Synd egentlig ikke til; thi Synd er jo netop Bevidsthed. Er Synden det at være uvidende om det Rigtige, saa man derfor gjør det Urigtige, saa er Synd ikke til. Er dette Synd, saa antages jo, hvad Socrates ogsaa antog, at det Tilfælde ikke forekommer, at En, vidende det Rette, gjør det Urette, eller vidende, at det er det Urette, gjør dette Urette. Altsaa, er den socratiske Definition rigtig, saa er Synd slet ikke til. Men see, dette, just dette er christelig ganske i sin Orden, i en dybere Forstand ganske rigtigt, i christelig Interesse quod erat demonstrandum. Netop det Begreb, ved hvilket Christendommen meest afgjørende qvalitativt differentierer sig fra Hedenskabet, er: Synden, Læren om Synden; og derfor antager Christendommen ogsaa ganske conseqvent, at hverken Hedenskabet eller det naturlige Menneske veed hvad Synd er, ja, den antager, at der maa en Aabenbaring fra Gud til for at gjøre det aabenbart, hvad Synd er. Ikke er det nemlig saa, som en overfladisk Betragtning antager, at Læren om Forsoningen er den qvalitative Differents mellem Hedenskab og Christendom. Nei, Begyndelsen maa gjøres langt dybere, med Synden, med Læren om Synden, som Christendommen ogsaa gjør. Hvilken farlig

Indvending derfor mod Christendommen, hvis Hedenskabet havde en Definition paa Synd, som Christendommen maatte erkjende for rigtig.

Hvad er det da for en Bestemmelse, Socrates i at bestemme Synden mangler? Det er: Villien, Trods. Den græske Intellectualitet var for lykkelig, for naiv, for æsthetisk, for ironisk, for vittig — for syndig til at kunne faae det i sit Hoved, at En med sit Vidende kunde lade være at gjøre det Gode, eller med sit Vidende, med Viden om det Rette, gjøre det Urette. Græciteten statuerer et intellectuelt kategorisk Imperativ.

Det Sande heri bør nu ingenlunde oversees, og gjøres vel fornødent at indskjærpes i Tider som disse, der ere løbne vild i saare megen tomt opblæsende og ufrugtbar Viden, saa det vistnok nu, aldeles som paa Socrates's Tid, kun endnu mere, gjordes Behov, at Menneskene udhungredes en lille Smule socratisk. Det er baade til at lee og til at græde over, saavel alle disse Forsikkringer om at have forstaaet og begrebet det Høieste, som ogsaa den Virtuositet, med hvilken Mange in abstracto vide at fremstille det, i en vis Forstand ganske rigtigt — det er baade til at lee og til at græde over, naar man saa seer, at al denne Viden og Forstaaen slet ingen Magt udøver over Menneskenes Liv, at dette ikke i fjerneste Maade udtrykker hvad de have forstaaet, men snarere lige det Modsatte. Man udbryder uvilkaarligt ved Synet af dette lige saa sørgelige som latterlige Misforhold: men hvor i al Verden er det dog muligt at de kunne have forstaaet det, er det ogsaa sandt at de have forstaaet det? Her svarer hiin gamle Ironiker og Ethiker: o, Kjere, tro aldrig det; de have ikke forstaaet det, thi havde de i Sandhed forstaaet det, saa udtrykte deres Liv det ogsaa, saa gjorde de hvad de havde forstaaet.

At forstaae og forstaae er altsaa to Ting? Ganske vist; og den som har forstaaet dette — dog vel at mærke ikke i Betydning af den første Art Forstaaen, han er eo ipso indviet i alle Ironiens Hemmeligheder. Det er egentligen denne Modsigelse, der beskjæftiger Ironien. At opfatte det comisk, at et

Menneske virkelig er uvidende om Noget, er en meget lav Art Comik, og under Ironiens Værdighed. Noget dybere Comisk er der egentlig ikke i, at der har levet Mennesker, som antoge at Jorden staaer stille — naar de ikke vidste bedre. Det vil formodentlig paa en lignende Maade igjen gaae vor Tid i Forhold til en mere physikalsk vidende Tid. Modsigelsen er mellem to forskjellige Tider, der fattes et dybere Coincidentspunkt, en saadan Modsigelse er ikke væsentlig og altsaa heller ei væsentlig comisk. Nei, men at et Menneske staaer og siger det Rigtige — og altsaa har forstaaet det; og naar han saa skal handle, gjør det Urigtige — og altsaa viser, at han ikke har forstaaet det: ja det er uendelig comisk. Det er uendelig comisk, at et Menneske rørt indtil Taarer, saa altsaa ikke blot Sveden men Taarerne hagle ned af ham, kan sidde og læse eller høre Fremstillingen af Selvfornegtelse, af det Ædle i at offre sit Liv for Sandheden — og saa i næste Øieblik, ein, zwei, drei, vupti, næsten endnu med Taarerne i Øinene, er i fuld Gang med, i sit Ansigts Sveed, efter fattig Leilighed, at hjælpe Usandheden til at seire. Det er uendelig comisk, at en Taler med Sandhed i Stemme og Mimik, dybt grebet og dybt gribende, rystende kan fremstille det Sande, træde alt det Onde, alle Helvedes Magter under Øinene, med en Aplomb i Skikkelsen, med en Freidighed i Blikket, en Rigtighed i Pas'ene som er beundringsværdig — det er uendelig comisk, at han, næsten i samme Øieblik, næsten endnu med „Adriennen paa", kan feigt og frygtagtigt løbe af Veien for den mindste Ulempe. Det er uendelig comisk, at En kan forstaae hele Sandheden, om hvor ussel og smaalig Verden er o. s. v. — at han kan forstaae det, og saa ikke kan kjende Det igjen, han har forstaaet; thi næsten i samme Øieblik gaaer han selv hen og er med i den samme Smaalighed og Usselhed, tager Ære af den og æres af den, det er, anerkjender den. O, naar man seer En, der forsikkrer aldeles at have forstaaet, hvorledes Christus gik omkring i en ringe Tjeners Skikkelse, fattig, foragtet, bespottet, som Skriften siger: bespottet — naar jeg da seer den Samme saa omhyggeligt at

flye hen, hvor der verdsligt er godt at være, indrette sig der paa det tryggeste, naar jeg seer ham saa ængstelig, som var det Livet om at gjøre, at undflye ethvert en ugunstig Vinds Pust fra Høire eller Venstre, saa lyksalig, saa høistlyksalig, saa kisteglad — ja, for at gjøre det complet, saa kisteglad, at han endog rørt takker Gud derfor — ved ubetinget at være æret og anseet af Alle, Alle: da har jeg ofte sagt til mig selv og ved mig selv „Socrates, Socrates, Socrates, skulde det være muligt, at dette Menneske har forstaaet hvad han siger sig at have forstaaet?". Saaledes har jeg sagt, ja jeg har tillige ønsket, at Socrates havde Ret. Thi det er mig dog, som var Christendommen for streng, jeg kan ei heller bringe det i Samklang med min Erfaring, at gjøre en Saadan til en Hykler. Nei, Socrates, Dig kan jeg forstaae; Du gjør ham til en Spasmager, en Slags lystig Broder, Du gjør ham til en Prise for Latteren, Du har Intet mod, det har endog Dit Bifald, at jeg serverer og anretter ham comisk — det vil da sige, naar jeg gjør det godt.

Socrates, Socrates, Socrates! Ja, man maa nok nævne Dit Navn tre Gange, det var ikke for meget at nævne det ti Gange, dersom det kunde hjælpe Noget. Man mener, Verden behøver en Republik, og man mener at behøve en ny Samfunds-Orden, og en ny Religion: men Ingen tænker paa, at en Socrates er det dog nok denne, just ved megen Viden forvirrede, Verden behøver. Dog det forstaaer sig, tænkte Nogen derpaa, end sige, hvis Mange tænkte derpaa, da behøvedes han mindre. Det en Vildfarelse meest behøver, er altid Det, den mindst tænker paa — naturligt, thi ellers var det jo ikke en Vildfarelse.

Altsaa en saadan ironisk-ethisk Correction kunde vor Tid saare godt behøve, er maaskee egentligen det Eneste, den har Behov — thi det er aabenbart Det den mindst tænker paa; det gjordes høiligt fornødent, at vi, istedetfor at gaae videre end Socrates, blot kom tilbage til dette Socratiske: at forstaae og forstaae er to Ting, — ikke som et Resultat, der tilsidst hjælper Menneskene i den dybeste Elendighed, da det just hæver

Forskjellen mellem at forstaae og forstaae, men som den ethiske Opfattelse af Livets Daglighed.

Den socratiske Definition hjælper sig da saaledes. Naar En ikke gjør det Rette, saa har han heller ikke forstaaet det; hans Forstaaen er en Indbildning; hans Forsikkring om at have forstaaet en feil Direction; hans gjentagne Forsikkring om Fanden gale ham at have forstaaet, en uhyre, uhyre Fjernhed ad den størst mulige Omvei. Men saa er jo Definitionen rigtig. Gjør En det Rigtige, saa synder han dog vel ikke; og gjør han ikke det Rigtige, saa har han heller ikke forstaaet det; havde han i Sandhed forstaaet det, vilde det snart bevæge ham til at gjøre det, snart gjøre ham til en Klangfigur for hans Forstaaen: **ergo er Synd Uvidenhed.**

Men hvor stikker da Misligheden? Den stikker i, hvad det Socratiske, men kun til en vis Grad, selv er opmærksomt paa, og afhjælper, at der mangler en dialektisk Bestemmelse betræffende Overgangen fra det at have forstaaet Noget til det at gjøre det. I denne Overgang begynder det Christelige; ved saa at gaae ad den Vei, kommer det til at vise Synden liggende i Villien, til Begrebet Trods; og for saa at gjøre Enden rigtig fast, føies Dogmet om Arvesynden til — ak thi Spekulationens Hemmelighed med det at begribe er just Det at sye uden at fæste Ende og uden at slaae Knude paa Traaden, og derfor kan den, vidunderligt, blive ved at sye og sye, ɔ: at trække Traaden igjennem. Christendommen derimod fæster Ende ved **Hjælp af Paradoxet.**

I den rene Idealitet, hvor der ikke er Tale om det enkelte virkelige Menneske, der er Overgangen nødvendig (i Systemet gaaer jo ogsaa Alt for sig med Nødvendighed), eller der er slet ingen Vanskelighed forbunden med Overgangen fra det at forstaae til det at gjøre. Dette er Græciteten (dog ikke det Socratiske, thi dertil er Socrates for meget Ethiker). Og ganske dette Samme er egentlig hele den nyere Philosophies Hemmelighed; thi det er dette: cogito ergo sum, at tænke er at være; (christeligt derimod hedder det: Dig skee, som Du troer,

eller, som Du troer, saa er Du, at troe er at være). Man vil saaledes see, at den nyere Philosophi hverken er mere eller mindre end Hedenskab. Dette er nu endda ikke det Værste; at være i Slægtskab med Socrates ikke det Ringeste. Men det aldeles Usocratiske i den nyere Philosophi er, at den vil bilde sig og os ind, at dette er Christendom.

I Virkelighedens Verden derimod, hvor der er Tale om det enkelte Menneske, der er denne lille bitte Overgang fra at have forstaaet til at gjøre, den er ikke altid cito citissime, ikke, at jeg, i Mangel af at tale philosophisk, skal tale tydsk, geschwind wie der Wind. Tværtimod, her begynder en meget vidtløftig Historie.

I Aands-Livet er der ingen Stilstand (egentlig heller ingen Tilstand, Alt er Actualitet); dersom altsaa et Menneske ikke i samme Secund, som han har erkjendt det Rette, gjør det — ja saa gaaer nu for det første Erkjendelsen af Kog. Og dernæst saa bliver Spørgsmaalet, hvad synes Villien om det Erkjendte. Villien er et Dialektisk, og har igjen under sig hele den lavere Natur i Mennesket. Synes denne nu ikke om det Erkjendte, saa følger deraf vel ikke, at Villien gaaer hen og gjør det Modsatte af hvad Erkjendelsen forstod, saa stærke Modsætninger forekomme vistnok sjeldnere; men saa lader Villien nogen Tid gaae hen, det bliver et Interim, det hedder: vi vil dog see det an til imorgen. Under alt Dette bliver Erkjendelsen dunklere og dunklere, og det Lavere seirer mere og mere; ak, thi det Gode maa gjøres strax, strax idet det er erkjendt (og derfor gaaer det i den rene Idealitet saa let med Overgangen fra at tænke til at være, thi der er Alt strax), men det Lavere har sin Styrke i at trække ud. Saa smaat har Villien ikke noget mod, at dette skeer, den seer næsten igjennem Fingre dermed. Og naar saa Erkjendelsen er blevet behørig dunkel, saa kan Erkjendelsen og Villien bedre forstaae hinanden; tilsidst samtykke de ganske, thi nu er Erkjendelsen gaaet over paa Villiens Side, og erkjender, at det er ganske rigtigt som den vil det. Og saaledes lever maaskee en stor Mængde Mennesker;

de arbeide saa smaat paa at fordunkle deres ethiske og ethisk-religieuse Erkjenden, der vil føre dem ud i Afgjørelser og Consequentser, som det Lavere i dem ikke elsker; derimod udvide de deres æsthetiske og methaphysiske Erkjenden, hvilket, ethisk, er Adspredelse.

Dog med alt Dette ere vi endnu ikke komne videre end til det Socratiske; thi, vilde Socrates sige, skeer dette, saa viser det jo, at et saadant Menneske dog ikke har forstaaet det Rette. Dette vil sige, til at udsige, at En med sit Vidende gjør det Urette, med Viden om det Rette gjør det Urette, har Græciteten ikke Mod, saa hjælper den og siger: naar En gjør det Urette, har han ikke forstaaet det Rette.

Ganske rigtigt, og videre kan heller intet Menneske komme; intet Menneske kan ved sig selv og af sig selv udsige, hvad Synd er, just fordi han er i Synden; al hans Talen om Synden er i Grunden Besmykkelse for Synden, en Undskyldning, en syndig Formildelse. Derfor begynder Christendommen ogsaa paa en anden Maade, med, at der maa en Aabenbaring fra Gud til, for at oplyse Mennesket om hvad Synd er, at Synden dog ikke ligger i, at Mennesket ikke har forstaaet det Rette, men i at han ikke vil forstaae det, og i at han ikke vil det.

Allerede med Hensyn til den Distinktion: ikke at kunne forstaae og ikke at ville forstaae, oplyser Socrates egentligen Intet, medens han derimod er Stormesteren for alle Ironikere i at operere ved Hjælp af den Distinktion mellem at forstaae og forstaae. Socrates forklarer, at Den, som ikke gjør det Rette, heller ikke har forstaaet det; men Christendommen gaaer lidt længere tilbage og siger, det er fordi han ikke vil forstaae det, og dette igjen, fordi han ikke vil det Rette. Og dernæst lærer den, at et Menneske gjør det Urette (den egentlige Trods), uagtet han forstaaer det Rette, eller lader være at gjøre det Rette, uagtet han forstaaer det; kort, den christelige Lære om Synden er lutter Nærgaaenhed mod Mennesket, Beskyldning paa Beskyldning, den er den Paastand, hvilken det Guddommelige som Aktor tillader sig at nedlægge mod Mennesket.

Men kan noget Menneske begribe dette Christelige? Ingenlunde, det er jo ogsaa det Christelige, altsaa til Forargelse. Det maa troes. At begribe er Menneskets Omfang i Forhold til det Menneskelige; men at troe er Menneskets Forhold til det Guddommelige. Hvorledes forklarer da Christendommen dette Ubegribelige? Ganske conseqvent, paa en ligesaa ubegribelig Maade, ved Hjælp af, at det er aabenbaret.

Christelig forstaaet ligger Synden altsaa i Villien, ikke i Erkjendelsen; og denne Villiens Fordærvethed gaaer ud over den Enkeltes Bevidsthed. Dette er det ganske Conseqvente; thi ellers maatte jo betræffende hver Enkelt det Spørgsmaal opkomme, hvorledes Synden begyndte.

Her er da igjen Forargelsens Kjendetegn. Forargelsens Mulighed ligger i: at der skal en Aabenbaring fra Gud til for at oplyse Mennesket om, hvad Synd er, og hvor dybt den stikker. Det naturlige Menneske, Hedningen, tænker som saa: „lad gaae, jeg indrømmer, at jeg ikke har forstaaet alle Ting i Himlen og paa Jorden, skal der en Aabenbaring, saa lad den oplyse os om det Himmelske; men at der skulde en Aabenbaring til for at oplyse hvad Synd er, er da det Urimeligste af Alt. Jeg udgiver mig ikke for at være noget fuldkomment Menneske, langt fra, men det veed jeg dog, og jeg er jo villig til at indrømme det, hvor langt jeg er fra Fuldkommenhed: skulde jeg saa ikke vide, hvad Synd er?" Men Christendommen svarer: nei, det er hvad Du allermindst veed, hvor langt Du er fra Fuldkommenhed, og hvad Synd er. — See, i den Forstand er rigtignok, christelig, Synd Uvidenhed, den er Uvidenhed om hvad Synd er.

Definitionen paa Synd, som blev givet i forrige Capitel, maa derfor endnu saaledes fuldstændiggjøres: Synd er, efter ved en Aabenbaring fra Gud at være oplyst om hvad Synd er, for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv.

# Tredie Capitel.

## At Synden ikke er en Negation, men en Position.

At dette er saaledes, er Noget, den orthodoxe Dogmatik og Orthodoxien overhovedet bestandigt har kjæmpet for, og som pantheistisk afviist enhver Definition af Synden, der gjorde denne til noget blot Negativt, Svaghed, Sandselighed, Endelighed, Uvidenhed o. desl. Orthodoxien har meget rigtigt seet, at her skal Slaget staae, eller for at erindre om det Foregaaende, her er det der skal fæstes Ende, her gjælder det om at holde igjen; Orthodoxien har rigtigt seet, at hele Christendommen, naar Synden bestemmes negativ, er holdningsløs. Derfor indskjærper Orthodoxien, at der maa en Aabenbaring fra Gud til for at lære det faldne Menneske, hvad Synd er, hvilken Meddelelse saa, ganske consequent, maa troes, da den er et Dogma. Og det forstaaer sig, Paradoxet, Troen, Dogmet, disse tre Bestemmelser danne en Alliance og Overeensstemmelse, der er det sikkreste Hold og Bolværk mod al hedensk Viisdom.

Saaledes Orthodoxien. Ved en besynderlig Misforstaaelse har saa en saakaldet speculativ Dogmatik, der rigtignok paa en betænkelig Maade indlader sig med Philosophien, meent at kunne begribe denne Bestemmelse, at Synden er en Position. Men er dette sandt, saa er Synden en Negation. Hemmeligheden i al Begriben er, at selve dette at begribe er høiere end al Position, som den sætter. Begrebet sætter en Position, men det at den begribes, er just, at den negeres. Selv dog til en vis Grad opmærksom herpaa, har saa den speculative Dogmatik ikke vidst anden Hjælp end, hvad der rigtignok kun lidet anstaaer en philosophisk Videnskab, at henkaste et Detaschement af Forsikringer paa det Punkt, hvor Bevægelsen gjøres. Man forsikkrer den ene Gang høitideligere end den anden, mere og mere sværgende og bandende, at Synden er en Position, at det er Pantheisme og Rationalisme, og Gud veed Alt det det er, men altsammen Noget, som den speculative Dogmatik abrenuntierer og afskyer, at sige at Synden blot er en Negation

— og saa gaaer man over til at begribe det, at Synden er en Position. Det vil sige, den er dog kun til en vis Grad Position, ikke mere end at man dog nok kan begribe det.

Og den samme Speculationens Tvetungethed viser sig da ogsaa paa et andet Punkt, dog betræffende det Samme. Bestemmelsen Synd, eller hvorledes Synden bestemmes, er afgjørende for Bestemmelsen: Anger. Da det nu er saa speculativt dette med Negationens Negation, saa er der ikke Andet for, saa maa Angeren være Negationens Negation — og saa bliver jo Synden Negationen. — Det var forøvrigt vistnok at ønske, at engang en ædruelig Tænker vilde oplyse, hvorvidt dette reent Logiske, der erindrer om Logikens første Forhold til det Gramaticalske (to Negtelser bekræfte) og om det Mathematiske, hvorvidt dette Logiske har sin Gyldighed i Virkelighedens Verden, i Qvaliteternes Verden; om overhovedet ikke Qvaliteternes Dialektik er en anden; om „Overgangen" ikke her spiller en anden Rolle. Sub specie æterni, æterno modo o. s. v. er jo det Spatierende slet ikke til, derfor er Alt, og der er slet ingen Overgang. At sætte i dette abstrakte Medium er derfor eo ipso det Samme som at ophæve. Men at betragte Virkeligheden paa samme Maade er dog noget nær Afsindighed. Man kan ogsaa ganske in abstracto sige: paa Imperfectum følger Perfectum. Men dersom i Virkelighedens Verden en Mand deraf vilde slutte, at det fulgte af sig selv og fulgte strax, at et Værk, han ikke fuldendte (imperfectum) blev fuldendt: saa var han dog vel gal. Men saaledes ogsaa med Syndens saakaldte Position, naar det Medium, hvori den poneres, er den rene Tænkning; det Medium er meget for flygtigt til at det kan blive Alvor med Positionen.

Dog alt Sligt beskjæftiger mig ikke her. Jeg holder bestandigt blot fast ved det Christelige, at Synden er en Position — dog ikke som kunde det begribes, men som et Paradox, der maa troes. Dette er i mine Tanker det Rigtige. Naar man blot kan faae alle Forsøgene med at begribe gjorte aabenbare som selvmodsigende, saa faaer Sagen sin rette Stilling, det

bliver saa klart, at det maa overlades til Troen, om En vil troe eller ikke. — Jeg kan godt begribe (og dette er da ingenlunde for guddommeligt til at begribes), at En som nu endelig maa begribe, og kun kan synes om hvad der udgiver sig for at begribe, finder Dette meget fattigt. Men dersom hele Christendommen hænger i dette, at den skal troes, og ikke begribes, at den enten skal troes eller man skal forarges paa den: er det saa saa fortjenstligt med at ville begribe? Er det fortjenstligt, eller er det ikke snarere enten Uforskammenhed eller Tankeløshed at ville begribe Det, der ikke vil begribes? Naar en Konge faaer den Idee at ville være ganske incognito, aldeles behandles som en simpel Mand, er det saa ogsaa, fordi det synes Menneskene i Almindelighed mere Udmærkelse at vise ham kongelig Hylding, er det saa ogsaa det Rigtige at gjøre det? Eller er det ikke netop at hævde sig selv og sin Tankegang lige over for Kongens Villie, at gjøre som man selv vil, istedetfor at bøie sig? Eller mon det vilde behage Kongen, jo mere opfindsomt et saadant Menneske kunde være i at vise ham undersaatlig Ærbødighed, naar Kongen ikke vil behandles saaledes, det er, jo mere opfindsomt et saadant Menneske kunde være i at gjøre Kongens Villie imod? — Lad saa andre beundre og prise Den, der giver sig ud for at kunne begribe det Christelige: jeg anseer det for en ligefrem ethisk Opgave, der kræver maaskee ikke saa lidt Selvfornegtelse, i saa speculative Tider, naar alle „de Andre" have travlt med at begribe, da at tilstaae, at man hverken kan eller skal begribe det. Dog just dette er vistnok hvad Tiden, hvad Christenheden behøver: lidt socratisk Uvidenhed i Forhold til det Christelige; men vel at mærke lidt „socratisk" Uvidenhed. Lad os aldrig glemme — dog hvor mange ere vel De, som nogensinde ret have vidst det, eller tænkt det — lad os aldrig glemme, at Socrates's Uvidenhed var en Art Gudsfrygt og Gudsdyrkelse, at hans Uvidenhed var paa Græsk det Jødiske: at Gudsfrygt er Viisdoms Begyndelse. Lad os aldrig glemme, at just af Ærbødighed for Guddommen var han uvidende, at han, forsaavidt en Hedning kunde det, som Dommer holdt Vagt ved

Grændseskjellet mellem Gud — og Menneske, vogtende paa, at Qvalitets-Forskjellighedens Dyb befæstedes dem imellem, mellem Gud og Menneske, at Gud — og Menneske ikke saadan philosophice, poetice o. s. v. løb i Eet. See, derfor var Socrates den Uvidende, og derfor kjendte Guddommen ham at være den meest Vidende. — Men Christendommen lærer, at alt det Christelige kun er til for Troen; derfor vil det netop være en socratisk, gudfrygtig Uvidenhed, der ved Uvidenhed værger Troen mod Speculationen, vogtende paa, at Qvalitets-Forskjellighedens Dyb mellem Gud — og Menneske maa være befæstet som den er det i Paradoxet og Troen, at Gud og Menneske ikke endnu forfærdeligere end nogensinde i Hedenskabet, saadan philosophice, poetice o. s. v. løbe sammen i Eet — i Systemet.

Kun fra een Side kan der da her være Tale om at belyse, at Synden er en Position. I det foregaaende Afsnit er i Fremstillingen af Fortvivlelse bestandigt eftervilst en Stigen. Udtrykket for denne Stigen var deels Potentsation af Bevidstheden om Selvet, deels Potentsation fra Liden til bevidst Handling. Begge Udtryk ere igjen i Forening Udtrykket for, at Fortvivlelsen ikke kommer udvortes fra, men indvortes fra. Og i samme Grad er den jo ogsaa mere og mere ponerende. Men ifølge den opstillede Definition paa Synd, hører til Synd det ved Forestillingen om Gud uendelig potentserede Selv, og saaledes igjen den størst mulige Bevidsthed om Synden som en Gjerning. — Dette er Udtrykket for, at Synden er en Position, det at den er for Gud er just det Positive i den.

Forøvrigt har den Bestemmelse, at Synden er en Position, ogsaa i en ganske anden Forstand Forargelsens Mulighed, det Paradoxe i sig. Det Paradoxe er nemlig Consequentsen i Forhold til Læren om Forsoningen. Først gaaer Christendommen hen og sætter Synden saaledes fast som Position, at den menneskelige Forstand aldrig kan begribe det; og saa er det den samme christelige Lære, der igjen paatager sig at skaffe denne Position saaledes bort, som den menneskelige Forstand aldrig

kan begribe det. Spekulationen, der snakker sig fra Paradoxerne, slaaer lidt af paa begge Steder, saa gaaer det lettere: den gjør ikke Synden slet saa positiv — og desuagtet kan den dog ikke faae det i sit Hoved, at Synden ganske skulde være glemt. Men Christendommen, der er første Opfinder af Paradoxerne, er ogsaa her saa paradox som mulig; den ligesom arbeider sig selv imod, idet den sætter Synden saa fast som Position, at det nu da synes at blive en fuldkommen Umulighed med at faae den bort igjen — og saa er det netop Christendommen, der, ved Forsoningen, igjen vil skaffe Synden bort saa ganske, at den er som druknet i Havet.

## Tillæg til A.

### Men bliver saa ikke i en vis Forstand Synd en stor Sjeldenhed? (Moralen).

Der blev i det første Afsnit mindet om, at jo intensivere Fortvivlelsen bliver, desto sjeldnere er den i Verden. Men nu er jo Synden den endnu engang qvalitativt potentserede Fortvivlelse, saa maa denne vel være ganske sjelden? Forunderlige Vanskelighed! Christendommen underlægger Alt under Synd; vi have stræbt at fremstille det Christelige saa strengt som muligt: og saa fremkommer dette besynderlige Resultat, dette besynderlige Resultat, at Synd jo saa slet ikke findes i Hedenskabet, men kun i Jødedom og Christendom, og der igjen vel meget sjeldent.

Dog er det, men kun i een Forstand, ganske rigtigt saaledes. „Efter ved en Aabenbaring fra Gud at være oplyst om hvad Synd er, for Gud fortvivlet ikke at ville være sig selv, eller fortvivlet at ville være sig selv“, er at synde — og ganske vist, det er sjeldent, at et Menneske er saa udviklet, sig selv saa gjennemsigtigt, at dette kan passe saa ham. Men hvad følger saa deraf? Ja, det maa man vel agte paa, thi her er en egen dialektisk Vending. Det fulgte jo ikke af, at et Menneske ikke i intensivere Forstand er fortvivlet, deraf fulgte jo ikke, at han

ikke var fortvivlet. Tværtimod; der blev just viist, at de fleste, langt, langt de fleste Mennesker ere fortvivlede, men i en lavere Grad af Fortvivlelse. Det er jo heller ikke nogen Fortjeneste at være fortvivlet i en høiere Grad. Æsthetisk er det et Fortrin, thi æsthetisk sees der blot paa Kraft; men, ethisk, er den intensivere Fortvivlelse længere fra Frelsen end den lavere.

Og saaledes er det ogsaa med Synden. De fleste Menneskers Liv er, indifferent-dialektisk bestemmet, saa langt fra det Gode (Troen), at det næsten er for aandløst til at kaldes Synd, ja næsten for aandløst til at kaldes Fortvivlelse.

At være i strengeste Forstand en Synder er nu vistnok saare langt fra at være noget Fortjenstligt. Men paa den anden Side, hvor i al Verden skal der kunne findes en væsentlig Syndsbevidsthed (og see, den vil Christendommen nok have) i et Liv, der er sunket saaledes i Trivialitet, pjattet Efterabelse af „de Andre", at man næsten ikke kan kalde det, at det er for aandløst til at kaldes Synd, kun værd som Skriften siger „at udspyttes."

Dog hermed er Sagen ikke færdig, thi Syndens Dialektik fanger saa blot paa en anden Maade. Hvorledes gaaer det nemlig til, at et Menneskes Liv bliver saa aandløst, at det er, som kunde Christendommen slet ikke anbringes i Forhold dertil, ligesom naar en Donkraft (og som en Donkraft saaledes er Christendommens Opløftelse) ikke kan anbringes, fordi der ingen Grund er, men kun Mose og Hengesæk? Er det Noget, som hænder et Menneske? Nei, det er Menneskets egen Skyld. Aandløshed fødes intet Menneske med; og hvor Mange der end i Døden bringe dette med sig som det eneste Udbytte af Livet — det er ikke Livets Skyld.

Men siges maa det, og saa uforbeholdent som muligt, at den saakaldte Christenhed (i hvilken saadan Alle millionviis ere saadan uden videre Christne, saa der er er lige saa mange, netop lige saa mange Christne som der er Mennesker) ikke blot er en elendig Udgave af det Christelige, fuld af meningsforstyrrende Trykfeil og tankeløse Udeladelser og Tilsætninger, men at den

er en Misbrug af det, den at have taget Christendommen forfængelig. Der fødes i et lille Land vel neppe tre Digtere i hver Generation, men Præster er der nok af, mange flere end der kan befordres. Man taler i Forhold til en Digter om at have Kald; til at blive Præst er det i Mængden af Menneskers (altsaa af Christnes) Forestilling nok at have Examen. Og dog, dog er en sand Præst noget endnu Sjeldnere end en sand Digter, og dog er det Ord „Kald" oprindeligen tilhørende det Gudelige. Men i Forhold til det at være Digter har man dog i Christenheden endnu bevaret en Forestilling om, at det er Noget, og at der er Noget i, at det er et Kald. Det at være Præst derimod er i Mængden af Menneskers (altsaa af Christnes) Dine forladt af enhver opløftende Forestilling, uden det mindste Mysterieuse in puris naturalibus en Levevei. „Kald" betyder et Embede; der tales om at faae et Kald; men om at have et Kald — ja det tales der ogsaa om, om at En har et Kald at give bort.

Ak, og dette Ords Skjebne i Christenheden er som et Motto paa hele det Christelige. Ulykken er ikke, at det Christelige ikke siges (saaledes er Ulykken jo heller ikke, at der ikke er Præster nok); men det siges saaledes, at der af Mængden af Mennesker tilsidst slet Intet tænkes derved (ligesom der ved det at være Præst af denne Mængde slet intet Andet tænkes end ved det aldeles Sogne at være Kjøbmand, Prokurator, Bogbinder, Veterinair o. s. v.), saa det Høieste og Helligste slet intet Indtryk gjør, men lyder og høres som Noget, der nu saadan engang, Gud veed hvorfor, er blevet Skik og Brug, som saa meget Andet. Hvad Under saa, at man — i Mangel af at finde sin egen Adfærd uforsvarlig — finder det fornødent at forsvare Christendommen. —

En Præst burde jo dog vel være en Troende. Og en Troende! En Troende er dog vel en Forelsket; ja, den af alle Forelskede meest Forelskede, han er dog egentlig, i Henseende til Begeistring, kun som en Yngling i Sammenligning med en Troende. Tænk nu en Forelsket. Ikke sandt, han vilde da være istand til

Dag ud og Dag ind, saa lang Dagen var, og Natten med, at tale om sin Forelskelse. Men troer Du det kunde falde ham ind, troer Du det vilde være ham muligt, troer Du ikke, det vilde være ham som en Afskyelighed at tale saaledes, at han af tre Grunde stræbte at bevise, at der dog var Noget i at være forelsket — omtrent som naar Præsten af tre Grunde beviser, at det at bede er gavnligt, saa altsaa det at bede er sunket saa dybt i Prisen, at der maa tre Grunde til for at hjælpe det en lille Smule til Anseelse. Eller som naar Præsten, og dette er da det Samme, kun endnu latterligere, af tre Grunde beviser, at det at bede er en Salighed, som overgaaer al Forstand. O, uskatteerlige Anticlimax, at Noget overgaaer al Forstand, bevises af tre — Grunde, der, hvis de ellers due Noget, dog vel ikke overgaae al Forstand, og lige tværtimod maae gjøre Forstanden det indlysende, at denne Salighed ingenlunde overgaaer al Forstand; thi „Grunde" ligge jo dog vel indenfor Forstandens Omfang. Nei, for hvad der overgaaer al Forstand — og for Den, der troer paa det, betyde tre Grunde ikke mere end tre Flasker, eller tre Hjorte! — Og nu videre, troer Du det vilde falde en Forelsket ind at føre et Forsvar for sin Forelskelse, det er, at indrømme, at den ikke var ham det Absolute, ubetinget det Absolute, men at han tænkte den saadan sammen med Indvendingerne mod den, og deraf fremgik Forsvaret, det er, troer Du, han kunde eller vilde indrømme, at han ikke var forelsket, angive sig selv, at han ikke var forelsket? Og dersom man vilde foreslaae en Forelsket at tale saaledes, troer Du ikke, han vilde ansee En for gal; og dersom han, foruden at være forelsket, tillige var lidt af en Jagttager, troer Du ikke, han vilde fatte en Mistanke om, at Den, der gjorde ham dette Forslag, aldrig havde vidst, hvad Forelskelse er, eller vilde have ham til at forraade og fornegte sin Forelskelse — ved at forsvare den. — Er dette dog ikke indlysende, at Den, der virkelig er forelsket, ham kan det aldrig falde ind at ville bevise af tre Grunde, eller forsvare; thi han er Det, som er mere end alle Grunde og ethvert Forsvar: han er forelsket. Og Den, som gjør det,

han er ikke forelsket; han udgiver sig blot for at være det, og uheldigviis — eller heldigviis — saa dumt, at han blot angiver sig selv, ikke at være det.

Men just saaledes tales der om Christendommen — af troende Præster, enten „forsvarer" man Christendommen, eller man sætter den over i „Grundene", forsaavidt man da ikke tillige fusker i speculativt at „begribe" den; det kaldes at prædike, og man anseer det i Christenheden allerede for store Ting, at der prædikes saaledes, og at saa Nogen hører det. Og just derfor er Christenheden (dette er Beviset derfor) saa langt fra at være hvad den kalder sig, at de fleste Menneskers Liv, christelig forstaaet, endog er for aandløst til i streng christelig Forstand at kaldes Synd.

B.

# Syndens Fortsættelse.

Enhver Tilstand i Synd er ny Synd; eller som det nøiagtigere maatte udtrykkes og vil blive udtrykt i det Følgende, Tilstanden i Synd er den nye Synd, er Synden. Dette synes maaskee Synderen en Overdrivelse; han erkjender i det Høieste enhver aktuel ny Synd for en ny Synd. Men Evigheden, som fører hans Conto, maa opføre Tilstanden i Synd som ny Synd. Den har kun to Rubrikker, og „Alt hvad der ikke er af Tro er Synd"; enhver uangret Synd er en ny Synd, og ethvert Øieblik den er uangret, er ny Synd. Men hvor sjeldent et Menneske, som har Continueerlighed i Forhold til sin Bevidsthed om sig selv! Som oftest ere Menneskene sig blot momentviis bevidste, bevidste i de større Afgjørelser, men det Daglige anslaaes slet ikke; de ere saadan Aand saadan een Gang om Ugen en Timestid — det forstaaer sig, det er rigtignok en temmelig bestialsk Maade, at være Aand paa. Dog Evigheden er den væsentlige Continueerlighed, fordrer denne af Mennesket, eller at han skal være sig bevidst som Aand og have Troen. Synderen derimod er saaledes i Syndens Magt, at han ingen Forestilling har om dens totale Bestemmelse, at han er paa Fortabelsens Afvei. Han anslaaer blot hver enkelt ny Synd, ved hvilken han ligesom faaer ny Fart frem ad Fortabelsens Vei, ret som gik han ikke i det foregaaende Øieblik med alle de foregaaende Synders Hastighed ad den Vei. Saa na-

turlig er Synden blevet ham, eller Synden er blevet ham den anden Natur, at han finder det Daglige ganske i sin Orden, og kun selv standser et Øieblik, hver Gang han ved ny Synd saa at sige faaer ny Fart. Han er i Fortabelsen blind for, at hans Liv, istedetfor at have det Eviges væsentlige Continueerlighed, ved i Troen at være for Gud, har Syndens Continueerlighed.

Dog, „Syndens Continueerlighed", er Synden ikke just det Ikke-Continueerlige? See, her kommer det igjen, dette om, at Synden blot er en Negation, der aldrig kan vindes Hævd paa, som der ikke kan vindes Hævd paa stjaalet Gods, en Negation, et afmægtigt Forsøg paa at constituere sig, men som dog, lidende al Afmagtens Qval i fortvivlet Trods, ikke formaaer det. Ja, saaledes er det speculativt; men christeligt er Synden (dette maa troes, da det jo er det Paradoxe, som intet Menneske kan begribe) en Position, der af sig udvikler en mere og mere ponerende Continueerlighed.

Og Loven for denne Continueerligheds Voxen er ogsaa en anden end den for en Gjelds, eller en Negations. Thi en Gjeld voxer ikke, fordi den ikke bliver betalt, den voxer for hver Gang den forøges. Men Synden voxer med hvert Øieblik, man ikke kommer ud af den. Det er saa langt som muligt fra, at Synderen har Ret i, kun at ansee hver ny Synd for en Forøgelse af Synden, at, christelig forstaaet, egentlig Tilstanden i Synden er større Synd, er den nye Synd. Selv et Ordsprog siger, at synde er menneskeligt, men at blive i Synden er diævelsk; men christelig maa dette Ordsprog rigtignok forstaaes noget anderledes. Den blot desultoriske Betragtning, der kun seer paa den nye Synd og overspringer det Mellemliggende, det Mellemliggende mellem de enkelte Synder, er en ligesaa overfladisk Betragtning, som hvis En vilde antage, at et Jernbanetog kun bevægede sig hver Gang Locomotivet snøftede. Nei, denne Snøften, og det Fremstød, som derpaa følger, er egentligen ikke Det, der skal sees paa, men den jævne Fart, med hvilken Locomotivet gaaer, og som frembringer hiin

Snøften. Og saaledes er det med Synden. Tilstanden i Synden er i dybeste Forstand Synden, de enkelte Synder ikke Syndens Fortsættelse, men Udtrykket for Syndens Fortsættelse; i den enkelte nye Synd bliver Syndens Fart blot sandselig mere til at bemærke.

Tilstanden i Synden er den værre Synd end de enkelte Synder, er Synden. Og saaledes forstaaet gjælder det, at Tilstanden i Synden er Syndens Fortsættelse, er ny Synd. I Almindelighed forstaaer man det anderledes, man forstaaer det om, at den ene Synd føder ny Synd af sig. Men det har en langt dybere Grund, den, at Tilstanden i Synden er ny Synd. Det er psychologisk mesterligt, hvad Shakspeare lader Macbeth sige (3die Akt, 2den Scene): Sündentsproßne Werke erlangen nur durch Sünde Kraft und Stärke. Det vil sige, Synden er indenfor sig selv en Consequents, og i denne det Ondes Consequents i sig har den ogsaa en vis Kraft. Men til en saadan Betragtning kommer man aldrig, naar man blot seer paa de enkelte Synder.

De fleste Mennesker leve vistnok med altfor liden Bevidsthed om dem selv, til at have en Forestilling om hvad Consequents er; det vil sige, de existere ikke qua Aand. Deres Liv bestaaer, enten i en vis barnlig, elskelig Naivetet eller i Pjattethed, af saadan Noget Handling, Noget Tildragelse, Dit og Dat; nu gjøre de noget Godt, og saa igjen noget Galt, og saa begynde de atter forfra; nu ere de fortvivlede en Eftermiddag, maaskee tre Uger, men saa ere de Friskfyr igjen, og saa igjen en Dags Tid fortvivlede. De lege saa at sige med i Livet, men de opleve aldrig det at sætte Alt ind paa Eet, komme aldrig til Forestillingen om en uendelig Consequents i sig. Derfor er der mellem dem bestandigt kun Tale om det Enkelte, enkelte gode Gjerninger, enkelte Synder.

Enhver Existents, der er under Bestemmelsen Aand, selv om den og kun er paa eget An- og Tilsvar, har væsentlig Consequents i sig og Consequents i et Høiere, idetmindste i en Idee. Men en Saadan frygter igjen uendeligt enhver Inconsequents,

fordi han har en uendelig Forestilling om hvad Følgen kan blive, at han kunde rives ud af det Totale, hvori han har sit Liv. Den mindste Inconseqvents er et uhyre Tab, thi han taber jo Conseqventsen; i samme Øieblik er maaskee Trylleriet løst, den hemmelighedsfulde Magt, der bandt alle Kræfterne i Harmoni, afmattet, Springfjederen afspændt, det Hele maaskee et Chaos, hvor Kræfterne kjæmpe i Oprør mod hinanden, til Selvets Lidelse, men hvori der ingen, ingen Overeensstemmelse er med sig selv, ingen Fart, ingen impetus. Det uhyre Maskineri, som i Conseqventsen var saa føieligt i sin Jern-Styrke, saa smidigt i al sin Kraft, er i Uorden; og jo ypperligere, jo grandiosere Maskineriet var, desto frygteligere er Virvarret. — Den Troende, der altsaa hviler i, har sit Liv i det Godes Conseqvents, har en uendelig Frygt for end den mindste Synd; thi han har uendeligt at tabe. De umiddelbare, de barnlige eller barnagtige Mennesker have intet Totalt at tabe, de tabe og vinde bestandigt blot i det Enkelte, eller det Enkelte.

Men som med den Troende, saaledes ogsaa med Modbilledet, den Dæmoniske, i Forhold til Syndens Conseqvents i sig. Som Drankeren stadigt vedligeholder Rusen fra Dag til Dag, af Frygt for den Standsning, den Mathed, der vilde indtræde, og dennes mulige Følger, hvis han een Dag blev ganske ædru: saaledes den Dæmoniske. Ja, som den Gode, hvis En traadte fristende til ham, fremstillende Synden i en eller anden lokkende Skikkelse, vilde bede ham „frist mig ikke": saaledes har man vel Exempler paa aldeles det Samme hos en Dæmonisk. Lige overfor En, der er ham stærkere i det Gode, kan den Dæmoniske, naar hiin vil fremstille ham det Gode i dets salige Ophøiethed, bede for sig, han kan med Taarer bede for sig, at han ikke vil tale til ham, ikke vil, som han udtrykker det, gjøre ham svag. Just fordi den Dæmoniske er conseqvent i sig og i det Ondes Conseqvents, just derfor har han ogsaa en Totalitet at tabe. Et eneste Øieblik udenfor sin Conseqvents, een eneste diætetisk Uforsigtighed, eet eneste Sideblik, eet Øieblik det Hele eller blot en Deel deraf seet og forstaaet paa en anden

Maade: og han blev maaskee aldrig mere sig selv, siger han. Det vil sige, det Gode har han fortvivlet opgivet, det kan dog alligevel ikke hjælpe ham; men vel kunde det forstyrre ham, gjøre ham det umuligt nogensinde igjen at faae Consequentsens fulde Fart, gjøre ham svag. Kun i Syndens Fortsættelse er han sig selv, kun i den lever han, har han Indtrykket af sig selv. Men hvad vil dette sige? Det vil sige, Tilstanden i Synden er Det, der, dybt nede hvor han er sunken, holder ham sammen, ugudeligt styrkende ham ved Consequentsen; det er ikke den enkelte nye Synd, der (ja, det er rædsomt affindigt!) hjælper ham, men den enkelte nye Synd er blot Udtrykket for Tilstanden i Synden, hvilken egentlig er Synden.

Ved „Syndens Fortsættelse", hvorom vi nu skulle handle, tænkes altsaa ikke saa meget paa de enkelte nye Synder, som paa Tilstanden i Synden, hvilken igjen bliver Syndens Potentsation i sig selv, en Forbliven i Syndens Tilstand med Bevidsthed derom, saa Loven for Bevægelsen i Potentsationen her som allevegne er ind efter, i intensivere og intensivere Bevidsthed.

## A.

## Den Synd at fortvivle over sin Synd.

Synd er Fortvivlelse; Potentsationen er den nye Synd at fortvivle over sin Synd. Det sees ogsaa let, at dette er en Potentsations Bestemmelse; det er ikke en ny Synd, som naar Den, der engang stjal 100 Rdlr., en anden Gang stjæler 1000 Rdlr. Nei, her tales ikke om de enkelte Synder; Tilstanden i Synden er Synden, og denne potentseres i en ny Bevidsthed.

At fortvivle over sin Synd er Udtrykket for, at Synden er blevet eller vil være consequent i sig selv. Den vil Intet have med det Gode at skaffe, ikke være svag nok til engang imellem at lytte efter en anden Tale. Nei, den vil kun høre sig selv, kun have med sig selv at skaffe, slutte sig inde med sig selv, ja, lukke sig indenfor eet Indelukke mere, og ved Fortvivlelsen over Syn-

den sikkre sig mod ethvert Overfald eller Efterstræbelse af det Gode. Den er sig bevidst at have hugget Broen af efter sig, og saaledes at være utilgjængelig for det Gode som det Gode for den, saa om den i et svagt Øieblik skulde selv ville det, det dog var umuligt. Synden selv er Løsrivelse fra det Gode, men Fortvivlelse over Synden er Løsrivelse anden Gang. Dette piner naturligviis det Dæmoniskes yderste Kræfter ud af Synden, giver den ugudelige Haardførhed eller Forstokkethed, at maatte consequent ansee Alt, hvad der hedder Anger, og Alt hvad der hedder Naade, ikke blot for Tomt og Intetsigende, men for sin Fjende, for Det, man meest af Alt har at værge sig mod, aldeles som den Gode værger sig mod Fristelsen. Saaledes forstaaet er det en rigtig Replik af Mephistopheles (i Faust), at intet er Elendigere end en Djævel, som fortvivler; thi ved at fortvivle maa her forstaaes, at ville være svag nok til at høre Noget om Anger og Naade. For at betegne Potentsationen i Forholdet mellem Synd og Fortvivlelse over Synden kunde man sige, det Første er Bruddet med det Gode, det Andet Bruddet med Angeren.

Fortvivlelse over Synden er et Forsøg paa at holde sig ved at synke endnu dybere; som Den, der stiger i en Aerostrat, stiger ved at kaste Tyngder af sig, saaledes synker den Fortvivlede ved bestemtere og bestemtere at kaste alt det Gode fra sig (thi det Godes Tyngde er Opløftelse), han synker, selv mener han rigtignok at stige — han bliver jo ogsaa lettere. Synden selv er Fortvivlelsens Kamp; men naar saa Kræfterne ere udtømte, maa der en ny Potentsation til, en ny dæmonisk Sluttethed i sig selv, det er Fortvivlelsen over Synden. Det er Fremskridt, en Stigen i det Dæmoniske, naturligviis Fordybelse i Synden. Det er et Forsøg paa at give Synden Holdning og Interesse som en Magt derved, at det nu skal være evig afgjort, at man Intet vil høre om Anger og Intet om Naade. Imidlertid er dog Fortvivlelsen over Synden sig netop sin egen Tomhed bevidst, at den ikke har det mindste at leve af, ikke engang sit eget Selv i Forestillingen om det. Det er

en psychologisk mesterlig Replik af Macbeth (2den Akt, 2den Scene): von jetzt (efterat han har myrdet Kongen — og nu fortvivler over sin Synd) giebt es nichts Ernstes mehr im Leben; Alles ist Tand, gestorben Ruhm und Gnade. Det som er det Mesterlige er Dobbeltslaget i de sidste Ord (Ruhm und Gnade). Ved Synden, det vil sige, ved at fortvivle over Synden, har han tabt ethvert Forhold til Naaden — og tillige til sig selv. Hans selviske Selv culminerer i Ærgjerrighed. Nu er han jo blevet Konge, og dog, idet han fortvivler over sin Synd og om Angerens Realitet, om Naaden, har han ogsaa tabt sig selv, han kan end ikke for sig selv holde det oppe, og han er netop lige saa langt fra at kunne nyde sit Selv i Ærgjerrighed, som fra at gribe Naaden.

---

I Livet (forsaavidt da Fortvivlelse over Synden forekommer i Livet; men i ethvert Tilfælde forekommer der Noget, som Menneskene kalde saaledes) sees der som oftest feil af denne Fortvivlelse over Synden, formodentlig fordi man i Verden almindeligviis kun har med Letsindighed, Tankeløshed og reen Pjattethed at gjøre, og derfor ordentlig bliver ganske høitidelig, og ærbødig tager Hatten af for enhver Yttring af noget Dybere. Enten i forvirret Uklarhed over sig selv og sin Betydning, eller med et Anstrøg af Hykleri, eller ved Hjælp af den Underfundighed og Sophistik, som al Fortvivlelse har med sig selv, er Fortvivlelse over Synden ikke utilbøielig til at give sig Skin af at være noget Godt. Den skal da være et Udtryk for, at det er en dyb Natur, som derfor tager sig sin Synd saa nær. Jeg skal anføre et Exempel. Naar et Menneske, der har været hengivet til en eller anden Synd, men saa i længere Tid gjort Fristelsen Modstand og seiret — naar han faaer et Tilbagefald og atter synker i Fristelsen: saa er den Forstemthed, der indtræder, ingenlunde altid Sorg over Synden. Det kan være meget Andet; det kan for den Sags Skyld ogsaa være en For-

bittrelse paa Styrelsen, som var det den, der havde ladet ham falde i Fristelsen, som burde den ikke have været saa haard mod ham, da han nu i længere Tid havde seierrigt modstaaet Fristelsen. Men i ethvert Tilfælde er det aldeles Fruentimmeragtigt, uden videre at tage denne Sorg for god, slet ikke at være opmærksom paa den Tvetungethed, der er i al Lidenskabelighed, hvilket igjen er det Ominense, som kan gjøre, at den Lidenskabelige stundom næsten til Afsindighed bag efter forstaaer, at han har sagt det Modsatte af hvad han meente at sige. Et saadant Menneske forsikkrer maaskee i stærkere og stærkere Udtryk, hvorledes det piner og plager ham, dette Tilbagefald, hvorledes det bringer ham til Fortvivlelse, „jeg tilgiver mig det aldrig selv", siger han. Og alt dette skal være Udtrykket for, hvor meget Godt der boer i ham, hvor dyb en Natur han er. Dette er en Mystification. Jeg lod med Flid i Fremstillingen indløbe et Stikord „jeg tilgiver mig det aldrig selv", et Ord, som just almindeligt høres i saadan Forbindelse. Og netop paa dette Ord kan man ogsaa strax kjende sig dialektisk til Rette. Han tilgiver sig det aldrig selv — men dersom nu Gud vilde tilgive ham det, saa kunde han jo dog gjerne have den Godhed at tilgive sig selv. Nei, hans Fortvivlelse over Synden, og meest netop jo mere den raser i Udtrykkets Lidenskab, hvorved han (hvad han mindst tænker paa) angiver sig selv, naar han „aldrig vil tilgive sig selv", at han saaledes kunde synde (thi denne Tale er noget nær det Modsatte af bodfærdig Sønderknuselse, der beder Gud om at tilgive), er meget langt fra at være en Bestemmelse af det Gode, den er en intensivere Bestemmelse af Synd, hvis Intensitet er Fordybelse i Synd. Sagen er den, han er i den Tid, han seierrigt har gjort Fristelsen Modstand, i egne Øine blevet sig selv bedre end han virkelig er, han er blevet stolt af sig selv. Denne Stoltheds Interesse er det nu, at det Forbigangne maatte være noget aldeles Tilbagelagt. Men i Tilbagefaldet bliver pludselig det Forbigangne atter ganske præsentisk. Denne Mindelse kan hans Stolthed ikke taale, og deraf denne dybe Bedrøvelse o. s. v.

Men Bedrøvelsens Retning er aabenbart bort fra Gud, en skjult Selvkjerlighed og Stolthed, istedetfor ydmygt at begynde med ydmygt at takke Gud, at han dog saa længe havde hjulpet ham til at modstaae Fristelsen, bekjende for Gud og sig selv, at det allerede er meget mere end han havde fortjent, og saa ydmyge sig under Erindringen af, hvorledes han har været.

Her, som allevegne, er hvad de gamle Opbyggelsesskrifter forklare, saa dybt, saa erfaret, saa veiledende. De lære, at Gud stundom tillader, at den Troende snubler og falder i en eller anden Fristelse — just for at ydmyge ham og derved at befæste ham mere i det Gode; Modsætningen mellem Tilbagefaldet og det maaskee betydelige Fremskridt i det Gode er saa ydmygende, Identiteten med sig selv saa smertelig. Jo bedre et Menneske er, desto dybere smerter naturligviis den enkelte Synd, og desto farligere, dersom han ikke gjør Svinget rigtigt, farligt blot den mindste Smule Utaalmodighed. Han kan maaskee af Sorg synke i det mørkeste Tungsind — og en Nar af Sjelesørger ikke være langt fra at beundre hans dybe Sjel, og hvilken Magt det Gode har i ham — som var Dette af det Gode. Og hans Kone, ja hun føler sig dybt ydmyget i Sammenligning med en saadan alvorlig og hellig Mand, der saaledes kan sørge over Synden. Maaskee er ogsaa hans Tale endnu mere skuffende, han siger maaskee ikke: jeg kan aldrig tilgive mig det selv (som havde han maaskee før tilgivet sig selv Synder; en Gudsbespottelse), nei, han taler om, at Gud aldrig kan tilgive ham det. Ak, og Dette er kun en Mystification. Hans Sorg, hans Bekymring, hans Fortvivlelse er selvisk (ligesom den Angest for Synden, der undertiden næsten ængster et Menneske i Synd, fordi den er Selvkjerlighed, der vilde være stolt af sig selv, at være uden Synd) — og Trost det han mindst behøver, hvorfor ogsaa de uhyre Qvantiteter af Trostegrunde, som Sjelesørgerne ordinere, blot gjøre Sygdommen værre.

## B.

# Den Synd at fortvivle om*) Syndernes Forladelse. (Forargelse.)

Potentsationen i Bevidstheden om Selvet er her Viden om Christus, et Selv lige over for Christus. Først kom (i forrige Afsnit) Uvidenhed om at have et evigt Selv; saa Viden om at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt. Derpaa vistes (ved Overgangen til 2det Afsnit) denne Forskjel at indbefattes under: Selvet, der har en menneskelig Forestilling om sig selv, eller hvis Maal Mennesket er. Modsætningen hertil var: et Selv lige over for Gud, og Dette lagdes til Grund for Definitionen paa Synd.

Nu kommer et Selv lige over for Christus, — et Selv, som dog fortvivlet ikke vil være sig selv eller fortvivlet vil være sig selv. Thi Fortvivlelse om Syndernes Forladelse maa være at henføre enten til den ene eller til den anden Formel for Fortvivlelse, Svaghedens eller Trodsens; Svaghedens, som forarget ikke tør troe, Trodsens, som forarget ikke vil troe. Kun er Svaghed og Trods her (da jo Talen ikke er om at være sig selv uden videre, men om at være sig selv i Bestemmelsen af at være Synder, altsaa sig selv i Bestemmelsen af sin Ufuldkommenhed) det Omvendte af ellers. Ellers er Svaghed: fortvivlet ikke at ville være sig selv. Her er dette Trods; thi her er det jo Trods, ikke at ville være sig selv, det man er, Synder, og paa Grund deraf at ville undvære Syndernes Forladelse. Ellers er Trods: fortvivlet at ville være sig selv. Her er dette Svagheden, fortvivlet at ville være sig selv, Synder, saaledes, at der ingen Tilgivelse er.

Et Selv lige over for Christus er et Selv potentseret ved den uhyre Indrømmelse af Gud, potentseret ved det uhyre Eftertryk, som falder paa det derved, at Gud ogsaa for dette Selvs Skyld lod sig føde, blev Menneske, leed, døde. Som der

*) Man bemærke Forskjellen at fortvivle over sin Synd, og at fortvivle om Syndernes Forladelse.

i det Foregaaende blev sagt: jo mere Guds-Forestilling jo mere Selv, saa gjælder det her: jo mere Forestilling om Christus jo mere Selv. Et Selv er qvalitativt hvad dets Maalestok er. At Christus er Maalestokken, er det fra Guds Side til Vitterlighed bekræftede Udtryk for, hvilken uhyre Realitet et Selv har; thi først i Christo er det sandt, at Gud er Menneskets Maal og Maalestok, eller Maalestok og Maal. — Men jo mere Selv, jo intensivere Synd.

Ogsaa fra en anden Side kan Potentsationen i Synden vises. Synd var Fortvivlelse; Potentsationen var Fortvivlelse over Synden. Men nu tilbyder Gud Forligelsen i Syndernes Forladelse. Dog Synderen fortvivler, og Fortvivlelsen faaer et endnu dybere Udtryk; den forholder sig nu paa en Maade til Gud, og dog er det netop fordi den er endnu længere borte, endnu intensivere fordybet i Synden. Idet Synderen fortvivler om Syndernes Forladelse, er det jo næsten som gik han lige ind paa Livet af Gud, det lyder jo dialogisk, dette: „nei, der er ingen Syndernes Forladelse, det er en Umulighed"; det seer ud som et Haandgemænge. Men dog maa Mennesket fjerne sig et qvalitativt Længere fra Gud for at kunne sige det, og for at det kan høres, og for at stride saaledes cominus, maa han være eminus; saa underligt er Aands-Tilværelsen i akustisk Forstand construeret, saa underligt Distance-Forholdene lagte. Saa langt som muligt maa et Menneske være fjernet fra Gud for at det Nei kan høres, som dog paa en Maade vil Gud tillivs; den størst mulige Nærgaaenhed mod Gud er længst borte; for at være nærgaaende mod Gud maa man gaae langt bort; er man ham nærmere, kan man ikke være nærgaaende, og er man nærgaaende, er man eo ipso, betyder dette, at man er langt borte. O, menneskelig Afmagt lige over for Gud! Naar man er nærgaaende mod et høit ophøiet Menneske, kan man maaskee til Straf blive kastet langt bort fra ham; men for at kunne være nærgaaende mod Gud, maa man gaae langt bort fra ham.

I Livet sees der som oftest Feil af denne Synd (at for-

tvivle om Syndernes Forladelse), især da siden den Tid man har afskaffet det Ethiske, saa der sjeldent eller aldrig høres et sundt ethisk Ord. Æsthetisk-metaphysisk honoreres det som et Tegn paa en dyb Natur at fortvivle om Syndernes Forladelse, omtrent som hvis man vilde ansee det for Tegn paa en dyb Natur hos et Barn, at det er uartigt. Overhovedet er det utroligt, hvilken Confusion der er kommet ind i det Religieuse fra den Tid man har afskaffet i Menneskets Forhold til Gud det „Du skal", som er det eneste Regulativ. Dette „Du skal" skal være med i enhver Bestemmelse af det Religieuse; i dets Sted har man eventyrligt brugt Guds-Forestillingen eller Forestillingen om Gud som en Ingredients i den menneskelige Vigtighed, til at blive sig selv vigtige lige over for Gud. Som man i Stats-Livet bliver sig selv vigtig ved at høre til Oppositionen, og vel tilsidst ønsker at der er en Regjering, for dog at have Noget at opponere imod; saaledes vil man tilsidst ikke afskaffe Gud — blot for at blive sig selv endnu vigtigere ved at være Oppositionen. Og alt Det, der i gamle Dage blev betragtet med Horreur som Yttringer af ugudelig Opsætsighed, det bliver nu genialt, Tegn paa en dyb Natur. „Du skal troe" heed det i gamle Dage, kort og godt, saa ædrueligt som muligt — nu er det genialt og Tegn paa en dyb Natur, ikke at kunne. „Du skal troe Syndernes Forladelse", heed det, og som den eneste Kommentar til denne Text heed det: „Du skal skee en Ulykke, om Du ikke kan det; thi hvad man skal, det kan man" — nu er det genialt og Tegn paa en dyb Natur, ikke at kunne troe det. Fortræffelige Resultat som Christenheden har bragt det til! Hørtes der ikke et Ord om Christendom, saa vilde Menneskene dog ikke, hvad heller aldrig nogensinde Hedenskabet har været, være saa indbildske; men ved Hjælp af at de christelige Forestillinger saadan uchristeligt ligge i Luften, benyttes disse til den meest potentserede Næsviished, forsaavidt de da ikke misbruges paa en anden, men lige saa fræk Maade. Thi er det ikke epigramatisk nok, at det at bande dog nok ikke var Skik i Hedenskabet, men derimod ret egentligen har hjemme i Christenheden;

at Hedenskabet med en vis Horreur, med Sky for det Mysterieuse, oftest med stor Høitidelighed nævnede Guds Navn, medens i Christenheden vel Guds Navn er det Ord, der forekommer meest i daglig Tale, og ubetinget det Ord, der tænkes mindst ved, og bruges meest skjødesløst, fordi den stakkels aabenbare Gud (der var uforsigtig og uklog nok til istedetfor at holde sig skjult, som ellers altid Fornemhed gjør, at blive aabenbar) er blevet en af hele Befolkningen kun altfor kjendt Personage, hvem man da gjør en overmaade stor Tjeneste ved engang imellem at gaae i Kirke, hvor man derfor ogsaa bliver roest af Præsten, der paa Guds Vegne takker En for Æren af Besøget, beærer En med Titlen From og derimod stikler lidt paa dem, som aldrig vise Gud den Ære at gaae i Kirke.

Den Synd at fortvivle om Syndernes Forladelse er Forargelse. Deri havde Jøderne fuldkommen Ret, at de forargedes paa Christus, fordi han vilde tilgive Synder. Der hører en besynderlig høi Grad af Aandløshed (det vil sige den, som ordentligviis findes i Christenheden) til, for, hvis man ikke er Troende (og i saa Fald troer man jo, at Christus var Gud) ikke at forarges over, at et Menneske vil tilgive Synder. Og dernæst hører der en ligesaa besynderlig Aandløshed til, for ikke at forarges over, at Synd kan tilgives. Det er for menneskelig Forstand det umuligste af Alt — uden at jeg derfor anpriser det som Genialitet, ikke at kunne troe det; thi det skal troes.

I Hedenskabet kunde naturligviis denne Synd ikke findes. Kunde Hedningen (hvad han end ikke kunde, da han manglede Guds-Forestillingen) have den sande Forestilling om Synd: længere kunde han ikke komme end til at fortvivle over sin Synd. Ja, hvad mere er (og heri er al den Indrømmelse, man kan gjøre menneskelig Forstand og Tænkning), man maatte rose den Hedning, der virkelig drev det til, ikke at fortvivle over Verden, ikke over sig selv i almindeligere Forstand, men over sin Synd*). Der hører, menneskelig talt, baade Dybsind og

*) Man vil bemærke, at Fortvivlelse over Synden her saa er opfattet dialektisk i Retning hen mod Troen. At dette Dialektiske er (om end dette

ethiske Bestemmelser dertil. Længere kan intet Menneske som saadant komme, og sjeldent nok at En kom saa vidt. Men christeligt er Alt forandret; thi Du skal troe Syndernes Forladelse.

Og hvor befinder Christenheden sig i Henseende til Syndernes Forladelse? Ja, Christenhedens Tilstand er egentlig Fortvivlelse om Syndernes Forladelse; dette maa dog forstaaes saaledes, den er saa langt tilbage, at Tilstanden ikke engang er aabenbar at være denne. Man er end ikke kommet til Bevidstheden om Synden, man kjender kun den Art Synder som Hedenskabet ogsaa kjendte, og lever lykkelig og vel i hedensk Tryghed. Men ved det man lever i Christenheden, gaaer man videre end Hedenskabet, man gaaer hen og indbilder sig, at denne Tryghed er — ja, det kan ikke være Andet i Christenheden — Bevidstheden om Syndernes Forladelse, hvori Præsterne bestyrke Menigheden.

Christenhedens Grund-Ulykke er egentlig Christendommen, at Læren om Gud-Mennesket (christelig forstaaet vel at mærke betrygget i Paradoxet og Forargelsens Mulighed) ved idelig og idelig at prædikes er taget forfængeligt, at Qvalitets-Forskjellen mellem Gud og Menneske pantheistisk (først fornemt speculative, siden pøbelagtigt paa Gader og Stræder) er hævet. Aldrig har nogensinde nogen Lære paa Jorden virkeligt bragt Gud og Menneske saa nær sammen, som Christendommen; det kunde heller ingen, kun Gud selv kan gjøre det, enhver menneskelig Opfindelse bliver dog en Drøm, en usikker Indbildning. Men aldrig har heller nogensinde nogen Lære saa omhyggeligt

---

Skrift kun behandler Fortvivlelse som Sygdommen), maa aldrig glemmes, det ligger jo i, at Fortvivlelse ogsaa er det første Moment i Troen. Naar Retningen derimod er bort fra Troen, bort fra Guds-Forholdet, saa er Fortvivlelse over Synden den nye Synd. I Aands-Livet er Alt dialektisk. Forargelse er jo saaledes, som ophævet Mulighed, et Moment i Troen; men Forargelse, med Retningen bort fra Troen, er Synd. Man kan lægge et Menneske det til Last, at han ikke engang kan forarges paa Christendommen. Naar man taler saaledes, taler man jo om det at forarges som om noget Godt. Og derimod maa man jo sige, at det at forarges er Synd.

værget sig mod den grueligste af alle Gudsbespottelser, den, efterat Gud har gjort dette Skridt, at det saa skulde tages forfængeligt, som løb det dog ud paa Eet: Gud og Menneske — aldrig har nogensinde nogen Lære værget sig saaledes derimod som Christendommen, der værger sig ved Hjælp af Forargelsen. Vee de slappe Talere, vee de løsagtige Tænkere, og vee, vee det hele Tilhæng, som har lært af dem og priset dem!

Skal der holdes Orden i Tilværelsen — og det vil dog Gud, thi han er ikke Forvirringens Gud — saa maa der først og fremmest passes paa, at ethvert Menneske er et enkelt Menneske, bliver sig bevidst at være et enkelt Menneske. Faae Menneskene først Lov til at løbe sammen i hvad Aristoteles kalder Dyre-Bestemmelsen: Mængden; bliver derpaa dette Abstraktum (istedetfor at det er mindre end Intet, mindre end det ringeste enkelte Menneske) anseet for at være Noget: saa varer det ikke længe inden dette Abstraktum bliver Gud. Og saa, saa slaaer det jo philosophice til med Læren om Gud-Mennesket. Som man saa i Staterne har lært, at Mængden imponerer Kongen, og Bladene Conferentsraader, saaledes opdager man saa tilsidst, at summa summarum af alle Mennesker imponerer Gud. Dette kaldes saa Læren om Gud-Mennesket, eller at Gud og Menneske er idem per idem. Det forstaaer sig, adskillige af de Philosopher, som vare med at udbrede denne Lære, om Generationens Overvægt over Individet, de vende sig bort med Væmmelse, naar deres Lære er sunken saa dybt, at Pøbelen er Gud-Mennesket. Men disse Philosopher glemme, at det dog er deres Lære, de oversee, at den ikke var sandere, da de Fornemme antoge den, da Eliten af de Fornemme eller en udvalgt Kreds af Philosopher var Incarnationen.

Det vil sige, Læren om Gud-Mennesket har gjort Christenheden fræk. Det seer næsten ud, som havde Gud været for svag. Det er som var det gaaet ham liig den Godmodige, der gjør for store Indrømmelser, og saa lønnes med Utaknemmelighed. Det er Gud, der opfandt Læren om Gud-Mennesket, og nu har Christenheden faaet det frækt vendt om, og paadutter Gud

Slægtskabet, saa den Indrømmelse, Gud har gjort, omtrent betyder hvad det i disse Tider betyder, at en Konge giver en friere Forfatning — og det veed man nok, hvad det betyder, „det var han nok nødt til". Det er, som var Gud kommet i Forlegenhed; det er, som havde den Kloge Ret, hvis han sagde til Gud: Du er selv Skyld i det, hvorfor har du indladt Dig saa meget med Mennesket. Det var jo dog aldrig faldet noget Menneske ind, aldrig opkommet i noget Menneskes Hjerte, at der skulde være den Lighed mellem Gud og Menneske. Det var Dig selv, der lod det forkynde, nu høster Du Frugten.

Dog har Christendommen sikkret sig fra Begyndelsen af. Den begynder med Læren om Synden. Syndens Kategori er Enkelthedens Kategori. Synden lader sig slet ikke tænke speculativt. Det enkelte Menneske ligger nemlig under Begrebet; man kan ikke tænke et enkelt Menneske, men kun Begrebet Menneske. — Derfor er det at Speculationen strax kommer ind paa den Lære om Generationens Overmagt over Individet; thi at Speculationen skulde anerkjende Begrebets Afmagt i Forhold til Virkeligheden er ikke at forlange. — Men som man ikke kan tænke et enkelt Menneske, saa heller ikke en enkelt Synder; man kan tænke Synden (saa bliver den Negationen), men ikke en enkelt Synder. Dog just derfor kan det heller ikke blive Alvor med Synden, naar den blot skal tænkes. Thi Alvoren er just, at Du og jeg er Syndere; Alvoren er ikke Synden overhovedet, men Alvorens Eftertryk ligger paa Synderen, der er den Enkelte. I Forhold til „det enkelte Menneske" maa Speculationen, hvis den er consequent, egentligen lade meget haant om det at være et enkelt Menneske, eller at være Det, som ikke kan tænkes; den maa, hvis den vilde gjøre Noget i denne Retning, sige til den Enkelte: er det Noget at spilde Tiden paa, see for Alt at glemme det, det at være et enkelt Menneske er Intet at være, tænk — saa er Du hele Menneskeheden, cogito ergo sum. Maaskee turde dog ogsaa dette være Løgn, det enkelte Menneske og det at være et enkelt Menneske det Høieste. Dog lad det nu saa være. Men ganske consequent maatte

Spekulationen ogsaa sige: det at være en enkelt Synder, det er ikke Noget at være, det ligger under Begrebet, spild ikke Tiden derpaa o. s. v. Og hvad saa videre, skal man saa maaskee istedetfor at være en enkelt Synder (ligesom man opfordredes til, istedetfor at være et enkelt Menneske, at tænke Begrebet Menneske) tænke Synden? Og hvad saa videre, bliver man saa maaskee ved at tænke Synden selv „Synden" — cogito ergo sum? Et fortræffeligt Forslag! Imidlertid behøver man endda ikke at frygte saaledes at blive Synden, den — rene Synd; thi Synden lader sig netop ikke tænke. Dette maatte dog vel Spekulationen selv indrømme, da Synden jo er Affald fra Begrebet. Men for ikke længere at disputere e concessis, hovedsagelig er Vanskeligheden en anden. Spekulationen tager sig ikke iagt for, at i Forhold til Synden er det Ethiske med, der altid pointerer omvendt af Spekulationen og gjør lige de modsatte Trin; thi det Ethiske abstraherer ikke fra Virkelighed, men fordyber i Virkelighed, opererer væsentlig ved Hjælp af den spekulativt overseete og foragtede Kategori: Enkeltheden. Synd er en Bestemmelse af den Enkelte; det er Letfærdighed og ny Synd, at lade som var det Ingenting at være en enkelt Synder — naar man selv er denne enkelte Synder. Her slaaer Christendommen til, slaaer et Kors for Spekulationen; det er Spekulationen lige saa umuligt at komme ud af denne Vanskelighed, som for et Seil-Skib at seile frem med stik Modvind. Syndens Alvor er dens Virkelighed i den Enkelte, om det er Dig eller mig; spekulativt skal man see bort fra den Enkelte: altsaa kan man kun letsindigt tale spekulativt om Synden. Syndens Dialektik gaaer Spekulationens lige stik imod.

Her begynder Christendommen, med Læren om Synden, og derved med den Enkelte*). Thi rigtignok er det Christen-

*) Læren om Slægtens Synd er ofte blevet misbrugt, fordi man ikke har været opmærksom paa, at Synden, hvor fælles den er for Alle, ikke samler Menneskene i et Fællesbegreb, i Selskab eller Compagni („saa lidet som ude paa Kirkegaarden de Dødes Mængde danner noget Selskab"), men adsplitter Menneskene i Enkelte, og holder hver Enkelt fast som Synder, hvilken Ad-

dommen, der har lært det om Gud-Mennesket, om Ligheden mellem Gud og Menneske, men den er en stor Hader af kaad eller næsviis Nærgaaenhed. Ved Hjælp af Læren om Synden, og den enkelte Synder, har Gud og Christus een Gang for alle, ganske anderledes end nogen Konge, sikkret sig mod Folket og Folk og Mængden, Publikum o. s. v. o. s. v., item mod enhver Fordring paa en friere Forfatning. Alle hine Abstrakta ere for Gud slet ikke til; der lever for Gud i Christo lutter enkelte Mennesker (Syndere) — dog kan Gud godt overfare det Hele, han kan ovenikjøbet tage sig af Spurvene. Gud er overhovedet en Ven af Orden; og til den Ende er han selv tilstede paa ethvert Punkt, i ethvert Øieblik (hvad i Lærebogen opføres som en af de Titulaturer, Gud nævnes ved, og som Menneskene tænke lidt ved engang imellem, men vel aldrig gjøre Forsøg paa at tænke i ethvert Øieblik), han er allestedsnærværende. Hans Begreb er ikke som Menneskets, under hvilket det Enkelte ligger som Det, der ikke kan gaae op i Begrebet, hans Begreb

---

splittelse i en anden Forstand baade er i Overeensstemmelse med og teleologisk i Retning af Tilværelsens Fuldkommenhed. Dette har man ikke været opmærksom paa, og har saa ladet den faldne Slægt een Gang for alle være blevet god igjen ved Christus. Og saaledes har man dog igjen bragt Gud et Abstraktum paa Halsen, der, som Abstraktum, vil være i nærmere Slægtskab med ham. Men dette er et Skalkeskjul, som blot gjør Menneskene frække. Naar nemlig „den Enkelte" skal føle sig i Slægtskab med Gud (og dette er Christendommens Lære), saa faaer han ogsaa hele Trykket deraf i Frygt og Bæven, han maa, hvis det ikke var en gammel Opdagelse, opdage Forargelsens Mulighed. Men skal det være gjennem et Abstraktum den Enkelte kommer til denne Herlighed, saa bliver Sagen meget for let og er i Grunden taget forfængeligt. Den Enkelte faaer saa ikke det uhyre Tryk af Gud, hvilket i Ydmygelse trykker lige saa dybt som det opløfter, den Enkelte bilder sig ind at have Alt uden videre ved at participere i hiint Abstraktum. Det er ikke med det at være Menneske som med det at være Dyr, hvor Exemplaret altid er mindre end Arten. Mennesket udmærker sig ikke blot ved de Fortrin, som almindelig nævnes, fra andre Dyre-Arter, men qvalitativt derved, at Individet, den Enkelte er mere end Arten. Og denne Bestemmelse er igjen dialektisk, betyder at den Enkelte er Synder, men saa igjen, at det er Fuldkommenheden at være den Enkelte.

omfatter Alt, og i anden Forstand har han intet Begreb. Gud hjælper sig ikke med en Abbreviatur, han begriber (comprehendit) selve Virkeligheden, alt det Enkelte; for ham ligger den Enkelte ikke under Begrebet.

Læren om Synden, om at Du og jeg er Synder, hvilken Lære ubetinget splitter „Mængden" ad, befæster nu Qvalitets-Forskjellen mellem Gud og Menneske saa dybt som den aldrig nogensinde er blevet befæstet — thi atter dette kan kun Gud; Synden er jo: for Gud o. s. v. I Intet er et Menneske saa forskjellig fra Gud, som deri, at han, og det er ethvert Menneske, er en Synder, og er det „for Gud", hvorved jo Modsætningerne i dobbelt Forstand holdes sammen, de holdes sammen (continentur), de faae ikke Lov at gaae ud fra hinanden, men ved saaledes at holdes sammen viser Forskjelligheden sig desto stærkere, som naar man taler om at holde to Farver sammen, opposita juxta se posita magis illucescunt. Synd er det Eneste af hvad der ellers prædicerers om et Menneske, som paa ingen Maade, hverken via negationis eller via eminentiæ, kan udsiges om Gud. At udsige om Gud (i samme Forstand som at han ikke er endelig, altsaa via negationis, at han er uendelig) at han ikke er en Synder, er Gudsbespottelse.

Som Synder er Mennesket adskilt fra Gud ved Qvaliteten: meest svælgende Dyb. Og selvfølgeligt er Gud atter adskilt fra Mennesket ved det samme Qvalitetens svælgende Dyb, naar han forlader Synder. Dersom det dog nemlig ellers lod sig gjøre, ved en omvendt Art Accomodation, at overføre det Guddommelige paa det Menneskelige: i Eet kommer han evigt aldrig til at ligne Gud, i at tilgive Synder.

Her ligger saa Forargelsens yderste Concentration, hvad den Lære har fundet fornødent, som netop har lært Ligheden mellem Gud og Menneske.

Men Forargelse er den meest mulige afgjørende Bestemmelse af Subjektiviteten, det enkelte Menneske. Vistnok er det at tænke Forargelse uden at tænke en Forarget ikke ligesaa umuligt som et Fløitespil, naar der ingen Fløitespiller er; men selv

Tænkningen maa dog vistnok indrømme, at Forargelse, endnu mere end Forelskelse, er et uvirkeligt Begreb, som først bliver virkeligt, hver Gang der er En, en Enkelt, som er forarget.

Forargelse forholder sig altsaa til den Enkelte. Og dermed begynder Christendommen, med at gjøre hvert Menneske til en Enkelt, en enkelt Synder; og nu concentrerer den Alt hvad Himmel og Jord kan opdrive af Forargelses Mulighed (kun derover raader Gud): og dette er Christendom. Den siger saa til hver Enkelt: Du skal troe, ɔ: Du skal enten forarges, eller Du skal troe. Videre ikke eet Ord; der er ikke videre at tilføie. „Nu har jeg talet", siger Gud i Himlene „i Evigheden tales vi ved igjen. Du kan i den mellemliggende Tid gjøre hvad Du vil, men Dommen forestaaer."

En Dom! Ja, det har vi Mennesker jo lært, det lærer jo Erfaring, at naar der er Mytteri paa et Skib eller i en Armee, saa ere de Skyldige saa mange, at man maa lade Straffen fare; og naar det er Publikum, det høistærede dannede Publikum, eller Folket, saa er det ikke blot ingen Forbrydelse, saa er det ifølge Avisen, paa hvilken man kan stole som paa Evangeliet og Aabenbaringen, Guds Villie. Hvoraf kommer dette? Det kommer deraf, at Begrebet Dom svarer til den Enkelte, man dømmer ikke en masse; man kan slaae Folk ihjel en masse, sprøite paa dem en masse, smigre dem en masse, kort paa mange Maader behandle Folk som Fæ, men dømme Folk som Fæ kan man ikke, thi man kan ikke dømme Fæ; om der end dømmes nok saa mange, naar det at dømme skal have Alvor og Sandhed, dømmes hver Enkelt*). Naar nu saa Mange ere de Skyldige, saa lader dette menneskeligt sig ikke gjøre; derfor opgiver man det Hele, man indseer, at der ikke kan være Tale om nogen Dom, de ere for Mange til at blive dømte, man kan ikke faae dem eller ikke overkomme at faae dem Enkelte, derfor maa man opgive at dømme.

*) See derfor er Gud „Dommeren", fordi for ham ingen Mængde er, men kun Enkelte.

Og da man nu i vor oplyste Tid, hvor man finder alle anthropomorphistiske og anthropopathiske Forestillinger om Gud upassende, dog ikke finder det upassende at tænke Gud, som Dommer, i Lighed med en almindelig Birkedommer eller General-Auditeur, der ikke kan overfare en saa vidtløftig Sag — saa slutter man: det vil i Evigheden gaae accurat ligesaa. Lader os derfor blot holde sammen, sikkre os, at Præsterne præke paa den Maade. Og skulde der være en Enkelt, der vovede at tale anderledes, en Enkelt, der var taabelig nok til at gjøre sig selv sit Liv bekymret og ansvarligt i Frygt og Bæven, og saa ogsaa at ville plage Andre: da lader os sikkre os ved at ansee ham for gal, eller, hvis fornødent gjøres, ved at slaae ham ihjel. Naar vi blot ere Mange om det, saa er det ingen Uret. Det er Nonsens og antiqveret, at Mange kan gjøre Uret; hvad de Mange gjøre er Guds Villie. For denne Viisdom, det veed vi af Erfaring — thi vi ere ikke uerfarne Ynglinge, vi henkaste ikke løse Ord, vi tale som Mænd af Erfaring — har hidtil alle Mennesker bøiet sig, Konger og Keisere og Excellencer; ved Hjælp af denne Viisdom ere hidtil alle vore Kreaturer hjulpne op: saa skal sgu Gud ogsaa lære at bøie sig. Det gjælder blot om, at vi blive Mange, rigtigt Mange, der holde sammen, naar vi gjøre det, saa ere vi sikkrede mod Evighedens Dom. — Ja, vistnok ere de sikkrede, dersom det først var i Evigheden de skulle blive Enkelte. Men de vare og ere for Gud bestandigt Enkelte; ikke Den, der sidder i et Glasskab, er saa generet som hvert Menneske er for Gud Gjennemsigtighed. Dette er Samvittigheds-Forholdet. Ved Hjælp af Samvittigheden er det saaledes indrettet, at Rapporten strax følger med enhver Skyld, og at den Skyldige er Den, der selv maa skrive den. Men det skrives med sympathetisk Blæk, og bliver derfor først ret tydeligt, naar det i Evigheden holdes op for Lyset, medens Evigheden reviderer Samvittighederne. I Grunden ankommer Enhver i Evigheden saaledes, at han selv medbringer og overleverer den nøiagtigste Anmeldelse om hver den mindste Ubetydelighed, han forbrød eller efterlod. At holde Dom i Evigheden kunde der-

for et Barn bestride; der er egentligen Intet at gjøre for Trediemand, Alt, indtil det ubetydeligste Ord der er talet, er i Orden. Det gaaer den Skyldige, der er paa Reisen gjennem Livet til Evigheden, som det gik hiin Morder, der paa Jernbanen med dennes Hurtighed flygtede bort fra Gjerningsstedet — og sin Forbrydelse: ak, just under den Vogn, hvori han sad, løb den elektromagnetiske Telegraph med hans Signalement og Ordre til at anholde ham paa første Station. Da han ankom paa Stationen og stod ud af Vognen, var han Arrestant — han havde paa en Maade selv bragt Angivelsen med.

Altsaa Fortvivlelse om Syndernes Forladelse er Forargelse. Og Forargelse er Syndens Potentsation. Dette tænker man i Almindelighed slet ikke paa; man regner i Almindelighed vel neppe Forargelse til Synd, om hvilken man da ikke taler, men om Synder, blandt hvilke Forargelse ikke finder Plads. Endnu mindre opfatter man Forargelse som Syndens Potentsation. Dette kommer af, at man ikke, christeligt, danner Modsætningen mellem: Synd — Tro, men mellem Synd — Dyd.

## C.

## Den Synd, at opgive Christendommen modo ponendo, at erklære den for Usandhed.

Dette er Synd mod den Hellig-Aand. Selvet er her meest fortvivlet potentseret; det kaster ikke blot hele Christendommen af sig, men gjør den til Løgn og Usandhed — hvilken uhyre fortvivlet Forestilling om sig selv maa det Selv have!

Syndens Potentsation viser sig tydeligt, naar man opfatter den som en Krig mellem Menneske og Gud, hvor der forandres Taktik; Potentsationen er Stigen fra det Defensive til det Offensive. Synd er Fortvivlelse; her kjæmpes eviterende. Saa kom Fortvivlelse over sin Synd; her kjæmpes endnu en Gang eviterende eller befæstende sig indenfor sin tilbagetrukne Stilling, men bestandigt pedem referens. Nu forandres Taktiken;

skjøndt Synden fordyber sig mere og mere i sig selv, og saaledes fjerner sig, kommer den dog i en anden Forstand nærmere, bliver mere og mere afgjort sig selv. Fortvivlelse om Syndernes Forladelse er en bestemt Position lige over for et Tilbud af Guds Barmhjertighed; Synden er ikke ganske den Flygtende, ikke blot defensiv. Men den Synd at opgive Christendommen som Usandhed og Løgn er offensiv Krig. Alt det Foregaaende gjør dog paa en Maade sin Modpart den Indrømmelse, at den er den Stærkere. Men nu er Synden angribende.

Synd mod den Hellig-Aand er den positive Form af Forargethed.

Christendommens Lære er Læren om Gud-Mennesket, om Slægtskabet mellem Gud og Menneske, men vel at mærke saaledes, at Forargelsens Mulighed er, om jeg saa tør sige, den Garanti, hvorved Gud sikkrer sig, at Mennesket ikke kan komme ham for nær. Forargelsens Mulighed er det dialektiske Moment i alt det Christelige. Tages den bort, saa er det Christelige ikke blot Hedenskab, men noget saa Phantastisk, at Hedenskabet maatte erklære det for Vrøvl. At være Gud saa nær, som Christendommen lærer, at Mennesket kan komme ham, og tør komme ham, og skal komme ham i Christo, er aldrig faldet noget Menneske ind. Skal det nu forstaaes ligefrem, saadan ganske uden videre, uden den allermindste Reservation, aldeles ugeneret, friskfyragtigt: saa er Christendommen, hvis man vil kalde Hedenskabets Digt om Guderne menneskelig Affindighed, en afsindig Guds Opfindelse; en saadan Lære kunde kun en Gud, der er gaaet fra Forstanden, falde paa — saaledes maa et Menneske dømme, der endnu har bevaret sin Forstand. Den incarnerede Gud vilde, hvis Mennesket saadan uden videre skulde være Kammerat med ham, blive et Sidestykke til Prinds Henrik hos Shakspeare.

Gud og Menneske ere to Qvaliteter, mellem hvilke der er en uendelig Qvalitets-Forskjel. Enhver Lære, der overseer denne Forskjel, er menneskelig talt affindig, guddommelig forstaaet, Guds-Bespottelse. I Hedenskabet gjorde Mennesket

Gud til Menneske (Menneske-Guden); i Christendommen gjør Gud sig til Menneske (Gud-Mennesket) — men i denne sin forbarmende Naades uendelige Kjerlighed gjør han dog een Betingelse, han kan det ikke anderledes. Just dette er Sorgen i Christo, „han kan det ikke anderledes"; han kan fornedre sig selv, paatage sig en Tjeners Skikkelse, lide, døe for Menneskene, indbyde Alle at komme til sig, offre hver sit Livs Dag, og hver Dagens Time, og offre Livet — men Forargelsens Mulighed kan han ikke borttage. O, eneste Kjerlighedens Gjerning, o, uudgrundelige Kjerlighedens Sorg, at selv Gud ikke kan — som han da i en anden Forstand heller ikke vil, ikke kan ville — men selv om han vilde, ikke kan gjøre det umuligt, at denne Kjerlighedens Gjerning kan blive et Menneske til lige det Modsatte, til den yderste Elendighed! Thi den størst mulige menneskelige Elendighed, større endnu end Synden, er at forarges paa Christus og forblive i Forargelsen. Og dette kan Christus ikke, dette kan „Kjerligheden" ikke gjøre umuligt. See, derfor siger han: „salig Den, som ikke forarges paa mig." Mere kan han ikke gjøre. Altsaa han kan, det er muligt, han kan ved sin Kjerlighed komme til at gjøre et Menneske saa elendigt, som et Menneske aldrig nogensinde kunde blive det. O, uudgrundelige Modsigelse i Kjerlighed! Men dog kan han — af Kjerlighed ikke bringe det over sit Hjerte at lade være at fuldkomme Kjerlighedens Gjerning; ak, hvis den saa dog gjorde et Menneske saa elendig, som han ellers aldrig vilde være blevet det!

Lad os tale ret menneskeligt derom. O, usselt et Menneske, som aldrig har følt Trang til af Kjerlighed at offre Alt af Kjerlighed, som altsaa ikke har kunnet det! Men naar han saa opdagede, at just denne hans Opoffrelse i Kjerlighed, at det var muligt, at den kunde blive det andet Menneske, den Elskedes, største Ulykke: hvad saa? Saa enten tabte Kjerligheden i ham sin Spændkraft, fra at være et Magtens Liv sank den sammen til en veemodig Følelses indesluttede Grunden, han gik fra Kjerligheden, han vovede ikke at gjøre denne Kjer-

lighedens Gjerning, selv segnende, ikke under Gjerningen, men under Vægten af hiin Mulighed. Thi ligesom en Vægt bliver uendelig meget tungere, naar den anbringes paa Enden af en Stang, og den Løftende skal holde i den modsatte Ende, saaledes bliver enhver Gjerning uendelig tungere, naar den bliver dialektisk, og tungest, naar den bliver sympathetisk dialektisk, saa hvad Kjerligheden tilskynder at gjøre for den Elskede, det synes igjen i en anden Forstand Omsorgen for den Elskede at fraraade. — Eller Kjerligheden seirede, og han vovede det af Kjerlighed. O, men i Kjerlighedens Glæde (som Kjerlighed altid er glad, især naar den offrer Alt) var dog en dyb Sorg — thi det var jo muligt! See, derfor fuldkommede han denne sin Kjerlighedens Gjerning, han bragte Offeret (som han for sit Vedkommende jublede ved) ikke uden Taarer: der svæver over dette, hvad skal jeg kalde det, dette Inderlighedens Historie-Maleri hiin mørke Mulighed. Og dog, hvis denne ikke havde svævet over det, havde hans Gjerning ikke været den sande Kjerligheds. — O, min Ven, hvad har Du vel forsøgt i Livet! Anstreng Din Hjerne, riv enhver Bedækning til Side og blot Følelsens viscera i Dit Bryst, sløif enhver Befæstning, som adskiller Dig fra Den, om hvem Du læser, og læs saa Shakspeare — og Du skal gyse for Collisioner. Men de egentlige religieuse Collisioner synes selv Shakspeare at have gyset tilbage for. Maaskee lader disse sig ogsaa kun udtrykke i Gudernes Sprog. Og dette Sprog kan intet Menneske tale; thi som allerede en Græker saa skjønt har sagt: af Mennesker lærer Mennesket at tale, af Guderne at tie.

At der er den uendelige Qvalitets-Forskjel mellem Gud og Menneske, det er Forargelsens Mulighed, som ikke kan borttages. Af Kjerlighed bliver Gud Menneske; han siger: see her, hvad det er at være Menneske, men, tilføier han, o tag Dig iagt, thi jeg er tillige Gud — salig Den, som ikke forarges paa mig. Han paatager sig som Menneske en ringe Tjeners Skikkelse, han udtrykker det at være et ringe Menneske, paa det at intet Menneske skal mene sig udelukket, eller mene, at det er men-

neskelig Anseelse og Anseelse blandt Mennesker, der bringer En nærmere til Gud. Nei, han er det ringe Menneske. Seer her hid, siger han, og forvis Dig om, hvad det er at være Menneske, o, men tag Dig iagt; thi jeg er tillige Gud — salig Den, som ikke forarges paa mig. Eller omvendt: Faderen og jeg er Eet, dog er jeg dette enkelte, ringe Menneske, fattig, forladt, given i Menneskenes Vold — salig Den, som ikke forarges paa mig. Jeg, dette ringe Menneske, er Den som gjør, at Døve høre, Blinde see, Halte gaae, Spedalske renses, Døde staae op — salig Den, som ikke forarges paa mig.

Under Ansvar paa høieste Sted fordrister jeg mig derfor til at sige, at dette Ord: salig Den, som ikke forarges paa mig, hører med til Forkyndelsen om Christo, om ikke paa samme Maade som Indstiftelses-Ordene i Nadveren, saa dog som de Ord: Enhver prøve sig selv. De ere Christi egne Ord, og de maae, især da i Christenheden, atter og atter indskjærpes, gjentages, siges til Enhver især. Overalt*) hvor disse Ord ikke lyde med, eller i ethvert Tilfælde, hvor Fremstillingen af det Christelige ikke er paa ethvert Punkt gjennemtrængt af denne Tanke: der er Christendommen Blasphemi. Thi uden Livvagt og uden Tjenere, der kunde berede ham Veien og gjøre Menneskene opmærksomme paa, hvo det var der kom: gik Christus her paa Jorden i en Tjeners ringe Skikkelse. Men Forargelsens Mulighed (o, som den var i Hans Kjerlighed Ham Sorgen!) værgede og værger om Ham, befæster et svælgende Dyb mellem Ham og Den, som var Ham nærmest og stod Ham nærmest.

*) Og det er nu Tilfælde næsten overalt i Christenheden, der, som det synes, enten ganske ignorerer, at Christus selv er Den, der saa gjentagent, saa inderligt advarede mod Forargelsen, endnu mod Slutningen af sit Liv endog sine troe Apostle, der havde fulgt ham fra Begyndelsen og for hans Skyld forladt Alt: eller vel endog taus anseer det for en Slags overspændt Ængstelighed af Christus, da Tusinder og Tusinders Erfaring godtgjør, at man kan have Troen paa Christus uden at have mærket det Mindste til Forargelsens Mulighed. Men dette turde være en Feiltagelse, der vel skal blive aabenbar, naar Forargelsens Mulighed kommer til at dømme Christenheden.

Den nemlig, som ikke forarges, han **tilbeder** troende. Men at tilbede, hvilket er Troens Udtryk, er at udtrykke, at Qvalitetens uendelig svælgende Dyb dem imellem er befæstet. Thi i Troen er igjen Forargelsens Mulighed det dialektiske Moment*).

Men den Art Forargelse, om hvilken her er Tale, er modo ponendo, den udsiger om Christendommen, at den er Usandhed og Løgn, og derved igjen det Samme om Christus.

For at belyse denne Art Forargelse bliver det bedst at gjennemgaae de forskjellige Former af Forargelsen, hvilken principielt forholder sig til Paradoxet (Christus) og saaledes kommer igjen ved enhver Bestemmelse af det Christelige, fordi enhver saadan forholder sig til Christus, har Christus in mente.

Den laveste Form af Forargelse, den, menneskelig talt, uskyldigste, er at lade det Hele med Christus staae hen uafgjort, at dømme saaledes: jeg tillader mig Intet at dømme derom; jeg troer ikke, men jeg dømmer Intet. At dette er en Form af Forargelse, undgaaer de Fleste. Sagen er, man har reent glemt dette Christelige: „**Du skal.**" Deraf kommer det, at man ikke seer, at dette er Forargelse, dette at stille Christus i Indifferents. Det at Christendommen er Dig forkyndt, betyder, Du skal have en Mening om Christus; Han er, eller det at Han er til, og at Han har været til, er hele Tilværelsens Af-

---

*) Her en lille Opgave for Jagttagere. Dersom man antager, at alle de mange Præster her og i Udlandet, som holde og skrive Prædikener, ere troende Christne, hvorledes lader det sig saa forklare, at man aldrig hører eller læser den Bøn, som især i vore Tider laae saa nær: Gud i Himlene, jeg takker Dig, at Du ikke har fordret af et Menneske, at han skal begribe Christendommen; thi hvis det fordredes, da var jeg den Elendigste af Alle. Jo mere jeg søger at begribe den, jo mere ubegribelig forekommer den mig, jo mere opdager jeg blot Forargelsens Mulighed. Derfor takker jeg Dig, at Du ene fordrer Troen, og jeg beder Dig, at Du fremdeles vil forøge mig den. Denne Bøn vilde orthodox være aldeles correct, og antaget, at den var sand i den Bedende, vilde den tillige være correct Ironi over hele Speculationen. Men mon Troen findes paa Jorden!

gjørelse. Er Christus Dig forkyndt, saa er det Forargelse at sige: jeg vil ingen Mening have derom.

Dog maa dette forstaaes med en vis Indskrænkning i disse Tider, da Christendommen forkyndes saa maadeligt, som den gjør. Der leve vistnok mange Tusinder, som have hørt Christendommen forkynde, og som aldrig have hørt Noget om dette „skal." Men Den, der har hørt det, naar han saa siger: jeg vil ingen Mening have derom, saa er han forarget. Han benegter nemlig Christi Guddom, at den har Ret til at fordre dette af et Menneske, at han skal have en Mening. Det hjælper ikke, at et saadant Menneske siger: „jeg udsiger jo Intet, hverken Ja eller Nei om Christus"; thi saa spørger man ham blot: har Du da heller ingen Mening om, hvorvidt Du skal have nogen Mening om Ham eller ikke? Svarer han dertil: jo, saa fanger han sig selv; og svarer han: nei, saa dømmer Christendommen ham alligevel, at han skal have en Mening derom, og altsaa igjen om Christus, at intet Menneske skal formaste sig til at lade Christi Liv staae hen som en Curiositet. Naar Gud lader sig føde og bliver Menneske, saa er dette ikke et orkesløst Indfald, Noget han hitter paa, for dog at foretage sig Noget, maaskee for at gjøre Ende paa den Kjedsommelighed, der, som man frækt har sagt, skal være forbundet med at være Gud — det er ikke for at opleve Eventyr. Nei, naar Gud gjør det, saa er dette Faktum Tilværelsens Alvor. Og dette er igjen Alvoren i denne Alvor: at Enhver skal have en Mening derom. Naar en Konge besøger en Provindsby, anseer han det for en Fornærmelse, om en Embedsmand, hvis han da ikke har lovligt Forfald, undlader at gjøre ham sin Opvartning; men hvad mon han vilde dømme, om en vilde ignorere det hele Faktum, at Kongen var i Byen, vilde spille Privatmanden, der i saa Henseende „blæser af Hans Majestæt og af Kongeloven"? Og saaledes ogsaa, naar det behager Gud at vorde Menneske — at det saa behager et Menneske (og hvad Embedsmanden er for Kongen, det er ethvert Menneske for Gud) derom at sige: ja, det er Noget,

hvorom jeg ikke ønsker at have nogen Mening. Saaledes taler man fornemt om, hvad man i Grunden overseer: altsaa overseer man fornemt Gud.

Den næste Form af Forargelse er den negative, men lidende. Den føler vel, at ignorere Christus formaaer den ikke, at lade Det med Christus staae hen og saa forresten have travlt i Livet, er den ikke istand til. Men troe kan den heller ikke; den vedbliver saa at stirre paa det ene og samme Punkt, paa Paradoxet. Forsaavidt ærer den dog Christendommen, den udtrykker, at dette Spørgsmaal: hvad tykkes Dig om Christus, virkelig er det meest Afgjørende. En saadan Forarget lever da hen som en Skygge; hans Liv fortæres, fordi han i sit Inderste bestandigt er beskjæftiget med denne Afgjørelse. Og saaledes udtrykker han (som ulykkelig Elskovs Lidelse i Forhold til Elskov), hvilken Realitet Christendommen har.

Den sidste Form af Forargelse er den, om hvilken vi her tale, den positive. Den erklærer Christendommen for Usandhed og Løgn, den negter Christus (at han har været til og at han er Den, han sagde sig at være) enten doketisk eller rationalistisk, saaledes at Christus enten ikke bliver et enkelt Menneske, men kun tilsyneladende, eller at han bliver kun et enkelt Menneske, saa han enten doketisk bliver Poesi, Mythologi, der ikke gjør Fordring paa Virkelighed, eller rationalistisk en Virkelighed, der ikke gjør Fordring paa at være guddommelig. I denne Negten af Christus som Paradoxet ligger naturligviis igjen Negten af alt det Christelige: Synden, Syndernes Forladelse o. s. v.

Denne Form af Forargelse er Synd mod den Hellig-Aand. Som Jøderne sagde om Christus, han uddriver Djævle ved Djævelens Hjælp, saaledes gjør denne Forargelse Christus til en Opfindelse af Djævelen.

Denne Forargelse er Syndens høieste Potentsation, hvilket man som oftest overseer, da man ikke, christeligt, danner Modsætningen mellem: Synd — Tro.

Derimod er denne Modsætning gjort gjældende i hele dette

Skrift, der strax i første Afsnit A, A opstillede Formelen for den Tilstand, hvori der slet ingen Fortvivlelse er: i at forholde sig til sig selv og i at ville være sig selv grunder Selvet gjennemsigtigt i den Magt, som satte det. Hvilken Formel igjen, hvorom oftere er mindet, er Definitionen paa Tro.

# „Ypperstepræsten“ — „Tolderen“ — „Synderinden“.

1849.

Udgivet af

**H. O. Lange.**

Til Grund for denne Udgave er lagt Originaludgavens Text, der er sammenlignet med S. K.'s Manuskript paa Universitetsbibliotheket (S. K.'s Papirer, Pakke 31).

# "Ypperstepræsten" – "Tolderen" – "Synderinden",

## tre Taler

ved Altergangen om Fredagen.

Af

S. Kierkegaard.

**Kjøbenhavn.**

Forlagt af Universitetsboghandler C. A. Reitzel.

Trykt hos Kgl. Hofbogtrykker Bianco Luno.

1849.

# Forord.

„Hiin Enkelte, hvem jeg med Glæde og Taknemlighed kalder min Læser", modtage Gaven. Vistnok er det at give saligere end det at modtage; men er dette saa, er jo just den Givende i een Forstand den Trængende, trængende til den Salighed at give; og naar saa er, er jo Dens Velgjerning den største, Dens, der modtager — og saa er det jo dog saligere at modtage end at give.

Han modtage den! Hvad jeg første Gang, da jeg udsendte den lille Bog, der (jvf. To opbyggelige Taler 1843 Forordet) blev sammenlignet, og ogsaa bedst kunde sammenlignes med „en ubetydelig lille Blomst, i Skjul af den store Skov", hvad jeg den Gang troede at see, det seer jeg atter „hvorledes hiin Fugl, som jeg kalder min Læser, pludselig faaer Øie paa den, kaster sig ned paa sin Vinge, plukker den af og tager den til sig"; eller, fra den anden Side og i et andet Billede, jeg seer atter hvad jeg den Gang saae, hvorledes den lille Bog „gaaer sin Gang ad eensomme Veie eller eensom ad de alfare ... indtil den endelig træffer hiin Enkelte, hvem jeg kalder min Læser, hiin Enkelte, hvem den søger, efter hvem den ligesom udstrækker sine Arme": det er, jeg saae og seer, at den lille Bog modtages af hiin Enkelte, hvem den søger, og som søger den.

Først i September 1849.

S. K.

# I.

## Hebr. IV, 15.

## Bøn.

Hvor skulde vi gaae hen, hvis ikke til Dig, Herre Jesus Christus! Hvor skulde den Lidende finde Medlidenhed, hvis ikke hos Dig, og hvor den Angergivne, ak, hvis ikke hos Dig, Herre Jesus Christus!

---

Hebr. IV, 15. **Thi vi have ikke en Ypperste-Præst, som ei kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder, men en saadan, som er forsøgt i alle Ting i lige Maade, dog uden Synd.**

---

Min Tilhører, hvad enten Du selv har været, muligt er, en Lidende, hvad eller Du har lært Lidende at kjende, maaskee i den skjønne Hensigt at ville trøste: dette har Du vistnok ofte hørt, dette der er Lidendes almindelige Klage „Du forstaaer mig ikke, o, Du forstaaer mig ikke, Du sætter Dig ikke i mit Sted; var Du i mit Sted, eller kunde Du sætte Dig i mit Sted, kunde Du ganske sætte Dig i mit Sted, og altsaa ganske forstaae mig, saa vilde Du tale anderledes." Du vilde tale anderledes, dette vil efter den Lidendes Mening sige, ogsaa Du vilde indsee og forstaae, at der ingen Trøst er.

Altsaa dette er Klagen; den Lidende klager næsten altid over, at Den, der vil trøste ham, ikke sætter sig i hans Sted.

Vistnok har ogsaa den Lidende bestandigt nogen Ret; thi intet Menneske oplever ganske det Samme som et andet Menneske, og selv om saa var, det er nu engang den almindelige og fælles Grændse for hvert Menneske særligen, ikke ganske at kunne sætte sig i et andet Menneskes Sted, selv med sin bedste Villie ikke ganske at kunne fornemme, føle, tænke som et andet Menneske. Men i en anden Forstand beholder den Lidende Uret, forsaavidt han vil, at dette skal betyde, at der ingen Trøst er for Lidende; thi det kunde jo ogsaa betyde, at hver Lidende skal søge at finde Trøsten i sig selv, det er hos Gud. Det var vel slet ikke Guds Villie, at det ene Menneske skulde kunne finde fuldstændig Trøst hos det andet; det er tvertimod Guds velbehagelige Villie, at hvert Menneske skal søge den hos ham, at, naar de Trøstegrunde, som Andre byde, blive ham smagløse, at han saa søger til Gud, følgende Skriftens Ord: haver Salt i Eder selv og holder Fred med hverandre. O, Du Lidende, o, og Du, som maaskee oprigtigt og velmeent ønsker at trøste: strider dog ikke den unyttige Strid med hinanden! Du Medlidende, viis Du sand Medlidenhed, ved ikke at gjøre Fordring paa ganske at kunne sætte Dig i den Andens Sted; og Du Lidende, viis sand Skjønsomhed ved ikke at fordre det Umulige af den Anden — der er jo dog Een, der ganske kan sætte sig i Dit som i enhver Lidendes Sted: den Herre Jesus Christus.

Derom tale de forelæste hellige Ord. „Vi have ikke en Ypperstepræst, som ei kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder", det er, vi have en saadan, som kan have Medlidenhed med vore Skrøbeligheder; og videre „vi have en saadan, som er forsøgt i alle Ting i lige Maade". Dette er nemlig Betingelsen for at kunne have sand Medlidenhed — thi den Uerfarne og Uforsøgtes Medlidenhed er Misforstaaelse, oftest en for den Lidende mere eller mindre besværlig og saarende Misforstaaelse — dette er Betingelsen, at være forsøgt i lige Maade. Naar saa er, saa kan man ogsaa ganske sætte sig i den Lidendes Sted; og naar man er forsøgt i alle Ting i lige Maade, saa kan man sætte sig ganske i enhver Lidendes Sted. En saadan Yp-

perstepræst have vi, der kan have Medlidenhed. Og at Han maa have Medlidenhed, det seer Du jo deraf, at det var af Medlidenhed, at Han blev forsøgt i alle Ting i lige Maade: Medlidenhed var det jo der bestemte Ham til at komme til Verden; og det var atter Medlidenhed, det var for at kunne have sand Medlidenhed, at Han, efter fri Beslutning, blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, Han som ganske kan sætte sig og ganske satte sig i Dit, i mit, i vort Sted.

Derom ville vi tale i det foreskrevne korte Dieblik.

Christus satte sig ganske i Dit Sted. Han var Gud og blev Menneske — saaledes satte han sig i Dit Sted. Det er jo nemlig hvad sand Medlidenhed saa gjerne vil, den vil saa gjerne ganske sætte sig i den Lidendes Sted for ret at kunne trøste. Men det er tillige hvad menneskelig Medlidenhed ikke formaaer; kun guddommelig Medlidenhed formaaer det — og Gud blev Menneske. Han blev Menneske; og Han blev det Menneske, der af Alle, Alle ubetinget har lidt meest; der var aldrig født, der skal eller kan aldrig fødes det Menneske, der skal lide som Han. O, hvilken Betryggelse for Hans Medlidenhed, o, hvilken Medlidenhed at give en saadan Betryggelse! Medlidende aabner Han sin Favn for alle Lidende; kommer hid, siger Han, Alle I, som lide og ere besværede; kommer hid til mig, siger Han: og Han indestaaer for hvad Han siger, thi Han — dette er Indbydelsen anden Gang — Han var ubetinget den meest Lidende. Stort allerede om menneskelig Medlidenhed vover sig til at lide næsten lige saa meget som den Lidende: men af Medlidenhed, for at sikkre Trøsten, at lide uendelig mere end den Lidende, hvilken Medlidenhed! Den menneskelige Medlidenhed gyser dog gjerne tilbage, bliver helst, deeltagende, paa den trygge Strandbred; eller om den vover sig ud, den vil dog ikke gjerne gaae slet saa langt ud som der, hvor den Lidende er: men hvilken Medlidenhed at gaae længere ud! Du Lidende, hvad fordrer Du? Du fordrer, at den Medlidende skal ganske sætte sig i Dit Sted: og Han, Medlidenheden, Han satte sig

ikke blot ganske i Dit Sted, Han kom til at lide uendelig meget mere end Du! O, for en Lidende seer dette maaskee stundom, mismodigt, næsten saa forrædersk ud, at Medlidenheden holder sig lidt tilbage: men her, her er Medlidenheden bag ved Dig i den uendelig større Lidelse!

Han satte sig, Han kan sætte sig ganske i Dit Sted, Du Lidende, hvo Du end er. — Er det timelig og jordisk Bekymring, Armod, Sorg for Udkommet og hvad dertil hører: ogsaa Han har lidt Hunger og Tørst, og just i de vanskeligste Øieblikke af Hans Liv, hvor Han tillige kjæmpede aandeligt, i Ørkenen og paa Korset; og til daglig Brug eiede Han ikke mere end Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen — saa meget eier dog vel ogsaa den Fattigste! Og Han, der blev født i en Stald, svøbt i Klude, lagt i en Krybbe, Han havde sit Liv igjennem ikke det, hvortil Han kunde hælde sit Hoved — saa meget Huusly har dog vel ogsaa den Huusvilde! Skulde Han saa ikke ganske kunne sætte sig i Dit Sted og forstaae Dig! — Eller er det Hjertesorg: ogsaa Han havde engang Venner, eller rettere, Han meente engang at have dem; men da saa Afgjørelsen kom, da forlode de Ham alle, dog nei ikke alle, der blev to tilbage, den ene forraadte Ham, den anden fornegtede Ham! Ogsaa Han havde engang Venner, eller Han meente engang at have dem, de sluttede sig saa nær til Ham, de stredes endog om, hvo der skulde indtage Pladsen paa Hans høire og hvo paa Hans venstre Side, indtil saa Afgjørelsen kom, og Han, istedetfor at hæves til Thronen, ophøiedes paa Korset: da bleve tvende Røvere mod deres Villie tvungne til at indtage den ledige Plads ved Hans høire og den ledige Plads ved Hans venstre Side! Mener Du ikke, at Han kan ganske sætte sig i Dit Sted! — Eller er det Sorg over Verdens Ondskab, over hvad Modstand Du og det Gode maa lide, dersom det ellers blot er ganske vist, at det i Sandhed er Dig, der vil det Gode og Sande: o, i denne Henseende vilde Du, et Menneske, dog vel ikke vove at sammenligne Dig med Ham, Du, en Synder, dog vel ikke vove at sammenligne Dig med Ham, den Hellige, der først

oplevede disse Lidelser — saa Du i det Høieste kan lide i Lighed med Ham — og evigt helligede disse Lidelser — altsaa ogsaa Dine, hvis Du ellers lider i Lighed med Ham — Han, som blev foragtet, forfulgt, forhaanet, bespottet, bespyttet, hudflettet, mishandlet, martret, korsfæstet, forladt af Gud korsfæstet under almindelig Jubel: hvad Du end har lidt, og hvo Du end er, mener Du ikke, at Han ganske kan sætte sig i Dit Sted! — Eller er det Sorg over Verdens Synd og Ugudelighed, Sorg over, at Verden ligger i det Onde, Sorg over, hvor dybt Mennesket faldt, Sorg over, at Guld er Dyd, at Magt er Ret, at Mængde er Sandhed, at kun Løgn har Fremgang, og kun det Onde seirer, at kun Selvkjerlighed elskes, at kun Middelmaadighed velsignes, at kun Klogskab agtes, at kun Halvhed anprises, og kun Usselhed lykkes: o, i denne Henseende vilde Du, et Menneske, dog vel ikke vove at sammenligne Din Sorg med den Sorg, der var i — Verdens Frelser, som skulde Han ikke ganske kunne sætte sig i Dit Sted! — Og saaledes i Henseende til enhver Lidelse.

Og derfor Du Lidende, hvo Du end er, slut Dig ikke fortvivlet inde med Dine Lidelser, som kunde Ingen end ikke Han forstaae Dig; raab ei heller utaalmodig paa Dine Lidelser, som vare de saa frygtelige, at end ikke Han formaaede ganske at sætte sig i Dit Sted: formast Dig ikke til denne Usandhed, betænk, at Han ubetinget og uden al Sammenligning ubetinget var den af alle Lidende meest Lidende. Thi vil Du vide, hvo der er den meest Lidende, nu saa lad mig sige Dig det. Ikke den tause Fortvivlelses dulgte Skrigen, og ikke, hvad der forfærder Andre, Skrigets Høirøstethed gjør Udslaget, nei lige det Modsatte. Den er ubetinget den meest Lidende, om hvem det — derved at han gjør det — i Sandhed er sandt, at han ubetinget ingen anden Trøst har end den: at trøste Andre; thi dette og kun dette er Sandhedens Udtryk for, at i Sandhed Ingen kan sætte sig i hans Sted, samt at det er Sandhed i ham. Og saaledes med Ham, den Herre Jesus Christus; Han var ikke en Lidende, der søgte Trøst hos Andre, endnu mindre, at Han fandt den

hos Andre, endnu mindre, at Han klagede over ikke at finde den hos Andre, nei Han var den Lidende, hvis eneste, ubetinget hvis eneste Trøst var at trøste Andre. See her er Du kommet til Lidelsernes Høieste, men ogsaa til Lidelsernes Grændse, hvor Alt vender sig om; thi Han, just Han er „Trøsteren". Du klager over, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted; beskjeftiget Dag og Nat med den Tanke, falder det Dig, kan jeg tænke, maaskee aldrig ind, at Du skulde trøste Andre: og Han, „Trøsteren", Han er den Eneste, om hvem det i Sandhed gjaldt, at Ingen kunde sætte sig i Hans Sted — hvor sandt, hvis Han havde klaget saaledes! — Han, „Trøsteren", i hvis Sted Ingen kunde sætte sig, Han kan ganske sætte sig i Dit og i enhver Lidendes Sted. Var det Sandhed, at slet Ingen kan sætte sig i Dit Sted, nu vel, saa beviis det; der er saa for Dig kun Eet tilbage, bliv selv Den, der trøster Andre. Dette er det eneste Beviis, der kan føres for, at det er Sandhed, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted. Saa længe Du taler om, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted, saa længe er Du ikke ubetinget enig med Dig selv derom, ellers vilde Du idetmindste tie. Men selv om Du taug, saa længe det ikke virker til, at Du paatager Dig at trøste Andre, saa længe er Du ikke ubetinget enig med Dig selv om, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted; Du sidder saa dog blot hen i taus Fortvivlelse, atter og atter beskjeftiget med den Tanke, at Ingen kan sætte sig i Dit Sted, det er, Du maa i ethvert Dieblik gjøre denne Tanke fast, det er, den er ikke fast, Du er ikke ubetinget enig med Dig selv derom, det er, det er ikke ganske Sandhed i Dig. Dog sandt kan dette jo heller ikke være i noget Menneske, at Ingen, ubetinget Ingen kan sætte sig i hans Sted; thi just Han, Jesus Christus, i hvis Sted Ingen hverken ganske eller blot nogenledes kan sætte sig, just Han kan sætte sig ganske i Dit Sted.

Han satte sig ganske i Dit Sted, hvo Du end er, Du, som forsøges i Fristelse og Anfægtelse, Han kan sætte sig ganske i Dit Sted, „forsøgt i alle Ting i lige Maade".

Som med den Lidende, saaledes med den Fristede og Anfægtede, ogsaa han klager gjerne over, at Den, der vil trøste eller raade eller advare ham, ikke forstaaer ham, ikke ganske kan sætte sig i hans Sted. „Var Du i mit Sted" siger han „eller kunde Du sætte Dig i mit Sted, kunde Du forstaae, med hvilken rædsom Magt Fristelsen omspænder mig, kunde Du forstaae, hvor frygteligt Anfægtelsen spotter enhver min Anstrengelse: saa vilde Du dømme anderledes. Men Du, som ikke selv fornemmer det, Du kan sagtens tale roligt derom, sagtens benytte Leiligheden til at føle Dig selv bedre, fordi Du ikke faldt i Fristelsen, ikke laae under for Anfægtelsen, det er, fordi Du hverken forsøgtes i det Ene eller i det Andet. Var Du i mit Sted!"

O, min Ven, strid ikke nogen unyttig Strid, der kun yderligere forbittrer Dig selv og en Anden Livet: der er dog Den, som ganske kan sætte sig i Dit Sted, den Herre Jesus Christus, der, „efterdi han leed og selv blev fristet, kan komme dem til Hjælp, som fristes" (Hebr. 2, 18); der er Den, der ganske kan sætte sig i Dit Sted, Jesus Christus, som lærte enhver Fristelse i Sandhed at kjende, derved, at Han bestod i enhver Fristelse. — Er det Sorg for Næring, og ganske bogstaveligen i strengeste Forstand Sorg for Næring, saa Hungersdøden truer: ogsaa Han fristedes saaledes; er det den dumdristige Voven, der frister: ogsaa Han fristedes saaledes; er det til at affalde fra Gud Du fristes: ogsaa Han fristedes saaledes; ganske kan Han sætte sig i Dit Sted, hvo Du end er. Fristes Du i Eensomheden: ogsaa Han, hvem den onde Aand jo førte ud i Eensomheden for at friste Ham. Fristes Du i Verdens Forvirring: ogsaa Han, hvis gode Aand forhindrede Ham i, at Han ikke trak sig tilbage fra Verden, før Han havde fuldkommet sin Kjerligheds Gjerning. Fristes Du i Afgjørelsens store Øieblik, naar det gjælder at forsage Alt: ogsaa Han; eller er det i det næste Øieblik, hvor Du fristes til at fortryde, at Du offrede Alt: ogsaa Han. Fristes Du, segnende under Muligheden, til at ønske, at Farens Virkelighed dog snart var forhaanden: ogsaa Han; fristes Du, forsmægtende, til at ønske Dig Døden: ogsaa Han. Er Fristelsen

den, at være forladt af Menneskene: ogsaa Han fristedes; er den den — dog nei, den Anfægtelse har dog vel intet Menneske oplevet, den Anfægtelse at være forladt af Gud; men Han fristedes saaledes. Og saaledes paa enhver Maade.

Og derfor Du, der fristes, hvo Du end er, forstum ikke i Fortvivlelse, som var Fristelsen overmenneskelig, og Ingen kunde forstaae den; udmal ei heller utaalmodigt Din Fristelses Størrelse, som kunde end ikke Han ganske sætte sig i Dit Sted! Thi vil Du vide, hvad der fordres for i Sandhed at kunne bedømme, hvor stor en Fristelse i Sandhed er, nu saa lad mig sige Dig det. Der fordres: at Du har bestaaet i Fristelsen. Først da faaer Du Sandheden at vide om, hvor stor Fristelsen var; saa længe Du ikke har bestaaet i den, veed Du kun Usandheden, kun hvad Fristelsen, just for at friste, indbilder Dig om, hvor frygtelig den er. At fordre Sandhed af Fristelsen, det er for meget forlangt; Fristelsen er en Bedrager og Løgner, der vel vogter sig for at sige Sandhed, thi dens Magt er just Usandheden. Vil Du have Sandheden ud af den, om hvor stor den virkelig er, saa maa Du see at blive den Stærkere, see at bestaae i Fristelsen: saa faaer Du Sandheden at vide, eller Du faaer Sandheden ud af den. Og derfor er der kun Een, som i Sandhed ganske nøiagtigt kjender enhver Fristelses Størrelse, og ganske kan sætte sig i Enhvers Sted, der bliver fristet: Han, der selv blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, fristet, men som bestod i enhver Fristelse. Tag Dig da iagt, mere og mere lidenskabeligt at skildre og klage over Fristelsens Størrelse: med hvert Skridt fremad Du gjør ad den Vei, anklager Du blot mere og mere Dig selv. Et Forsvar for Dig, at Du ligger under for Fristelsen, lader sig heller ikke føre paa den Maade, ved mere og mere overdrevent at beskrive Fristelsens Størrelse; thi Alt, hvad Du saaledes siger, er Usandhed, da Du kun kan faae Sandheden at vide ved at bestaae i Fristelsen. Maaskee kunde et andet Menneske hjælpe Dig, hvis Du vil lade Dig hjælpe, et andet Menneske, der blev fristet paa samme Maade, men bestod i Fristelsen; thi han veed Sandheden. Men selv om der

intet andet Menneske er, som kan sige Dig Sandheden: der er dog Een, som ganske kan sætte sig i Dit Sted, Han, der blev forsøgt i alle Ting i lige Maade, fristet, men som bestod i Fristelsen. Af Ham vil Du kunne faae Sandheden at vide, dog kun paa det Vilkaar, at Han seer, at det er Dit redelige Forsæt at ville bestaae i Fristelsen. Og naar Du saa har bestaaet i Fristelsen, saa vil Du ganske kunne forstaae Sandheden. Saa længe Du ikke har bestaaet i Fristelsen, klager Du over, at Ingen ganske kan sætte sig i Dit Sted — thi dersom Du har bestaaet i Fristelsen, saa vilde det jo være Dig det Samme, ikke Noget at klage over, om saa var, at Ingen kunde sætte sig i Dit Sted. Denne Klagen er en Opfindelse af den Usandhed, som er i Fristelsen; og denne Usandheds Mening er, at skulde Nogen ganske forstaae Dig, da maatte det være En, som ogsaa laae under for Fristelsen, saa altsaa I Tvende forstode hinanden — i Usandheden. Er dette at „forstaae" hinanden? Nei, her er Grændsen, hvor Alt vender sig om: der er kun Een, som i Sandhed kan sætte sig ganske i Enhvers Sted, der fristes — og Han kan det just fordi Han ene bestod i enhver Fristelse. Men tillige, o, glem det ikke, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted.

H a n  s a t t e  s i g  g a n s k e  i  D i t  S t e d,  b l e v  f o r s ø g t  i  a l l e  T i n g  i  l i g e  M a a d e — **dog uden Synd**. Altsaa i denne Henseende satte Han sig ikke i Dit Sted, kan Han ikke sætte sig ganske i Dit Sted, Han, den Hellige, hvor skulde det være muligt! Er Forskjellen uendelig mellem Gud, som er i Himlen, og Dig, som er paa Jorden: Forskjellen er uendelig større mellem den Hellige og Synderen.

O, og dog, ogsaa i denne Henseende, om end paa en anden Maade, satte Han sig ganske i Dit Sted. Thi naar Han, naar Forsonerens Lidelse og Død er Fyldestgjørelsen for Din Synd og Skyld — naar den er Fyldestgjørelsen, saa træder den jo i Stedet for Dig, eller Han, Fyldestgjøreren, træder i Dit Sted, i Dit Sted lidende Syndens Straf, at Du maatte frelses, i Dit Sted lidende Døden for Dig, at Du maatte leve: satte og sætter Han sig saa ikke ganske i Dit Sted? Her er det jo endnu

bogstaveligere, at Han ganske sætter sig i Dit Sted, end som vi talte derom i det Foregaaende, hvor der blot betegnedes, at Han ganske kunde forstaae Dig, medens Du dog bliver paa Dit Sted og Han paa sit Sted. Men Forsoningens Fyldestgjørelse betyder jo, at Du træder til Side, og at Han indtager Dit Sted: sætter Han sig saa ikke ganske i Dit Sted?

Hvad er nemlig „Forsoneren" Andet end en Stedfortræder, som ganske sætter sig i Dit og i mit Sted; og hvilken er Forsoningens Trøst anden end denne, at Stedfortræderen fyldestgjørende sætter sig ganske i Dit og i mit Sted! Saa naar den straffende Retfærdighed her i Verden eller hisset i Dommen søger det Sted, hvor jeg Synder staaer med al min Skyld, med mine mange Synder — da træffer den ikke mig; jeg staaer ikke mere paa det Sted; jeg har forladt det; der staaer en Anden i mit Sted, en Anden, som ganske sætter sig i mit Sted; jeg staaer frelst ved Siden af denne Anden, ved Siden af Ham, min Forsoner, der ganske satte sig i mit Sted: hav Tak derfor, Herre Jesus Christus.

M. T., en saadan Medlidenhedens Ypperstepræst have vi: hvo Du end er, og hvorledes Du end lider, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted; hvo Du end er, og hvorledes Du end fristes, Han kan ganske sætte sig i Dit Sted; hvo Du end er, o Synder, som vi Alle ere, Han sætter sig ganske i Dit Sted! Du gaaer nu op til Alteret, Brødet rækkes Dig atter og Vinen, Hans hellige Legeme og Blod, atter til evigt Pant paa, at Han ved sin Lidelse og Død satte sig ogsaa i Dit Sted, at Du bag Ham frelst, Dommen forbi, maa indgaae til Livet, hvor igjen Han har beredet Dig Sted.

## II.

## Luc. XVIII, 13.

## Bøn.

Herre Jesus Christus, lad Du Din hellige Aand ret oplyse og overbevise os om vor Synd, saa vi ydmygede, med nedslagent Blik erkjende, at vi staae langt, langt borte, og sukke: Gud vær mig Synder naadig; men da lade Du ved Din Naade ogsaa os vederfares efter Dit Ord om hiin Tolder, der gik op til Templet for at bede: han gik retfærdiggjort hiem til sit Huus.

---

Luc. XVIII, 13. **Og Tolderen stod langt borte, og vilde end ikke opløfte Øinene til Himmelen, men slog sig paa sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig!**

---

M. T., de forelæste hellige Ord ere, som Du veed, af Evangeliet om Pharisæeren og Tolderen: Pharisæeren er Hykleren, der bedrager sig selv og vil bedrage Gud, Tolderen den Oprigtige, hvem Gud retfærdiggjør. Men der gives jo ogsaa en anden Art Hykleri, Hyklere, der ligne Pharisæeren, medens de dog have valgt Tolderen til Forbilledet, Hyklere, der, efter Skriftens Ord om Pharisæeren, „stole paa sig selv, at de ere retfærdige, og foragte Andre", medens de dog danne deres Skikkelse i Lighed med Tolderen, skinhelligt staae langt borte, ikke som Pharisæeren, der stolt stod for sig selv, skinhelligt slaae Øiet til Jorden, ikke som Pharisæeren, der stolt vendte Blikket mod Himlen, skinhelligt sukke „Gud vær mig Synder naadig", ikke som Pharisæeren, der stolt takkede Gud, at han var retfærdig — Hyklere, der, som Pharisæeren gudsbespottelig sagde i sin Bøn „jeg takker Dig Gud, at jeg ikke er som denne Tolder",

skinhelligt sige: jeg takker Dig Gud, at jeg ikke er som denne Pharisæer. Ak ja, vistnok er dette saaledes; Christendommen kom ind i Verden og lærte Ydmyghed, men ikke Alle lærte Ydmyghed af Christendommen, Hykleriet lærte at forandre Maske og blev det samme, eller rettere endnu værre. Christendommen kom ind i Verden og lærte, at Du ikke skal stolt og forfængeligt søge den øverste Plads ved Gjestebud, men sætte Dig nederst — og snart sad Stolthed og Forfængelighed forfængeligt nederst tilbords, den samme Stolthed og Forfængelighed, o, nei ikke den samme, en endnu værre. Saa kunde man maaskee mene, at det var fornødent at vende dette og næsten alle Evangelierne om, i Betragtning af at Hykleriet og Stoltheden og Forfængeligheden og det verdslige Sind kan ville vende Forholdet om. Og hvad skulde saa vel det hjælpe? Det kan dog kun være en sygelig Skarpsindigheds, en forfængelig Kløgts Mening, at ville være saa kløgtig, at den ved Kløgt kan forhindre Misbrug. Nei, der er kun Eet, som overvinder og mere end overvinder, fra Først af uendelig har overvundet al Underfundighed, Evangeliets Eenfold, der eenfoldigt ligesom lader sig bedrage, og dog eenfoldigt vedbliver at være det Eenfoldige. Og ogsaa dette er det Opbyggelige ved Evangeliets Eenfold, at det Onde ikke kunde faae Magt over det til at gjøre det kløgtigt, eller faae Magt over det til at det vilde være kløgtigt. Sandeligen, det Onde har allerede vundet een og en meget betænkelig Seier, naar det har bevæget Eenfolden til at ville være kløgtig — for at sikkre sig. Thi sikkret, evig sikkret er kun Eenfolden ved eenfoldigt at lade sig bedrage, hvor klart den end gjennemskuer Bedraget.

Saa lader os da i de foreskrevne korte Øieblikke eenfoldigt betragte Tolderen. Han er gjennem alle Tider blevet fremstillet som Forbilledet for en oprigtig og gudfrygtig Kirkegjænger. Og dog synes det mig, at han endnu nærmere forholder sig til det at gaae til Alters, han der sagde „Gud vær mig Synder naadig" — er det ikke som gik han nu op til Alteret!

han om hvem der siges „han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus" — er det ikke som gik han nu hjem fra Alteret!

Tolderen stod langt borte. Hvad vil det sige? Det vil sige, at staae for sig selv, ene med sig selv for Gud — saa er Du langt borte, langt borte fra Menneskene, og langt borte fra Gud, med hvem Du dog er ene; thi i Forholdet til et Menneske er det saaledes, at naar Du er ene med ham, er Du ham nærmest, naar der ere Andre tilstede, er Du længere borte, men i Forhold til Gud er det saaledes, at naar der er Flere tilstede, synes det Dig, som er Du Gud nærmere, og først naar Du bogstavelig er ene med ham, opdager Du, hvor langt borte Du er. O, om Du end ikke er en saadan Synder som Tolderen, hvem ogsaa den menneskelige Retfærdighed dømmer skyldig: dersom Du er ene med Dig selv for Gud, saa staaer Du ogsaa langt borte. Saasnart der er Nogen mellem Gud og Dig, skuffes Du let, som var Du ikke saa langt borte; ja selv om saa var, at Den eller De, der for Dig ere imellem Gud og Dig, i Dine Tanker ere bedre og fuldkomnere end Du: Du er dog ikke saa langt borte, som naar Du er ene for Gud. Saasnart der kommer Nogen mellem Gud og Dig, ligegyldigt enten det er En, Du anseer for fuldkomnere end Dig, eller En, Du anseer for ufuldkomnere, saa faaer Du en bedragerisk Maalestok, den menneskelige Sammenlignings Maalestok. Det er da, som kunde det dog udmaales, hvor langt Du er borte, og saa er Du ikke langt borte.

Men Pharisæeren, som jo, efter Skriftens Ord, „stod for sig selv," stod han da ikke langt borte? Ja, hvis han i Sandhed havde staaet for sig selv, saa havde han ogsaa staaet langt borte; men han stod ikke i Sandhed for sig. Evangeliet siger, han stod for sig selv og takkede Gud, „at han ikke var som de andre Mennesker." Og naar man har de andre Mennesker med sig, saa staaer man jo ikke for sig selv. Just deri laae Pharisæerens Stolthed, at han stolt brugte de andre Mennesker til at maale sin Afstand fra dem, at han ikke vilde for Gud slippe Tanken om de andre Mennesker, men holde denne Tanke fast, for saa

stolt at staae for sig selv — i Modsætning til de andre Mennesker; men det er jo ikke at staae for sig selv, mindst er det at staae for sig selv for Gud.

Tolderen stod langt borte. Sig sin Skyld og Brøde bevidst var det maaskee gjort lettere for ham ikke at fristes af den Tanke om de andre Mennesker, hvilke han jo maatte tilstaae vare bedre end han. Dog derom ville vi Intet afgjøre; men vist er det, han havde glemt alle Andre. Han var ene, ene med Bevidstheden om sin Skyld og Brøde, han havde ganske glemt, at der jo dog ogsaa vare mange andre Toldere end han, han var som var han den eneste. Han var ikke ene med sin Skyld lige over for et retfærdigt Menneske, han var ene for Gud: o, det er at være langt borte. Thi hvad er længere borte fra Skyld og Synd end Guds Hellighed — og saa, selv en Synder, at være ene med den: er det ikke at være uendelig langt borte!

Og han vilde end ikke opløfte Øinene til Himlen, altsaa han slog Øiet ned. Ja, hvad Under vel! O, selv legemligt er der jo i det Uendelige Noget, som overvælder et Menneske, idet hans Øie Intet kan faae at fæste sig paa, man kalder dets Virkning Svimmelhed — saa maa man lukke Øinene: og Den, der, ene med sin Skyld og sin Synd, veed, at hvis han slog Øiet op, seer han Guds Hellighed, intet Andet, han lærer vel at slaae Øiet ned; eller han saae maaskee op og saae Guds Hellighed — og han slog Øiet ned. Han saae ned, saae sin Elendighed; og tungere end Søvnen paa den Udmattedes Øielaag, tungere end Dødens Søvn tynger, tyngede Forestillingen om Guds Hellighed hans Øie ned; som den Udmattede, ja som den Døende, saaledes formaaede han ikke at løfte Øiet op.

Han vilde end ikke opløfte Øinene til Himlen; men han — der med nedslagent Blik, indadvendt, kun indsaae sin egen Elendighed — saae heller ikke til Siden, som Pharisæeren, der saae „denne Tolder“; thi vi læse jo: han takkede Gud, at han ikke var som denne Tolder. Denne Tolder, ja det er just den Tolder, om hvem vi tale; det er jo de to Mennesker, der gik op til Templet for at bede. Skriften siger ikke: der gik to Men-

nesker sammen op til Templet for at bede — nu, det havde heller ikke været Selskab for Pharisæeren at gaae op til Templet i Selskab med en Tolder; og i Templet synes de da saa langt som muligt fra at være i Selskab, Pharisæeren staaer for sig selv, Tolderen staaer langt borte: og dog, dog, Pharisæeren saae Tolderen, denne Tolder, men Tolderen — o, vel fortjener Du i udmærket Forstand at kaldes denne Tolder! — Tolderen saae ikke Pharisæeren; da Pharisæeren kom hjem, vidste han godt, at denne Tolder havde været i Kirke, men denne Tolder vidste ikke af, at Pharisæeren havde været i Kirke. Stolt fandt Pharisæeren en Tilfredsstillelse i at see Tolderen; ydmygt saae Tolderen Ingen, heller ikke denne Pharisæer, med nedslagent, med indadvendt Blik var han i Sandhed: for Gud.

Og han slog sig for sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig. O, m. T., naar et Menneske i Ørkenens Eensomhed overfaldes af et glubende Dyr, saa kommer det vel af sig selv med Skriget; og naar Du paa den afsides Vei falder mellem Røvere, saa opfinder Strækken selv Skriget. Saaledes ogsaa med hvad der er uendelig Forfærdeligere. Naar Du er ene; ene paa det Sted, som er eensommere end Ørkenen — thi selv i den eensomste Ørken var det dog muligt at der kunde komme et andet Menneske; ene paa det Sted, som er eensommere end den meest afsides Vei, hvor det dog var muligt, at der kunde komme en Anden; ene i Enkeltheden eller som den Enkelte og lige over for Guds Hellighed: saa kommer Skriget af sig selv. Og naar Du ene for Guds Hellighed har lært, at det hjælper Dig ikke, om Dit Skrig vilde kalde nogen Anden til Hjælp, at der, hvor Du er den Enkelte, der er bogstaveligen ingen Anden end Du, at det er det umuligste af Alt, at der kunde være eller komme nogen Anden end Du: saa opfinder Forfærdelsen, som Nød har opfundet Bønnen, den opfinder dette Skrig „Gud vær mig Synder naadig". Og Skriget, Sukket er saa oprigtigt i Dig — ja, hvorledes skulde det ikke være det! Hvad Hykleri skulde der vel være i, at Den, for hvem Afgrunden aabner sig i Havsnød, at han skriger; selv om han

veed, at Stormen spotter hans spæde Stemme, og at Fuglene derude høre ligegyldigt paa ham, han skriger alligevel, i den Grad er Skriget sandt og Sandhed. Saaledes ogsaa med hvad der i en ganske anden Forstand er uendelig Forfærdeligere, Forestillingen om Guds Hellighed, naar man, selv Synder, er ene for den — hvad Hykleri skulde der vel være i dette Skrig: Gud være mig Synder naadig! Naar blot Faren og Forfærdelsen er virkelig, saa er Skriget altid oprigtigt, dog derhos, Gud være lovet, ei heller forgjeves.

Pharisæeren derimod var ikke i Fare, han stod stolt og tryg, selvtilfreds, af ham hørtes der intet Skrig; hvad vil dette sige? det vil tillige sige noget ganske Andet: han var heller ikke for Gud.

Og nu Slutningen. Tolderen gik retfærdiggjort hjem i sit Huus.

Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi ogsaa om denne Tolder gjælder det jo dog, hvad Skriften siger om alle Toldere og Syndere, at de holdt sig nær til Christum: just ved at staae langt borte holdt han sig nær til Ham, medens Pharisæeren i formastelig Nærgaaenhed stod langt, langt borte. Saaledes vender Billedet sig om. Det begynder med, at Pharisæeren staaer nær, Tolderen langt borte; det ender med at Pharisæeren staaer langt borte, Tolderen nær. — Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi han slog Øiet ned; men det nedslagne Blik seer Gud, og det nedslagne Blik er Hjertets Opløftelse. Intet Blik er jo saa skarpsynet som Troens, og dog er Troen, menneskelig talt, blind; thi Fornuft, Forstand er, menneskelig talt, det Seende, men Troen er mod Forstand. Saaledes er det nedslagne Blik seende, og hvad det nedslagne Blik betyder: Ydmygelse, Ydmygelse er Opløftelse. Billedet vender sig atter om, idet de Tvende gaae hjem fra Templet: Den, der opløftedes, det var Tolderen, dermed endte det; men Pharisæeren, der begyndte med stolt at opløfte sit Øie til Himlen, ham staaer Gud imod, og Guds Modstand er tilintetgjørende Nedtrykkelse. I fordums Tider var det ikke som nu, at den Stjernekyndige

opfører den Bygning i Høiden, fra hvilken han vil iagttage Stjernerne, i fordums Tid grov han ned i Jorden for at finde Stedet til at iagttage Stjernerne: i Forholdet til Gud er der ingen Forandring skeet, skeer der ingen — at opløftes til Gud er kun muligt ved at stige ned; saalidet som Vandet forandrer sin Natur og løber op ad Bjergene, saa lidet kan det lykkes et Menneske at opløfte sig til Gud — ved Stolthed. — Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Thi Selvanklagen er Retfærdiggjørelsens Mulighed. Og Tolderen anklagede sig selv. Der var Ingen, der anklagede ham; det var ikke den borgerlige Retfærdighed, der greb ham i Brystet og sagde „Du er en Forbryder"; det var ikke de Mennesker, hvilke han maaskee bedrog, der sloge ham for Brystet og sagde „Du er en Bedrager" — men han slog sig for sit Bryst og sagde: Gud vær mig Synder naadig; han anklagede sig selv, at han var en Synder for Gud. Billedet vender sig atter om. Pharisæeren, der langt fra at anklage sig selv, stolt roste sig selv — idet han gaaer bort, er han anklaget for Gud; han veed ikke af det, men idet han gaaer bort, anklager han sig selv for Gud: Tolderen begyndte med at anklage sig selv. Pharisæeren gaaer hjem med den nye, i strengeste Forstand himmelraabende Synd, med een Synd mere foruden al sin tidligere, som han beholdt: Tolderen gik retfærdiggjort hjem. For Gud „at ville gjøre sig retfærdig", det er nemlig just at angive sig selv som skyldig; men for Gud „at slaae sig paa sit Bryst, sigende Gud være mig Synder naadig", det er just at retfærdiggjøre sig, eller det er dog Betingelsen for, at Gud skal erklære Dig retfærdiggjort.

Saaledes med Tolderen. Men nu Du, m. T.! Ligheden tilbyder sig saa nær. Fra at have skriftet gaaer Du til Alteret. Men at skrifte det er just at staae langt borte; jo oprigtigere Du skrifter, jo længere borte staaer Du — og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, da at knæle er som et Sindbillede paa det at staae langt borte, langt borte fra Den, der er i Himlene, fra hvem altsaa Afstanden er den størst mulige, naar Du knælende synker til Jorden — og dog er Du ved Alteret Gud

nærmest. — At skrifte det er just at slaae Øiet ned, ikke at ville løfte Blikket til Himlen, ikke at ville see nogen Anden; jo oprigtigere Du skrifter, desto mere vil Du slaae Øiet ned, desto mindre vil Du see nogen Anden — og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, da det at knæle ned er det end stærkere Udtryk for hvad det er at slaae Øiet ned, thi Den, der kun slaaer Øiet ned, staaer dog selv endnu noget opreist — og dog er ved Alteret Dit Hjerte opløftet til Gud. — At skrifte det er just at slaae sig for sit Bryst, og, uden at forstyrres for meget af Tanken om de enkelte Synder, at samle Alt, kortest og sandest, i Eet: Gud vær mig Synder naadig; jo inderligere Du skrifter, desto mere vil al Din Skriften ende i denne tause Betegnelse, at Du slaaer Dig for Dit Bryst, og i dette Suk: Gud vær mig Synder naadig — og desto sandere, at Du saa knæler ved Alteret, en Knælende, der udtrykker, at han fordømmende sig selv kun beder om Naade — og dog er ved Alteret Retfærdiggjørelsen.

Han gik retfærdiggjort hjem i sit Huus. Og Du, m. T., naar Du fra Alteret vender hjem til dit Huus, da hilser from Deeltagelse Dig med dette Ønske: til Lykke og Velsignelse, forvisset om, at Du ved Alteret fandt Retfærdiggjørelse, at Besøget blev Dig til Lykke og Velsignelse. Nu, forend Du gaaer op til Alteret, det samme Ønske: at det maatte blive Dig til Lykke og Velsignelse. O, det naturlige Menneske finder meest Tilfredsstillelse i at staae opreist: Den, der i Sandhed lærte Gud at kjende, og ved at lære Gud at kjende lærte sig selv at kjende, han finder kun Salighed i at falde paa sine Knæe, tilbedende naar han tænker paa Gud, angergiven naar han tænker paa sig selv. Byd ham hvad Du vil, han begjerer kun Eet, liig hiin Qvinde, der dog valgte — ikke den bedste Deel, o nei, hvor kan her være Tale om Sammenligning! — nei der, efter Skriftens Ord, valgte den gode Deel, da hun satte sig ved Frelserens Fødder — han begjerer kun Eet: at knæle ved Hans Alter.

# III.

## Luc. VII, 47.

## Bøn.

Herre Jesus Christus, for retteligen at kunne bede Dig om Alt, bede vi Dig først om Eet: hjælp os, at vi maatte elske Dig meget, forøg Kjerligheden, opflam den, luttre den. O, og denne Bøn vil Du høre, Du der jo dog ikke – grusomt — saaledes er Kjerlighed, at Du kun er Gjenstanden, ligegyldig ved, om Nogen elsker Dig eller ikke; Du der jo ikke — i Vrede — saaledes er Kjerlighed, at Du kun er Dommen, nidkjer, hvo der elsker Dig og hvo ikke. O, nei saaledes er Du ikke, saa vilde Du ogsaa kun indgyde Frygt og Angest, det vilde saa være forfærdeligt „at komme til Dig", frygteligt „at blive i Dig", og saa var Du jo ikke selv den fuldkomne Kjerlighed, der udjager Frygt. Nei, forbarmende, eller kjerligt, eller i Kjerlighed er Du jo Kjerlighed saaledes, at Du selv elsker Kjerligheden frem, der elsker Dig, opelsker den til at elske Dig meget.

Luc. VII, 47. **Derfor, siger jeg Dig, ere hendes mange Synder hende forladne; thi hun elskede meget.**

M. T., Du veed, om hvem Talen er, at den er om hiin Qvinde, hvis Navn er: Synderinden. „Da hun fornam, at Christus sad tilbords i en Pharisæers Huus, hentede hun en Alabaster-Krukke med Salve; og hun stod bag ved hos hans Fødder, græd og begyndte at væde hans Fødder med Taarer og aftørrede dem med sit Hovedhaar, og kyssede hans Fødder, og salvede dem med Salve."

Ja, hun elskede meget. Thi der gives jo Modsætninger, som ere hinanden imod paa Liv og Død, eller det er dog for den ene af Modsætningerne som den frygteligste Tilintetgjørelse at nærme sig den anden. Saaledes naar man er en Synder, eller en Synderinde — at nærme sig den Hellige, at blive aabenbar lige over for Ham, altsaa i Hellighedens Belysning. O, ikke flyer Natten mere skrækket tilbage for Dagen, der vil tilintetgjøre den, og hvis der gives Spøgelser, ikke skrækker et Gjenfærd angestfuldere sammen, naar det gryer ad Dag, end Synderen gyser tilbage for den Hellige, der, som Dagen, gjør Alt aabenbart. Saa længe han kan, flyer Synderen, unddrager sig saa længe han kan fra denne Gang til Døden, for dette Møde med Lyset, opfindsom i skulkende Undskyldning og Udflugt og Bedrag og Besmykkelse. Men hun elskede meget; og hvad er det stærkeste Udtryk for at elske meget? det er, at hade sig selv — hun gik ind til den Hellige. Hun, en Synderinde! Ak, en Qvinde; i en Qvinde er dog Undseelsens Magt den stærkeste, stærkere end Livet, hellere slipper hun Livet, end at hun slipper Undseelsen. Sandt nok, denne Undseelse burde jo have afholdt hende fra, forhindret hende i at synde; men saa dog igjen vel ogsaa sandt: naar saa en Qvinde atter kommer til sig selv, saa er Undseelsen kun desto mægtigere, knusende, tilintetgjørende. Maaskee var det Dette, der gjorde hende Gangen til Tilintetgjørelsen lettere, at hun var tilintetgjort. Og dog, menneskelig talt, kunde der endnu være Tale om Skaansel; o, endog en Synder, der i Sandhed har tilstaaet sig selv, eller dog veed det med sig selv, at han er tilintetgjort, han skaanede dog maaskee sig selv, hvis han Ansigt til Ansigt skulde blive aabenbar for den Hellige; han skaanede sig selv, det vil sige, saa meget elskede han dog endnu sig selv. Men hun — er der da ingen Skaansel, slet ingen? nei der er ingen Skaansel! — hun hadede sig selv: hun elskede meget. — Hun gik ind til den Hellige i Pharisæerens Huus, hvor de mange Pharisæer vare samlede, der vilde dømme hende, ogsaa saaledes, at det var Forfængelighed, afskyelig Forfængelighed især af en Qvinde, at trænge sig frem

med sin Synd, hun som skulde skjule sig for alle Menneskers Øine, i en Afkrog af Verden. Hun kunde have vandret Verden rundt og været vis paa intetsteds at finde saa streng en Dom, som den der ventede hende i Pharisæerens Huus af de stolte Pharisæer; og paa den anden Side, der er maaskee dog ingen Lidelse saa beregnet paa at martre just en Qvinde som Spottens Grusomhed, der ventede hende i Pharisæerens Huus af de stolte Pharisæer. Men hun — er der da ingen Medlidenhed, der sparer hende for denne Grusomhed? nei, der er ingen Medlidenhed! — hun hadede sig selv: hun elskede meget. — Hun gik ind til den Hellige, i Pharisæerens Huus, til Gjestebudet. Til Gjestebud! Du gyser, Du gyser tilbage fra at følge hende; hvor gysende det er, overbevises Du let om, thi Du vil bestandigt fristes til at glemme, at det Hele foregaaer ved et Gjestebud, at det ikke er et „Sorrigs-Huus" men et „Gjestebuds-Huus". Ved et Gjestebud kommer der en Qvinde ind; hun medbringer en Alabaster-Krukke med Salve — ja, det svarer til Gjestebudet; hun sætter sig ved en af Gjesternes Fødder — og græder: det svarer ikke til Gjestebudet. I Sandhed, hun forstyrrer Gjestebudet, denne Qvinde! Ja, men det forstyrrede ikke hende, denne Synderinde, hun der, vistnok ikke uden at gyse, ikke uden at gyse tilbage, dog gik fremad til Gjestebudet — og til Bekjendelsen; hun hadede sig selv: hun elskede meget. O, tungt som intet Andet hviler Syndens tunge Hemmelighed paa et Menneske; der er kun Eet, som er tungere: at skulle gaae til Bekjendelsen. O, frygtelig som ingen anden Hemmelighed er Syndens Hemmelighed; der er kun Eet, som er endnu frygteligere: Tilstaaelsen. Derfor har menneskelig Medlidenhed deeltagende opfundet, hvad der kan lindre og understøtte denne svære Fødsel. Paa det hellige Sted, hvor Alt er stille alvorsfuld Høitidelighed, og i et skjultere Indelukke derinde, hvor Alt er Taushed som Gravens, og Skaansomhed som Dommen over de Afdøde: der tilbydes Synderen Leilighed at bekjende sin Synd. Og menneskelig Medlidenhed opfandt Lindring, at Den, der modtog Bekjendelsen, var skjult, at Synet

af ham ikke skulde gjøre det for tungt — ja, for tungt for Synderen at lette sin Samvittighed. Tilsidst opfandt menneskelig Medlidenhed, at der end ikke behovedes en saadan Bekjendelse, eller en saadan skjult Hører; for Gud i Løndom, der jo dog alligevel veed Alt, skulde Bekjendelsen kun være, og kunde da forblive skjult i Ens Inderste. Men ved et Gjestebud — og en Qvinde! Et Gjestebud; det er ikke noget skjult afsides Sted, ei heller er Belysningen et Halv-Dunkel, ei heller er Stemningen som mellem Gravene, og de Hørende hverken tause eller usynlige tilstede. Nei, dersom Dølgsmaal og Skumring og Afsideshed og Alt hvad dertil hører i Forhold til det at bekjende sin Synd er Lindring: et Gjestebud det var dog den grusomste Opfindelse. Hvo er da denne Grusomme, at vi med vore Bønner kunne formilde ham til at skaane hende? Ingen, ingen Grusoms Opfindelse var saa grusom, Sligt opfandt kun hun, Synderinden; hun — o, ellers er dog den Grusomme Een, Den, der pines, en Anden! — hun opfandt selv Marteren, var selv den Grusomme, hun hadede sig selv: hun elskede meget.

Ja, hun elskede meget. „Hun satte sig ved Christi Fødder, vædede dem med Graad, aftørrede dem med sit Hovedhaar" — hun udtrykker: jeg formaaer bogstaveligen slet Intet, Han formaaer ubetinget Alt. Men dette er jo at elske meget. Naar man selv mener at formaae Noget, kan man vel nok elske, men man elsker ikke meget; og i samme Grad som man mener selv at formaae mere, i samme Grad elsker man mindre. Hun derimod elskede meget. Hun gjør ikke Ord, ei heller at hun forsikkrer — o, kun altfor ofte svigefulde Udtryk, der saa let gjør en ny Forsikkring fornøden, at det virkelig er, som man forsikkrer. Hun forsikkrer ikke, hun handler: hun græder, hun kysser Hans Fødder. Hun er ikke betænkt paa at standse sine Taarer, nei, at græde er jo hendes Gjerning. Hun græder; det er ikke hendes Øine, men med sit Hovedhaar er det Hans Fødder hun aftørrer: hun formaaer bogstaveligen slet Intet, Han ubetinget Alt — hun elskede meget. O, evige Sandhed, at Han formaaer ubetinget Alt; o, ubeskrivelige Sandhed i denne Qvinde, o,

ubeskrivelige Sandhedens Magt i denne Qvinde, der mægtigt udtrykker Afmagten, at hun formaaer bogstaveligen Intet: hun elskede meget.

Ja, hun elskede meget. Hun sidder grædende ved Hans Fødder: hun har ganske glemt sig selv, glemt enhver forstyrrende Tanke i hendes eget Indre, er ganske stille, eller stillet, som det syge Barn, der stilles ved Moderens Bryst, hvor det græder ud og glemmer sig selv; thi ikke lykkes det at glemme saadanne Tanker og dog huske paa sig selv, skal det lykkes, maa man glemme sig selv — derfor græder hun, og alt som hun græder, glemmer hun sig selv. O, salige Graad, o, at der i at græde ogsaa er denne Velsignelse: er Glemsel! Hun har ganske glemt sig selv, glemt Omgivelsen med alt dens Forstyrrende; thi umuligt at glemme en saadan Omgivelse, naar man ikke glemmer sig selv, det var jo en Omgivelse som beregnet paa frygteligt og qvalfuldt at erindre hende om sig selv: men hun græder, og alt som hun græder, glemmer hun sig selv. O, salige Selvforglemmelsens Taarer, naar det at hun græder, naar ikke engang det mere erindrer hende om, hvorover hun græder: saaledes har hun ganske glemt sig selv. Men det sande Udtryk for det at elske meget er jo just ganske at glemme sig selv. Naar man husker sig selv, kan man vel elske, men ikke elske meget; og i samme Grad som man mere husker sig selv, i samme Grad elsker man mindre. Dog hun har ganske glemt sig selv. Men jo større Tilskyndelsen i samme Øieblik er til at erindre eller tænke paa sig selv — naar man dog glemmer sig selv og tænker paa den Anden: desto mere elsker man. Saaledes er det jo Tilfældet i Forhold af Kjerlighed mellem Menneske og Menneske, om end disse Forhold ikke ganske svare til hvad her er Talen om, medens de dog kunne belyse det. Den, der i det Øieblik, da han selv er meest beskjeftiget, i det Øieblik, der er ham selv det kostbareste, glemmer sig selv og tænker paa en Anden, han elsker meget; Den, der, selv hungrig, glemmer sig selv og giver den Anden det ringe Forraad, som kun er nok for Een, han elsker meget; Den, der, i Livsfare, glemmer sig selv og overlader den

Anden den eneste Redningsplanke, han elsker meget. Og saaledes ogsaa Den der i det Øieblik, da Alt i hans eget Indre og Alt omkring ham ikke blot erindrer ham om ham selv, men vil tvinge ham mod hans Villie til at huske paa sig selv — naar han dog glemmer sig selv, han elsker meget, som hun gjorde det. „Hun sidder ved hans Fødder, salver dem med Salve, aftørrer dem med sit Hovedhaar, kysser dem — og græder". Hun siger Intet, er altsaa heller ikke hvad hun siger; men hun er hvad hun ikke siger, eller hvad hun ikke siger det er hun, hun er Betegnelsen, som et Billede: hun har glemt Mælet og Sproget og Tankernes Uro og, hvad der end mere er Uro, glemt dette Selv, glemt sig selv, hun den Fortabte, der nu er fortabt i sin Frelser, fortabt i Ham hviler ved Hans Fødder — som et Billede. Og det er næsten som betragtede Frelseren selv et Øieblik hende og Sagen saaledes, som var hun ikke et virkeligt Menneske, men et Billede. Vistnok for at gjøre Anvendelsen paa de Tilstedeværende desto mere indtrængende taler Han ikke til hende, Han siger ikke „Dig tilgives dine mange Synder, fordi Du elskede meget", Han taler om hende, Han siger: hende ere hendes mange Synder forladne, fordi hun elskede meget; skjøndt hun er nærværende, er det næsten som var hun en Fraværende, det er næsten som forvandlede Han hende til et Billede, en Parabel, næsten som sagde Han: Simon, jeg haver Noget at sige Dig. Der var engang en Qvinde, hun var en Synderinde. Da Menneskens Søn en Dag sad tilbords i en Pharisæers Huus, kom ogsaa hun derind. Pharisæerne spottede og dømte hende, at hun var en Synderinde. Men hun satte sig ved Hans Fødder, salvede dem med Salve, aftørrede dem med sit Hovedhaar, kyssede dem og græd — Simon, jeg vil sige Dig Noget: hende bleve hendes mange Synder forladne, fordi hun elskede meget. Det er næsten som en Fortælling, en hellig Fortælling, en Parabel — og dog foregaaer i samme Øieblik paa Stedet det Samme virkeligt.

Men „hende bleve jo ogsaa hendes mange Synder forladne" — og hvorledes kunde dette udtrykkes stær-

kere, sandere end derved, at det er Alt glemt, hun den store Synderinde forvandlet til et Billede. Idet der siges: Dig forlades Dine Synder, o hvor let kommer da ikke Erindringen tilbage i hende om sig selv, hvis hun ikke først var styrket ved denne uendelige Glemsel: hende bleve hendes mange Synder forladne. „Hun elskede meget", derfor glemte hun ganske sig selv; hun glemte ganske sig selv, „derfor bleve hende hendes mange Synder forladne" — glemte, ja de ligesom druknedes med hende i Glemsel, hun forvandles til et Billede, hun bliver en Erindring, dog ikke at den erindrer hende om hende selv, nei, som hun glemte det ved at glemme sig selv, har ogsaa den, ikke længst men strax, glemt hvad hun hedder, hendes Navn er Synderinden, hverken mere eller mindre.

Og vilde nu Nogen sige: der var dog noget Selvkjerligt i denne Qvindes Kjerlighed; Pharisæerne opholdt sig jo ogsaa over, at hun nærmede sig til Christus, og sluttede deraf noget Ufordeelagtigt om Ham, at Han ingen Prophet var — dette udsatte hun Ham altsaa for, hun med sin Kjerlighed, det er, med sin Selvkjerlighed. Vilde Nogen sige: der var dog noget Selvkjerligt i denne Qvindes Kjerlighed, i Trangen elskede hun jo dog i Grunden sig selv. Vilde Nogen tale saaledes, da vilde jeg svare: naturligviis, og derpaa tilføie: Gud bedre det, det er nu engang ikke anderledes — og saa tilføie: Gud forbyde, at jeg nogensinde fordristede mig til at ville elske min Gud eller min Frelser anderledes; thi var der intet i den Forstand Selvkjerligt i denne min Kjerlighed, saa vilde jeg vel indbilde mig, at jeg kunde elske dem uden at trænge til dem — og for denne Formastelse bevare Gud mig!

M. T., denne Qvinde var en Synderinde. Pharisæerne dømte hende, de dømte endog Christum, at Han vilde indlade sig med hende, de dømte — og just deraf — at Han ingen Prophet var, end sige da Verdens Frelser, medens Han just derved viste sig som Verdens Frelser. Denne Qvinde var en Synderinde — dog blev hun og er et Forbillede; salig Den, som ligner hende i at elske meget! Syndernes Forladelse, hvilken Christus

tilbød medens Han levede, vedbliver fra Slægt til Slægt at tilbydes Alle i Christo. Det siges til Alle, hver især, Dine Synder ere Dig forladte; de modtage Alle, hver især, ved Alteret Pantet paa, at Synderne ere dem forladte: salig Den, der ligner Synderinden i at elske meget! Thi om det end siges til Alle, det er dog kun sandt, naar det siges til Den, der, som hiin Qvinde, elskede meget! Det er sandt, Dine Synder ere Dig forladte i Christo; men dette Sande, som ogsaa derfor siges til hver især, er dog i en anden Forstand endnu ikke sandt, det maa gjøres til Sandhed af hver især. Saaledes er hiin Qvinde et evigt Billede; ved sin store Kjerlighed gjorde hun sig, om jeg saa tør sige, uundværlig for Frelseren. Thi at der er Syndernes Forladelse, hvad Han erhvervede, det gjør hun til Sandhed, hun som elskede meget. Du kan derfor vende det, hvorledes Du vil, og siger dog i Grunden det Samme. Du kan prise hende salig, at hendes mange Synder bleve hende forladte, og Du kan prise hende salig, at hun elskede meget: i Grunden siger Du det Samme — naar Du da vel lægger Mærke til, at Den, hun elskede meget, just var Christus, og naar Du da tillige ikke glemmer, at Christus er Naaden og Naadens Giver. Hvad er det nemlig for en Prøve, i hvilken hendes Kjerlighed forsøges, i Henseende til hvad er det hun kan siges at elske meget, hvad er det hun elsker mindre? Er Prøven den: at elske Christum høiere end Fader og Moder, Guld og Gods, Ære og Anseelse? Nei, Prøven, hvori denne Qvinde forsøges, er: at elske sin Frelser mere end sin Synd. O, der var maaskee Den, som elskede Christum mere end Fader og Moder og Guld og Gods og Ære og Liv, og dog elskede sin Synd mere end sin Frelser, elskede den, ikke i Betydning af at ville blive i den, vedblive at synde, men i Betydning af ikke ret at ville bekjende den. Frygteligt er det i en vis Forstand, men sandt er det, og Enhver, der har blot noget Kjendskab til det menneskelige Hjerte, vil sande det: der er Intet, som et Menneske hænger saa fortvivlet fast ved, som ved sin Synd. Og derfor er en fuldkommen oprigtig, dyb, aldeles sand, ganske

skaanselløs Syndsbekjendelse, det er den fuldkomne Kjerlighed, en saadan Syndsbekjendelse det er at elske meget.

Nu er Talen forbi. Men ikke sandt, m. T., om end Pharisæerne have dømt, at hiin Qvinde høist upassende trængte sig ind ved et Gjestebud: idag er hun dog vel ikke kommet paa urette Sted, mellem Skriftestolen og Alteret! O, glem Taleren, som her har talet, glem hans Kunst, hvis han ellers har udviist nogen, glem hans Feil, som maaskee vare mange, glem Talen om hende — men glem ikke hende; hun er paa denne Vei en Veileder, hun som elskede meget, og hvem derfor de mange Synder bleve forladte. Hun er langt fra at være noget afskrækkende Billede, hun er tvertimod mere tilskyndende end alle Talers Tilskyndelser, naar det gjælder om at følge hiin Indbydelse, som fører til Alteret „kommer hid alle I, som arbeide og ere besværede"; thi der gaaer hun i Spidsen, hun som elskede meget, hun som derfor ogsaa fandt Hvile for sin Sjel i at elske meget, ja eller i at hendes mange Synder bleve hende forladte, ja, eller, hun som, fordi hun elskede meget, fandt Hvile derved, at hendes mange Synder bleve hende forladte.

# Tillæg

til XI. Bind.

# Textkritisk Anhang.

## Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen.

A = Originaludgaven; $A^2$ = anden Udgave; M = S. Kierkegaards egenhændige Manuskript.

S. **19,33** Ordrigdom.] AM, Ordrigdom $A^2$. — S. **39,16** Tro til] M, Tro $AA^2$.

## Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger.

A = Originaludgaven; C = Concept; M = Renskriften, hvorefter A er trykt. Desuden er her bevaret 1. Korrektur; S = Sætteren, K = Kierkegaards Rettelser.

S. **65,4** Genie] M, Geni SA. — S. **72,22** saa] MK, som SA. — S. **75,14** nærværende, eller, . . . . . deraf nærværende] M, nærværende SA. — **19** for ham har en ganske anden] har for ham en ganske anden $C^1$, for ham har ganske anden $C^2$MA. — S. **76,27** Han] MK, mangler i 1. Korr., han A. — **31** om, at] SA, om at M (at optage?). — S. **78,1** maa] M, maae SA. — **33** haarde,] MS, haarde A. — S. **79,34** Slægten som] M, Slægten, som SA. — S. **80,23** saa hvad der især beskjæftiger ham, er] K, saa hvad der især besk. ham er MS, saa hvad, der især besk. ham, er SA. — S. **81,25** skyldige":] M, skyldige:" SA. — S. **83,18** gjør:] M, gjør; SA. — **21** alvorligt] M, alvorligere SA. — **26** noget ganske Andet] M, noget Andet SA. — S. **84,23** Mod er] M, Mod, er SA. — **35** Samvittighed. —] M, Samvittighed. SA. — S. **88,24** for at udtrykke] M, for udtrykke SA. — S. **89,16** Han] M, han SA. — **16-17** Menneske og] M, Menneske SA. — S. **91,8-9** kunne forstaae ham] spatieret M, ikke spat. SA. — S. **92,13** Socrates] SA, Socrates's M. — S. **96,6** ikke engang har] SA, ikke har M. — **9** Kraft] SA, Kraft nok M. — S. **98,2** vil] M, vilde SA. — S. **100,5** Sandheden] SA, Sandhed M. — S. **101,22** Prætention:] K, Prætension, MS, Prætention A. — **24** Prætention] A, Prætension MS. — S. **102,2** Dorskere og dorskere] Dvaskere og dvaskere C, Dorskere og Dorskere MA. — **11** Dorskhed] SA, Dvaskhed M. — **14** psychologisk-dialektisk,] M, philosophisk-dialektisk SA. — S. **103,23** Afstand] M, Forskjel SA. — **26** Socrates] MK (dette Stykke er glemt af $S^1$), Sokrates A. —

S. **104,9** Sandhed] M, Sandhed, SA. — S. **105,6** Socratisk] M, Sokratisk SA. — S. **106,5** „Kjerligheden"] M, „Kjærligheden" SA. — S. **107,10** Digter-Magtfuldkommenhed] SA, Digter-Magtfuldkommenheden M. — S. **111,4** Paradox-Religieuses] M, Parodox-Religieuses SA. *Den samme Feil i A findes flere Gange i det Følgende.* — **10** mere] M, meer SA. — S. **112,11** hverken for] M, for SA. — S. **113,34** blive en Apostel] SA, blive til en Apostel M. — S. **114,25** eller ved] M, eller SA. — S. **115,11** Liv] M, sit Liv SA. — **15** luslidt] KA, luvslidt MS. — **19** criticere] M, critisere MA. — S. **116,10** ualmindeligt og særdeles] M, ualmindeligt SA. — **34-35** istedetderfor] MK, istedenfor S, istedet derfor A. — S. **119,19** væsentlig ] M, væsentlig SA. — S. **120,20** aandrig, er Kunstner] M, aandrig, Kunstner SA. — S. **121,5** siger] M, siger: SA. — S. **122,2** nicht;] M, nicht: SA. — **29** Liv;] M, Liv: SA. — **30** Speculeren] M, Speculation SA. — S. **123,5** virkelig dybsindigt] M, virkeligt Dybsindigt SA. — S. **124,4** tillyver] M, tilegner SA. — **33** Gud,] M, Gud; SA. — S. **125,12** absolut paradox] M, paradox SA. — S. **126,20** eengang] M, engang SA. — S. **127,16** een] M, en SA.

---

## Sygdommen til Døden.

Siglerne A, M, K, S som i Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger.

S. **144,24** Svimmel,] C Svimmel MA. — S. **145,22** Fortrin] M, Fortrin, SA. — S. **146,22** hvori] MS, hvor A. — S. **147,1** Misforholdet vedbliver,] M, Misforholdet vedbliver S, Misforholdet, vedbliver KA. — S. **148,11** strængeste] SA, strengeste M. — S. **149,6** saa lidet] M, saalidet SA. — S. **150,24** døde,] M, døde SA. — **34** Dig selv, og Du] M, dig selv, og du SA. — S. **151,5** at ville være] MK, at ikke være S, at være A. — S. **152,13** være et Selv,] MS, være et Selv A. — S. **153,16** levet] SA, levet, M. — S. **154,34** Indsigtsfulde] M, Insigtsfulde SA. — S. **155,6** kjende] M, kiende SA. — **12** der] SA, som M. — **24** den] M, det SA *jvfr. dog S. 178,4.* — S. **157,9** Lov til at] SA, Lov at M. — **15** Reflexionens] M, Reflectionens SA. — S. **159,5** Tanter] M, Tanter, SA. — **19-20** saa længe den stod] M, saalænge den stod SA. — **21** Herlighed som] C, Herlighed, som MA. — **27** Din] M, din SA. — **29** Dit] M, dit SA. — S. **164,12** man mærker det maaskee ikke] KA, man mærker det maaskee ikke i MS *(K burde vist ogsaa have slettet det).* — **27** æstherisk] M, æsthethisk SA. — S. **167,18** reflekterer] M, reflekterer SA. — S. **168,25** Det der fattes] C, Det, der fattes MA. —

S. **170,28** Richard II:] M? (rettet fra Richard II;?), Richard II; SA. — S. **171,30** Forstands Lidenskab] M, Forstand i ? Lidenskab S, Forstands Lidenskab KA. — S. **172,13** er for ham] for ham er MS, er ham for KA. — **14** al Fode] KA, alt M, alt Fode S. — S. **173,6** Aandloshed] C, Aandsløshed MA. — S. **177,1** om at hæve] CM, om, at hæve SA. — **9** Fortvivlelse] SA, Fortvivlelsen M. — S. **178,30-31** hvorfra] M, hvorfor SA. — S. **181,11** et andet] M, det andet SA. — **13** det] den MA (C afviger: Grund, laae i noget Udvortes; men den viser, at Ildebefindende er Subjekt. — S. **183,28** instinktmæssigt] M, instinctmæssigt SA. — S. **193,20** aandløst] M, aandligt SA. — S. **196,32** directe] M, direkte SA. — S. **198,24** Gudelige. I] M, Gudelige, i SA. — S. **199,16** om end ikke levede] SA, om end ikke ere levede CM. — S. **200,25** derinde,] C, derinde MA. — S. **201,15** som] M, saa SA. — S. **203,20** Handlende] M, handlende SA. — **33** skjenke] M, skjænke SA. — S. **205,10** var det] M, var dette SA. — **19** forstaaet, at] M, forstaaet at SA. — S. **206,17** een] M, en SA. — S. **207,8** Himlene] M, Himlen SA. — **34** Selvmodsigelse;] M, Selvmodsigelse, SA. — S. **209,4-5** oprørende sig mod] MS (ingen Rettelse i 1. Korr.), oprørende sig A. — **18** gjøre] M, giøre SA. — S. **213,9** dialektisk] M, dialectisk SA. — **18** Stilling,] C, Stilling MA. — **25**-S. **214,1** dialektisk] M, dialectisk SA. — S. **214,14** over";] M, over;" SA. — S. **215,12** og,] KA, ja, og M, ja, S. — S. **217,35** Hjælp] M, Hjelp SA. — S. **218,10** den da] M, da den SA. — S. **220,9** rigtignok] M, vistnok SA. — **31** og „i] M, „og i SA. — (S. **221,19** funde] CM! — S. **223,35** Den] M, den SA. — S. **226,9** ind i] ind MA (C afvigende). — S. **229,13** Socrates] M, Sokrates SA. — S. **240,19** Christeliges] M, efter Christeliges er Skjebne uditreget, Christelige SA. — S. **244,17** Continuecerlighed] K, Continuerlighed MSA. — S. **245,22** Naivetet] M, Naivitet SA. — **35** Saadan] M, saadan SA. — S. **246,7** kjæmpe i Opror] M (kæmpe M), kjæmpe SA. — S. **248,21** Aerostrat] CM! — S. **251,31-32** Sjelesorgerne ordinere] KA, Sjelesorgeren ordinerer M, Sjelesorgerne ordinerer S. — S. **252,13** Christus,—] M, Christus, SA. — S. **253,9** en anden Side] C, en Side MA. — **28** bort] C, borte MA. — S. **258,2** giver en] M, giver er SA. — S. **259,21-22** Christendommen] Xstd. C, Christendom MA. — S. **260,4** een Gang] M, engang SA. — S. **261,3** det Enkelte;] M, det Enkelte, SA. — **8** thi atter] M, atter SA. — **16** juxta] M, justa SA. — S. **263,2** Forestillinger] M, Forstillinger SA. — **18** Excellencer] M, Exellencer SA. — S. **269,26** Prædikener,] MS, Prædikener A.

## „Ypperstepræsten" — „Tolderen" — „Synderinden".

A = første Udgave; M = S. Kierkegaards egenhændige Manuskript.

S. **289,21** Dit] M, dit A. — S. **289,23** Dit] M, dit A. — S. **289,34** Dit] M, dit A. — S. **289,35** Dit] M, dit A. — S. **299,6** saa lidet] M, saalidet A. — S. **303,4** Kjerligheden] M, Kjærligheden A.

# Anmærkninger.

## Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen.

S. 19 Gudsfrygt er Viisdoms Begyndelse] Ordspr. 9,10.

S. 24 „Hjertet synde i Sorgen"] Af Psalmen „Med Sorgen og Klagen hold Maade" i C. U. Sundts Bearbejdelse.

S. 28 siger Salomo] Ordspr. 6,6.

S. 35 Du skal elske Herren Din Gud osv.] smlg. Matth. 4,10 og 22,37.

S. 36 som Skriften siger] Matth. 10,29

S. 44 „Gud frister Ingen"] Jac. 1,13.

S. 51 „hvad han har spiist — og ikke betalt!"] Anledningen til denne Passus i Talen er uden Tvivl givet S. K. ved et Brev fra Sognepræst F. L. B. Zeuthen; smlg. dennes Bog „Et Par Aar af mit Liv". 1869, S. 22—23.

S. 52 sukker ikke al Skabningen osv.] smlg. Rom. 8, 20—22. den skal omskiftes] Ps. 102,27.

S. 53 Apostelen Petrus] 1. Pet. 5,7.

S. 56 „endnu idag er Du i Paradis"] smlg. Luc. 23,43.

## Tvende ethisk-religieuse Smaa-Afhandlinger.

S. 63. Jvfr. E. P. VII 2 B 269.

S. 65 Af disse to Afhandlinger staar den sidste i Forbindelse med S. K.s Planer om at udgive en Bog om Mag. Adler en bornholmsk Præst, der mente at have modtaget en særlig Aabenbaring; den findes i alt Væsentligt allerede i S. K.s Manuskript til Bogen. Se E. P VII 2 S. 137—150, jvfr. ogsaa S. 282; VIII 2 S. 29 og 51. — Om den første Afhandling se E. P. VIII 1 A 145. 271—76. 307. 469. 562. VIII 2 B 133—139.

S. 73 eo ipso] netop derved (nemlig at han er besluttet).

πλεροφορια ɔ: πληροφορια pleropheria] fast Overbevisning (1. Thessalon. 6, 11).

S. 74 vide ikke hvad de gjøre] Luc. 23, 34.

philosophice] paa philosophisk Viis.

S. 76 synes at ville have Kongemagten] ved Indtoget i Jerusalem (Matth. 21, 9).

S. 77 „den Forventede"] jvfr. Matth. 11, 3.

disse Ord: min Gud, min Gud, hvi haver Du forladt mig] Matth. 27, 46.

S. 78 oscillerer] vakler, spiller.

Du skal først søge Guds Rige] jvfr. Matth. 6, 33.

S. 79 denne Indskrift] Matth. 27, 37.

tre Aar] hertil beregnede man, paa Grundlag af Johannes-evangeliet, tidligere almindelig Jesu offentlige Virksomhed.

S. 81 Christi Ord] Luc. 13, 2 („mene I, at disse Galilæere vare Syndere fremfor alle Galilæere?").

de tredive Legioner] Matth. 26, 53 („mere end 12 Legioner").

S. 92 qua] i Egenskab af.

S. 97 at de ordentlig vilde bide ham osv.] Platon Theætet p. 151 c; jvfr. IV Bd. S. 190.

S. 98 Juristerne have jo for Skik osv.] herved maa sigtes til Forordn. af 18. Dec. 1767, hvori bestemmes, at „den Misdæder, der ønsker sig Døden og er kied af Livet, og af saadan Kiedsommelighed lader sig forlede til at begaae et forsætligt Mord paa en uskyldig Person", maa ikke straffes med Døden, men skal hensættes til Arbeide i Jern paa Livstid, samt hvert Aar paa den Dag, Mordet blev forøvet, offentlig kagstryges eller piskes. Forordningen ophævedes forøvrigt allerede 1833.

S. 100 Heterogeniteten] ɔ: Artsforskelligheden, den kvalitative Forskel.

S. 107 som sagt] se ovenfor S. 73.

S. 113 Genie] kommer af lat. genius, Skytsaand; men Ordet hænger sammen med Stammen i Verbet gigno, avler, føder, og synes oprindelig at have betegnet Avlekraften som personificeret. Beslægtet med genius og gigno er ingenium, Begavelse (af in, i, med, og gigno, altsaa „det Medfødte"). K. har altsaa etymologiseret rigtigt, skjønt han sikkert ikke har kendt Grundbetydningen af genius.

primus] først.

origo] Oprindelse.

*κατὰ δύναμιν* (kata dynamin)] efter Mulighed.

Apostel] betyder Udsending.

S. 117 *τὸ ἕτερον* (to heteron)] jvfr. IV Bd. S. 364. Anm. Her tænkes ved *τὸ ἕτερον* vist blot paa det Kvalitetsforskellige.

S. 121 Christus lærte derfor med Myndighed] jvfr. Matth. 7, 28.

S. 123 Det Plato siger] i Dialogen Phædon.

S. 124 Ifølge hans eget Udsagn] Matth. 28, 13.

Dominant] herved forstaaes i enhver Toneart den femte Tone fra Grundtonen, fordi den (næst Grundtonen) dominerer i Tonearten. Hertil passer imidlertid K.s Udtryk „er sat i" ikke, saa at det er uvist, hvad han har tænkt paa.

S. 125 Paulus] 1. Kor. 4, 11 („vi ere blevne som Udskud i Verden, Alles Skovisk").

„at han selv fattig osv.] jvfr. Paulus 2. Kor. 6, 10: som Fattige, der dog gøre Mange rige.

otium] Fritid.

S. 126 far niente] Bestillen ingenting. — I dette Punktum sigtes bestemtere til Mag. Adler, jvfr. E. P. VII 2 B S. 161.

$\tau\acute{\varepsilon}\lambda o\varsigma$ (telos)] Maal, Formaal.

---

## Sygdommen til Døden.

S. 130 Om Pseudonymerne Johannes Climacus og Anti-Climacus se Anm. t. IV Bd. S. 197. Om Anti-Climacus se nu E. P. IX A 9. X A 510. 517. 530. 536. 543 ff.

S. 131 Til dette Motto er i Ms. tilføiet, men senere udstreget: en Prædiken af Biskop Albertini efr. Handbuch deutscher Beredsamkeit v. Dr. O. L. B. Wolff Leipzig 1845 1ste D. p. 293. — Wolffs Bog findes ikke paa vore Bibliotheker.

S. 144 Reflexion] ɔ: Reflex.

S. 146 Tænkerne] herved sigter K. vistnok til Joh. Climacus i Philos. Smuler, se IV Bd. S. 266.

S. 149 Orm ikke døer osv.] Marc. 9, 48 (Jes. 66, 24).

den Herskesyge osv.] de citerede Ord var Cæsar Borgias Valgsprog, se VI Bd. S. 163.

S. 151 Socrates beviste osv.] i Platons Stat X Bog p. 608 ff.

S. 161 $\varkappa\alpha\tau\grave{\alpha}\ \delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\nu$ (kata dynamin)] efter Mulighed.

S. 162 instar omnium] der gælder lige saa meget som alle (ɔ: Evnen for alle Evner).

Fichte] her sigtes til F.s Lære om den „produktive Indbildningskraft", hvori F. søger Oprindelsen til Forestillingen om en Omverden („Ikke-Jeg'et") og dermed tillige til de nødvendige Tænkeformer (Kategorierne). Se navnlig Grundriß des Eigenthümlichen der Wissenschaftslehre (Werke I 1 S. 386 f.).

S. 163 hiin russiske Hornmusik] se Ersch & Grubers Realencyclopädie 2. Sect. 11. Th. (1834). Orchestret bestod af indtil 60 Mand, der hver havde et Horn, der kun gav een Tone; hver Mand havde altsaa kun at falde ind med denne Tone paa sin Plads. K. burde altsaa have sagt: „paa at være en Tone", ikke: „paa at være en Takt".)

S. 167 ἄπειρον — πέρας (apeiron — peras)] egtl.: det Ubegrændsede — Grændsen; vigtige Bestemmelser i den platoniske Philosophi, særlig i Platons Philebos.

S. 168 som Philosopherne forklare] se IV Bd. S. 266.

S. 170 3die Akt. 3die Scene] i Schlegels Oversættelse, som her er benyttet, saavelsom i Originaltexten: 3die Akt 2den Scene.

S. 172 hiin Konge] Midas af Phrygien havde af Bacchus faaet sit Ønske, at alt, hvad han rørte ved, maatte forvandles til Guld, opfyldt. Han var derfor ved at dø af Sult, men løstes af Fortryllelsen ved et Bad i Floden Paktolos. (Ovids Metamorphoser XI 85 ff.)

Respirationen] af lat. respirare, ordret: aande (spirare) igen (re-), aande ind og ud.

Suurstoffet] ɔ: Ilten.

S. 173 qvantum satis] tilstrækkelige Maal (ordret: saa meget som er nok, nemlig til at der kan gøres en Erfaring).

S. 175 Veritas est index sui et falsi] Sandheden er Kendemærket paa sig selv og Usandheden; unøiagtigt Citat af Spinozas Ethik (II prop. 43 schol.), se V Bd. S. 67.

socratisk] jvfr. Diogenes Laertios 2, 5, 31.

S. 176 Folkesagnet fortæller] se Grimm, Irische Elfenmärchen (1826) S. LXXXIII.

S. 179 de gamle Kirkelærere] Augustin de civitate dei 19, 25; se IV Bd. S. 246.

Hedningen .... anpriste Selvmord] dette gælder væsentlig kun den stoiske Philosophi; derimod findes den her fordrede Betragtning af Selvmord som Oprør mod Gud f. Ex. hos Platon.

S. 184 og ham selv] ɔ: og for ham selv (?).

S. 185 quid nimis] ordret: noget for meget; Hentydning til det latinske (oprindelig græske) Mundheld ne quid nimis, intet for meget ɔ: gør ikke noget i for høi Grad, hold Maade. Ethvert „for meget" altsaa ogsaa en for stor Lykke kræver efter K. Reflexionen „ikke for meget!", „hold Maade".

S. 187 Man fortæller om en Bondemand] jvfr. Molbohistorier udg. af Turen, Kbh. 1866 S. 30 hvor rigtignok Bonden ikke

kan kende sine Ben igen fordi hans nye Hoier er stjaalne, og han har faaet et Par gamle paa istedet.

S. 187—88 Reflexion i sig] ɔ: Selvreflexion.

S. 188 Omsætning] synes ikke at give nogen tilfredsstillende Mening; men Ordet findes i alle Texttilder.

S. 191 i Omverdenens Reflexion] ɔ: i Omverdenens Reflex (naar den reflekterer [afspeiler] sig i Omverdenen; jvfr. ovenfor S. 144.

und rings umher osv.] Goethes Faust I V. 1479.

S. 192 fuimus] vi har været — og er ikke mere — : jvfr. Virgils Æneide 2, 325.

S. 194 Præsens in futuro] Nutid i Fremtid; Præsens in præterito Nutid i Fortid. Begge er grammatiske Betegnelser, men svarer egentlig ikke til, hvad der her menes. Korrekt skulde det hedde futurum in præsenti og præteritum in præsenti Fremtid i Nutid og Fortid i Nutid; men af disse Udtryk bruges det sidste ikke som grammatisk Betegnelse.

in toto] i det Hele, som Helhed.

S. 199 horis succes(s)ivis] i paa hinanden følgende Timer, Time efter Time.

S. 200 Richard III] i Shakespeares Richard III 4. Akt 4. Scene lader Richard Trommerne røre for at overdøve sin Moders Forbandelser.

S. 201 omnibus numeris absoluta] fuldendt i enhver Henseende.

S. 203 „i Begyndelsen"] Hentydning til 1. Mose Bog 1, 1 „i Begyndelsen skabte Gud Himmelen og Jorden".

S. 204 Ataraxi] Uforstyrrelighed (Udtryk fra den stoiske Philosophi).

S. 205 promethisk] ɔ: ligesom Prometheus var naglet til Klippen.

S. 207 i reen græsk Forstand] „dæmonisk" kommer af græsk »daimon«, der betyder et overmenneskeligt Væsen.

S. 208 i Overtroens Fortælling] mulig tænkes her paa Rübezahl i Musäus's Volksmärchen 3die Legende; se M.s Folkeeventyr overs. af Nathansen, Kbhv. 1867 II S. 54).

S. 216 en ældre Dogmatik] allerede Reformatorerne; se f. Ex. Apologia Confessionis Angustanae art. II § 7 ff.

en senere Dogmatik] jvfr. nedenfor S. 220. — Det er Kant, der har forkastet Bestemmelsen Synd mod Gud, idet han overhovedet ikke anerkendte Guds Villie som moralsk lovgivende; men det er neppe herpaa, der tænkes her. Hos de af Kant afhængige theologiske Ethikere, som overhovedet i den datidige Theologi, spiller Begrebet Synd mod Gud næsten ingen Rolle.

S. 217 uden Gud i Verden] Pauli Brev til de Eph. 2, 12.
pelagiansk-letsindige] Pelagianerne negtede Arvesynden; se IV Bd. S. 332.

S. 218 de glimrende Laster] se ovenfor S. 179.
een Djævel ved Djævelens Hjælp osv.] jvfr. Matth. 12, 24.

S. 220 „i hvis Hjerte det aldrig var opkommet"] jvfr. 1. Kor. 2, 9.

S. 221 quid nimis] for meget; se ovenfor t. S. 185.

S. 223 giver op udenom] som et Examenspensum udover det Forlangte.
„gyldne"] Hentydning til Horats's Oder 2, 10, 5: enhver der elsker den gyldne Middelvei osv.

S. 224 de facto] efter sin Handling, objektivt seet.

S. 226 quod erat demonstrandum] hvad der skulde bevises.

S. 227 kategorisk Imperativ] egentlig et Udtryk fra Kants Philosophi; Kant forstaar derved Morallovens ubetingede Bud. Her maa Udtrykket forstaas i Betydningen: Befaling, man ikke kan undlade at opfylde.
eo ipso] med det samme.

S. 228 med „Adriennen paa"] jvfr. Holberg, Den politiske Kandestøber 4. Akt 2. Scene og andre Steder. (Adrienne er en lang, fortil aaben Slæbekjole.)
som Skriften siger] Luc. 18, 32.

S. 230 cogito ergo sum] jeg tænker, altsaa er jeg; Descartes's Grundsætning.
Dig skeer som Du troer] jvfr. Matth. 9, 29.

S. 231 cito citissime] hurtigt, meget hurtigt.

S. 234 abrenuntierer] afsværger.

S. 235 Sub specie æterni, æterno modo] fra Evighedens Synspunkt; to Udtryk for det samme, begge stammende fra Spinoza. Se I Bd. S. 27.
Imperfectum] ordret: ufuldendt (Tid), Perfectum: fuldendt (Tid); ɔ: de Tidsformer af Verbet, der betegner henholdsvis den ufuldendte og den fuldendte Handling.

S. 236 Gudsfrygt er Viisdoms Begyndelse] Ps. 111, 10 og andre Steder i det Gl. Testamente.

S. 237 derfor kjendte Guddommen ham at være den meest Vidende] Sokrates skal af det Delphiske Orakel være blevet erklæret for det viseste Menneske.

S. 239 som Skriften siger] jvfr. Joh. Aabenb. 3, 16: derfor, efterdi du er lunken og hverken kold eller varm, vil jeg udspye dig af min Mund.

S. 240 in puris naturalibus] egtl.: i den rene Naturtilstand, ɔ: uden nogen Paaklædning; her snarest: uden Omsvøb.

S. 243 „Alt hvad der ikke er af Tro osv.] Paulus Rom. 14, 23.

S. 244 et Ordsprog] her synes at sigtes til det latinske: errare humanum est (at feile er menneskeligt); men dets Fortsættelse pleier at lyde: sed nullius nisi stulti in errore perseverare (men kun en Taabe fremturer i sin Vildfarelse).

S. 245 3die Akt. 2den Scene] i de almindelige Udgaver 3die Akt 3die Scene.

qua] i Egenskab af.

S. 246 impetus] Fart.

S. 248 Mephistopheles (i Faust) I V. 3116 f. (i Slutningen af Scenen „Wald und Höhle").

Aerostrat] ɔ: Aerostat, Luftballon.

S. 249 Macbeth] jfr. IV Bd. S. 456.

S. 251 de gamle Opbyggelsesskrifter] se f. Ex. Taulers Predigten (Berlin 1842) 3. Bd. S. 36 f.

S. 253 cominus] paa nært Hold, i Haandgemænge; eminus paa Afstand. Begge Udtryk tilhører det romerske Militærsprog.

er man eo ipso osv.] er man netop derved (langt borte), betyder dette, at man er langt borte.

S. 255 Deri havde Jøderne fuldkommen Ret osv.] se Matth. 9, 2—3.

S. 257 Aristoteles] maaskee sigtes her til Politiken III Kap. 11, hvor det hedder, at det Ræsonnement, at Mængden er bedre end alle de Dygtige, ikke kan passe i alle Tilfælde; thi det samme Ræsonnement vilde ogsaa passe paa Dyrene. — I det Følgende sigtes vistnok til Strauß's Lære, at Gudmennesket er Menneskeheden; se hans Leben Jesu 1. Udg. 1836 II § 147, S. 734 ff.; Dogmatik II S. 214 f.

idem per idem] det samme i det samme (?). Betyder ellers: det samme ved (beviist ved) det samme, ɔ: en Cirkelslutning; men synes her at skulle være Udtryk for en fuldkommen Identitet.)

S. 258 cogito ergo sum] se ovenfor S. 230.

S. 259 e concessis] ud fra Indrømmelser; jvfr. ovenfor: Dog lad det nu saa være.

S. 260 tage sig af Spurvene] jvfr. Matth. 10, 29.

S. 261 comprehendit] betyder baade: begriber, og: omfatter.

opposita juxta se posita magis illucescunt] Modsætninger fremtræder tydeligere ved at sættes ved Siden af hinanden.

via negationis] ad Negtelsens Vei; via eminentiæ ad Forstærkelsens Vei; se Anm. t. IV Bd. S. 238.

ligesaa umuligt som et Fløitespil] jvfr. Platons Apologi p. 27 b: er der nogen, der ikke troer paa Fløitespillere, men vel paa Fløitespiller Gerninger?

S. 264 modo ponendo] i positiv Form.

eviterende] undvigende.

pedem referens] vigende, idet man trækker sig tilbage.

S. 265 hos Shakspeare] i Henrik d. IV.

S. 266 „salig Den, som ikke forarges paa mig"] Matth. 11, 6.

S. 267 viscera] Indvolde.

en Græker] Plutarch de garrulitate Kap. 8: i at tale har vi Mennesker, i at tie Guder til Lærere, idet vi jo iagttager Taushed ved hellige Handlinger og Mysterier.

S. 268 Faderen og jeg er Eet] Joh. Ev. 10, 30.

Døve høre osv.] Matth. 11, 5.

Enhver prøve sig selv] 1. Kor. 11, 27. Det er ikke Christi egne Ord, men Paulus's; med Sætningen „de ere Christi egne Ord" sigter K. neppe heller til dem, men til Ordet „salig den som ikke forarges paa mig".)

mod Slutningen af sit Liv] se Matth. 26, 31.

S. 269 mon Troen findes paa Jorden] jvfr. Lucas 18, 8: dog naar Menneskens Søn kommer, mon han skal finde Troen paa Jorden?

S. 270 som man frækt har sagt] jvfr. Heine, Buch der Lieder, Die Heimkehr LXVI.

S. 271 doketisk] Doketisme kaldes den kætterske Lære, at Christi Menneskelighed kun var et Skin, hans Legeme kun et Skin-Legeme osv.

Som Jøderne sagde om Christus osv.] Matth. 12, 24. Netop dette betegnes V. 31 og 32 som „Synd mod den Hellig-Aand".

## „Ypperstepræsten" — „Tolderen" — „Synderinden".

S. 282 haver Salt i Eder selv osv.] Marc. 9,50.

S. 283 Alle I, som lide osv.] Matth. 11,28.

S. 284 de stredes endogsaa om, hvo der skulde indtage Pladsen osv.] Marc. 10,35 ff.

S. 286 „Trøsteren"] Christus Consolator.

S. 287 hvem den onde Aand jo førte osv.] Matth. 4,1 ff.

S. 293 Skriftens Ord om Pharisæeren] Luc. 18,9.

S. 294 den øverste Plads ved Gjestebud] smlg. Luc. 14,8.

S. 298 hvad Skriften siger om alle Toldere og Syndere] Luc. 15,1.

S. 303 „at komme til dig“] smlg. Matth. 11,28.

„at blive i dig“] smlg. Joh 15,4.

„den fuldkomne Kjerlighed, der udjager Frygt] smlg. 1. Joh. 4,18.

S. 305 „Sorrigs-Huus“ .... „Gjeitebuds-Huus“] smlg. Prædikeren 7,2.

skjultere Indelukke] Skriftestolen i de romersk katholske Kirker.

S. 311 „kommer hid alle I osv.] Matth. 11,28.